

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

EX. A.

S. O. U.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1936:10
FINANSDEPARTEMENTET

STATLIGT KAFFEMONOPOL

UTREDNING

AV

INOM FINANSDEPARTEMENTET
TILLKALLADE SAKKUNNIGA

S T O C K H O L M

1936

Statens offentliga utredningar 1936

Kronologisk förteckning

1. Betänkanden 1 rörande seraffimerlasarettets ekonomi samt 2 rörande lasarettets ställning och verksamhet. Haggström. 187 s. E.
2. Förslag till konvention mellan Sverige och Schweiz om erkännande och verkställighet av domar och skiljedomar m. m. Norstedt. 55 s. U.
3. Betänkande med förslag om vissa föreskrifter beträffande konsumtionsmjölk. Marcus. 68 s. Jo.
4. Betänkande med förslag till lag om behandling av förbrytare, hemfallna åt alkoholmissbruk, m. m. Marcus. 56 s. Ju.
5. Betänkande med förslag angående revision av lagstiftningen rörande tillverkning, beskattning och försäljning av maltdrycker. Marcus. 397 s. Fi.
6. Utredning med förslag rörande bidrag åt barn till ånkor och vissa invalider samt åt föräldralösa barn. Beckman. 93 s. S.
7. Socialiseringsproblemet. Allmänna synpunkter. Tiden. viij, 99 s. Fi.
8. Ur socialiseringens »europiska» idékrets. Tiden. viij, 210 s. Fi.
9. Socialiseringsidéer och socialiseringspraxis i Sovjetunionen. 1. Tiden. iv, 206 s. Fi.
10. Statligt kaffemonopol. Marcus. 192 s. Fi.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1936: 10
FINANSDEPARTEMENTET

STATLIGT KAFFEMONOPOL

UTREDNING

AV

INOM FINANSDEPARTEMENTET
TILLKALLADE SAKKUNNIGA

STOCKHOLM 1936
ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

STATENS OFFENTLIGT TRYKSKYDELSVÆRSTYRE
KØBENHAVN

STATSBUDGET 1908

INDLEDNING

AF
STATSBUDGETKOMMISSIONEN

KØBENHAVN 1908

STATSBUDGETKOMMISSIONEN

Innehållsförteckning.

	Sid.
Skrivelse till Herr Statsrådet och chefen för Kungl. Finansdepartementet	5
I. Sakkunnigas uppdrag	7
II. Monopolets omfattning	9
III. Monopolets organisation	12
IV. Ersättningsfrågan	22
A. Tobaksmonopolet	22
B. Spritmonopolet	25
C. Nya monopolförslag	28
D. Kaffemonopolet	29
a) Materiella tillgångar	29
b) Tobaksmonopolets goodwillersättning	31
c) Kaffemonopolets goodwillersättning	35
d) Agenternas ersättning	43
e) Ersättning åt anställda	45
f) Ersättningskostnader	67
V. Detaljhandeln	72
VI. Aktiebolaget Svenska Kaffemonopolet	81
A. Organisation	81
a) Rosterier	81
b) Huvudkontor. Styrelse och revision	88
c) Kapital	89
B. Vinstberäkning	90
a) Bruttoinkomst	90
b) Utgifter	92
c) Vinst- och förlusträkning	97

	Sid.
VII. Författningsutkast	101
Utkast till Kungl. Maj:ts förordning angående statsmonopol på införsel och rostning av samt partihandel med kaffe	102
Utkast till Kungl. Maj:ts förordning om ersättning m. m. till följd av införande av statsmonopol på införsel och rostning av samt partihandel med kaffe.....	104

Bilagor.

Organisationen av vissa statskontrollerade aktiebolag	117
Den svenska kaffehanteringen. Utredning av Kommerskollegium	125
Inledning	127
I. Den svenska kaffeimporten år 1934	129
II. Partihandels- och rosteriföretag	131
1. Handelsrosterier	132
2. Lönerosterier	140
3. Kaffegrossister utan rosteri	143
4. Blandad partihandel i förening med rosterirörelse.....	148
5. Blandad partihandel utan rosterirörelse.....	154
6. Partihandels- och rosteriföretag: Sammanfattning	159
III. Agenter för utländska kaffefirmor	165
IV. Detaljhandelsföretag	170
V. Personal- och löneförhållanden inom kaffehanteringen	174

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet.

Den 2 november 1934 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för finansdepartementet att tillkalla högst tre sakkunniga för att verkställa utredning och avgiva förslag beträffande genomförandet av ett statligt kaffemonopol. Jämlikt detta bemyndigande tillkallade Herr Statsrådet samma dag såsom sakkunniga bankofullmäktigen, numera landshövdingen F. Hamrin och fil. d:r M. Marcus. Den 4 december 1934 entledigade Herr Statsrådet hr Hamrin på därom av honom gjord framställning från det honom meddelade uppdraget och tillkallade den 7 mars 1935 grosshandlaren Anders Löfberg att jämte Marcus fullgöra utredningsuppdraget.

Med anledning av framställning från sakkunniga uppdrog Herr Statsrådet den 30 november 1934 åt kommerskollegium att i samråd med de sakkunniga verkställa för fullgörandet av deras uppdrag erforderlig statistisk-ekonomisk utredning beträffande den svenska kaffehanteringen. Denna utredning har överlämnats till sakkunniga, och bilägges ämbetsverkets redogörelse för utredningen detta betänkande. Vidare har Herr Statsrådet genom beslut den 21 december 1935 på grund av en av sakkunniga gjord framställning förordnat avdelningschefen i Svenska personalpensionskassan Sven Fischerström att biträda sakkunniga med utförande av vissa för sakkunnigas arbete erforderliga försäkringstekniska beräkningar.

Under utredningsarbetets gång har Herr Statsrådet till sakkunniga överlämnat från skilda korporationer och enskilda till Herr Statsrådet ingivna framställningar i ärendet.

Sedan det åt sakkunniga meddelade uppdraget numera fullgjorts, få sakkunniga härmed vördsamt överlämna redogörelse för den verkställda utredningen.

Stockholm den 11 februari 1936.

M. MARCUS

ANDERS LÖFBERG

VIII. Die Bedeutung der Arbeit für die Jugend

Die Arbeit ist für die Jugend von großer Bedeutung, da sie sie zu einem selbstständigen und verantwortungsbewussten Menschen erzieht. Durch die Arbeit lernt die Jugend, ihre Kräfte zu entwickeln und zu gebrauchen. Sie lernt auch, die Verantwortung für ihre Handlungen zu übernehmen. Die Arbeit ist ein Mittel zur Erziehung und zur Förderung der Persönlichkeit. Sie ist ein Weg zur Selbstverwirklichung und zur Entfaltung der Talente. Die Arbeit ist ein Mittel zur Erziehung und zur Förderung der Persönlichkeit. Sie ist ein Weg zur Selbstverwirklichung und zur Entfaltung der Talente. Die Arbeit ist ein Mittel zur Erziehung und zur Förderung der Persönlichkeit. Sie ist ein Weg zur Selbstverwirklichung und zur Entfaltung der Talente.

Stockholm den 11. Februar 1938

M. MARCUS

I.

Sakkunnigas uppdrag.

Innebörden av det åt sakkunniga lämnade uppdraget framgår närmare av finansministerns anförande till statsrådsprotokollet den 2 november 1934.

Detta var av följande lydelse:

»Genom beslut den 3 januari 1933 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för finansdepartementet att tilkalla högst tre personer att såsom sakkunniga inom nämnda departement i enlighet med de närmare direktiv, som departementschefen ägde meddela, verkställa utredning och avgiva förslag i fråga om inrättande av införselmonopol å kaffe och i samband därmed stående spörsmål.

Med stöd av nämnda bemyndigande tillkallade jag den 9 i samma månad såsom sakkunniga för ifrågavarande uppdrag ledamoten av riksdagens första kammare direktören F. Hamrin och filosofie doktorn M. Marcus.

Efter fullgjort uppdrag överlämnade de sakkunniga den 15 mars 1933 den av dem verkställda utredningen i ämnet, åtföljd av förslag till anordnande av viss statlig kontroll av kaffeimporten. Över förslaget avgavs utlåtande av kommerskollegium, som därvid tillika överlämnade yttranden av vissa handelskammare och andra organisationer, varjämte åtskilliga andra skrifter i ärendet inkommit. Förslaget har ännu icke föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Tanken på ett införselmonopol på kaffe har, såsom ock framgår av den föreliggande utredningen, framförts från flera olika utgångspunkter. Dels har ett dylikt monopol blivit förordat såsom en utväg att bereda statsverket ökade inkomster, dels har det ansetts kunna bliva ett medel att begränsa en icke önskvärd import, dels slutligen har det framhållits, att sammanförandet av kaffeimporten i en hand skulle underlätta strävandet att främja svensk export till de kaffeproducerande länderna. De sakkunniga hava för sin del framför allt betonat den sistnämnda synpunkten men samtidigt givit sitt förslag en sådan utformning, att därigenom skulle kunna tillgodoses även rent statsfinansiella intressen. Förslaget är i stort sett begränsat till att avse allenast en reglering av själva importen av kaffe, medan däremot övriga grenar av kaffehanteringen, nämligen rostningen, partiförsäljningen, agenturverksamheten och detaljhandeln, enligt förslaget avses skola liksom nu vara i allt väsentligt fria från reglerande föreskrifter. Ett nära till hands liggande mönster för en sådan importreglering hava de sakkunniga funnit i det importmonopol för brödsäd och mjöl, som upprättats i samband med spannmålsregleringens genomförande och som knutits till Svenska spannmålsföreningens verksamhet. Den praktiska utformningen av en importreglering

för kaffe i nära anslutning till denna förebild har av de sakkunniga tänkts ske enligt i stort sett följande huvudlinjer.

Staten förbehålles genom lag uteslutande rätt att importera kaffe i orostat och rostat skick. Denna rätt överlåtes genom särskilt avtal till en för ändamålet bildad organisation, förslagsvis benämnd föreningen Sveriges kaffeimportörer u. p. a., bildad av svenska kaffeimportörer och som regel öppen för alla enskilda eller juridiska personer, vilka under åren närmast före föreningens bildande verkställt import av kaffe till viss myckenhet. Tillstånd till import beviljas av föreningen på ansökan av importör. För täckande av föreningens omkostnader uttages viss avgift för utfärdad importlicens. I allmänhet skall gälla, att avslutande av inköp och verkställande av likvid samt importaffärens hela handhavande i övrigt liksom hittills skall helt överlåtas åt den enskilde importören. Emellertid skall Kungl. Maj:t kunna anbefalla föreningen tillse, att i visst fall eller för viss tid inköp av kaffe från visst land icke må ske eller skall i viss utsträckning begränsas eller utökas. Anbefalles ökning av inköpen på viss marknad — varmed kan förbindas inskränkning av inköp på annat håll — men kan dylik åtgärd icke genomföras med stöd av enskilda importörer, skall Kungl. Maj:t äga bemyndiga föreningen att själv avsluta sådant inköp och eventuellt omhändertaga det införda kaffets försäljning. Även i annat fall skall Kungl. Maj:t på hemställen av föreningen kunna medgiva, att denna må verkställa egen import. Vid sidan av licensavgiften skall Kungl. Maj:t kunna föreskriva en särskild avgift för vinande av fiskaliska eller andra med importen sammanhängande syften. De sakkunniga framhålla, att denna möjlighet kan utnyttjas, där behov yppas av ytterligare beskattning av kaffet och om därvid föredrages en smidigare anpassning till varans värde eller kvalitet än den, som representeras av viktullen.

En efter dessa ungefärliga riktlinjer uppbyggd och arbetande organisation skulle även enligt min mening kunna medföra fördelar för det allmänna. För tillgodoseende av de intressen av handelspolitisk art, vilka anförts som motiv för en monopolisering av kaffehanteringen, synes den föreslagna organisationen vara tillfyllest. Såsom utredningen visar, kan den även tjäna som medel för ett tillgodoseende av det andra syfte, som härvidlag uppställts, nämligen att tillföra statsverket ökade inkomster. Sistnämnda syfte kan självfallet även tillgodoses genom en höjning av tullen å kaffe, och i flertalet yttranden över förslaget har denna utväg framhållits såsom enklare och rationellare än det av de sakkunniga förordade systemet med en särskild importavgift. Varken genom en tullhöjning eller genom uttagande av importavgift torde man dock kunna åvägbringa någon mera betydande ökning av statsinkomsterna utan att detta kommer att i större eller mindre grad återverka på priset för konsumenterna. Det återstår emellertid att undersöka, huruvida icke den avsedda inkomstökningen för statsverket kan utan belastning av konsumenterna stå att vinna genom en monopolorganisation för handeln med kaffe. Denna fråga synes mig nu böra göras till föremål för en ingående och förutsättningslös utredning genom särskilt tillkallade sakkunniga.

Ehuru det torde få bliva de sakkunnigas uppgift att söka utfinna en organisation, som fyller nyss angivna krav, vill jag särskilt peka på två olika alternativ, vilka vart för sig synas innebära en nära till hands liggande lösning och vilka därför böra upptagas till övervägande. Det ena är en monopolisering enbart av rosterierna. Det andra alternativet är en monopolisering i huvudsaklig överensstämmelse med det system, som i vårt land valts för tobaks- och sprithanteringens förstatligande; en dylik lösning skulle innebära ensamrätt för staten eller ett av staten oktrojerat företag att i egen regi bedriva såväl rostning som import och engroshandel. Skulle de sakkunniga anse problemet böra lösas enligt något annat alternativ än de båda nu nämnda, bör jämväl detta upptagas till prövning.

Utredningsarbetet bör framför allt gå ut på att söka klarlägga de ekonomiska konsekvenserna av en lösning enligt den ena eller den andra linjen, varjämte förslag till erforderliga lagstiftningsåtgärder och organisatoriska anordningar böra utarbetas. De närmare direktiv för utredningsarbetet, som kunna erfordras, torde chefen för finansdepartementet få meddela.»

II.

Monopolets omfattning.

1.

Det åt sakkunniga lämnade uppdraget avser, såsom av statsrådsprotokollet framgår, utredning och förslag beträffande genomförande av ett statligt kaffemonopol i vårt land. Behandlingen av problemet om lämpligheten överhuvud av en dylik anordnings genomförande faller således icke inom sakkunnigas arbetsuppgift, och lämnas hithörande frågor därför helt utanför den följande framställningen.

Kärnpunkten i utredningen skall i anslutning till direktiven bli ett försök att bedöma frågan, huruvida en inkomststegring för statsverket kan påräknas genom ett statligt kaffemonopol utan att konsumenterna belastas med ökade utgifter för sina kaffeinköp och i så fall till vilket ungefärligt belopp denna ökade inkomst kan antagas komma att uppgå.

I sitt anförande till statsrådsprotokollet pekade föredragande departementschefen på två olika alternativ, vilka vart för sig syntes innebära en nära till hands liggande lösning och vilka därför borde upptagas till övervägande. Det ena vore en monopolisering enbart av rosterierna, det andra en monopolisering i huvudsaklig överensstämmelse med det system, som i vårt land valts för tobaks- och sprithanteringens förstatligande.

En lösning enligt det förra alternativet skulle innebära en organisation, där partihandeln med orostat kaffe lämnades helt fri, men rosterierna monopoliserades. Rätten att verkställa rostning av kaffe samt att importera eller i parti försälja rostat kaffe skulle enligt detta system förbehållas staten

eller den, åt vilken staten överläte dylik rätt. Det orostade kaffet skulle köpas av monopolinnehavaren enligt vanliga kommersiella grunder antingen från de utländska leverantörerna eller hos den fria partihandeln. All försäljning av rostade kaffe skulle ske genom monopolets försorg direkt till detaljhandeln, som på grund av förbud för partihandeln att sälja orostade kaffe till annan än monopolets endast hade tillgång till det av monopolets rostade kaffe.

Den viktigaste både principiella och praktiska invändningen mot ett fristående rostningsmonopol härrör från partihandelns nära samhörighet med rosterverksamheten. Kommerskollegiets utredning visar visserligen, att vid de 40 lönerosterierna, vilka endast helt undantagsvis bedriva partihandel med kaffe, år 1934 rostades 12.0 milj. kg råkaffe eller omkr. en fjärdedel av årsimporten. Men å andra sidan kommo 37.9 milj. kg eller omkr. 80 % av den under år 1934 införda kaffekvantiteten på partihandlare, vilka återförsålde större delen av kaffet i rostade skick. För partihandeln, d. v. s. flertalet av de företag, vilkas verksamhet på detta område är av betydelse, skulle en monopolisering av enbart rostningen sannolikt bli mycket kännbar, när denna gren av kaffehanteringens i stor utsträckning hämtar en avsevärd del av sin vinst från rostningen och försäljningen av det rostade kaffet. Den klyvning av en i sig sluten kommersiell procedur, som skulle bli följden av ett monopol på rostningen utan samtidig motsvarande reglering av partihandeln, skulle sålunda sannolikt medföra ekonomiska och tekniska olägenheter av skilda slag. Härtill kommer emellertid, att, då ett rostningsmonopol sannolikt skulle finna det fördelaktigare att förse sig med sitt behov av råkaffe genom direkta inköp än genom leveranser från den inhemska partihandeln, denna bleve berövad även denna gren av sin verksamhet och monopolets sålunda de facto komme att omfatta även partihandeln med råkaffe. Härigenom finge ersättningsfrågorna samma omfattning som vid ett fullständigt monopol. Genomförandet av en monopolisering av enbart rostningen kan av nu anförda skäl icke tillstyrkas.

Erinringar av samma innebörd möta i än starkare grad en lösning, som visserligen icke antytts i statsrådsprotokollet, men som likväl är teoretiskt tänkbar. Denna skulle avse en monopolisering av enbart partihandeln med kaffe. Utom de förut angivna skälen tala mot en dylik anordning, att monopolets i så fall skulle stanna vid den vanskligaste grenen av kaffehandeln utan kombination med den för vinstgestaltningen tryggare beredningen och försäljningen av det orostade kaffet.

2.

De nu angivna olägenheterna vidlåda icke ett monopol av den av departementschefen såsom ett alternativ till rostningsmonopolets berörda typen, till vilken förebilden kunde hämtas från tobaks- och spritmonopolen i vårt land. En dylik lösning skulle enligt statsrådsprotokollets karakteristik innebära ensamrätt för staten eller ett av staten oktrojerat företag att i egen regi bedriva såväl rostning som import och engroshandel. Då sakkunnigas under-

sökningar visat, att ett monopol av denna typ är i alla väsentliga avseenden överlägset en lösning enligt andra riktlinjer och detta icke minst i fråga om dess fiskaliska effekt, har utredningen koncentrerats till att söka klarlägga organisationen och den ekonomiska innebörden av ett statligt kaffemonopol av dylik omfattning.

Härvid bör särskilt uppmärksammas, att, såsom även i direktiven förutsetts, monopolet icke tänkts skola omfatta detaljhandeln med kaffe. I detta avseende synas i huvudsak de skäl alltjämt vara bärande, som i samma ämne anfördes av de år 1933 inom finansdepartementet tillkallade sakkunniga för inrättande av införselmonopol på kaffe. I sitt den 15 mars 1933 avgivna betänkande yttra nämnda sakkunniga bl. a. följande:

»Enligt de sakkunnigas mening bör, oavsett vilken form som i övrigt väljes för monopolets genomförande, icke ifrågasättas att hänföra detaljhandeln inom dess ram. — — — Liksom partihandeln med kaffe i mycket stor utsträckning är förbunden med försäljning av andra kolonialvaror, mjöl, socker o. s. v., så säljes kaffe i minut praktiskt taget av alla detaljister med kolonialvaror och överhuvud i de flesta grupper av butiker, där livsmedel tillhandahållas. Antalet sådana affärer är, som bekant, utomordentligt stort, icke blott i städerna, där de trängas tätt bredvid varandra i varje kvarter, utan ock på landsbygden, där de förefinnas i de minsta samhällen. Redan härav följer, att inlemmandet av detaljhandeln i ett kaffemonopol skulle medföra praktiska svårigheter av oöverskådlig omfattning, icke blott därför att det gäller en vara, som salubjudes överallt, utan dessutom en artikel, som på varje plats försäljes tillsammans med en mångfald andra varor. Våra andra svenska statsmonopol ha också lämnat detaljhandeln utanför, ehuru den inom rusdrycksmonopolet av sociala skäl är överlämnad till kommunalt koncessionerade företag med lokala monopol.»

Riktigheten av det i detta uttalande gjorda antagandet, att en monopolisering även av detaljhandeln med kaffe — på grund av det stora antalet företagare, som skulle beröras därav — komme att möta hart när oöverstigliga praktiska svårigheter, torde icke kunna bestridas. Såsom senare skall visas, kan med ledning av siffrorna i 1931 års företagsräkning antalet butiker, där kaffe försäljes, uppskattas till nära 23,000. Även om kaffemonopolet skulle anses för distributionen av sin vara böra ha tillgång till i stort sett oförändrat antal försäljningsställen, så komme säkerligen, därest det bleve fråga om en koncessionering från monopolets sida av kaffedetaljisterna, en omgruppering att ske, så att antalet på vissa håll ökades och på andra minskades. I senare fallet skulle av sådan anledning uppstå ersättningsfrågor, vilkas lösning måste medföra ett försämrat statsfinansiellt resultat av monopolets genomförande. Men bortsett härifrån, så komme detaljhandeln inramande inom monopolorganisationen att ställa denna inför en rad svårhanterliga administrativa och sociala problem samt måhända även ökade kostnader, vilka helt undvikas, om detaljhandeln ställes utanför. En dylik begränsning av kaffemonopolets omfattning minskar ej heller i någon mån dess effektivitet.

III.

Monopolets organisation.

1.

Vid övervägande av frågan rörande den lämpligaste organisationen av ett svenskt kaffemonopol framträder till en början spörsmålet, huruvida detta bör anordnas i anslutning till de normer, som gälla för statens affärsdrivande verk, eller, såsom i direktiven antytts, efter förebilden av de aktiebolag, som handha tobaks- och spritmonopolen, eller möjligen enligt något annat system.

Frågor av denna art ha vid olika tillfällen behandlats både i riksdagen och i samband med offentliga utredningar, ehuru någon sammanfattande översikt över vad som därvid förekommit, icke torde föreligga. Med anledning av spörsmålets både principiella och praktiska betydelse skall här någon uppmärksamhet ägnas däråt.

Den finansminister (Vennersten), som år 1914 framlade förslaget angående införande av ett tobaksmonopol — vilket torde ha varit det första under senare tid tillkomna affärsföretaget för utövande av ett statligt monopol — framhöll, att åtskilliga olägenheter vore förenade med statsdrift inom en stor industri. Staten kunde i sin verksamhet icke begagna sig av lika fria former som den enskilda näringsutövaren och kunde knappast anpassa sig lika smidigt som denne efter konsumenternas krav. Där det personliga intresset för ett företags utveckling förminskades, försvagades också de skiftande impulserna, initiativet och arbetsintensiteten. Härtill komme, att det ur statens synpunkt icke kunde anses önskligt, att staten inträdde såsom ensam arbetsgivare och producent inom en stor industrigren och sålunda kanske mot sin vilja såsom part intvingades i sociala stridigheter, vilka staten i sådan egenskap helst borde hålla sig utanför. Under riksdagsbehandlingen av frågan uttalades visserligen i en del motioner önskemålet, att monopollet skulle utövas direkt av staten och icke av ett enskilt företag, *enär* därigenom företagens avkastning helt eller delvis tillföлле enskilda. Riksdagen godkände emellertid det av regeringen framlagda förslaget, enligt vilket monolets utövande överlämnades till ett av staten kontrollerat aktiebolag, vilket skall till staten redovisa den skatt, som anses böra uttagas av tobaksproduktionen. Aktiekapitalet uppdelades mellan staten och enskilda på sådant sätt, att staten kom att, direkt eller indirekt (genom pensionsstyrelsen), äga den största anparten. Statens kontroll utövades genom rätt för regeringen att tillsätta halva styrelsen, inkl. ordföranden.

I en på socialiseringsnämndens föranstaltande utarbetad utredning rörande tobaksmonolets verksamhet under åren 1915—1922 anfördes rörande frågan om bolagsformens betydelse, att goda skäl syntes tala för, att monolets ställning såsom ett enskilt företag möjliggjorde ett friare och kanske

även effektivare genomförande av dess ekonomiska och tekniska koncentration — en av huvudförutsättningarna för driftsresultatets gynnsamma gestaltning — ett mjukare anpassande efter marknadens växlande krav i fråga såväl om inköps- och försäljningsverksamheten samt förande av en lönepolitik i närmare anslutning till de former och villkor, som eljest gällt inom svenskt näringsliv. Statsmyndighetens, ämbetsmannens bundenhet av riksdags- och regeringsbeslut, av instruktion, form och tradition hade hos ett såsom privatbolag arbetande företag ersatts av styrelsens, dess verkställande ledamots och dennes närmaste medarbetares frihet att handla i första rummet såsom företagsledare och köpmän, mindre beroende av på förhand givna direktiv än av skyldigheten att taga och fullfölja egna initiativ och risker och bära därav följande ansvar.

Spritmonopolets nuvarande utöware, Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen, tillkom på sin tid utan någon förankring i lagstiftningen — det hade icke, såsom tobaksmonopolet, något fiskaliskt syfte utan var ett led i det sociala reformarbetet på sprithanteringens område. Ingen del av kapitalet tillskötts av staten, men stamaktiekapitalet, som på grund av stamaktiernas högre röstvärde, hade bestämmande inflytande över bolaget, ägdes av A.B. Stockholmssystemet. År 1920 vidtogs i bolagets konstitution den ändringen, att Stockholmssystemet överlät stamaktierna till ett konsortium på tio enskilda personer, vilka förbundo sig att icke överlåta aktierna till annan än statsverket eller den, Kungl. Maj:t godkände. Dessutom ändrades bestämmelserna rörande styrelsens sammansättning, så att denna därefter bestod av åtta ledamöter, av vilka Kungl. Maj:t utsåg fyra, inklusive ordföranden. Härigenom överflyttades således — genom frivilligt åtagande från bolagets sida — det avgörande inflytandet över förvaltningen från stamaktieägarna till regeringen. Stamaktieägarna hade emellertid alltjämt den betydelsefulla uppgiften att utse den icke kungavalda hälften av styrelsen, varigenom skulle tryggas dess behov av att inom sin krets kunna räkna representanter för allmän ekonomisk och kommersiell sakkunskap.

När frågan om spritmonopolets lämpligaste form första gången gjordes till föremål för offentlig utredning av inom finansdepartementet år 1921 tillkallade sakkunniga, avvisade dessa bestämt tanken på att staten skulle själv taga hand om denna verksamhet. Ej heller funno de sakkunniga skäl föreligga att förorda, att staten, i likhet med vad som skett i fråga om bildandet av tobaksmonopolet, inginge såsom huvuddelägare i bolaget. Till denna uppfattning anslöt sig finansministern (Thorsson), när denne förelade 1923 års riksdag förslag i ämnet, vilket i huvudsak godkändes av riksdagen. Beslutet innebar, att vissa grunder för sprithandelsmonopolet infördes i rusdrycksförsäljningsförordningen, samt att organisationen erhöi i huvudsak den form, den fått genom 1920 års förut nämnda anordningar.

Sedan dess ha tobaks- och spritmonopolens organisation varit föremål för vid olika riksdagar väckta förslag, vilka år 1926 föranledde tillsättandet av en kommitté för frågans närmare utredning. Denna kommitté, som avgav sitt betänkande år 1928, ingick icke på någon principiell prövning av spörsmål-

let rörande den lämpligaste organisationsformen. Kommittén uttalade i detta hänseende allenast (rörande spritmonopolet), att visserligen anmärkningar kunde framställas mot den dåvarande formen, men att de icke syntes av den innebörd, att de borde föranleda, att aktiebolagsformen utdömdes. Vid 1930 års riksdag erhöilo de båda monopolbolagen sin nuvarande konstitution. I allt väsentligt byggde denna på den förutvarande organisationen, men åvägabragtes en relativt nära inbördes överensstämmelse mellan bolagens byggnad i de hänseenden, där denna företett skiljaktigheter. Viktigast var därvid, att tobaksmonopolets bolagsordning ändrades på sådant sätt, att de med röstövertikt vid stämmorna försedda aktierna¹ skulle — i likhet med vad som allt sedan 1920 varit fallet i spritcentralen — innehas av ett konsortium av enskilda personer, godkända av Kungl. Maj:t och med skyldighet att, när Kungl. Maj:t så påfordrade, överlåta aktierna till statsverket. Dessutom begränsades utdelningen på tobaksmonopolets aktier på liknande sätt som i spritmonopolet.

I det utskottsutlåtande, som låg till grund för riksdagsbeslutet år 1930, berördes företagsformen endast i ett uttalande om att, »ehuru det icke kunde ifrågakomma att vid den föreslagna upplåtelsen till AB. Svenska Tobaksmonopolet frångå aktiebolagsformen, utskottet likväl funne spörsmålet rörande den lämpligaste formen för organisationen av statens verksamhet på nämnda område förtjänt av uppmärksamhet under den sexårsperiod, den föreslagna upplåtelsen avsåge».

2.

Det organisationsproblem, som här berörts, upptogs, i vad det gäller statens affärsdrivande verk, av socialiseringsnämnden i samband med dess utredningar angående statens järnvägar och domänverket. Nämnden föreslog nya, i vissa huvudsakliga punkter analoga riktlinjer för dessa affärsverks organisation. Utgångspunkten angavs därvid för domänverket, som i detta sammanhang erbjuder det största intresset, vara, att det för närvarande vore organiserat såsom ett ämbetsverk med Kungl. Maj:t såsom högsta ledare, vilket medfört betydelsefulla ingripanden i företagets verksamhet. Det ålades uppgifter, som icke hade med dess affärsverksamhet att göra, utan vore av rent administrativ eller politisk natur. Staten kunde icke med tillfredsställande resultat driva företagareverksamhet under kamerala förvaltningsformer — statens politiska instrument vore icke lämpade att vara högsta förvaltningsorgan för de statliga affärsföretagen. En verksamhet sådan som domänverkets måste kräva stor smidighet och därmed frihet och maktbefogenhet åt företagsledningen. Att i stället låta denna underordnas någon avdelning inom den egentliga statsförvaltningen, tillkommen och organiserad med tanke på helt andra uppgifter än att driva affärsverksamhet, måste leda till att företagets egna ekonomiska möjligheter ej bleve fullt utnyttjade.

Denna kritik ledde nämnden att söka konstruera en organisation, byggd

¹ I själva verket ha dessa aktier i tobaksmonopolet hela rösträtten.

på självständighet åt den egentliga företagsledningen. »Statsmakterna», säger nämnden, »må väl utöva högsta bestämmanderätten över det statligt ägda affärsföretaget, men denna sin bestämmanderätt skola de utöva genom att i lag fastslå riktlinjer för företaget, inom vilka den egentliga företagsledningen äger att fritt leda verksamheten. På så sätt sker en boskillnad mellan statspolitik och företagareverksamhet.» För nående av detta syfte föreslog nämnden, att högsta beslutanderätten över verkets förvaltning skulle utövas av en stämma, bestående av ordförande och åtta ledamöter, utsedda av Kungl. Maj:t, åtta ledamöter av riksdagen, fyra av vardera kammaren, samt åtta ledamöter av verkets arbetare, samtliga val gällande för en period av fyra år. Ledamot av stämman fick icke vara ledamot av styrelsen. Stämman skulle välja sex ledamöter i styrelsen, vartill komme en sjunde, av styrelsen utsedd ledamot, tillika verkets chef. I övrigt ägde stämman utse tre överrevisorer, besluta om ansvarsfrihet för styrelsen, fastställa balansräkning och fatta beslut om fondavsättning, om inköp och anläggningar av större omfattning, om försäljning av fast egendom utöver visst värde etc. Styrelsen skulle utöva ledningen av verket och ansvara för dess förvaltning, bestämma över antagande och entledigande av personal o. s. v. Regler för träffande av löneavtal med arbetarna skulle emellertid, om endera parten så begärde, fastställas i särskild förhandlingsordning, beslutad av stämman. Riksdagens revisorer, till vilka stämman hade att årligen avgiva berättelse över verkets förvaltning, ägde, när de därtill funne skäl, hemställa, att »samtliga Kungl. Maj:ts eller samtliga riksdagens ombud i stämman meddelat uppdrag må upphöra», samt att påfordra nyprövning av de uppdrag, som givits arbetarrepresentanterna. Verkets kapital skulle helt tillskjutas av staten och uppdelas i obligations- och stamkapital. Det förra skulle förräntas enligt en räntefot, som »med ledning av förhållandena å obligationsmarknaden av riksdagen vart åttonde år fastställas». För utdelning på stamkapital skulle användas det belopp, som återstode av årsöverskottet efter fondavsättningar, varvid stämman emellertid ägde besluta, huruvida och i vad mån överskottet finge disponeras på detta sätt eller överföras i ny räkning.

I detta förslag till ny organisationsform för ett statens affärsdrivande verk är det närmast sammansättningen och befogenheten hos företagens högsta myndighet, stämman, som tilldrager sig intresset. Det är genom det sätt, på vilket denna stämma organiserats, som socialiseringsnämnden tänkte sig kunna friställa företaget från statsmakternas direkta inflytande och genomföra den autonomisering, som skulle garantera ett tillfredsställande arbetsresultat.

Nämndens förslag var emellertid på denna punkt icke enhälligt. Två av dess fem ledamöter anmälde skiljaktig mening och uttalade den uppfattningen, att de allvarligaste olägenheter komme att uppstå, därest stämman sammansattes på sätt majoriteten föreslagit. Reservanterna vände sig därvid i främsta rummet mot att en del av stämmans ledamöter skulle väljas av de anställda. Härigenom skulle enligt deras mening ingalunda befordras den avsedda avpolitiseringsen av företaget, utan i stället skapades anledning till

intresse- och partipolitik i stämman, som i verkligheten bleve »ett sorts parlament». De av de anställda tillsatta ombuden komme oundvikligen att vid utövandet av sin beslutanderätt i stämman anse sig ansvariga inför sina uppdragsgivare och ej inför staten-företagaren samt följaktligen också skyldiga att främst bevaka de förstnämndas intressen. Det vore verklighetsfrämmande att våga hoppas, att den av statsmakterna tillsatta stämmomajoriteten skulle kunna förhålla sig utomstående och opartisk. Reservanterna kommo med denna motivering till det resultatet, att de i företaget anställda icke borde beredas representation i det statliga affärsföretagets stämma, utan att denna skulle tillsättas uteslutande av statsmakterna, eventuellt så att de på detta sätt utsedda ledamöterna finge själva komplettera stämman genom val av ytterligare ett antal ledamöter. Dessutom uttalades, att de avsedda fördelarna med en stämma kunde göra sig i större utsträckning gällande först om man erhöle en gemensam stämma för flera statliga affärsverk. En dylik stämma komme nämligen i högre grad än de särskilda stämmorna att isolera affärsföretagen från inflytelser från den växlande dagspolitiken, varjämte risken minskades för att den för ett enstaka verk fungerande stämman utvecklades till ett slags överstyrelse, som inträngde på den ordinarie styrelsens verksamhets- och befogenhetsområde.

Nämndminoritetens förslag till stämmans organisation gick med den nu angivna motiveringen ut på att denna skulle bestå av en ordförande och 24 ledamöter, varav ordföranden och åtta ledamöter skulle utses av Kungl. Maj:t och åtta ledamöter av riksdagen (alternativt alla 16 ledamöterna av Kungl. Maj:t), varefter återstående åtta ledamöter skulle utses av de sålunda valda.

Socialiseringsnämndens organisationsplan för ett statligt affärsverk återfinnes i det förslag till ny riksförsäkringsanstalt, som av Kungl. Maj:t framlades vid 1926 års riksdag. Anstalten, som skulle omhändertaga förvaltningen av hela den sociala olycksfallsförsäkringen, skulle ledas dels av en stämma, bestående av 16 representanter för staten samt sju för arbetsgivare och arbetare vardera, dels ock närmast av en av stämman utsedd styrelse, vilken skulle administrera anstalten under ett privat företags fria former. I sin motivering till detta organisationsförslag anförde socialministern (Möller), att rörande denna fråga en del förmenade, att handhavandet av olycksfallsförsäkringsmonopolet borde anförtros åt en anstalt av den nuvarande riksförsäkringsanstaltens typ, d. v. s. ett centralt ämbetsverk, organiserat enligt traditionen, medan andra hölle före, att monopolet borde handhas av en anstalt, skild från statsverket och organiserad i huvudsak efter bilden av den moderna typen för enskilda företag. Det svenska ämbetsverket hade historiskt vuxit upp för att handha statens allmänna administrativa uppgifter, innan staten hade tillagts omsorgen om ekonomiska företag. Hur väl lämpat för allmänna förvaltningsuppgifter i äldre mening ämbetsverket med dess stadga och fasthet än vore, erbjöde det icke den bästa möjliga organisationsformen för en sådan verksamhet som olycksfallsförsäkring. En försäkringsinrättning vore i övervägande grad ett ekonomiskt företag. I ett dylikt företag behöfve

personalen ingalunda alltid den särskilda art av kvalifikationer, som krävdes av ämbetsmannen. Praktiskt handlag i organisationsfrågor kunde ha större betydelse än en examen. Förmågan att ta ett ansvar på egen hand, att fatta ett snabbt beslut kunde ofta vara viktigare än ingående kunskaper uti svensk författningssamling. Instruktioner och reglementen inom en i privatföretagets fria former arbetande anstalt meddelades icke av Kungl. Maj:t, avlöningarna till personalen bestämdes icke av riksdagen, fullmakter å tjänsterna förekomme icke. I den mån instruktioner och anordningar behövde förändras, kunde detta ske snabbt och utan byråkratiska omgångar genom beslut av vederbörande direktör eller anstaltens styrelse. Behövliga förändringar i organisationen, i personalbeståndet, dess fördelning på olika avdelningar o. s. v. kunde genomföras utan dröjsmål, då de blivit påkallade. Överhuvud taget kunde den från statsmakternas direkta ledning befriade anstalten prestera en helt annan smidighet i anpassningen till alla de skiftningar, som utvecklingen medförde.

Det riksdagsutskott, som behandlade regeringsförslaget, uttalade icke någon bestämd mening rörande dess organisationsplan, men avstyrkte genomförandet bl. a. av det skäl, att, därest, såsom föreslagits, anstaltens samtliga förvaltningskostnader skulle bestridas av arbetsgivarna, det från deras sida måste framstå såsom ett berättigat krav att erhålla ett bestämmande inflytande på anstaltens förvaltning. Riksdagen anslöt sig till utskottets mening.

Eljest ha socialiseringsnämndens uppslag icke präglat de organisationsplaner för statliga eller halvstatliga affärsföretag, vilka senare utarbetats och i vissa fall genomförts. I stället ha dessa undantagslöst byggts på aktiebolagsformen med åt Kungl. Maj:t medgivet inflytande på styrelsens sammansättning, d. v. s. en nära anslutning till den organisation, som ursprungligen skapades för tobaksmonopolets vidkommande och som kan sägas sedan ha bildat skola i vårt land.

3.

En översikt av de viktigaste dragen i organisationen av flertalet av de statskontrollerade aktiebolagen har meddelats i särskild bilaga till detta betänkande. En sammanställning av de i denna bilaga refererade huvudsakliga uppgifterna — statens andel av kapital och representation i styrelsen — tillsammans med motsvarande data för övriga statskontrollerade aktiebolag, har försökts i efterföljande tablå. Där har medtagits även en uppgift angående systembolagen, ehuru dessa varken samtliga äro organiserade såsom aktiebolag eller kontrollerade av staten. De äro emellertid innehavare av lokala monopol och hela behållningen av deras rörelse, med undantag av en begränsad utdelning på de i förhållande till omsättningen mycket små kapitalen, tillfaller statsverket. Å andra sidan ha utelämnats alla de, oftast såsom föreningar u. p. a. arbetande organisationerna på jordbrukets område, vilka tillkommit för lösande av särskilda uppgifter och som i regel förutsatts vara av tillfällig natur.

Översikt av statskontrollerade svenska bolag.

	Aktie- kapital 1 000 kr.	Därav i statens eller statsorgans ägo 1 000 kr.	Styrelsen	
			antal ledamöter	därav utsedda av Kungl. Maj:t direkt eller in- direkt (på bo- lagsstämma etc.)
A.-B. Svenska Tobaksmonopolet	30 000	29 000	8	4 ¹
A.-B. Vin- och Spritcentralen	15 000	14 600	8	4 ¹
Luossavaara-Kiirunavaara A.-B.	80 000	40 000	8	4
A.-B. Kreditkassan av år 1922	5 000	5 000 ²	3	1 ³
A.-B. Jordbrukarbanken	20 000	19 904	8	8
A.-B. Göteborgs Handelsbank	20 000	9 991	9	9
A.-B. Industrikredit	8 000	5 000	8	5 ¹
Kalix Träindustri A.-B.	5 005	2 400 ⁴	5	2
Svenska Spannmåls A.-B.	5 000	5 000 ²	6	6
A.-B. Aeorotransport (fr. o. m. 1937)..	3 084	2 500	7	5 ¹
A.-B. Radiotjänst	180	—	7	3 ⁵
A.-B. Tipstjänst	45	—	5	2 ¹
121 systembolag	1 617	—	5	6

¹ Inkl. ordföranden. — ² Utom 400 kr. — ³ De båda övriga av banko- resp. riksgäldsfullm. — ⁴ Därtill lån till enskilda aktieägare på 1,5 milj. kr. — ⁵ Inkl. ordföranden. En av de övriga av telegrafstyrelsen. — ⁶ En av vardera kontrollstyrelsen, kommunen och landstinget, två av delägarna. I stad utanför landsting utser kommunen två ledamöter.

Ur de synpunkter, som äro av intresse för den förevarande utredningen, må om förestående översikt samt bilagans material i övrigt framhållas, att i de företag, där staten eller statliga organ förvärvat kapital, detta förvärv endast i två fall (Luossavaara och Göteborgs Handelsbank) inskränkts till halva eller i det närmaste halva aktiekapitalet, medan i övriga bolag intresset omfattar en större anpart upp till hela kapitalet. Kalixbolaget intager en särställning, i det att aktiemajoriteten formellt visserligen icke tillhör staten, men i realiteten så likväl är fallet, när större delen av de övriga aktierna lämnats som pant för av staten lämnat lån. I alla bolag, utom Kreditkassan, där staten innehar hela eller större delen av majoriteten, tillsetter staten alla eller flertalet styrelseledamöter, för de båda stora monopolbolagen dock endast hälften, men däri ingår ordföranden. I Kreditkassan är endast en av de tre styrelseledamöterna utsedd av Kungl. Maj:t, medan de övriga förordnas av resp. riksbanks- och riksgäldsfullmäktige. I de båda bolagen Radiotjänst och Tipstjänst — vilka båda praktiskt sett äro monopolinnehavare — finnes intet statskapital, men minoriteten av styrelserna utses likväl av regeringen. Systembolagen slutligen, vilka även förfoga endast över enskilt insatskapital, men som äro leverantörer av betydande belopp i statsmedel, ha styrelser, vilkas medlemmar utses en av statlig myndighet (kon-

trollstyrelsen), en av den kommunala representationen, en av landstinget¹ och två av delägarna.

Ur de i bilagan refererade förarbetena till de förslag, som ligga till grund för vissa av de statskontrollerade bolagen, må uppmärksammas, att vid tillkomsten av Svenska Spannmåls A.-B. övervägdes en uppdelning av aktiekapitalet i syfte att, i likhet med anordningen inom tobaks- och spritmonopolen, bereda representation i styrelsen »åt de praktiska och affärsmässiga synpunkterna», ehuru denna tanke i regeringsförslaget övergavs, enär bolaget »åtminstone i början», borde få helt statlig karaktär. I utredningen rörande omorganisation av A.-B. Aerotransport diskuterades möjligheten att åt företaget giva en rent statlig organisation, men avböjdes denna eventualitet under hänvisning till praktiska svårigheter. I fråga om A.-B. Radiotjänst ville en majoritet inom den utredande kommittén överlämna verksamheten helt till staten. I propositionen uttalades, att rörelsen »icke lämpligen kunde handhavas av en institution, som vore bunden av alla de föreskrifter, som gällde för ett statligt verk», men att verksamheten däremot syntes kunna utövas av en av Kungl. Maj:t utsedd styrelse. Av praktiska skäl vore det emellertid att föredraga att staten övertog A.-B. Radiotjänst genom att inlösa samtliga aktier. För att i styrelsen bereda plats för olika intressen föreslogs att en del av ledamöterna skulle utses efter förslag av olika institutioner. Regeringsförslaget föll emellertid i riksdagen, som endast utökade Kungl. Maj:ts representation i styrelsen för bolaget, vars dittillsvarande organisation i övrigt bibehölls.

4.

Den erfarenhet, som numera vunnits av det statskontrollerade aktiebolaget såsom utövare av statliga monopol eller drivande av verksamhet, där staten har ekonomiska eller andra intressen att bevaka, torde närmast tala till förmån för denna företagsforms lämplighet för detta syfte. Därmed skall emellertid icke vara sagt, att ett företag, i vars organisationsplan upptagits åtminstone vissa huvudtankar, som socialiseringsnämnden utvecklat i sina förslag rörande ett par statliga affärsverk, skulle vara mindre väl skickat att tillgodose de uppgifter det här gäller att fylla. Framför allt bör understrykas, att, när det statskontrollerade bolaget valts såsom form för en statsbetonad rörelses utövande, detta val näppeligen kunnat stödjas med hänvisning till att denna form vore varje annan lösning överlägsen, utan allenast därmed, att den, vid sidan av det direkt i statsförvaltningen inordnade affärsverket, varit den hittills enda för ändamålet prövade. Även affärsverket i dess traditionella form har alltjämt sina förespråkare, som hävda, att visserligen åtskilligt talar för att ställa de statliga affärsföretagen i största möjliga oberoende av de politiska instanserna, men att å andra sidan verkens ledning under nuvarande former kunna arbeta med en hög grad av självständighet samt under självansvar och offentlighetens kontroll. En omvandling till aktiebolag med staten såsom bestämmande delägare kunde enligt denna mening befaras innebära svagare garantier för en objektiv och obe-

¹ Om viss avvikelse härifrån, se tablån sid. 18.

roende ställning än som nu förekomme. På samma sätt är det fortfarande en öppen fråga, huruvida en ny organisationsform, exempelvis sådan som den av socialiseringsnämnden tänkta, med väsentliga drag hämtade från aktiebolagets konstitution, ehuru eljest i åtskilliga hänseenden olik denna — i själva verket företrädande ett försök till syntes mellan affärsverk och aktiebolag — är användbar för ändamålet och måhända kan till och med bättre än ett företag, bildat efter tobaksmonopolstypen, motsvara de krav, som böra ställas på en för statliga eller halvstatliga affärsföretag möjligast effektiv organisation.

Det organisationsproblem, som här framträder, är givetvis av mycket vittutseende karaktär, och det kan knappast förutsättas såsom möjligt eller ens lämpligt att vid införandet av ett statligt kaffemonopol söka enbart för detta utfinna en organisationsform, som skulle skilja sig från den för övriga statsmonopol sedvanliga. Hela detta spörsmål torde vara förtjänt av en särskild omprövning, vida mera ingående än den här endast antydningssvis verkställda, och först därefter kan ställning tagas till frågan huruvida de vunna slutsatserna böra få en mera allmän tillämpning. När även det här framlagda förslaget bygger på det statskontrollerade aktiebolagets form och sålunda föreslagits, att statens ensamrätt på kaffehanteringens område skall utövas av ett aktiebolag, förslagsvis benämnt *Aktiebolaget Svenska Kaffe-monopolet*, så må emellertid framhållas, att därmed icke givits uttryck för uppfattningen, att denna organisation vore fri från erinringar. Den frikoppling av det politiska inflytandet från företagsbildningen, som man trots sig vinna genom att göra företaget till ett aktiebolag, har säkerligen i vissa hänseenden lyckats, men det torde ej kunna utan gensaga påstås, att framgången i sin praktiska utformning varit fullständig. De ofta hörda antagandena, att vid utseende av kungavalda ledamöter i bolagsstyrelserna politiska intressen understundom fått ge utslaget, synas ej helt sakna grund, liksom ej heller uppgiften att regeringsinflytandet i styrelserna någon gång föranlett beslut, som icke stått i full överensstämmelse med hävdandet enbart av kommersiellt riktiga synpunkter. Det ligger emellertid i sakens natur, att, när regeringsmakten genom av denna utsedda representanter skall tillförsäkras det avgörande inflytandet i ett företags styrelse, valet närmast skall falla på personer, som förutsättas äga en med regeringen samstämmande åsikt i spörsmål av vikt för företagens ledning. Det är samma förhållande, som präglar motsvarande val i ett vanligt aktiebolag, där aktiemajoriteten ligger på fasta händer. Men det för bolagsstämmans i ett privatföretag i motsats till en regerings val karakteristiska är, att det förra åtminstone i regel betingas av rent ekonomiska synpunkter, medan för det senare andra hänsyn ej äro uteslutna. Självständigheten gentemot uppdragsgivarna är icke tillräckligt tryggad — det är kärnpunkten i den anmärkning, som oftast riktats mot de statliga bolagens nuvarande organisation.

En viss förbättring i detta hänseende synes kunna ernås, om de kungavalda styrelseledamöternas mandatperiod förlänges. Den överstiger för närvarande icke i något statligt affärsföretag av bolagstyp två år. I statens

affärsdrivande verk förordnas chefen på längre tid, och i denna omständighet är sannolikt att söka ett av skälen till påståendet, att dessa verks ledning intaga en relativt stark ställning gentemot regeringen. Oberoende av huruvida denna uppfattning är riktig eller icke, så pekar den i varje fall på en svaghet i de statskontrollerade företagens konstitution. Ett steg i riktning mot dess avhjälpan, som förefaller utan olägenhet kunna tagas, är bestämmandet av en någorlunda lång mandattid för de av regeringen utsedda styrelseledamöterna. En jämkning i sådan riktning av kaffemonopolbolagets organisation har upptagits i sakkunnigas förslag.

Även i ett annat hänseende synes en avvikelse från aktiebolagets traditionella byggnad kunna förordas. I de båda monopolbolagen för tobak och sprit har genom en särskild anordning tillfälle beretts för enskilt delägarskap i det enda syftet att möjliggöra medlemskap i styrelsen för personer med allmänt kommersiell och ekonomisk erfarenhet. Detta har skett genom att låta viss del av aktiekapitalet innehavas av enskilda och förses med röstmajoritet eller ensam rösträtt på bolagsstämmorna. I förarbetena till Svenska spannmålsaktiebolagets bildande framkom en liknande tanke och i regeringsförslaget rörande A.-B. Radiotjänst ifrågasattes rätt för vissa institutioner att avgiva förslag till representanter i styrelsen.

Det torde otvivelaktigt vara till gagn för ett företag med en affärsdrift av sådan omfattning och sådan speciell karaktär som den, vilken skulle utövas av ett kaffemonopol, att i ledningen förfoga över såväl särskild sakkunskap på området som ock goda insikter överhuvud i praktiskt ekonomisk verksamhet. Av sådan anledning synes ett inslag av dylik art böra tryggas åt bolagets styrelse. För vinnande av detta syfte kunna olika vägar tänkas. En anordning sådan som den i tobaks- och spritmonopolen tillämpade representerar det hittills prövade systemet och torde i stort sett ha fyllt sitt ändamål. Det förutsätter emellertid en särskild procedur för de enskilda aktieägarnas utseende — varom beslut i sista hand fattas av Kungl. Maj:t — som i praktiken visat sig erbjuda vissa svårigheter. Dessutom har det enskilda delägarskapet i dessa statliga storföretag på sina håll framkallat oriktiga föreställningar om därmed förbundna fördelar, föreställningar, som utnyttjats i en inom vissa kretsar bedriven vulgär agitation mot bolagen, aktionärerna och Kungl. Maj:t. Även om dessa skäl icke kunna anföras såsom avgörande eller ens särskilt betydelsefulla argument mot systemet, så kan likväl en annan, i viss mån enklare anordning ifrågasättas för en lösning av detta organisationsproblem. Denna lösning ansluter sig till en i liknande sammanhang förut framförd och i det föregående omnämnd tanke. Den innebär, att staten skulle äga bolagets hela aktiekapital och att styrelsens alla medlemmar således skulle utses av statens ombud på bolagsstämman, men att skyldighet skulle föreligga att välja förslagsvis hälften av de utsedda (exkl. ordföranden) inom förslag, uppgjort av särskilda korporationer. Om förslagsställarna väljas bland för näringslivet representativa organ, torde bolagsstyrelsen kunna tillförsäkras den sakkunskap på affärslivets område, som det är denna anordnings syfte att trygga. I sakkunnigas förslag ha bestämmelser i nu antydd riktning förordats.

IV.

Ersättningsfrågan.**A. Tobaksmonopolet.**

Liksom tobaks- och sedermera spritmonopolets organisationsform varit typbildande för de statliga affärsföretag, som sedermera föreslagits eller bildats, så ha de vid ett monopols genomförande uppkommande ersättnings- och inlösningsfrågorna varit föremål för statsmakternas prövning direkt vid tobaksmonopolets tillkomst och indirekt i samband med behandlingen av vissa spörsmål rörande spritmonopolet. Det bör därför vara av intresse att här beröra något av det viktigaste, som därvid förekommit.¹

Förarbetena till den lagstiftning, varigenom tobaksmonopolet infördes, återfinnas i huvudsak i ett kommittébetänkande i ämnet av år 1911. Här har till utförlig behandling upptagits icke blott det statsrättsliga spörsmålet om rätten för statsmakterna att överhuvud införa ett statsmonopol, utan ock frågan »huruvida och i vilken utsträckning staten bör anses ersättnings-skyldig gentemot näringsidkare, som genom lagstiftning förbjudas att fortsätta med förut lovlig . . . näring». Utredningen i sistnämnda punkt utmynnar i uttalandet, att ersättningskraven i detta hänseende icke äro stödda på någon verklig rättsregel, utan att det allenast är billigheten, som talar för dem. Även om billighetsskäl kunna vara övertygande nog, så få ersättningsreglerna i flera hänseenden sin säregna karaktär av den princip, på vilken de vila. Det blir sålunda först och främst staten själv, som ensidigt bestämmer ersättningsföresättningar och storlek. Reglerna ingå i den lagstiftning, som meddelar näringsförbudet, och riksdagen beviljar anslagen. Staten kan vid ersättningsbeloppens fastställande använda uteslutande egna organ eller medgiva ett större eller mindre inflytande åt de ersättningsberättigade. Härvid kan något expropriationsförfarande icke lagligen påkallas. Det gäller nämligen här ej att med vederbörande träffa överenskommelse angående en ersättning, som kan påfordras på äganderättens grundval, eller att överhuvud bereda gottgörelse för någon privaträttighet, som helt eller delvis avhändes. Ty det näringsberättigande, som skulle komma att bortfalla till följd av ett tobaksmonopol, är ingen privaträttighet. Enligt kommitterades utredning bör det icke ens anses som en verklig rätt. Att under sådana omständigheter ifrågasätta ett expropriationsförfarande överensstämmer icke med de principer, som ligga till grund för vårt expropriationsinstitut.

¹ Jfr den redogörelse, som av sakkunnigas ledamot Marcus lämnats rörande »Monopolersättningsfrågors tidigare behandling» i »Betänkande med utredning och förslag angående sänkning av läkemedelspriserna, revision av apoteksvarustadgan m. m.», Statens offentliga utredningar 1934:35 sid. 160 ff.

Förbjudes endast en mindre del av näringen, kan ej ifrågasättas, att staten skall ersätta näringsidkarna deras minskade inkomster — ersättningsanspråken kunna i dylika fall icke sträcka sig längre än därhän, att staten bör inlösa redskap och annan lösegendom, som anskaffats direkt för den icke längre tillåtna delen av näringen. Om åter en näring fullständigt förbjudes, så bör ingen ersättning tilldelas personer, som endast så tillvida få kännning av förbudet, att de måste upphöra med någon del av sin näring eller eljest komma att utsättas för en av förbudet indirekt förorsakad försämring i ekonomisk ställning. Men icke ens de personer, som omedelbart i sin huvudsakliga verksamhet drabbas av ett förbud, kunna obetingat påräkna ersättning för verksamhetens upphörande. Såsom förutsättning för dylika anspråk måste uppställas, att den upphörda verksamheten fortgått under vissa år, varjämte ersättningens storlek i viss mån bör göras beroende av verksamhetsperiodens längd. Dessa grunder böra gälla icke blott fabrikanterna utan även andra inom näringen sysselsatta personer, som behövt särskild yrkesutbildning för sitt arbete. Personer utan sådan utbildning kunna däremot i regel ej anses ersättningsberättigade. I den mån staten kan omedelbart erbjuda likartad och tillfredsställande avlönad anställning, måste krav på ersättning sakna fog. Utöver personlig ersättning torde av billighetsskäl gottgörelse böra beredas jämväl för de förluster, som kunna uppstå genom värdeminskning på lös och fast egendom. Maskiner och inventarier, avsedda för den förbjudna tillverkningen, samt råvara och halvfabrikat, som icke vidare kunna tillgodogöras av den enskilde, bör staten övertaga mot skälig betalning och fabriksfastighetens minskade värde bör ersättas.

Nu angivna synpunkter sammanfattas i uttalandet, att intet rättsligt hinder finnes för att genom lagstiftning införa statsmonopol på tobakstillverkningen i riket, men att staten bör av billighetsskäl i viss mån ersätta de härav förorsakade förlusterna, d. v. s. ersättning bör lämnas för vållat intrång i näringsverksamhet och för värdeminskning i egendom.

I den proposition till 1914 års senare riksdag, med vilken tobaksmonopolförslaget överlämnades, anslöt sig finansministern (Vennersten) i allt väsentligt till kommitterades betänkande. Anförandet till statsrådsprotokollet uttalar icke någon avvikande mening rörande de allmänna grundsatserna i ersättningsfrågan, som utvecklats av kommitterade, utan innehåller i detta avseende allenast ett konstaterande av att »staten uppenbarligen måste vara beredd att ikläda sig ersättningsskyldighet i viss omfattning gentemot sådana enskilda personer och bolag, vilka genom monopollagstiftningen förbjudas fortfara med utövning av sin hittills drivna verksamhet. Utom det att staten inlöser eller till tobakstillverkarna utgiver ersättning för värdeminskning å deras för tillverkningen använda fasta och lösa egendom, lärers sålunda viss ytterligare ersättning, bestämd i förhållande till affärernas handelsvinst eller omsättningssumma, böra beredas tillverkarna för den av monolets införande orsakade förlusten av näringsverksamhet. På enahanda sätt torde i viss utsträckning ersättning till större eller mindre belopp böra utgå jämväl till

andra inom tobaksindustrien för närvarande sysselsatta personer, så framträdde icke hos monolets utövare erhållit eller kunnat erhålla någorlunda motsvarande anställning. Därjämte torde staten i fall, då dylik ersättning av en eller annan anledning icke kan beviljas, böra, då så kan befinnas av omständigheterna påkallat, genom beviljande av särskilda understöd träda hjälpsamt emellan.»

Vid propositionens behandling i riksdagen uttalades varken i utskottets utlåtande eller riksdagens beslut någon mening, som innebar någon gensaga mot den principiella inställning till de olika frågorna, som intagits av kommitterade och Kungl. Maj:t. Det förtjänar emellertid framhållas, att riksdagen vid ersättningsgrundernas bestämmande i vissa avseenden var generösare än Kungl. Maj:t. Vederbörande utskott yttrar också, att man varit angelägen tillse, »att vid det ifrågakommande inlösnings- och ersättningsförfarandet full rättvisa vederfares dem, som till följd av monolets införande skulle komma att förlora sin förut utövade verksamhet inom tobaksindustrien, ävensom att för alla dem, som eljest av monolets införande beröras, i möjligaste mån mildra de svårigheter, som övergången från fri näring till statsmonopol inom tobakstillverkningen kunde komma att medföra». Utskottsutlåtandet är i övrigt magert på principiella uttalanden. Det enda yttrande, som utöver det nu återgivna förefaller vara av intresse, är påpekandet av att utskottet ansett sig i huvudsak kunna godtaga de av Kungl. Maj:t föreslagna grunderna för fastställande av de till fabrikanterna utgående ersättningarna för förlorad näringsverksamhet, men att utskottet därvid uttryckligen framhållit, att det »därmed på intet vis velat yttra sig om, i vad mån berörda grunder skulle för andra industrier än tobakstillverkningen kunna komma att giva ett tillfredsställande ersättningsresultat».

Tobaksmonolet byggde vid sitt första genomförande på grundsatsen, att den fria handeln med tobaksvaror fortfarande skulle äga bestånd. Någon ersättning till tobakshandlande eller hos dem anställd personal ifrågasattes därför icke. Emellertid visade det sig redan under monolets första år, att ett bibehållande av engroshandeln såsom fri rörelse medförde allvarliga svårigheter för såväl monolet som grossisterna. Med hänsyn härtill beslöts år 1916 en avlösning av denna gren av tobakshandeln och utgivande enligt särskilda grunder av ersättning till dess utövare och personal. I den utredning, som föregick beslutet, erinrades om att tobaksmonolets ersättningar byggts på den grundprincipen, att anspråken icke ägde rättslig giltighet utan vilade på billighetssynpunkter. I anslutning härtill uttalades, att det vore uppenbart, att denna princip måste följas jämväl vid ordnandet av ersättningsfrågorna inom tobaksgrosshandeln och att sålunda endast de, som ledo ett mera avsevärt intrång i sin näringsverksamhet, borde tillerkännas ersättningsrätt. Vidare borde, liksom ifråga om tobakstillverkningen, ersättning utgå allenast under förutsättning, att verksamheten fortgått under viss tid samt avvägas väsentligen med det syftemål för ögonen att hålla ersättningstagaren skadelös under så lång tid, som rimligen borde beräknas åtgå, innan utkomst kunde förvärvas inom annat verksamhetsområde.

B. Spritmonopolet.

Det enda tillfälle, då riksdagen konfronterats med spritmonopolets ersättningsfrågor, var år 1920.

Då 1917 års riksdag beslöt antagandet av den samma år utfärdade nya rusdrycksförsäljningsförordningen, varigenom försäljningen av rusdrycker i ditillsvarande ordning för vissa kategorier näringsidkare förbjöds och för andra försvårades, framhöll riksdagen, att lagstiftningens genomförande uppenbarligen komme att föranleda ersättningsanspråk från olika yrkesgrupper. Av sådan anledning förutsattes, att regeringen komme att låta verkställa utredning av frågan, i vad mån ersättning borde utgå, ävensom förelägga riksdagen det förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

De sakkunniga, som av regeringen senare under år 1917 tillsattes för att verkställa denna utredning, fingo, utom uppdraget att utreda övriga ersättningsfrågor, jämväl uppdraget att undersöka, huruvida möjlighet föreläge för uppnående av frivillig överenskommelse mellan det samma år bildade aktiebolaget Vin- & spritcentralen och vissa partihandlare med rusdrycker om förvärvande av dessa företags lager m. m. samt övertagande av deras personal. Bakgrunden till detta direktiv får sökas i den bestämmelse i den nya lagen, som möjliggjorde för de vinhandlande, vilka utövade verksamhet vid lagens ikraftträdande år 1919, att fortsätta med denna rörelse under ytterligare tre år, något som icke ansågs önskvärt med hänsyn till den nya försäljningsförordningens strävan att söka undvika privata mellanhänder och från rusdryckshanteringens olika grenar avlägsna det enskilda vinstintresset. Spritcentralen hade bildats i syfte att underlätta en dylik utveckling på såväl brännvinstillverkningens som partihandelns område. Vid sitt bildande hade bolaget med sig införlivat praktiskt taget alla reningsverk för sprit i riket och dessutom redan vid slutet av år 1917 hunnit övertaga vinhandelsfirmor, representerande omkring 60 % av branschens omsättning. Den åberopade punkten i de sakkunnigas direktiv avsåg sålunda frågan, huruvida även de återstående företagen inom partihandeln skulle kunna övertagas av spritcentralen och villkoren härför.

De sakkunnigas utredning utmynnade endast i en punkt i ett positivt förslag till ersättningsutgivande av statsmedel. Detta gällde ett antal personer, som innehåft före utgången av år 1874, på livstid beviljade rättigheter till utskänkning av vin- och maltdrycker eller enbart maltdrycker. Då dessa rättighetsinnehavare i allmänhet voro hunna till en hög ålder och icke kunde ägna sig åt annan verksamhet, hade de sakkunniga ansett, att de borde erhålla ersättning av statsverket under förutsättning att de för framtiden icke utövade rörelse av här ifrågavarande eller liknande art. Ersättningarna föreslogos efter ingående utredning av varje individuellt fall böra utgå med årliga belopp, motsvarande den ungefärliga nettoinkomst, som rättighetsinnehavaren åtnjutit av rörelsen under de senare åren. De i enlighet härmed föreslagna beloppen, som kommo 43 personer till del, växlade mellan 200 och 2 500 kr. per år.

I övrigt föranledde de sakkunnigas omfattande undersökningar icke något förslag till ersättning. De båda viktigaste grupperna av ersättningssökande, vilkas krav av de sakkunniga behandlades, voro dels den förut omnämnda partihandeln med vin och spritdrycker och dels den minuthandel i vin, som bedrivits i samband med annan detaljhandelsrörelse. Denna minuthandel hade genom den nya lagstiftningen förbjudits, i det att den såsom monopol överlåtits åt de kommunalt koncessionerade systembolagen. Den grupp näringsidkare, om vilken det här närmast var fråga, var den s. k. kolonialvaru-, speceri- och diversehandeln. De sakkunnigas utredning visade, att dessa handlandes vinförsäljning under normala år endast i undantagsfall uppgått till mer än 10 % av affärens hela omsättning, samt att av firmornas hela verkliga nettovinst i allmänhet mindre än 10 % föll på vinförsäljningen. Vidare hade under kristiden inom skilda delar av landet den ifrågasvarande rörelsen med stöd av statsmyndigheters beslut indragits antingen för alla eller för ett betydande antal av näringens utövere inom visst län eller viss ort utan att därvid någon ersättning från det allmännas sida påtänkts eller ifrågasatts. Av dessa skäl funno sig de sakkunniga icke kunna föreslå denna grupp till erhållande av ersättning på grund av att vinhandeln för dem måste upphöra vid den nya lagstiftningens ikraftträdande.

Vad därefter angår den andra och viktigaste gruppen av näringsidkare inom branschen eller partihandlandena med vin och spritdrycker, så redogjorde de sakkunniga i sitt betänkande för de förhandlingar, som, i enlighet med de tidigare nämnda regeringsdirektiven, förts med spritcentralen angående dessa företags ersättningsfrågor. Det framgick härav, att bolaget fortsatt sitt övertagande av hithörande firmor och i fråga om de återstående i en skrivelse av den 30 maj 1918 förbundit sig att träffa överenskommelse enligt närmare angivna villkor. Dessa innehöllo i huvudsak följande punkter: 1) ineliggande varor överlätas till självkostnadspris, såvitt detta icke överstiger marknadspriset, 2) inventarier och andra för rörelsens utövande nödiga artiklar övertagas enligt värdering, 3) erbjudande lämnas om övertagande av för firmans räkning förhryrda affärslokaler, 4) personalen erbjudes fortsatt anställning eller ock ersättning enligt skäliga och rimliga grunder, 5) firman erbjudes dessutom en fyllnadssumma så stor, att den jämte vinsten på affären under tiden den 1 januari 1915—den 30 juni 1918 tillhoppa motsvara antingen $3\frac{1}{2}$ gånger medelvinsten under åren 1910—1914, ökad med 25 % eller ock 5 gånger samma medelvinst. Med anledning härav uttalade de sakkunniga, att sedan de tagit ingående del av de villkor, på vilka dittillsvarande övertaganden från spritcentralens sida skett, och därvid kommit till den allmänna uppfattningen, att befogade erinringar icke kunde göras mot avtalens innehåll, samt bolaget förklarat sig berett att vid övertagande av ännu oinlösta firmor ej tillämpa mindre gynnsamma grunder och särskilt bundit sig vid vissa preciserade minimivillkor, de sakkunniga funno, »att eventuella senare inlösningsanspråk från företagens sida gentemot statsverket knappast kunde förväntas bli prövade efter för företagen gynnsammare grunder».

När detta ärende år 1920 förelades riksdagen, byggde propositionen i allt väsentligt på de sakkunnigas förslag. Departementschefen upptog sålunda såsom enda ersättningsberättigad grupp de 43 innehavarna av på livstid beviljade rättigheter till utskänkning av maldrycker och föreslog ersättningsbelopp i full överensstämmelse med de sakkunnigas hemställan. Härvid uttalades emellertid, att icke någon rättslig grund utan endast billighetsskäl kunde anföras för att ersättning utginge — således samma ståndpunkt som i detta hänseende intagits till ersättningsfrågorna vid tobaksmonopolets genomförande. Rörande detaljhandelns vinförsäljning anslöt sig propositionen även till de sakkunnigas ståndpunkt och avvisade kravet på ersättning under hänvisning till, att, då vinhandeln utgjort en ringa del av omsättningen och upplåtits på sådana villkor, att den när som helst kunde återkallas, det icke vore rimligt, att någon ersättning ifrågakomme, när denna handel av sociala skäl förbjödes. Vad slutligen beträffade partihandeln, så konstaterades i propositionen, att vid tiden för dess framläggande samtliga firmor inlösts eller ersatts av spritcentralen eller dess dotterbolag, varigenom den tanke, som uttalats i de sakkunnigas direktiv, nämligen att spritcentralen genom frivilliga överenskommelser skulle övertaga de enskilda partihandelsfirmorna, realiserats. I fråga om den hos dessa firmor anställda personalen meddelades i propositionen, att dess ersättningsfråga behandlats av en särskild, inom spritcentralen tillsatt kommitté, bestående av två ledamöter av styrelsen samt en utomstående riksdagsman, vilken genom sin föregående verksamhet vore väl förtrogen med tobaksmonopolets ersättningsförfarande. Av kommitténs protokoll framginge, att varje fall behandlats särskilt för sig för att avväga ersättningen så rättvist som möjligt. I allmänhet hade fortsatt anställning erbjudits. Där dylikt erbjudande ej mottagits eller icke kunnat göras, hade ersättning utbetalats. Denna hade för yrkesutbildad personal oftast beräknats till minst det belopp, som i motsvarande fall utgått vid tobaksmonopolets genomförande, med de modifikationer, som föranletts av individuella skäl. Till icke yrkesutbildad personal hade ersättning i regel utgivits med tre till sex månaders avlöning. I de avtal, som slutits mellan spritcentralen och enskilda firmor om övertagande av partihandeln, hade i allmänhet förekommit en klausul därom, att köparen gentemot personalen övertog samma moraliska förpliktelser, som kunde anses ha ålegat säljaren. I ett mindre antal fall hade antingen personalersättningarnas storlek bestämts i avtalen eller säljaren förpliktat sig sörja för personalen.

Departementschefen uttalade efter meddelande av nu berörda fakta, att mot spritcentralens ersättningskommittés behandling av ersättningsfrågorna från statsmakternas sida icke syntes föreligga någon anledning till erinran, samt att dessa spørsmål numera erhållit en sådan lösning, att någon särskild åtgärd från det allmänna icke vore erforderlig.

Riksdagen lämnade propositionen utan anmärkning.

C. Nya monopolförslag.

Efter spritmonopolets genomförande har icke med statsmakternas medverkan införts något nytt monopol, som inneburit en dittills fri närings upphörande till förmån för en av staten direkt eller indirekt utövad rörelse. Visserligen ha under de senaste åren på olika områden av vår livsmedelsförsörjning reglerande åtgärder vidtagits från det allmännas sida, varigenom den fria näringsverksamheten mer eller mindre effektivt satts ur spelet. Så har förhållandet varit med spannmålsimport och kvarnrörelse, med sockerfabrikationen, med vissa grenar av mejerihanteringen och annan animal jordbruksproduktion. Men karakteristiskt för dessa ingripanden har varit, att den statsreglerande verksamhetens utövande i regel anknutits till de företag och organ, vilka varit dess tidigare bärare, och att sålunda ett upphörande av dessa företag eller ett övertagande från statens sida av deras rörelse icke ifrågasatts. Ersättnings- och inlösningsfrågor ha av denna anledning ej i detta samband förekommit. Ej heller har detta varit fallet när staten medverkat vid tillkomsten av sådana företag som A.-B. Industrikredit eller A.-B. Tiptjänst eller ombildandet av exempelvis A.-B. Jordbrukarbanken, A.-B. Radiotjänst eller A.-B. Aerotransport, där fråga icke varit om överlåtelse till staten av någon förut såsom enskild bedriven näring.

Däremot ha under åren 1933—35 i sammanlagt fyra fall framlagts av departementssakkunniga verkställda utredningar rörande ifrågasatta statsmonopol på viktiga handelsområden. De ha gällt kaffe, brännolja (två förslag) och läkemedel.

I betänkandet angående kaffehandeln (1933) avvisade de sakkunniga tanken på ett statsmonopol, som skulle vara förenat med den enskilda närings upphörande. I stället förordades en anordning av den typ, som representeras av det importmonopol för brödsäd och mjöl, vilket upprättats i samband med spannmålsregleringens genomförande. Handhavandet av detta monopol skulle överlämnas åt ett på statens initiativ bildat och genom kontrakt med staten i sin verksamhet bundet organ, som likväl lämnade den därav berörda näringen frihet att ombesörja och bära ansvaret för det kommersiella arbetet.

Emellertid upptogo de sakkunniga bland olika alternativ även en lösning enligt det system, som valts för tobakshanteringens förstatligande. Någon självständig ståndpunkt till den härvid uppkommande ersättningsfrågan intogs dock ej av de sakkunniga, som endast konstaterade, att enligt det system, som tillämpades vid tobaksmonopolets införande, tillkomsten av ett kaffeimportmonopol av motsvarande typ skulle »förutsätta övertagande eller inlösen av nu inom branschen arbetande företag samt utgivande av ersättning till företagsledare och annan personal». Härefter meddelades vissa uppgifter angående de utgifter, som skulle förämlas av tobaksmonopolets ersättningsgrunder, tillämpade på kaffehanteringens förhållanden.

I den första av de utredningar (1933), vilken avhandlade bl. a. frågan om en statlig reglering av brännoljaimporten, framlades däremot ett förmligt för-

slag till statsmonopol på partihandeln med brännolja. I motsats till kaffesakkunnigas principiella uppfattning hävdades här den meningen, att ett statligt oljemonopol, grundat på inlösen av de nuvarande bolagens rörelse, vore ett bättre alternativ än spannmålsmonopolets mönster. Utom andra för brännoljaimporten speciella skäl talade för denna ståndpunkt, att ingen av de besparings- och rationaliseringsåtgärder, som kunde genomföras inom ett verkligt monopol, stode att vinna, om regleringen inskränkte sig till ett överlåtande av statens ensamrätt till de nuvarande firmorna.

I ersättningsfrågans principiella del gjorde ej heller dessa sakkunniga något på egna utredningar grundat uttalande. I betänkandet anfördes i detta hänseende endast, att, »då starka skäl av nationalekonomisk, fiskalisk eller annan natur påkalla inrättandet av ett statligt monopol, lär en enligt nutida rättsuppfattning hinder icke möta för enskilda företags inlösen enligt rättvisa värderingsgrunder». När de sakkunniga sedan övergingo till behandling av ersättningsfrågans detaljer, uttalades visserligen inledningsvis, att värderingsgrunderna »till följd av här föreliggande förhållanden och med hänsyn till en nyare tids erfarenheter syntes böra utformas ganska olika mot dem, vilka på sin tid följdes vid tobaksmonopolets inrättande». Dessa olikheter gällde emellertid i stort sett endast vissa enskildheter, under det att eljest huvudlinjerna från tobaksmonopolets inlösningsförfarande följdes ganska nära.

Det andra nyligen publicerade förslaget (1935) till ett statligt oljemonopol bygger i alla detaljer på det tidigare förslagets ersättningsgrunder och har icke underkastat dessa någon principiell prövning.

Vad slutligen beträffar betänkandet angående läkemedelspriserna m. m. (1934), så utmynnade detta i förslag till inrättande av ett statsmonopol med ensamrätt till partiförsäljning till apoteken av apoteksvaror och första klassens gifter. Detta monopol skulle utövas av ett aktiebolag av tobaksmonopolets typ. Av monopolet komme att beröras relativt begränsade enskilda näringsintressen, vilka emellertid skulle beredas ersättning för det intrång i verksamheten, som bleve en följd av monopolets genomförande. I allt väsentligt byggdes därvid på de grunder, som gällde för tobaksgrossisternas ersättningsfrågor, ehuru dessas tillämplighet på partihandeln med läkemedel i betänkandet underkastas en ingående prövning.

D. Kaffemonopolet.

a. Materiella tillgångar.

Av den nu lämnade redogörelsen torde framgå, att, såsom även inledningsvis påpekats, det är tobaksmonopolets ersättningsförfarande och de grunder, som därvid tillämpats, vilka nära följts i de förslag till statsmonopol, som sedermera framlagts. Något annat uppslag av betydelse har under de tjugo år, som förflutit sedan tobaksmonopolets tillkomst, icke förekommit på detta område. Först på sista tiden ha hithörande spörsmål ägnats en kritisk upp-

märksamhet och detta har skett i samband med yttranden över vissa monopolförslag. En granskning av denna kritik visar, att den mera undantagsvis vänt sig mot bestämmelserna rörande de materiella tillgångarnas övertagande eller ersättande och icke heller berört gottgörelserna för förlorad näringsverksamhet utan i stället huvudsakligen gällt de personliga ersättningarna. I detta avseende har särskilt påpekats, att förhållandena på arbetsmarknaden under tiden omedelbart efter tobaksmonopolets ikraftträdande, d. v. s. under världskrigets första år, beredde vida gynnsammare utsikter för nyanställning än därefter i allmänhet varit fallet. Av sådan anledning hade den av tobaksmonopolet valda formen med engångsersättningar till alla anställda bättre förutsättningar att erbjuda en rimlig avlösning än vad numera vore fallet, då de från en monopoliserad hantering entledigade måste räkna med risk av en längre eller frekventare arbetslöshet än förr.

Vid övervägande av de ersättningsspörsmål, som sammanhånga med införandet av ett statligt kaffemonopol av den omfattning här tänkts, gäller det först att besvara frågan, huruvida det med hänsyn till den erfarenhet på området, som hittills vunnits, kan anses befogat att även i detta fall i stort sett bygga på tobaksmonopolets grunder eller om kaffehanteringens egenart eller andra skäl tala för att söka andra riktlinjer för en lösning av detta problem.

Den slutsats, till vilken dessa överväganden lett, är, att någon väsentlig nyorientering i fråga om inlösnings- eller ersättningsförfarandet för de materiella tillgångarna icke torde vara påkallad. I dessa avseenden böra således samma synpunkter få vara vägledande som de, vilka bestämde utformningen av hithörande bestämmelser i tobaksförfattningen och som i huvudsak inneburo, att näringsens utövare skulle beredas tillfälle att återfå det vid monopolets ikraftträdande i verksamheten nedlagda kapitalet.

Sålunda bör staten även vid ett kaffemonopols införande åläggas inlösningskyldighet rörande de förmögenhetsobjekt, som på grund av förbudet för enskilda att fortsätta kaffehanteringens icke vidare kunna i ägarens hand komma till användning inom näringen. Härav följer, att staten bör inlösa rosterier och partihandlare tillhöriga lager av såväl orostat som rostat kaffe samt i kaffehanteringens använda maskiner och lösa inventarier. Detaljhandlandes kaffelager bör icke ifrågakomma till inlösen, när monopolet icke skall omfatta denna gren av näringen. Däremot torde inlösen böra ske av de rostningsmaskiner, som ägas av detaljister.

Vad åter angår de fastigheter, som ägas av kaffegrossister eller rosterier, så kan här givetvis endast bli fråga om sådana, där någon form av kaffehantering utövas. Vid tobaksmonopolets genomförande stadgades i detta avseende icke skyldighet för staten att inlösa fastigheterna, utan stannade man vid att föreskriva rätt för ägaren att påfordra ersättning för den värdeminskning, fastigheten kunde beräknas undergå på grund av rörelsens upphörande. Men dylik rätt tillkom endast tobaksfabrikant för fastighet, i vilken tillverkning av tobaksvaror bedrivits och således icke grossist för den fastighet, där rörelsen utövades. En motsvarande ståndpunkt synes väl

befogad, när det gäller de för kaffehanteringens använda fastigheterna. Den rörelse, som bedrivs utan samband med rostning och således avser endast försäljning i parti av orostat eller rostat kaffe, förutsätter icke några sådana anordningar inom den fastighet, där verksamheten utövas, att denna, om rörelsen nedlägges, kan antagas på grund härav komma att undergå värdeminskning. Det är icke heller säkert, att så i regel bleve fallet med fastighet, där kafferostning bedrivs. Utredningen visar, att det endast är ett fåtal handelsrosterier, för vilka rostningen nått sådan omfattning, att verksamheten representerar en idustriell standard, förutsättande för ändamålet särskilt uppförda eller inrättade fastigheter. Eljest företer rostningen och därmed sammanhängande arbete i och för sig näppeligen någon fabriksmässig verksamhet. Av 152 firmor, som enligt utredningen verkställde rostning, hade endast 31 två och 11 tre eller flera rostningsmaskiner. Ej mindre än 110 företag åtnöjdes således med en maskin. För dennas uppställning och drift erfordras inga särskilt kostbara anordningar inom fastigheten liksom den därmed förenade rörelsen i övrigt ej heller ställer andra speciella anspråk på fastighetens utrustning eller plan än vad som i allmänhet erfordras för bedrivande av grosshandel med likartade varor. I dylika fall torde befogade krav på ersättning för fastighetens värdeminskning efter kafferostningens nedläggande svårligen kunna framställas, och detta gäller särskilt sådana företag, vilkas kaffehandel utgjort en allenast mindre del av deras rörelse eller överhuvud varit av ringa omfattning.

Med utgångspunkt från dessa överbäganden har statens skyldighet i fråga om kaffefirmornas fastigheter ansetts böra i princip avse endast utgivande av ersättning för värdeminskning, vilken ersättning skall kunna ifrågakomma i det fall, att rostning förekommit inom fastigheten och den rostade årsmängden kaffe uppgått till viss minimikvantitet.

b. Tobaksmonopolets goodwillersättning.

Av den tidigare lämnade redogörelsen för tobaksmonopolets ersättningsförfarande framgår, att, utom de nu behandlade ersättningarna, staten ansågs böra utgiva jämväl dels gottgörelse åt företagens ägare för förlust av näringsverksamhet (good-will) och dels ersättning åt den inom hanteringen anställda personalen, för vilken monopolet icke kunde bereda fortsatt anställning. Vid fastställande av de grunder, som skulle gälla för goodwillersättning, gjordes åtskillnad mellan fabrikanter och partihandlare. De förra erhöles en efter handelsvinsten, de senare en efter omsättningen beräknad ersättning. Rörande motiveringen till och behandlingen av dessa ersättningsfrågor må följande antecknas.

I det kommittéförslag, på vilket förslaget till riksdagen om tobaksmonopolet byggde, anfördes rörande ersättning för förlorad näringsverksamhet, att någon sådan gottgörelse icke kunde ifrågasättas i de fall, där nettovinsten icke överstege normal ränta — vilken antogs böra utgöra 5 % — på det i företaget använda egna kapitalet. Detta senare komme nämligen att ersättas

genom inlösen från statens sida av lager, inventarier o. s. v. samt utgivande av ersättning för värdeminskning på fastigheten. Det funnes emellertid företag, som gäve högre avkastning än normal ränta på eget kapital, och, i den mån dylik vinst föreläge — den betecknades med termen handelsvinst — borde billigtvis ytterligare ersättning utbetalas av staten. Anspråken på sådan ersättning kunde dock icke sträckas så långt, att staten skulle betala så mycket, att fabrikanten för all framtid utan arbete eller motsvarande risk hade lika stor avkastning av ersättningsbeloppet, som hans dittillsvarande handelsvinst. Statens ersättningsplikt kunde icke gå längre än att fabrikanten för viss tid framåt tillförsäkrades en inkomst, motsvarande »medelhandelsvinsten», varmed förstods genomsnittet av den under ett visst antal år före monopolets ikraftträdande uträknade handelsvinsten. Den tidsgräns framåt, som härvid borde sättas, syntes med hänsyn till billighetens krav böra bestämmas till högst 20 år för de äldsta företagen och i förhållande därtill för de yngre. Formen för ersättningen borde emellertid icke bli årlig utbetalning utan ett kapital en gång för alla, vilket vore fördelaktigare ej blott för staten utan även för den enskilde, som med ett dylikt kapital finge större möjlighet att börja annan verksamhet. Vid kapitalisering efter 5 % skulle en årlig utbetalning under 20 år av medelhandelsvinsten motsvara en kapitalutbetalning vid monopolets införande av $12\frac{1}{2}$ gånger samma belopp. Denna summa skulle emellertid ifrågakomma blott för de företag, som varit i verksamhet under 45 år före monopolets ikraftträdande. I övrigt uppställdes en skala för ersättningsbeloppens storlek, där de olika verksamhetsåren tillerkändes ett graderat ersättningsvärde, så att längre tillbaka i tiden liggande verksamhetsår fingo ett lägre ersättningsvärde än de i tiden närmare liggande. Mot de sålunda föreliggande grunderna för ersättningarnas beräkningar framställde kommerskollegium åtskilliga anmärkningar. Enligt kollegiets uppfattning syntes principen vara så tillvida riktig, att inom vissa gränser ett äldre handelsföretag ägde ett större värde än ett yngre. En ersättning av $12\frac{1}{2}$ gånger medelhandelsvinsten borde kunna i och för sig anses skäligen. Däremot syntes icke den för fastställandet av ersättningen föreslagna skalan lämna ett tillfredsställande resultat. Rätten att komma i åtnjutande av den högsta ersättningen borde ernås redan efter väsentligt kortare tid än den, varpå förslaget byggts, och föreslog kollegiet därför, att den till grund för beräkningarna liggande skalan måtte medgiva den högsta ersättningen för ett företag, som vore endast 20 år gammalt. I regeringsförslaget till riksdagen fasthölls emellertid i stort sett vid kommitténs förslag. Mot kollegiets förslag om ersättningsskalans förkortning anfördes, att det, för att ett företag rimligtvis skulle kunna göra anspråk på en ersättning av $12\frac{1}{2}$ gånger medelhandelsvinsten, erfordrades, att det kunde antagas, att det kunde komma att för vart och ett av de närmast följande 20 åren i avkastning lämna ett belopp så stort som den för ersättningens bestämmande använda medelhandelsvinsten. Ett företag, som icke varit i verksamhet under längre tid än 20 år, hade emellertid i allmänhet icke, och allra minst inom tobaksindustrien, nått den stadga i sin utveckling, att en dylik säker vinstchans för så lång tid framåt kunde

anses förefinnas. Den föreslagna maximiersättningen, vilken i sig själv måste anses synnerligen högt tilltagen, borde alltså förbehållas åt de äldsta, verkligt stabila företagen, medan de yngre finge åtnöjas med en något lägre gottgörelse. Vid riksdagens behandling ändrades regeringsförslaget på sådant sätt, att minimiersättningen, vilken skulle utgå till alla företag, höjdes till 5 gånger medelhandelsvinsten, samt bestämdes att utgå för verksamhetstiden från och med den 1 januari 1904 intill dagen för monopolets ikraftträdande (juni 1915), medan för varje helt kalenderår företaget varit i verksamhet under åren 1899—1903 ersättningsbeloppet ökades med $\frac{1}{2}$ medelhandelsvinst och för varje helt verksamhetsår före år 1899 med $\frac{1}{5}$ samt för varje år före år 1889 med $\frac{1}{10}$ medelhandelsvinst.

I den utredning, som låg till grund för bestämmande av tobaksgrossisternas ersättning, framhölls, att det icke vore rimligt att i ersättningshänseende jämställa dessa med tobaksfabrikanterna. En fabrikation måste, anfördes i utredningen, principiellt anses ha ett av ägarens person i högre grad oberoende värde än en handelsverksamhet. I förra fallet utgjordes den viktigaste faktorn av beskaffenheten av den fabricerade produkten, vilken, sedan den väl inarbetats i marknaden, i regel kunde hävda sig där jämförelsevis oberoende av växlingar i ledningen. I det senare fallet åter representerades det dominerande momentet av de personliga förbindelserna, vilka icke utan vidare kunde överflyttas på en ny affärsinnehavare.

Till utförlig behandling upptogs i förarbetena till tobaksgrossisternas ersättningsproblem även frågan om gränsen mellan dem, som skulle åtnjuta ersättning, och dem, som ansågos böra lämnas utanför. Det framhölls, att endast de handlande, vilka ledo ett mera avsevärt intrång i sin näringsverksamhet, borde tillerkännas ersättningsrätt. Ju mindre betydelse grosshandeln med tobaksvaror hade i förhållande till rörelsen i dess helhet, desto mindre kännbart vore intrånget och desto lättare kunde den härigenom uppkommande förlusten ersättas genom vidgning av verksamheten i övrigt. I anslutning härtill bestämdes den andel av hela varuomsättningen, som försäljningen av tobaksvaror minst måste utgöra för att konstituera ersättningsrätt, till 25 %. Ehuru vid bestämmande av huvudgrunderna för ersättningens beräkning det mest tillfredsställande resultatet skulle ha ernåtts, om till utgångspunkt kunnat tagas en för vissa år uträknad medelhandelsvinst, så hade detta icke befunnits möjligt. Tobaksgrosshandels ofta förekommande förening med annan handelsverksamhet hade nämligen medfört stora, i många fall oöverkomliga svårigheter för en uppdelning av affärsinnehavarnas vinst på de olika grenarna av rörelserna. Av sådan anledning hade man stannat vid att till utgångspunkt välja omsättningen av tobaksvaror, beräknad efter försäljningspris. På grundval av omsättningssumman kunde man emellertid nå fram till en approximativ beräkning av vinsten och därmed även av den förlust, som rörelsens mistning komme att medföra, varvid till ledning kunde tjäna en på det föreliggande utredningsmaterialet byggd kalkyl, enligt vilken nettovinsten för tobakshandlandena i genomsnitt uppgått till 5 % av omsättningsbeloppet.

Ersättningens storlek bestämdes olika för skilda grupper av tobaksgrossister, och motiverades denna ståndpunkt därmed, att en grossist, vars omsättning av tobaksvaror utgjorde huvudparten av hans hela varuomsättning, måste, även relativt sett, genom tobaksgrosshandelns omöjliggörande förlora mera än en firma, i vars näringsverksamhet dylik handel ingått allenast till mindre del. På sådant sätt kom man till tre grupper av grossister med olika ersättningsgrunder. Den lägsta gruppen upptog handlande, där medelårsomsättningen i parti av tobaksvaror utgjort minst 25 men icke 50 % av hela varuförsäljningen, och för dessa skulle ersättningen för förlorad näringsverksamhet utgå med 10 % av omsättningen. Byggande på den ovan återgivna uppgiften, att den av grossisterna uppnådda nettovinsten uppgick till 5 % av försäljningssumman, beräknades, att en ersättning av 10 % på omsättningen skulle motsvara två årsvinster. Den högsta gruppen omfattade de företag, vilkas försäljning av tobaksvaror uppgått till minst 75 % av hela deras varuomsättning, och en tredje grupp bildades av grossister med en motsvarande försäljningsandel av minst 50 men icke 75 %. För den förra gruppen skulle ersättningen bestämmas till 20, för den senare till 15 % av medelårsomsättningen, d. v. s. resp. fyra och tre gånger den beräknade nettovinsten.

Under det att för bestämmande av tobaksfabrikanternas ersättning företagens ålder var av i olika hänseenden grundläggande betydelse, så tillmättes denna synpunkt icke någon motsvarande vikt ifråga om tobaksgrossisterna. Det enda villkor, som för dem i detta hänseende uppställdes, var, att verksamheten vid tidpunkten för ersättningsförordningens ikraftträdande skulle ha utövats under de fyra kalenderåren närmast förut. Däremot normerades ersättningens storlek icke eljest efter företagens livslängd. Till stöd för denna uppfattning anfördes, att en grossistaffär i allmänhet icke ägde ett för innehavaren i nämnvärd mån ökat värde allenast på grund därav, att den bestått en längre följd av år. Om en framåtgående fabrik kunde med visst skäl sägas, att den under årens lopp vunne ett alltmer rotfästat förtroende för sin tillverkning, vilken i stort sett ofta kunde bli till art och beskaffenhet ganska oförändrad. Grossisten måste däremot vara beredd att tillhandahålla varor av en mängd olika, ofta växlande typer. Det komme för framgången av affären i regel mest an därpå, att han följde med och ständigt vore försedd med de i marknaden begärliga märkena.

Under riksdagsbehandlingen företogs i de här återgivna grunderna, vilka refererats efter propositionens på den särskilda utredningen stödda förslag, en mera betydande ändring endast med avseende på de procentsatser av omsättningen, enligt vilka ersättningen inom de olika grossistgrupperna skulle beräknas. Den lägsta gruppen bibehölls visserligen vid 10 %, men de båda övriga sänktes från 20 och 15 till resp. 18 och 14 %. Anledningen till denna ändring synes ha varit ett i en motion väckt krav, att ersättningen skulle utgå med 15 % för båda de högre klasserna. Så långt ansåg sig vederbörande utskott icke böra gå, men fann likväl, att propositionens ersättningsgrunder vore så tillmätta, att någon jämkning nedåt kunde vara befogad. Med denna motivering föreslogos de lägre procentsatserna, som även av riksdagen godkändes.

c. Kaffemonopolets goodwillersättning.

1.

Vid en undersökning av frågan, huruvida de nu återgivna grunderna för goodwillersättning åt tobaksfabrikanter och tobaksgrossister — vilka, såsom tidigare nämnts, i huvudsak följts i de förslag till statliga monopol, som sedermera framlagts — lämpligen böra tillämpas även vid genomförande av ett kaffemonopol, synas följande erinringar böra göras.

Kaffehanteringen i vårt land är i allt väsentligt en handelsverksamhet. Den gren av rörelsen, som representeras av rostningen, anknyter visserligen till industriella driftsformer, men har med några få undantag snarare småindustriens än det industriella storföretagets byggnad. För många firmor inom branschen saknas dessutom denna rörelsegren helt och hållet eller utövas endast i obetydlig omfattning. Men därtill kommer, att kaffet för många företag ingalunda är den enda eller ens viktigaste artikeln, utan att handeln därmed drives vid sidan av och såsom en ofta underordnad del av rörelsen.

Tagen som helhet företer kaffehanteringen i sin organisation flera likheter med partihandeln inom tobaksnäringen, sådan denna gestaltade sig vid monolets införande, än med produktionen av tobaksvaror. Det skulle därför ligga närmast till hands att söka lösa frågan om goodwillersättningen till kaffeföretagen i nära anslutning till de grunder, som i motsvarande hänseende tillämpades för tobaksgrossisterna. Underkastas emellertid motiven för tillkomsten av dessa grunder en närmare granskning, så vill det förefalla, som om den grundval för beräkning av ersättningarna, vilken i detta fall valdes, visserligen formellt blev en helt annan än den, som gällde fabrikanternas gottgörelse, men att den principiella olikheten är relativt oväsentlig. För fabrikanternas vidkommande utgick man från att ersättningen borde utgöra gottgörelse för en under viss tid efter rörelsens tvångsvisa upphörande förlorad vinst, uppskattad med ledning av den avkastning utöver skälig kapitalränta, som det i produktionen nedlagda kapitalet berett. En liknande metod hade man ursprungligen haft för avsikt att använda även för grossisterna, men måste avstå därifrån, sedan det visat sig, att det för flertalet företag var omöjligt eller i varje fall ytterst vanskligt att beräkna storleken av det kapital, som investerats i tobakshandeln. I likhet med vad som gäller för partihandeln med kaffe, var tobaksgrosshandeln nämligen hos många firmor förenad med annan rörelse, och försöket att fördela kapitalet på dessa företags olika handelsgrenar mötte oöverkomliga svårigheter. Därför måste man välja en annan utgångspunkt för beräkningarna och trodde sig finna en godtagbar lösning genom att bygga på företagens omsättning av tobaksvaror. Men, såsom av den föregående redogörelsen framgår, gjorde man därvid approximativa jämförelser med de resultat som skulle ha ernåtts, om vinsten på tobaksförsäljningen lagts till grund för beräkningen, och kom därvid till relativt tillfredsställande slutsatser. Om ersättningsgrunderna i detta avseende trots den yttre olikheten sålunda förete en ej

ringa grad av inre samstämmighet, så representeras den verkliga principiella skillnaden däray, att, medan ersättningarna till grossisterna icke växlade med hänsyn till företagens ålder, så tillmättes denna faktor ett betydande inflytande vid fastställande av fabrikanternas gottgörelse.

2.

Nettovinsten torde i allmänhet bättre än omsättningen kunna tjäna som utgångspunkt för bedömande av ett affärsföretags avkastningsförmåga. Det är i varje fall större risk för att en uppskattning, byggd endast på omsättningens storlek, kan giva ett missvisande resultat. De faktorer, som bestämma försäljningssummans höjd ha ofta föga inflytande på vinstgestaltningen, och det är ingalunda säkert, att en hög omsättningssiffra medför en stor vinst, eller att ett företag, som uppnår en större försäljning än ett annat inom samma bransch, också kan visa en motsvarande högre avkastning på rörelsen. Däremot gäller väl oftast, att den i böckerna redovisade nettovinsten giver ett någorlunda riktigt uttryck för den ekonomiska härligheten, och i varje fall kan i regel på grundval av denna siffra och med kännedom om vissa andra på rörelsen och bokslutsuppgörelsen inverkan förhållanden verkställas en beräkning rörande avkastningen, som med utslutande av olika felkällor blir i möjligaste mån rättvisande icke blott för ett enstaka företag utan ock för en jämförelse med andra. En ersättning för den förlust, som drabbar ett affärsföretags ägare av den anledning att han tvingas upphöra med rörelsen, bör därför stå i visst förhållande till nettovinsten på den nedlagda verksamheten, såvida denna överhuvud kan utrönas. Endast i sådana fall, där en någorlunda tillförlitlig uppgift om denna relation icke kan förebringas, måste en annan utväg sökas för skälig uppskattning av den uppkommande förlusten.

Granskas utredningsmaterialet angående kaffehanteringen ur nu anförda synpunkter, så vill det förefalla, som om det för tre av de där förekommande företagsgrupperna skulle vara möjligt att med ledning av utredningens siffror utan egentlig svårighet erhålla en uppfattning om den på kafferörelsen uppkomna vinsten. Dessa grupper äro handelsrosterier, lönerosterier och kaffegrossister utan rosteri. För samtliga dessa kategorier företag gäller det, att deras verksamhet till sin väsentligaste del avser handel med eller rostning av kaffe, och att den redovisade vinsten således i huvudsak kan hänföras dels till denna rörelse och dels till det däri investerade kapitalet.

För lönerosterierna äga dessa förhållanden giltighet utan någon reservation av större betydelse. De i utredningen redovisade 40 lönerosterierna bedrovo antingen enbart lönerostning eller ock dessutom kaffeförsäljning. Fler-talet av de 58 såsom handelsrosterier betecknade firmorna vilka äro kaffehanteringsens viktigaste företagsgrupp, med en kaffeimport av närmare hälften av riksinförseln, handlade utslutande med kaffe, och av gruppens totala omsättningsbelopp uppgick värdet av kaffeförsäljningen till omkr. 95 %. För den tredje hithörande gruppen »kaffegrossister utan rosteri»,

vartill förts 38 firmor, utgjorde motsvarande siffra 93 % — om ett företag undantages, som handlat med andra varor än kaffe i relativt större omfattning än övriga firmor.

De båda övriga av utredningen omfattade företagsgrupperna, nämligen partihandel i förening med och partihandel utan rosterirörelse, kännetecknas i motsats till de förutnämnda därav, att kaffeförsäljningen för grupperna som helhet tagna utgör en allenast relativt ringa del av deras totala omsättning. Denna del uppgick enligt utredningen till i genomsnitt icke mera än 11—14 % under de tre åren 1932—1934. Om för dessa företag följdes de tidigare berörda riktlinjerna för utgivande av ersättning åt parti-handlarna inom tobaksbranschen, där endast företag med en omsättning av tobaksvaror överstigande 25 % av totalomsättningen kunde ifrågakomma för gottgörelse, så skulle åtminstone flertalet av kaffehandels partihandlare med »blandad» rörelse ställas utanför rätten till ersättning för förlorad näringsverksamhet. Utredningen ger nämligen den bild av läget i detta hänseende, som framgår av följande tablå rörande förhållandena år 1934.

	Partihandel med rosteri	Partihandel utan rosteri
Antal företag	54	107
Totalomsättning, 1 000 kr.....	292 761	89 156
Därav kaffe, (exkl. lönerostning) 1 000 kr.....	33 007	10 850
» » , » » %.....	11·3	12·2
Kaffeomsättning i % av totalomsättning:		
högst 25 %: antal företag	44	90
totalomsättning..... 1,000 kr.	276 454	82 431
därav kaffe	27 315	8 199
26—50 %: antal företag	10	14
totalomsättning..... 1 000 kr.	16 307	6 586
därav kaffe	5 692	2 567
över 50 %: antal företag	—	3
totalomsättning..... 1 000 kr.	—	139
därav kaffe	—	84

Av sammanlagt 161 »blandade» partihandlare med en totalomsättning av 381·9 milj. kr., varav på kaffe 43·9 milj. kr., stannade kaffeförsäljningens andel av totalhandeln vid högst 25 % för ej mindre än 134 firmor med en totalomsättning av 358·9 milj. kr., varav på kaffe 35·5 milj. kr. Tobaksmonopolets grossistregler, tillämpade på ett kaffemonopol, skulle sålunda från goodwillersättning utesluta 83 % av de till dessa grupper hörande företagen, omslutande 81 % av all kaffeförsäljning, som kommer på den grosshandel, vilken bedriver kaffehantering tillsammans med annan rörelse. Av rikets totala kaffeomsättning skulle under sådana förhållanden bortåt en

tredjedel falla på företag, som komme att ställas utanför rätt till ersättning för den förlust, som drabbar dem genom tvånget att nedlägga kaffehandeln.

Tillämpningen av en ersättningsregel, som skulle ha dylik inverkan, kan icke förordas. Därtill kommer, att utredningens uppgifter synas ge stöd för antagandet, att inom den »blandade» partihandeln med kaffe och andra varor kaffet ofta bidrager till vinstresultatet relativt mera än övriga artiklar. Sålunda uppgavs inom de båda grupperna partihandel med och utan rosterirörelse nettovinsten på kaffehanteringen i genomsnitt för åren 1932—1934 till resp. 28.6 och 26.3 % av hela rörelsens nettovinst, medan, som nyss nämnts, kaffeförsäljningen stannade vid en siffra av omkr. 11—14 % av totalomsättningen. Härigenom bekräftas ytterligare olämpligheten av att bygga detta ersättningsproblem på omslutningens storlek. En annan grundval måste sökas för bestämmande av den utsträckning, i vilken kaffegrosshandeln skall bli föremål för goodwillersättning. Därvid erbjuder sig i första hand företagets nettovinst, i den mån uppgift kan erhållas om dennas sammanhang med kaffehandeln. En lösning enligt denna linje skulle även innebära den fördelen, att en enhetlig grund lades för beräkningen av goodwillersättningen åt kaffegrosshandelns och rostningens samtliga utövarer.

Om denna utgångspunkt godkännes, så uppställer sig först frågan, huruvida alla partihandlare skola ifrågakomma till ersättning för upphörd kaffehandeln, oberoende av den anpart vinsten på denna handel utgör av hela rörelsevinsten. Så långt gående anspråk synas näppeligen böra tillgodoses. Det är säkerligen en ingalunda ovanlig företeelse inom grosshandeln, att försäljningen av en viss varukategori krymper samman eller helt upphör — antingen på grund av företagarens egna åtgärder eller enär andra förhållanden framkalla en dylik verkan. Stannar nedgången vid en relativt ringa del, exempelvis 10 %, av omslutningen, är den lättare att fullt ersätta genom en stegring för andra varor eller upptagande av nya artiklar och, även om sådana försök icke skulle krönas med framgång, är vinstminskningen i regel ej av den storleksordning, att den i högre grad influerar på företagets bärighet. Det vill därför i nu förevarande sammanhang förefalla rimligt dels att bestämma en gräns nedåt för rätten att göra anspråk på goodwillersättning och dels att fixera denna på sådant sätt, att företag, vilkas nettovinst av kaffehandeln icke överstigit 10 % av hela rörelsens nettovinst, ej må komma i fråga till gottgörelse för inskränkt näringsverksamhet.

Utredningens material lämnar icke möjlighet att exakt bedöma resultatet av en dylik regels tillämpning under nuvarande förhållanden. Av de 54 partihandlarna med rosteri ha nämligen 11 och av de 107 firmorna utan rosteri ej mindre än 40 icke lämnat någon upplysning angående storleken av den nettovinst, som kunnat beräknas härröra från kaffehandeln. Därjämte saknas för 3 firmor utan rosteri (med jämförelsevis liten kaffeomsättning) uppgift om den totala nettovinsten. Visserligen torde för dessa företag ofta gälla, att denna vinst varit relativt obetydlig och att det därför icke syntes löna mödan att verkställa kalkyler angående dess storlek. Men å andra sidan får ej förbises, att det för åtskilliga företag överhuvud

erbjudit betydande svårigheter att uppvisa, huru stor nettovinsten enbart på kaffehanteringens varit. Kaffehandeln är oftast en med den övriga rörelsen i lokal-, personal- och andra hänseenden intimt förenad detalj, vars särskilda kostnadselement icke utan speciella kalkyler kunna klarläggas och som även vid dylika beräkningar ej sällan måste delvis stödjas på uppskattningar mer än exakt sifferunderlag. De nyss meddelade uppgifterna angående det till utredningen influerna materialet visa emellertid, trots allt, att beräkningar av kaffehandelsvinsten verkställdes av sammanlagt 107 av tillsammans 161 firmor, och, ehuru därvid ofta påpekats de svårigheter, som mött, så kan likväl antagas, att de uppgivna siffrorna i stort sett angiva ett rättvisande resultat.

Av de nämnda 107 företagen tillhörde 43 resp. 64 grupperna partihandlare med resp. utan rosteri. Inom den förra gruppen redovisade 9 (21 %) och inom den senare kategorien 24 (37 %) företag en nettovinst av kaffehandeln, som utgjorde högst 10 % av den på hela rörelsen belöpande nettovinsten. Dessa firmor, vilkas kaffeförsäljning utgjorde 18 % av kaffeomsättningen hos de företag, som meddelat uppgifter om kaffehandelsvinsten, skulle således med den här tänkta ersättningsregeln icke komma i fråga till gottgörelse för goodwill.

Även om hinder mött för en del företag att till utredningen lämna hithörande uppgifter, torde likväl kunna förutsättas, att vid den noggranna granskning av bokföringsmaterialet, som det måste bli en angelägen uppgift för den vid monopolets genomförande fungerande värderingsorganisationen att verkställa, de svårigheter, som här antytts, skola kunna övervinnas, och ersättningsberäkningarna sålunda i detta hänseende i alla förekommande fall bygga på riktiga utgångspunkter.

Ett vanskligare problem uppstår emellertid, när det sedan gäller att ställa kaffehandelsvinsten i relation till det i företaget investerade kapitalet. Såsom förut framhållits, är det nämligen närmast denna relation, som kan bereda möjlighet till en uppskattning av företagets avkastningsförmåga och således av den förlust, som genom kaffehandels nedläggande drabbar kapitalägaren. I de för utredningen insamlade uppgifterna ha några upplysningar rörande storleken av det av de »blandade» partihandlarna i speciellt kaffehanteringens engagerade kapitalet icke lämnats. Redovisningen av företagens passiva har skett med ledning av böckerna, som av lätt insedda skäl upptaga endast det totala i firman sysselsatta kapitalet. För den praktiska tillämpningen av de här ifrågasatta ersättningsgrunderna är det emellertid nödvändigt att äga kännedom även om storleken av den kapitalandel, som inom den »blandade» partihandeln kan anses arbeta särskilt i kaffehandeln. Såsom grundval för dessa beräkningar synas närmast kunna tjäna de uppgifter angående kapitalinvestering, som föreligga för de företagaregrupper, där kaffehanteringens utgör den enda eller väsentliga rörelsegrenen, d. v. s. för handelsrosterier och för »rena» kaffegrossister utan rosteri. Härvid bör grundvalen för beräkningarna kunna vara, att det förhållande mellan kapital och omsättning, som kännetecknar de nämnda båda grupperna, i stort sett äger

sin motsvarighet inom »blandad» partihandel med resp. utan egen rosterirörelse. Givetvis betecknar denna beräkningsmetod en ofta stark approximation, men med hänsyn till det tillgängliga materialets beskaffenhet torde den vara den bästa möjliga. Det bör också framhållas, att den i här förevarande sammanhang tjänar endast vissa kalkyler angående kaffemonopolets statsfinansiella betydelse, medan, därest det blir fråga om att sätta monopolet i verkställighet och bestämma storleken av de ersättningsbelopp, som skola utgå med ledning av meddelade föreskrifter, beräkningarna komma att bygga på av varje särskilt företag överlämnat och för det föreliggande syftet speciellt bearbetat material.

3.

Den slutsats, till vilken det nu rörande goodwillersättningens beräkning anförda leder, är, att den för alla ersättningsberättigade företag bör bygga på förhållandet mellan av kaffehanteringen uppkommen nettovinst och däri investerat eget kapital såsom det karakteristiska för avkastningsförmågan och därför även för den förlust, som uppkommer genom förlorad eller inskränkt möjlighet att fortsätta kaffehandeln och rostningen. Det spørsmål, som där-efter bör besvaras, är frågan, huru stor del av nettovinsten, som vid bedömande av det nu föreliggande ersättningsproblemet kan anses skäligen motsvara vad som vid tobaksmonopolets inlösningsförfarande benämndes handelsvinst. Av den föregående framställningen framgår, att ersättningen för förlorad näringsverksamhet till tobaksfabrikanterna utgick med en efter vissa grunder kapitaliserad handelsvinst, varmed förstods den del av nettovinsten, som återstod, sedan ett belopp, motsvarande ränta efter 5 % på det egna kapitalet frånräknats. Fabrikantens kapital ansågs nämligen ersatt genom inlösen eller utgivande av värdeminskning för de materiella tillgångarna, och det var den avkastning utöver skäligen ränta på detta kapital, som rörelsen lämnade, vilken ansågs giva uttryck för den speciella vinstmöjlighet, som låg innesluten hos företaget såsom en immateriell tillgång och därför borde ersättas, när rörelsen måste inställas.

Ett liknande betraktelsesätt torde äga giltighet även vid genomförande av ett kaffemonopol. Den enda modifikation, vilken därvid bör tagas i övervägande, hänför sig till frågan om storleken av den kapitalränta, vilken under nuvarande förhållanden kan anses vara skäligen. Därvid bör erinras om att det allmänna ränteläget numera förskjutits nedåt, och att därför den räntesats av 5 %, som gällde såsom en rimlig kapitalavkastning vid tiden närmast före världskriget, då tobaksmonopolets författningar utarbetades, tål en viss reduktion för att motsvara dagsläget. En normal ränta för förstklassiga industrilån torde för närvarande icke överstiga 4 %. Av sådan anledning bör den handelsvinst, vilken skall läggas till grund för kaffeföretagens goodwillberäkning, utgöra så stor del av kaffehanteringens nettovinst, som återstår, sedan ränta efter 4 % tillgodoförts det i kafferörelsen engagerade egna kapitalet.

Storleken av den goodwillersättning, vilken tillerkändes tobaksfabrikan-

terna, utgjorde maximalt $12\frac{1}{2}$ gånger den handelsvinst, som uppnåts i genomsnitt för ett visst antal år före monopolets ikrafträdande. Detta tal var resultatet av en beräkning, som utgick från förutsättningen, att gottgörelsen för ett företag, som börjat sin verksamhet 55 år före monopolets tillkomst, skulle utgöra ett kapital, vilket, efter en räntesats av 5 %, under tjugo år framåt täckte en årlig inkomst för mottagaren till samma belopp som handelsvinsten utgjort. För företag med kortare livstid sänktes gottgörelsen efter en graderad skala. Dessa ersättningar ansågos så gott som utan gensälgelse mycket generöst tillmätta — såväl regeringsförslagets som riksdagens uttalanden gingo i denna riktning. Den enda erinringen av betydelse framställdes av kommerskollegium, som fann den för åtnjutande av den maximala gottgörelsen föreskrivna verksamhetstiden för lång och ville sänka den till 20 år.

Tanken att vid bestämmande av ersättningar av denna art låta företagets livslängd utöva inflytande synes böra tillämpas även vid genomförande av ett kaffemonopol. Likaså torde böra iakttagas, att ersättningen utgår i form av en viss kapitalisering av handelsvinsten. I förstnämnda hänseende vill det emellertid förefalla, som om den period, vilken för tobaksfabrikanterna förutsattes för ernående av toppersättningen, måste för kaffehanteringens vidkommande avkortas. I jämförelse med tobaksfabrikationen, som har sekelgammalt ursprung i vårt land, är åtminstone den industriellt betonade grenen av kaffehantering, d. v. s. rostningen, av ungt datum. Av de 103 firmor, som till utredningen uppgivit, att de bedrivit rostning för egen räkning och samtidigt lämnat upplysning om grundläggningsår, voro endast 12 etablerade före 1900. Under åren 1901—1915 tillkommo icke mindre än 42 och under åren 1916—1934 ytterligare 49 av dessa företag. Bland partihandlarna med orostat kaffe, dit antagligen de äldsta firmorna inom branschen höra, och av vilka 158 meddelat hithörande uppgifter, hade 49 bildats före sekelskiftet, 55 under perioden 1901—1915 och 54 under åren 1916—1934. Med ledning av dessa uppgifter synes den här berörda maximiperiodens slutpunkt kunna bestämmas till tiden kring 1900 och således goodwillersättningen med sitt högsta belopp tillkomma alla firmor, som etablerats 35 år före monopolets ikrafträdande.

Denna högsta ersättning bör eljest icke beräknas enligt fördelaktigare grunder än som gällde för tobaksfabrikanterna. Snarare synes kunna ifrågasättas, om icke en mindre jämkning nedåt kan vara av omständigheterna påkallad. Enär numera räntefoten vid en kapitalisering bör räknas efter 4 i stället för 5 %, måste, om den tjugoåriga avkastningsperioden bibehålles, kapitalet utgöra icke $12\frac{1}{2}$ utan $13\frac{1}{2}$ gånger handelsvinsten. Med hänsyn till att den av tobaksfabrikanterna erhållna ersättningen ansågs beräknad i överkant, kan ett fastställande för kaffeföretagen av en siffra av 13 gånger anses motiverad, så mycket mera som därigenom den beräknade avkastningsperioden icke skulle reduceras med mera än omkring ett år: från 20 till i det närmaste 19 år.

Minimiersättningen utgick till tobaksfabrikanterna med fem gånger han-

delsvinsten, och skulle denna gottgörelse gälla för alla företag med etablering under något av de tio åren närmast före monolets tillkomst, dock att verksamhetstiden omfattat minst fyra år. Samma regel synes lämpligen kunna tillämpas även för kaffeföretagens vidkommande och ersättningsskalan i övrigt erhålla den utformning med jämnt fallande kurva, som framgår av följande uppställning, varvid antagits, att monolet träder i kraft år 1937.

Ersättning utgår

för perioden 1927—36	med 5 gånger handelsvinsten	=	5 ggr
» varje år 1917—26	» 0·4 » »	=	4 »
» » » 1907—16	» 0·3 » »	=	3 »
» » » 1902—06	» 0·2 » »	=	1 »
för perioden 1936—02	.....	=	13 ggr

4.

I tobaksfabrikanternas ersättningsplan förekom en bestämmelse, som möjliggjorde en jämkning nedåt eller uppåt i goodwillersättningen, därest handelsvinsten under senare år visat en mera utpräglad tendens att falla eller sjunka. Avsikten härmed var att bereda tillfälle till hänsynstagande till en sådan förändring i företagets utveckling, som pekade på en bestämd växling från dåliga till goda utsikter eller tvärtom. Däremot skulle ett enstaka års bättre eller sämre resultat icke få tillmätas någon betydelse i detta hänseende.

Dessa regler för ersättningens bestämmande synas böra erhålla motsvarande tillämpning även för kaffemonolets vidkommande. Goodwillersättningen är avsedd att utgöra gottgörelse för den genom företagets upphörande uteblivna handelsvinsten och grunden för beräkningen är, att vinsten, om företaget icke måst nedläggas, bort kunna alltjämt utgå under en avsevärd tid framåt. Om emellertid företagets utveckling under de sista sex, sju åren före monolets införande gestaltat sig så, att med ledning av årsresultaten kan konstateras en oavslätlig förbättring eller försämring och sålunda förutses, att handelsvinsten under kommande år hade bort bli större eller mindre än medelsiffran för de undersökta åren angiver, så finnas goda skäl för att låta denna tendens komma till uttryck vid goodwillbeloppets fastställande, så att detta ökas resp. minskas, där förhållanden av denna art konstateras. Jämningsmånen har föreslagits till högst 10 % av ersättningssumman. För att å andra sidan betona, att icke ett enstaka års resultat bör inverka på goodwillersättningen, så har tillika föreslagits att »medelhandelsvinsten», d. v. s. det belopp, som skall ligga till grund för goodwillersättningens beräkning, skall utgöra genomsnittet av handelsvinsten för de sju åren 1928—1934 (monolet har antagits träda i kraft med 1937 års ingång), varvid emellertid det bästa och det sämsta årsresultatet under perioden icke medräknas.

En tillämpning av de föreslagna goodwillreglerna medför, att ett företag, som icke kunnat redovisa någon handelsvinst under de för medelhandelsvinstens beräkning fastställda sju åren, icke blir berättigat till ersättning för förlorad näringsverksamhet. Detta förhållande observerades vid utarbetandet

av regeringsförslaget om tobaksmonopolet och föranledde införandet av en föreskrift om, att ett dylikt företag skulle gottgöras med ett belopp, motsvarande 10 % av dess årsomsättning.

Det vill förefalla som om ett sådant medgivande icke står i god överensstämmelse med den princip, som eljest ansetts böra vara utslagsgivande för ersättningsförfarandet i denna del. Ett företag, som nedlägger sin rörelse, kan enligt denna grundsats icke anses berättigat till större gottgörelse än den, som täcker dels det i rörelsen investerade kapitalet och dels så mycket av dess avkastning, som överstiger kapitalräntan. Har rörelsen icke kunnat åstadkomma en dylik avkastning, så torde icke någon objektiv grund kunna utfinnas för bedömning av, huruvida utsikterna i framtiden skola te sig bättre. Att låta en sådan potentiell förmåga berättiga till ersättning kan näpeliggen påräknas ur billighetens synpunkt.

Slutligen skall i detta sammanhang även beröras frågan, huruvida ersättningsanspråk kunna med fog framställas från andra än kaffehanteringens företagare. En undersökning av detta spörsmål har visat, att krav i detta avseende framförts endast från ett håll, nämligen från den skandinaviske representanten för en betydande utländsk fabrik för rostningsmaskiner. Denne började sin verksamhet i nämnda egenskap år 1930 och har enligt egen uppgift under de senaste åren åtnjutit en betydande inkomst av rörelsen. Då monolet säkerligen blir i behov av nyanskaffning av rostningsmaskiner i avsevärd omfattning och därvid sannolikt kan förutsättas komma att anskaffa maskiner även av den tillverkning nu nämnde agent representerar, blir dennes framtida ställning i förhållande till kaffehanteringen närmast beroende av, huruvida monolet finner sig böra anlita hans förmedling för maskininköpen. Åtskilligt talar för att så kan komma att bli fallet och under sådana omständigheter torde monolets införande åtminstone under de närmaste åren icke komma att medföra en för denne agent försämrade utkomstmöjlighet. I varje fall kan detta spörsmål i nuvarande läge icke med någon tillförlitlighet bedömas, utan synes utvecklingen efter monolets tillkomst böra avvaktas. Befinnes därvid, att agentens förmedlingsverksamhet blir överflödigt, torde monolet böra upptaga ersättningsfrågan till prövning och göra den framställning i ärendet, som därav kan föranledas.

På liknande sätt synas de övriga spörsmål av motsvarande art böra behandlas, som kunna tänkas uppkomma på den grund, att andra leverantörer till kaffehanteringens företagare framdeles finna sin rörelse ogynnsamt påverkad av monolets införande.

d. Agenternas ersättning.

Vid tobaksmonolets genomförande ifrågakommo utövarna av agenter kommissionsverksamhet inom yrket icke till ersättning. Någon särskild motivering för denna ståndpunkt lämnades icke, liksom denna rörelse ej heller gjordes till föremål för den eljest vidlyftiga statistisk-ekonomiska utredning, som låg till grund för förslaget. Antagligen har skälet härtill

varit, att dylik agentverksamhet ägde en allenast ringa omfattning och i regel utgjorde en mindre del av annan rörelse.

Vid det inlösningsförfarande, som ägde samband med spritmonopolets tillkomst, intogs i detta hänseende en annan ståndpunkt. Inom vin- och sprit-hanteringen har agentsystemet en vidsträckt utbredning, och agenturer för utländska hus på detta område var — och är alltjämt — den enda eller huvudsakliga förvärvskällan för ett relativt stort antal personer och firmor. AB. Vin- & Spritcentralen, spritmonopolets utövare, utgick från att de utländska leverantörerna, trots inköpens samlande på en hand, alltjämt skulle finnas ha ett betydande intresse av att vara direkt representerade i Sverige genom egna ombud, vilka kunde upprätthålla förbindelserna med sina huvudmän och på olika sätt medverka till, att deras varor bragtes till största möjliga försäljning hos de svenska konsumenterna. Å andra sidan förut-sågs, att stora svårigheter skulle uppstå för fördelningen mellan agenterna av order på sådana varor, vilka importerades på fat, och där således mono-polets kvalitetsbedömning, icke konsumenternas efterfrågan måste fälla ut-slaget rörande inköpens storlek. Av sådan anledning utgavs efter hand viss ersättning till alla agentfirmor, vilkas fatförsäljning var av någon betydelse, men ett flertal av dessa firmor behölls vid liv såsom dotterföretag till Spritcentralen och med de dittillsvarande innehavarna såsom avlönade chefer. I stort sett äga dessa företag fortfarande bestånd såsom agenter för såväl fatvaror som buteljimporterade viner och spritdrycker. All annan för-säljning av fatvara sker direkt från leverantören medan inköp av buteljim-porterade varor i mycket stor utsträckning förmedlas, utom av Spritcentra-lens nyssnämnda dotterföretag, av fristående agenter och agentfirmor.

Av utredningens material framgår, att praktiskt taget all försäljning av råkaffe till Sverige förmedlas av agenter. Flertalet av de 52 firmor, som re-dovisats av utredningen, bedriva visserligen annan verksamhet vid sidan av kaffeagentur, och endast $\frac{1}{10}$ av antalet har uppgivit kaffe såsom enda arti-kel. Men av firmornas totala bruttointkomster under åren 1932—34 här-rörde omkr. 55—60 % från kaffeaffärerna, vilka uppgåvos i allmänhet läm-na relativt högre vinst än övriga varor. Kaffet anses också allmänt vara den bärande artikeln inom denna gren av handeln.

Ett kaffemonopols inköp synes näppeligen kräva förmedling av i landet verksamma agenter för de utländska exportörerna. Konsumenten äger, i likhet med vad som är fallet för spritmonopolets fatimporterade och här-tappade varor, icke något intresse av att få kännedom om den leverantör, som förser monopolet med varan, och kan därför icke genom reklam eller annan påverkan föranledas att begära kaffe från viss exportör. På sam-ma sätt som Spritcentralen därför numera inköper alla sina fatvaror an-tingen genom sin egna agentföretag eller genom direkt order till leverantö-ren och i båda fallen tillgodoföres den provision, som förut stannat hos agenten, så bör ett kaffemonopol träda i direkt förbindelse med de exporte-rande kaffefirmorna i produktionsländerna och därvid kunna påräkna, att priset antingen angives netto utan agentprovision eller att denna krediteras

monopolet i samband med faktureringen. Monopolets inköp bli dels i och för sig av helt annan storleksordning än som ifrågakommit för var och en av de hittillsvarande importörerna och dels fördelade på ett vida mindre antal exportörer än de 350 olika firmor, som nu äro representerade i vårt land, så att de utländska hus, som komma att sälja till monopolet, bli i tillfälle att leverera större kvantiteter vid varje försäljning till Sverige än i allmänhet förut varit fallet. Detta förhållande kan giva anledning till antagandet, att monopolet skulle kunna påräkna gynnsammare pris än de enskilda importörerna uppnått. I monopolets inkomstkalkyler har emellertid av försiktighetsskäl icke räknats med denna faktor, men har däremot antagits, att inköpspriset kommer att reduceras med ett mot hittillsvarande agentprovision svarande belopp.

Kaffeagenterna kunna av nu angivna skäl icke uteslutas, när det gäller att taga ställning till kaffemonopolets olika ersättningsproblem. Men några befogade anspråk på att komma ifråga för ersättning för goodwill synas näppligen kunna framställas. Storleken av kaffeagentens inkomst är i hög grad avhängig av den utländske huvudmannens leveransduglighet och ställning på marknaden. Förhållandet mellan huvudman och agent samt mellan agent och kund är vidare av starkt personlig art, varjämte en kaffeagentur kan drivas med i regel ringa kapital. Tvingas en sådan agent att upphöra med sin verksamhet inom kaffehandeln, är det, formellt sett, närmast huvudmannens företag, som riskerar att drabbas av åtgärden. För agenten blir situationen mera att jämställa med den, som inträder för andra inom hanteringen sysselsatta personer, åt vilka fortsatt arbete icke kan beredas. Hans ersättningsfråga blir därför ett spörsmål icke om gottgörelse för goodwill utan om personlig ersättning och skall av sådan anledning upptagas i dylikt sammanhang.

e. Ersättning åt anställda.

1.

Det har tidigare antytts, att den kritik, som framkommit med anledning av under senare år utarbetade monopolförslag, där ersättningsberäkningarna med obetydliga modifikationer i regel byggts på tobaksmonopolets ersättningsförfarande, främst riktats mot de förslag, som gällt de personliga ersättningarna, d. v. s. den gottgörelse, som tänkts böra utgå till de inom den monopoliserade näringsgrenen i olika ställningar sysselsatta befattningshavarna. Det har framhållits, att de ersättningsgrunder, som kunde anses befogade vid en tid, då arbetsmarknaden var i tillfälle att utan större svårighet bereda plats för flertalet av de ur tobakshanteringen avskedade, icke kunde tillfredsställa rimliga anspråk på skälig gottgörelse, sedan förhållandena i detta hänseende radikalt förändrats. Några detaljerade förslag rörande av denna anledning ändrade grunder för ersättning åt de anställda ha emellertid icke sett dagen, liksom detta ur olika synpunkter svårhanter-

liga problem överhuvud icke i den offentliga diskussionen gjorts till föremål för någon mera ingående behandling. När spörsmålet här möter, vill det därför förefalla befogat att förutskicka några erinringar av mera principiell natur.

Tvånget att utan eget förvållande lämna en anställning är en daglig företeelse på arbetsmarknaden. Osäkerheten, den bristande tryggheten för morgondagens försörjning är en ständig aktualitet för näringslivets anställda. Någon legal grund för en entledigad till viss uppsägningstid finnes i stort sett icke — ehuru förslag i denna riktning nyligen framlagts — och än mindre för något slag av ekonomisk gottgörelse. Det skydd kontorens och fabrikerernas personal för närvarande åtnjuter bygger på sedvänja eller på avtal, i senare fallet oftast av kollektiv natur och allmännast förekommande för industriens arbetare. Men detta skydd inskränker sig till en ömsesidig överenskommelse om uppsägningstidens längd och torde endast undantagsvis avse utgivande av något slag av ersättning i samband med entledigandet. Det enda undantaget av betydelse gäller här de anställda inom sådana, i regel större företag, vilka träffat särskilda anordningar för personalens pensionering vid hög ålder eller invaliditet, varvid emellertid de anställda själva oftast få bära en del av kostnaderna för denna förmån.

Den otrygghet, som sålunda vidlåder arbetstagarens ställning inom näringslivet, har sin motsvarighet även vid de statliga affärsverken i deras förhållande till den talrika icke ordinarie personalen. Inom statens järnvägar, som sysselsätter en större arbetsstyrka än något annat statsföretag, växlar den extra personalens storlek årligen, och under lågkonjunktur eller på grund av driftens rationalisering har det inträffat, att avskedanden gällt tusentals anställda. Men någon gottgörelse har i dessa fall icke förekommit lika litet som hos enskilda företagare, vilka nedlagt sin rörelse eller begränsat den mänskliga arbetskraften såsom följd av koncentration inom en näringsgren eller rationalisering inom det enstaka företaget. Likväl har det här gällt ett personalantal av samma och understundom högre storleksordning än det, som skulle ha ifrågakommit vid genomförandet av olika statsmonopol. Svårigheten för de entledigade att finna nyanställning borde därför i förra fallet egentligen vara minst lika stor som den skulle bli för de på grund av ett monopol avskedade.

Emellertid har gentemot denna uppfattning hävdats, att en frivillig koncentration eller rationalisering berör endast ett begränsat antal företag inom en viss näringsgren och dessutom ofta genomföres icke på en gång utan etappvis, vilket har till följd både att de avskedade icke helt avstängas från att söka arbete hos andra företagare i branschen och vidare kunna räkna med en viss övergångstid till förberedelse och anpassning. Ett statsmonopol tvingar däremot alla förutvarande företagare inom en hel näringsgren att samtidigt upphöra med sin rörelse och entlediga hela sin personal, vilken på en gång kastas ut på arbetsmarknaden, där i fortsättningen endast ett företag, nämligen monolet, kommer att förefinnas. De, som icke vinna anställning där, måste ge sig ut som arbetssökade i en helt ny hantering,

för vilken den tidigare utbildningen icke berett särskild förutsättning och där denna således för många representerar ett dödt kapital.

Den sålunda antydda argumenteringen förefaller icke helt övertygande. Skillnaden i arbetsmarknadseffekt mellan den driftskoncentration, som genomföres på enskilt initiativ och — genom en monopolisering — på statens föranstaltande, är i själva verket icke eller behöver i varje fall ej vara så stor som här förutsatts. Om det antages, att de entledigade i båda fallen uppgå till ungefär samma antal, så beror differensen närmast på å ena sidan de inom branschen återstående enskilda företagarnas och å andra sidan monopolets förmåga att mottaga de arbetslösa. Är koncentrationen effektiv, torde någon mera nämnvärd olikhet i detta hänseende icke föreligga. Antalet av dem, som icke vinna fortsatt anställning inom den centraliserade näringen, torde bli i huvudsak oberoende av huruvida den i fortsättningen kommer att drivas av en trust eller ett statsmonopol. På samma sätt förhåller det sig i stort sett med antagandet, att de speciellt yrkesutbildades ställning skulle te sig väsentligt sämre vid införandet av ett monopol än vid en enskild koncentration. Det kan nämligen förutsättas, att denna kategori anställda, som sällan täcker mer än en begränsad del av samtliga, i båda fallen kan påräkna att i första hand ifrågakomma för fortsatt anställning inom yrket. Endast den omständigheten att ett statsmonopol i regel antagits skola genomföras i ett slag, medan den enskilda näringens sammandragning åtminstone ofta sker successivt, torde innebära en skillnad av verklig betydelse ur arbetsmarknadens synpunkt. Men principiellt möter intet hinder för en dylik anordning även från ett monopols sida och det kan i sådant hänseende erinras om, att tobaksmonopolet, vårt hittillsvarande enda på lagstiftningens väg inrättade statsmonopol, i viss utsträckning begagnat sig av denna metod.

Om sålunda praktiskt sett de anställdas utsikter inför ett monopol förete en ganska stor överensstämmelse med den ställning, som erbjödes vid en på enskilt initiativ åvägabragt centralisering eller rationalisering, samt statsbarnornas exempel visar, att särskilda hänsyn i motsvarande fall icke ansetts böra tagas vid nödvändig personalminskning inom ett statsföretag, så återstår ur de synpunkter, som här berörts, föga stöd för kravet på att vid genomförandet av ett statsmonopol de anställda skulle tillgodoses med särskilda ersättningar. Detta krav kan därför grundas huvudsakligen endast på det precedensfall, som skapades vid tobaksmonopolets tillkomst och som sedermera upprepades även vid spritmonopolets genomförande, och dessutom stödjäs med hänvisningen till att det bör åligga det allmänna att tillse, att, när genom statens tvång och till förkovrande av statens finanser en omfattande arbetslöshet framkallas, de arbetslösa av staten garanteras en skälig, av billighetshänsyn förestavad kompensation.

Det är huvudsakligen dessa sistnämnda skäl, som sakkunniga för sin del ansett vara av den betydelse, att de motivera upptagandet jämväl inom ramen av kaffemonopolets ersättningsfråga av ett ordnat system för utgivande av gottgörelse åt sådan inom kaffehanteringen sysselsatt personal, som på

grund av monopolet förlorar sin anställning, eller, såsom i fråga om agenterna för utländska exportörer är fallet, grundvalen för sin hittillsvarande utkomst.

Syftet med den ersättning, som i dylikt fall skall tillgodonjutas, kan närmast sägas vara att bereda den entledigade försörjning under den tid, arbetslösheten efter den förra anställningen varar. Då det icke kan förutsägas, huru länge arbetslösheten varar, kunde ersättningsproblemet därför tänkas riktigast löst genom en anordning, där inga generella ersättningsregler på förhand bestämdes, utan där varje fall behandlades individuellt efter sina personliga och sakliga förutsättningar, och hela ersättningsförfarandet sålunda finge en villkorlig karaktär. En sådan metod skulle emellertid medföra betydande praktiska olägenheter på grund av det stora antal ersättningsfall, om vilket här bleve fråga, varjämte de ersättningssökande sannolikt skulle möta systemet med misstro, enär det kunde giva spelrum för ojämnheter vid ersättningsbeloppens bestämmande och överhuvud giva dem en betoning av understöd, utmätta efter okontrollerbara regler. I stället synas de ersättningsberättigade kunna ha anspråk på att beredas den trygghet för en likformig behandling, vilken skänkes av tillämpningen av förut fastställda, av alla kända ersättningsgrunder. Av dessa skäl har en anordning av sistnämnda art, d. v. s. ett system med obligatoriskt utgående ersättningar, ansetts böra i första rummet ifrågakomma, ehuru det i sin utformning fått ett komplement, byggt på en individuell behovsprövning, avsedd att möjliggöra hänsynstagande till den försörjning, de entledigade genom eget initiativ kunnat åstadkomma. Däremot har tanken på ett successivt genomförande av hela monopoliseringen, i syfte att mildra dess inflytande på arbetslösheten bland de anställda, icke synts genomförbar. För att en sådan åtgärd skulle få verklig praktisk betydelse måste monopolets koncentration nämligen utsträckas över en relativt lång årsföljd, varav skulle följa, att det ekonomiska resultatet — som enligt förutsättningarna för utredningen skulle bygga på koncentrationsvinsten och icke, såsom för tobaksmonopolets vidkommande, på en ökning av den försålda varans pris — länge bleve av ringa statsfinansiell betydelse och därmed det egentliga syftet med monopoliseringen förfelades. Praktiskt sett vore en dylik utväg dessutom svår att förverkliga, enär monopoliseringen på grund av den svenska kaffehanteringens struktur och av skäl, som närmare utvecklats i ett föregående kapitel (jfr sid. 10), från början måtte omfatta partihandeln och rostningen i dess helhet, och för att överhuvud få någon effekt byggas på en total centralisering inom den förra grenen. Denna sysselsätter emellertid drygt 80 % av alla kaffeanställda, vadan, även om ett försök gjordes till en endast etappvis skeende koncentration av rostningen, ett sådant försök finge ringa betydelse för en minskad arbetslöshet vid tiden för monopolets övertagande av kaffehanteringen.

2.

Innan det för denna ersättningsfrågas lösning lämpligaste systemet närmare dryftas, skall beröras frågans kvantitativa sida, d. v. s. det antal människor, vilkas försörjning är knuten till kaffehantering. Personalen inom partihandeln och rosteriföretagen har i utredningen uppdelats i tre huvudgrupper med följande antal anställda år 1934:

	Antal
1. »För kaffehandel och rostning helt eller huvudsakligen anställd personal»	1 256
2. »Inom kaffehandeln delvis sysselsatt personal»	2 104
3. »Provisionsagenter för kaffehandeln»	1 249
Därtill komma	
4. Agenter och deras personal	102
	Summa 4 711

Ur ersättningssynpunkt torde av dessa grupper de s. k. provisionsagenterna intaga en särställning. De utgöras i regel av personer, vilka driva försäljning av kaffe såsom bisyssla till annat huvudyrke eller vid sidan av försäljning av andra artiklar. I viss utsträckning torde dessa agenter i sin verksamhet söka kontakt direkt med konsumenten och på sådant sätt bereda den bofasta detaljhandeln förfång. Den genomsnittliga inkomsten av kaffeförsäljningen uppgick för denna kategori år 1934 till 419 kr. per år och person. Härav synes den slutsatsen kunna dragas, att ett borfallande av denna utkomstmöjlighet — vilket givetvis skulle bli en följd av ett monopols införande — endast i undantagsfall kan innebära en sådan rubbning av ekonomien, att befogade anspråk på ersättning kunna framställas. En förutsättning för ersättning synes böra vara, att inkomsten huvudsakligen härrört från kaffeförsäljningen. Ehuru utredningsmaterialet icke lämnar någon upplysning i detta hänseende, har med kännedom om förhållandena på området ansetts kunna antagas, att med denna utgångspunkt icke mer än högst 100 provisionsagenter komma ifråga för ersättning. Denna synes för dessa eljest böra utgå efter samma grunder som för övrig personal.

En annan grupp, där bedömningen av antalet ersättningsberättigade erbjuder svårigheter, är den inom kaffehandeln endast delvis sysselsatta personalen. Såsom förestående siffror visa, är det den till numerären största gruppen — den upptager 45 % av hela den i tablån redovisade personalen. Säkerligen ha stora svårigheter beretts företagen vid bedömandet av huruvida en anställd bort upptagas i denna grupp eller lämnas helt utanför, men därvid har uppgiften tett sig väsentligt vanskligare för den »blandade» partihandeln än för övriga företagarkategorier. Förekomsten av delvis sysselsatt personal inom de olika huvudgrupperna av företag framgår närmare av följande siffror rörande förhållandena vid slutet av år 1934.

	Antal personer med sysselsättning inom kaffehanteringen		
	helt eller huvudsakligen	delvis	summa
Handelsrosterier	772	60	832
Lönerosterier	85	6	91
Grossister utan rosteri	167	3	170
Blandad partihandel med rosteri	206	1 158	1 364
Blandad partihandel utan rosteri	26	877	903
Summa	1 256	2 104	3 360

Av den delvis sysselsatta personalen kom således det alldeles övervägande antalet eller 97 % på den blandade partihandeln. Rörande de grunder, efter vilka dessa personalsiffror av företagen redovisats, meddelas i utredningen följande:

»Då kaffeförsäljningen vid här ifrågakommande firmor endast utgör en del av hela affärsverksamheten, ställer det sig givetvis svårt att redovisa speciellt för denna verksamhetsgren sysselsatt personal. Den såsom helt eller huvudsakligen anställd för kaffehanteringen redovisade personalen är därför i regel uppskattningsvis angiven. Mera i undantagsfall torde personal vara uteslutande avdelad för kaffehanteringen, såsom i fråga om rosteripersonal, i vissa fall särskilda kafferessande o. d. *I allmänhet är resp. firmors hela personal redovisad såsom delvis sysselsatt inom kaffehandeln.*» (Kurs. här.)

Vid beräkning av det antal delvis sysselsatt personal, som kan komma att beröras av ett kaffemonopols införande, måste de till utredningen uppgivna siffrorna sålunda starkt reduceras. Till ledning för de uppskattningar, som därvid komma i fråga, torde följande synpunkter böra beaktas. Av nedanstående sammanställning framgår dels huru den helt sysselsatta personalen fördelar sig på förvaltningspersonal och arbetare, dels för varje företagsgrupp kaffeomsättningens värdesiffra och kvantiteten i eget rosteri rostat kaffe (för egen försäljning och mot lön). Siffrorna avse år 1934.

	Försålt kaffe 1 000 kr.	Rostat kaffe 1 000 kg.	Helt eller huvudsakligen sysselsatt personal			Därav för	
			förvaltn.	arb.	Summa	parti-hand.	rostning
Handelsrosterier	40 825	14 741	396	376	772	652	120
Lönerosterier	136	12 061	13	72	85	—	85
Grossister utan rosteri	9 968	—	116	51	167	167	—
Blandad partihandel med rosteri	33 007	9 869	76	130	206	.	.
Blandad partihandel utan rosteri	10 850	—	16	10	26	.	.
Samtliga	94 786	36 671	617	639	1 256	.	.

I tablåns båda sista kolumner ha med ledning av dess övriga material approximativt beräknade siffror angivits rörande den inom de två första grupperna för partihandel och för rostning använda personalens antal. Det framgår av dessa siffror, att inom handelsrosterier resp. grossister utan rosteri på varje miljon kronors kaffeförsäljning kommo 16·0 resp. 16·8 anställda och att motsvarande tal för rostningen i grupperna handelsrosterier och lönerosterier var 8·1 per 1 000 ton rostat kaffe. Om dessa relationstal begagnas för beräkning av den helt eller huvudsakligen med kaffet sysselsatta personalen inom den »blandade» partihandeln, så erhållas inom partihandeln med rosteri 528 anställda för grosshandeln och 80 för rostningen samt inom partihandeln utan rosteri ett personalantal av 182. Sammanlagt skulle sålunda behovet av fullt sysselsatt personal i dessa båda grupper uppgå till 790 anställda. I tablån redovisas endast 232, vadan den slutsatsen kan dragas, att skillnaden mellan dessa båda tal eller 558 representerar det antal »delvis» sysselsatt personal, vilken i ersättningsberäkningarna måste överföras från denna kategori och hänförs till de »helt eller huvudsakligen» sysselsattas grupp.

Rörande den inom hanteringen helt eller huvudsakligen sysselsatta personalen ha förelegat nominativa uppgifter, gällande alla dylika i början eller mitten av år 1935 anställda befattningshavare. Totalantalet slutar på en summa av 1 188 och understiger således med omkr. 6 % den tidigare, på andra uppgifter byggda siffran av 1 256. Anledningen härtill angives i utredningen vara, att dels ett mindre antal firmor icke avlämnat de nominativa uppgifterna och dels de senare uppgifterna avse en närmare liggande tidpunkt än de för år 1934 meddelade. Vid överslagsberäkningarna rörande ersättningskostnaderna ha emellertid de sistnämnda talen ansetts böra användas, ehuru det synes böra framhållas, att de på nyss anförda grunder kunna antagas vara något för höga och sålunda innehålla en säkerhetsmarginal. Likväl bör siffran vidkännas en viss reduktion. Av det nominativa materialet framgår, att bland de anställda inräknats även butikspersonal i sådana detaljaffärer, vilka drivas av en del företagare i branschen. Enär detaljhandeln icke tänkts skola omfattas av monopolet, bör denna personal, vars antal uppgivits till 93 personer, lämnas utanför beräkningarna.

Även en annan reduktionsfaktor bör redan i detta sammanhang uppmärksammas. Såväl vid bestämmandet av tobaksmonopolets ersättningsregler som vid varje senare förslag av denna art har det alltid ansetts självfallet icke blott, att den ersättningsberättigade skulle vara stadigvarande anställd inom branschen vid tiden för monopolets genomförande, utan ock att denna anställning dessförinnan varit av viss varaktighet. Så gott som undantagslöst har därvid fyra år föreslagits såsom minimitid och sålunda föreskrivits, att inkomsten av arbete »under de fyra närmaste kalenderåren före monopolets ikraftträdande uteslutande eller till väsentlig del härflutit» av verksamhet i den monopoliserade näringen. En motsvarande regel synes böra tillämpas även vid ett kaffemonopols genomförande. Enligt utredningens upp-

gifter skulle detta innebära, att av den helt sysselsatta personalen 193 personer komme att undantagas från ersättning.

En sammanställning av hela det antal inom kaffehanteringens sysselsatta personer, vilka, alldeles oavsett frågan huruvida fortsatt anställning kan beredas dem i monopolets tjänst, skulle kunna ifrågakomma för personlig ersättning, ter sig på nu anförda grunder sålunda:

	Antal
Helt eller huvudsakligen sysselsatt personal	1 256
Tillkommer från delvis » »	558
	1 814
Avgår för	
butikspersonal	93
personal med under fyra års anställning.....	193
	286
<i>Partihandelns och rosteriernas personal</i>	1 528
<i>Provisionsagenter</i>	100
<i>Agenter och deras personal</i>	100
	1 728

För personlig ersättning ifrågakommande personal 1 728

Med hänsyn till att särskilt siffran för delvis sysselsatt personal på grund av den använda beräkningsmetoden torde ha kalkylerats i överkant, torde bruttosiffran för antalet ersättningsberättigade kunna beräknas till högst 1,700 personer. Såsom senare skall visas, kan monopolbolaget antagas bereda sysselsättning åt ett antal anställda av i runt tal 360. Detta innebär, att ersättningsfrågan för kaffehanteringens anställda beräknas i verkligheten komma att omfatta sammanlagt omkring 1 340 personer.

3.

Vid tobaksmonopolets genomförande skildes för bestämmande av de personliga ersättningarnas storlek mellan inom hanteringen yrkesutbildade och icke yrkesutbildade personer. De förras ersättning utgick efter väsentligt fördelaktigare grunder än de senares — dessa lämnades av tobakskommittén helt utanför, men tillerkändes enligt regeringsförslaget och riksdagens beslut generellt en halv årslön i gottgörelse. Anledning till denna differentiering angavs vara, att svårigheten att kunna på annat håll anskaffa likvärdig anställning måste te sig vida större för de yrkesutbildade, åt vilka fortsatt arbete ej kunde beredas inom det arbete, för vars bedrivande de förvärvat sin särskilda och enda utbildning.

Denna synpunkt torde icke kunna fränkännas ett visst berättigande. Den gällde väl särskilt under en tid, då arbetsmarknadens läge var gynnsamt för de arbetssökande och beredde tillfälle till relativt hastig nyanställning för personal med olika grader av kvalifikation. Det är emellertid synnerligen tveksamt, huruvida en dylik differentiering bör upprätthållas vid de förändrade förhållandena, som numera känneteckna arbetsmarknaden. Visserligen kan också för kaffepersonalen göras åtskillnad mellan olika grupper ur yrkesutbildningens synpunkt. Med ledning av utredningens uppgifter kan antagas, att av de nominativt redovisade personerna med hel eller hu-

vudsaklig sysselsättning inom kaffebranschen 386 eller något mer än en tredjedel var att hänföra till de yrkesutbildades kategori. Men det bör icke bestridas, att — om här bortses från åldern — utsikterna för vinnande av anställning inom andra grenar av näringslivet måste betraktas såsom ungefärligen likartade för all den personal, som ett kaffe monopol gör arbetslös. Möjligheten att få en ny plats blir relativt oberoende av yrkesutbildningen — den enda skillnaden är måhända, att den yrkesutbildade kan få åtnöjas med en avlöning, som ej kan göra rättvisa åt hans inom ett annat yrke förvärvade insikter. Denna olikhet får emellertid icke tillmätas ett avgörande inflytande bl. a. av den anledningen att löneställningen inom kaffehanteringen icke särskilt starkt skiljer de speciella yrkesmännen från övrig personal. Den slutsats, till vilken dessa överväganden leda, är därför, att de anställda inom kaffebranschen böra ur den nu behandlade synpunkten betraktas såsom en enhetlig grupp, utan någon uppdelning i yrkesutbildade och icke yrkesutbildade.

4.

Sedan med det nu anförda berörts vad som tidigare benämnts denna ersättningsfrågas kvantitativa sida, skall till behandling upptagas spørsmålet om de närmare grunderna för bestämmandet av de ersättningar, som här kunna komma ifråga.

Tobaksmonopolet liksom senare förslag i ämnet räknade i stort sett endast med engångsersättningar, till sin storlek graderade efter anställningstid och levnadsålder. Endast »när särskilda omständigheter» därtill föranledde och den ersättningsberättigade lämnade sitt medgivande, kunde värderingsmyndigheten besluta, att engångsersättningen — ökad med 10 % — förvandlades till livränta. Denna bestämmelse hade för tobaksmonopolets vidkommande i praktiken ringa betydelse. Spritcentralen, som var obunden av på förhand givna regler i sitt ersättningsförfarande, ehuru tobaksmonopolets grunder fingo tjäna som riktlinjer, utbytte oftare än vad för det senare företaget blev fallet engångssummorna mot pensioner. Detta gällde särskilt äldre eller mindre arbetsföra personer, men pensionernas belopp bestämdes icke efter generella principer utan fastställdes individuellt från fall till fall.

En av kaffebranschens anställda med anledning av monopolutredningen bildad sammanslutning, »riksorganisationen för inom kaffehanteringen anställda», har i till finansministern och sakkunniga överlämnade framställningar närmare utvecklat sin ståndpunkt till ersättningsfrågan. Utförligast har detta skett i en skrivelse den 19 mars 1935, vari bl. a. följande framhålles:

»Vi äro förvissade om, att ersättningar enligt tobaksmonopolets grunder, enligt vilka idoga människor i tidigare tryggad ställning skulle bringas i nödläge, sakna stöd i det allmänna rättsmedvetandet.

Beträffande kaffehanteringen bör särskilt framhållas, att denna arbetar under synnerligen stabila förhållanden och med jämn avsättning, beroende på den jämna konsumtionen av kaffe inom landet. Den personal, som en följd av år varit anställd i företag inom branschen, kan anses ha en tryggad ställning, i många fall

och särskilt inom större och medelstora företag jämförbar med de ordinarie stats-tjänstemännens.

Skulle genom statligt ingripande i kaffehanteringen däri anställda bli ställda utan arbete, bör ej såsom prejudikat beträffande ersättningsgrunder det 21 år gamla tobaksmonopolet återopas eller komma i åtanke, utan nya, efter de ändrade tidsförhållandena anpassade pensions- och ersättningsprinciper komma ifråga.

Såsom vår uppfattning om de grunder, efter vilka ersättningar vid ett eventuellt genomförande av statligt kaffemonopol böra utgå, bedja vi få anföra följande:

1. Ersättning bör — oberoende av ställning inom företagen — stå i förhållande till förutvarande lönevillkor, exempelvis utgående med viss procent härå;
2. Ersättning bör utgå efter den tid personal varit anställd i branschen resp. företaget;
3. Ersättning bör anpassas med särskild hänsyn tagen till de mindre inkomsttagarna;
4. Ersättning bör utgå i form av förtidspension — utom möjligen för den yngsta personalen, åt vilken exempelvis det kapitaliserade beloppet av efter glidande skala beräknade pensioner kunde utbetalas som engångsersättningar. Medelålders och äldre personer ha givetvis mycket små utsikter erhålla nya likvärdiga anställningar i andra branscher;
5. Pensioner och ersättningar böra ej få karaktär av fattigunderstöd utan utgöra fullgod gottgörelse för det mistade levebrödet.

I stor utsträckning inom näringslivet och även inom kaffebranschen har pensionsfrågan numera ordnats genom avtal mellan de anställda, företagen samt pensionskassor och försäkringsbolag. Företagen deltaga i och medverka till pensionspremiernas betalning intill uppnådd pensionsålder. Skulle avtalen och premieinbetalningarna ej fullföljas tillfölje statsingripande, bör förlusten av den säkrade ställning, som erhållits, ersättas genom förtidspensionering med särskild hänsyn tagen till nämnda förmåner.

Som regel ha de anställda iklätt sig ekonomiska förpliktelser på grundval av lönevillkoren under en tid, då tryggad ställning kunde förutsättas vara för handen, exempelvis försäkringspremier för sig och anhöriga, hyreskontrakt, skuldsättning å eget hem, skolavgifter för viss utbildning åt sina barn o. s. v. Därtill komma ännu icke förfallna skatter till stat och kommun. Till sådana förhållanden bör hänsyn tagas.

Vi hemställa vördsamt:

- att* Herr Statsrådet vid avlämnandet av direktiv för sakkunnigutredningen ville beakta av oss framlagda synpunkter;
- att* Riksorganisationen för inom kaffehanteringen anställda under utredningsarbetets gång och i samband med utarbetandet av pensions- resp. ersättningsförslag måtte få del av de ersättningsgrunder, som äro under övervägande, samt
- att* Riksorganisationen samtidigt därmed må sättas i tillfälle få inkomma med yttranden i denna för de anställda livsviktiga angelägenhet.»

Denna hemställan har föranlett sakkunniga att träda i förbindelse med representanter för organisationen, varvid dryftats olika av sakkunniga och organisationen utarbetade förslag till plan för ordnande av denna viktiga men svårlösta ersättningsfråga.

Vid dessa överläggningar har till en början konstaterats, att organisationens i den citerade framställningen framförda uppgift, att pensionsfrågan inom kaffebranschen i stor utsträckning »numera ordnats genom avtal mel-

lan de anställda, företagen samt pensionskassor och försäkringsbolag» icke är med verkligheten överensstämmande. Utredningen visar, att dylik pensionsförsäkring förekommer endast i mycket få fall, och det enda svenska försäkringsföretag, som uteslutande bedriver rörelse av denna art, Svenska personalpensionskassan, har meddelat, att den icke räknar någon kaffefirma eller dess personal bland sina medlemmar.

Den trygghet, som ett ordnat pensioneringssystem erbjuder, åtnjutes sålunda icke av kaffehanteringens anställda. Emellertid har riksorganisationen i den citerade framställningen även gjort gällande, att blotta anställningen i ett kaffeföretag skulle medföra en tryggad plats, i många fall jämförlig med statstjänstemannens.

Rörande denna uppfattning om de kaffeanställdas särställning må framhållas, att, då det objektiva underlaget för uppgifterna efterlysts, hänvisning skett till den omständigheten, att den totala kaffeomsättningen i riket i stort sett vore mycket jämn och att på samma sätt omfattningen av de olika kaffeföretagens rörelse präglades av allenast obetydliga växlingar. Det förutsattes därför, att personalbehovet vore föga skiftande och härav samt av kännedomen om förhållanden i vissa större företag droges den angivna slutsatsen angående personalens ställning.

Det skall icke förnekas, att inom kaffehanteringen liksom inom andra näringsgrenar förekomma många företag med jämn utveckling, solid ställning och de bästa traditioner i fråga om arbetsgivarens förpliktelser mot sin personal. Det är antagligt, att de anställda inom dylika företag kunna känna en särskild trygghet mot förändringar i ställning och inkomst. Men det finnes intet sakligt stöd för antagandet, att detta skulle vara en nära nog undantagslös regel för alla kaffeanställda. Utredningen har visat, att inom kaffehandeln förekommer ett mycket betydande antal unga företag, som av lätt insedda skäl tillsvidare icke lyckats förvärva varken tradition eller en ekonomiskt orubblig ställning. Den har också belyst, att hanteringen vid sidan av företag med oomtvistlig soliditet och god räntabilitet rymmer ingalunda få firmor, vilkas avkastning är ringa eller otillfredsställande och för vilka utvecklingen därför måste te sig vanskelig. Kaffeomsättningen kan även inom dessa företag förbli tämligen jämn, men det spekulativa element, som mer eller mindre ingår i all kaffehandel, bereder förluster. Sådana företag kunna säkert icke bjuda sina anställda större trygghet än vad som är fallet inom andra näringsgrenar under motsvarande förhållanden.

Då härtill kommer, att ordnad pensionering av anställda hittills varit en så gott som okänd företeelse bland kaffehanteringens företagare och att en dylik förmån sannolikt ej heller mera allmänt synes vara planerad på grund av frivilligt åtagande, så torde rörande påståendet om den speciella trygghet kaffepersonalens nuvarande anställningar skulle bereda sina innehavare böra sägas, att de bygga på generaliseringar av förhållandena inom vissa företag, men näppeligen kunna förutsättas karakterisera läget inom yrket i dess helhet. De därtill knutna slutsatserna få därför icke tillmätas någon avgörande

betydelse utan allenast tagas som uttryck för den allmänna erfarenheten, att det i regel är lyckligare för den anställde att tillhöra ett starkt än ett svagt företag, men att även inom den senare kategorien ledningen ofta söker sörja för att svårigheterna bli i minsta mån kännbara för personalen.

Om sålunda utgångspunkten för riksorganisationens uppfattning i dessa hänseenden ej synt hållbar, så ha sakkunniga ägnat en ingående prövning åt den av organisationen framförda tanken på upptagandet i detta sammanhang av pensionering såsom ersättningsform.

Ett dylikt system är i stort sett nytt för den tankegång, som hittills präglat diskussionen i dessa frågor. Visserligen bereddes åt viss del av försvarsväsendets personal en i sak liknande förmån vid den kaderminskning, som blev en följd av 1925 års härordning. Men här gällde det personal i statstjänst med en ofta lång och dyrbar utbildning bakom sig, mot vilken staten ansågs äga särskilda skyldigheter och som dessutom i avsevärd utsträckning ålades fullgörande av fortsatt tjänst. Tanken att eljest tillförsäkra en grupp människor en pensionsförmån redan under den förvärvsdugliga åldern och bereda den en ställning, som under andra förhållanden icke plägar uppnås förrän vid en väsentligt högre ålder och då såsom en frukt av delvis egen ekonomisk uppoffring under föregående år — denna tanke ter sig säkerligen främmande för de flesta. En sådan ersättningsregel, tillämpad utan jämkningar, föranleder också betydande praktiska olägenheter. Sålunda har om den nyssnämnda, rikligt tillmätta ersättningen åt militärpersonal »på övergångsstat» allmänt omvitnats, att den representerar en konkurrens på kontorsbanan, som, när den kunnat bjuda sina tjänster till relativt låga löner, undanträngt andra anställda. Dessa ha därvid ej utan bitterhet konstaterat, att deras minskade konkurrenskraft föranletts icke av underlägsenhet i kompetens utan därav, att lönen för dem utgjort den enda inkomsten, medan den för en f. d. löjtnant eller kapten betydtt ett för skäligen försörjning ofta måhända oväsentligt tillskott till en av staten utgående livslång årsersättning. En liknande utveckling kan förväntas bli följden av ett alltför schematiskt utmätande av årsersättningar även åt kaffepersonal i livskraftiga åldrar. En person, som förlorat sin anställning i kaffehantering men som ännu befinner sig i den tidigare medelåldern, slår sig icke utan vidare till ro, även om en statsersättning vinkar, utan försöker alla utvägar för att få en sysselsättning. Visserligen synas de i det följande åberopade platsförmedlingsuppgifterna tyda på, att dessa försök endast mera sällan kunna leda till omedelbart praktiskt resultat. Men liksom det givetvis icke är uteslutet, att så kan ske, så är det en alltför pessimistisk uppfattning, om det antages, att en anställning överhuvud icke efter hand står att uppbringa, även om lönen ofta ej är lika stor som förut. Chansen att få en ny plats kan för en trettioåring icke sättas vid nollpunkten, icke ens om kravet förbindes med förutsättningen att platsen skall nås omedelbart, och än mindre om den sökande beredes möjlighet att vänta.

Dessa och liknande överväganden leda till slutsatsen, att, om denna ersättningsfråga överhuvud skall delvis lösas genom utgivande av under åter-

stående livstid utgående årliga ersättningar, dessa för personer i försörjningsdugliga åldrar måste beräknas med vissa restriktioner. Medan sålunda för anställda inom de yngsta åldersgrupperna bör kunna räknas med nyanställning inom rimlig tid efter avskedandet och deras behov i allmänhet bör vara fyllt med en engångsersättning, hjälpande över en begränsad tid av arbetslöshet, samt för de högre åldrarna ersättningen bör tillmätas efter antagandet att arbetslösheten räcker livet ut, så kan för anställda, tillhörande mellanåldrarna, den obligatoriska ersättningen icke utan vidare bestämmas på grundval av samma antagande. Den bör visserligen utgå med ett i förhållande till de övrigas ersättningar skäligt belopp och även bestämmas såsom en livslång årsersättning, men systemet bör vara så anordnat, att det å ena sidan icke motverkar intresset för att söka ny försörjning och å andra sidan, om dessa försök icke alls eller endast ofullständigt lyckas, möjliggör en efter behovet avpassad utfyllnad av ersättningen. En motsvarande möjlighet bör hållas öppen också för de yngsta, som fått engångsersättningar, men icke lyckats finna utväg till ny inkomst.

5.

Ehuru sakkunniga för sin del äro av den åsikten, att den logiska lösningen av denna ersättningsfråga närmast är att söka i ett system med under den påtvingade arbetslösheten utgående, individuellt avpassade belopp, så har likväl av de skäl mot ett dylikt system, vilka förut anförts, en ersättningsmetod av nyss skisserad art, omfattande såväl engångsbelopp som årsersättningar, ansetts kunna förordas. Svårigheterna för systemets praktiska utformande framträda, såsom naturligt är, när det gäller gränsdragningen mellan yngre och äldre personal samt att avväga engångsbeloppens och årsersättningarnas storlek. Bland de synpunkter, som därvid ansetts förtjäna beaktande, må här följande beröras.

Av särskilt insamlat material rörande verkställd platsförmedling vid de offentliga arbetsförmedlingsanstalterna i Stockholm, Göteborg, Malmö och Gävle samt »Kontorens platsförmedling» i Stockholm och Göteborg synes framgå, att av antalet tillsatta platser ett starkt övervägande flertal kommit på arbetssökande i ålder under 30 år, medan äldre arbetssökande endast i mindre mån kunnat tillgodoses. Såsom exempel må anföras följande av dels »Kontorens platsförmedling» i Stockholm och Göteborg meddelade uppgifter rörande

Kontorens platsförmedling i Stockholm och Göteborg.

	Antal förmedlade platser	De placerades ålder		
		högst 30 år	30—40 år	över 40 år
<i>Kontorister, Stockholm.</i>				
Män.....	219	200	16	3
Kvinnor.....	433	401	27	5
<i>Stockholm: Summa 1/1 1934—30/9 1935</i>	652	601	43	8
<i>Göteborg: Summa 1/1 1934—31/10 1935</i>	139	130	8	1

rande under åren 1934 och 1935 förmedlade fasta anställningar, dels motsvarande siffror, meddelade av Stockholms stads arbetsförmedling.

Stockholms stads arbetsförmedling.

	Antal förmedlade platser	De placerades ålder			
		högst 30 år	30—35 år	35—40 år	över 40 år
<i>Kontorister.</i>					
Män	1 097	840	103	56	98
Kvinnor	947	779	81	40	47
Summa	2 044	1 619	184	96	145
<i>Handelsarbetare.</i>					
Män	399	371	25	3	—
Kvinnor	61	59	1	—	1
Summa	460	430	26	3	1

Materialet från de enskilda anstalterna, vilket gäller endast kontorsfolk, tyder sålunda på att antalet av de sökande i åldrar över 30 år, åt vilka plats kunnat anskaffas, understigit 10 % av samtliga och att i åldrarna över 40 år endast enstaka fall av platsförmedling lyckats. Siffrorna från den offentliga arbetsförmedlingsanstalten, vilka beröra både kontorister och handelsarbetare, ge ungefär samma resultat för de sistnämndas vidkommande, men visa för kontoristernas del, att omkr. 20 % av de förmedlade platserna besatts med sökande över 30 år, därav ett anmärkningsvärt stort antal i åldrar över 40 år.

De mera specificerade uppgifter, som införskaffats från »Kontorens platsförmedling» i Stockholm, äro av större intresse. Dessa redovisa nämligen, såsom följande siffror visa, även antalet platssökande i olika åldrar och möjliggöra sålunda en sammanställning av detta antal med antalet förmedlade platser.

$\frac{1}{2}$ 1934— $\frac{30}{100}$ 1935	Under 30 år	30—35 år	35—40 år	40—45 år	45—50 år	50 år och mer	Summ
Antal platssökande	2 871	421	202	118	65	55	3 732
> förmedlade fasta platser	586	48	11	5	1	1	652
> förmedlade platser i % av sökande	20·4	11·4	5·5	2·4	1·5	1·8	17·5

Av hela antalet platssökande kommo sålunda drygt tre fjärdedelar på personer under 30 år. Av dessa lyckades omkr. 20 % få fast plats. Men av de sökande i åldrar över 30 år engagerades endast 8 %. Lejonparten av dessa kom på åldern 30/35 år, där anställningsproportionen var 11 %, varefter kurvan faller för de högre åldrarna.

Även om dessa uppgifter måste tillmätas en viss betydelse vid bedömande

av läget på detta område av arbetsmarknaden, så får deras vittnesbörd emellertid icke betraktas såsom oemotsägligt. Dels är nämligen materialet i och för sig relativt litet och dels täcker den arbetsförmedling, vars siffror här redovisats, endast en del, sannolikt den mindre delen av den platsanskaffning, som i verkligheten förekommer och vilken i största utsträckning förmedlas på enskild väg eller ordnas genom direkt kontakt mellan sökande och arbetsgivare. Att denna sistnämnda platsanskaffning måste vara mycket omfattande inses bl. a. därav, att de i arbetsförmedlingsorganen registrerade siffrorna för kontorsfolks platsansökningar och anställning i själva verket visa mycket låga tal, om de jämföras med den väldiga ansvällningen av denna yrkesgrupps kadrer under senare år. Det är möjligt, att därvid samma tendens rörande de anställdas åldersförhållande kan spåras, som framträtt i arbetsförmedlingsorganens material, men av lätt insedda skäl kan någon närmare kännedom härom icke vinnas. De redovisade uppgifterna må därför tjäna som vägledning vid frågans bedömning, men värdet av dess gestaltning i detaljer icke överskattas.

En uppfattning rörande de kaffeanställdas fördelning på olika åldrar beredes av nedanstående sammanställning av utredningens förut omnämnda nominativa material angående den inom branschen helt eller huvudsakligen sysselsatta personalen (exkl. butikspersonal).

Kaffepersonalens åldersfördelning.

	F ö d e l s e å r								Summa
	Före 1870	1870— 1879	1880— 1889	1890— 1899	1900— 1904	1905— 1909	1910— 1914	Efter 1914	
<i>Förvaltningspersonal.</i>									
Affärsledare	9	14	16	25	6	3	1	—	74
Annan förvaltningspersonal ..	2	8	18	32	7	8	1	—	76
Kontorister	7	3	13	34	32	60	78	39	266
Handelsresande, försäljare....	11	23	37	52	21	17	9	5	175
Kontors- och varubud.....	—	—	—	—	—	1	1	50	52
Summa	29	48	84	143	66	89	90	94	643
%	4.5	7.5	13.1	22.2	10.3	13.8	14.0	14.6	100.0
<i>Arbetarpersonal.</i>									
Rostmästare	1	7	13	10	4	1	—	—	36
Annan rosteripersonal	3	13	25	29	18	12	15	6	121
Lagerförmän	—	1	7	3	3	1	1	—	16
Lagerarbetare o. d.....	2	13	11	26	21	39	58	37	207
Chaufförer, utkörare	2	2	8	24	9	14	10	3	72
Summa	8	36	64	92	55	67	84	46	452
%	1.8	8.0	14.1	20.5	12.2	14.6	18.6	10.2	100.0
Totalt	37	84	148	235	121	156	174	140	1 095
%	3.4	7.7	13.5	21.5	11.0	14.2	15.9	12.8	100.0

Av denna tablå framgår rörande fördelningen av de anställda på åldersgrupper över och under 30- och 35-årsgränserna följande huvudsiffror:

	F ö d e l s e å r							
	tidigast 1900		tidigast 1905		före 1900		före 1905	
	antal	% av samtl.	antal	% av samtl.	antal	% av samtl.	antal	% av samtl.
Förvaltningspersonal.	339	52·7	273	42·4	304	47·3	370	57·6
Arbetare.....	252	55·6	197	43·4	200	44·4	255	56·6
Summa	591	53·9	470	42·9	504	46·1	625	57·1

En skiljelinje vid 30 år placerar således 43 % i de yngres och 57 % i de äldres klass, medan vid en gräns av 35 år proportionerna bli resp. 54 och 46 %. Någon mera avsevärd skillnad mellan förvaltningspersonalens och arbetarnas fördelning i detta hänseende synes icke föreligga.

De arbetsförmedlingsuppgifter, som refererats, synas, med den anförda reservationen för deras allmänna giltighet, visa, att för de anställda, som efter ett enledigande måste söka ny anställning, ett mera väsentligt överskridande av trettioårsåldern förefaller starkt minska utsikterna att lyckas. Den närmast liggande slutsats, som för den här förda diskussionen kan knytas till detta förhållande, synes vara, att skiljelinjen mellan den personal, som i ersättningshänseende bör tillgodoses med engångsersättningar, och den, som bör få påräkna en årlig inkomst, lämpligen skulle dragas vid trettioårsåldern eller i närheten därav. Med hänsyn till materialets detaljer och kaffepersonalens ålderssammansättning torde gränsen lämpligen kunna sättas vid 35 år. Anställda i åldrar överstigande denna gräns skulle tillerkännas årliga ersättningar, vilka för alla i en ålder av 50 år och därutöver komme att utgå med samma belopp (under förutsättning av viss tjänstetid) samt för personer i åldrar mellan 35 och 50 år dels med ett obligatoriskt belopp, stigande med åldern, och dels med ett tillägg avpassat efter behovet.

Ett väsentligt underlättande av den uppgift, som mellangruppens ersättningsfråga erbjuder, synes kunna ernås därigenom, att monopolet söker i största möjliga utsträckning rekrytera sin personal från de anställda inom denna åldersgrupp. På dylikt sätt tillgodoses även företagets eget intresse, enär det kan antagas, att denna personal i sig inrymmer en stor del av kaffehanteringsens värdefullaste arbetskraft. Av det i utredningen tillgängliga materialet framgår, att antalet av de inom branschen helt eller huvudsakligen sysselsatta inom åldersgrupperna 35—50 år utgjorde:

	F ö d e l s e å r		
	1885—1889	1890—1899	1885—1899
Förvaltningspersonal.....	50	143	193
Arbetare.....	34	92	126
Summa	84	235	319

Det totala antalet här redovisad personal i åldern 35—50 år uppgick således till 319 personer. Om härtill läggas de till delvis sysselsatt personal hänfödda anställda, för vilka åldersfördelningen visserligen icke är känd, men kan approximeras med ledning av siffrorna för den fullt sysselsatta personalen, erhålles ett sammanlagt antal ersättningsberättigade anställda i åldern 35—50 år av omkr. 480 personer. Enligt i annat sammanhang meddelade beräkningar har antagits, att monopolbolaget för sin drift kommer att taga i anspråk omkr. 360 personer. Även om icke hela detta antal kan rekryteras bland kaffeanställda i åldern 35—50 år, så torde likväl flertalet kunna tagas inom denna kategori. Det kan därför beräknas, att numerären av de anställda i åldern 35—50 år, vilka icke kunna beredas fortsatt anställning inom kaffehanteringen och sålunda få rätt till ersättning, icke komme att mycket överstiga 150 personer. Därmed minskas denna frågas räckvidd i hög grad såväl socialt som ekonomiskt, och möjligheten ökas att tillgodose den ur ersättnings synpunkt eljest vanskligaste personalgruppens intressen på ett för dess vidkommande någorlunda tillfredsställande sätt.

6.

När det sedan gäller att taga ståndpunkt till ersättningsbeloppens storlek och planens utformande i övrigt, bör till en början beröras den av de anställdas organisation i förhandlingarna med sakkunniga ofta framförda jämförelsen mellan de här ifrågasatta ersättningssummorna och storleken av de understöd, som utbetalas av fattigvården.

Om denna jämförelsegrund må framhållas den olika karaktären hos av fattigvården meddelade understöd och av sådana årsersättningar, om vilka här är fråga, och som komma till utbetalning enligt generell fastställda regler. De kommunala understöden äro principiellt att likställa med lån, som det åligger mottagaren att i mån av förmåga återbetala. De avpassas helt efter behovet i varje särskilt fall och växla med dess förändringar — de högsta beloppens utgivande förutsätter fullständig medellöshet och någon viss varaktighet garanteras icke. De utgå vidare med starkt skiftande belopp i olika kommuner. Intet av dessa drag utmärker den årsersättning av statsmedel, som i här föreliggande fall skulle ifrågakomma. Någon återbetalningsskyldighet förutsattes icke, beloppens anpassning till behovet sker i förekommande fall efter på förhand fastställda regler, de utgivas i största utsträckning årligen under hela livstiden och växla icke efter boningsorten.

Jämförelsen mellan fattigvårdsunderstöd och statsersättningar av denna art äro således missvisande och bygga på oriktiga premisser.

Den jämförelse, som i stället och vida mera osökt erbjuder sig, är med de pensioner, vilka tillgodonjutas av olika kategorier anställda. I själva verket äro de årsersättningar, som föreslås i ersättningsplanen, i allt väsentligt jämställda med pensioner. Dock finnes en betydelsefull skillnad. I regel tillkommer nämligen rätt till pension endast sådan personal, som under hela sin anställning betalat en viss del av kostnaden för pensioneringen, en förut-sättning, vartill givetvis icke någon motsvarighet föreligger inom det ersätt-ningsssystem, varom nu är fråga, ehuru förhållandet icke helt bör förbises vid bedömandet av ersättningarnas storlek. Inom såväl de statliga som i enskilda företag förekommande pensionsplanerna göres pensionens belopp i allmänhet beroende i främsta rummet av lönen och dessutom av tjänstetidens längd. För statstjänstemän är den hävdvunna principen, att hel ålderspension skall motsvara ungefär två tredjedelar av slutlönen, men med den betydelsefulla begränsningen att det är lönen i lägsta dyrortsklassen, som lägges till grund för beräkning av pensionen. Detta innebär exempelvis att en manlig tjänsteman i Stockholm med en slutlön (i 5:e lönegraden) av 3 144 kr. (utan dyrtidstillägg) får samma pension, 1 644 kr., som en på billigaste ort bosatt tjänsteman, vars lön i samma lönegrad emellertid utgör endast 2 460 kr. Medan pensionen för den senare utgör $\frac{2}{3}$ av lönen, så motsvarar den för den förre endast något mer än hälften (52 %). Pensionsåldern är 60—65 år och tjänste-åldern för hel pension i regel 30 samt för vissa grupper 25 år. För befatt-ningshavare i enskild tjänst, vilkas pensionering ordnats genom anslutning till Svenska personalpensionskassan, genom annan försäkring eller i övrigt på betryggande sätt, torde pensionsbeloppen endast undantagsvis överstiga 60 % av lönen och den anställningstid, som berättigar till full pension, oftast utgöra 30 år. Pensionsåldern ligger vid 60—65 år. Dessa grunder ha allmänt ansetts synnerligen tillfredsställande ur de anställdas synpunkt.

Det ersättningssystem, som utarbetats för kaffehanteringens anställda, an-sluter sig ifråga om de ekonomiska förmånerna nära till dessa grunder. *Års-ersättningens* belopp föreslås sålunda skola uppgå till 55 % av grundlönen, varmed förstås den vid entledigandet åtnjutna lönen, som för belopp över viss miniminivå jämkas på sätt nedan närmare belyses. För gifta ökas med hänsyn till föreliggande större försörjningsbörda ersättningen med s. k. *fa-miljeersättning* till 66 % och, när försörjningsplikt mot barn föreligger, till högst 75 % av grundlönen. Dessa ersättningar gälla obligatoriskt för alla som uppnått 50 års ålder och ha bakom sig en tjänstetid i branschen av 17—20 år. Under det att årsersättningarna sålunda ligga vid ungefär den inom enskild pensionsförsäkring förekommande nivån, så är såväl levnads-som tjänsteåldern för rätt till full ersättning väsentligt lägre inom det här föreslagna systemet.

För anställda under 50 och ned till 35 år har den obligatoriska ersättningen föreslagits skola utgå efter en sjunkande skala, som från 54 % av grundlönen vid 49 år faller till 33 % för anställda med en ålder av 35 år. Ersättningen

ökas även här för hustru och barn med familjeersättning enligt samma grunder som för den högre åldersgruppen. Minimitjänstetiden för rätt till full ersättning är 10 år för en 35-åring och stiger därefter till 16 år vid en ålder av 49 år.

Årsersättningen får till viss mindre del på den ersättningsberättigades begäran utbytas mot ett engångsbelopp, s. k. *förskottersättning*, vilken utbetalas så snart beslut om ersättningen fattats. Avsikten med denna anordning är att bereda ersättningstagaren tillfälle att, utom erhållande av skälig försörjning under ett år, möta de övergångskostnader, som en inkomstminskning oftast medför i form av eftersläpande skatter, flyttningsutgifter o. d. Förskottersättningen uppgår — utom förhöjning för hustru och barn — till kapitalvärdet av högst 5 % av grundlönen och motsvarar för 35-åringar omkring en grundlön samt sjunker successivt till omkring en halv grundlön vid 65 års ålder.

Engångsersättningarna, vilka såsom obligatorisk ersättning tillfalla anställda i åldrar under 35 år, ha beräknats så, att i skalans övergång från års- till engångsersättning de någorlunda väl anpassa sig efter värdet av årsersättningen till en 35-åring och därefter sjunka till sitt lägsta belopp för ersättningstagare under 25 år. Spänningen betecknas av ett ersättningsbelopp, motsvarande 4·8 gånger grundlönen till en 34-åring och en halv grundlön till den yngsta kategorien. Antalet tjänsteår för erhållande av full ersättning faller från 9 år vid en ålder av 34 år till 4 år för alla anställda under 30 år. För hustru och barn skall också här familjeersättning utgivas, ehuru med något lägre förhöjning än ifråga om årsersättningarna. Anledningen till denna skillnad är, att familjeersättning i samband med årsersättning utgår endast så länge äktenskapet består eller tills barnen uppnått 16 års ålder, medan motsvarande tillägg till engångsersättningen utgives på en gång med sitt fulla belopp, oberoende av dylika, förändring underkastade faktorer.

Av tidigare anförda skäl har inom ramen av det föreslagna ersättnings-systemet vidare möjlighet beretts för sådan förbättring av ersättningsbeloppen, som kan finnas befogad med hänsyn till det för hela planen bestämmande huvudsyftet: att bereda ersättningstagarna försörjning under en påtvingad arbetslöshetsperiod. Denna s. k. *tilläggsersättning* berör emellertid, såsom även förut antytts, icke ersättningstagare i åldrar om 50 år och därutöver, men däremot alla övriga, sålunda även den yngsta gruppen. Tilläggsersättningens storlek har bestämts på sådant sätt, att den tillsammans med den obligatoriska ersättningen och den enligt vissa regler minskade inkomsten av eget arbete skall kunna bereda ersättningstagaren en inkomst av samma storleksordning som årsersättningen giver de anställda i den högsta åldersgruppen.

Utom med tilläggsersättning har systemet påbyggt jämväl med villkorligt utgående belopp till ersättningstagares efterlevande. Denna förmån, som benämnes *försörjningsbidrag*, motiveras med att den efter enledigandet för många anställda sänka inkomsten minskar möjligheten att genom försäkringar eller annan besparing sörja för de sina. Försörjningsbidrag kommer

de efterlevande inom samtliga åldersgrupper till del och förutsättningen för dess utgivande är, att änkans eller barnens inkomst icke förslår till deras försörjning. Bidragets storlek har föreslagits för ensam änka till högst 25 % av grundlönen med avsevärda tillägg för varje barn.

Det har påpekats, att icke alla ersättningstagare få ersättningsbeloppen bestämda i direkt förhållande till hela lönen, utan efter en på visst sätt beräknad s. k. grundlön. Metoden innebär i huvudsak, att löner till och med 3 000 kr. räknas med sitt fulla belopp, men att löner, som överstiga 3 000 kr., få den överskjutande delen reducerad efter en jämnt och långsamt sjunkande skala, som verkar på sådant sätt, att den högsta grundlönen utgör 12 000 kr. och nås vid en verklig lön av 21 000 kr. En topphuggning av högre löner är en vid enskild pensionering och även i den statliga pensioneringen allmänt tillämplig regel — maximisiffran torde vid privatpensionering sällan överstiga 10 000 kr. för lönen och 6 000 kr. för pensionen, medan den högsta statspensionen (för justitieråd m. fl.) uppgår till omkr. 10 000 kr. En motsvarande regel har ansetts böra införas även i det här föreslagna systemet och därvid fått en längre ned på löneskalan ingripande omfattning, enär därigenom möjliggjorts ett bättre tillgodoseende av de små inkomstagarnas intressen.

7.

Mot den ersättningsplan, för vars huvudlinjer nu redogjorts, och vars väsentliga innehåll delgivits de anställdas förut omnämnda riksorganisation, har, såvitt av överläggningarna i ämnet framgått, från detta håll icke framställts någon principiell erinran av betydelse. Organisationen har emellertid utarbetat och till sakkunniga överlämnat en egen plan, vilken bilägges handlingarna i ärendet. De viktigaste hänseenden, i vilka denna skiljer sig från det här framlagda förslaget, skola här beröras.

Riksorganisationen har utbytt planens båda främsta åldersgränser, 35 resp. 50 år, mot 30 resp. 40 år. Motiveringen härför har varit, att svårigheten att få ny anställning syntes organisationen starkt framträda redan vid 30-årsgränsen och vid 40 år närmast böra betraktas såsom oöverstiglig. Sakkunniga ha, såsom av den föregående framställningen framgår, överhuvud varit synnerligen tveksamma att föreslå obligatoriska årsersättningar för andra än dem, som nått en någorlunda hög ålder och ha i varje fall icke funnit det förebragta materialet giva övertygande skäl för en lägre åldersgräns än 35 år mellan dem, som kunna ha hopp om att behöva räkna med en allenast kortvarig arbetslöshet och dem, för vilka utsikterna i detta hänseende kunnat förutsättas te sig mindre gynnsamma. Skillnaden mellan den övre gränssättningen vid 40 eller vid 50 år är — under förutsättning av samma tjänstetid — enligt de båda planerna mera skenbar än verklig, i det att organisationens förslag innebär, att en 40-åring efter 12 års tjänstetid skulle få en årsersättning motsvarande 42 % av grundlönen mot 40 % en-

ligt sakkunnigas förslag, varefter vid 50 års ålder och 17 tjänsteår ersättningsarna skulle utgå med resp. 57 och 55 0/0.¹

En viktigare differens mellan de båda planerna är att riksorganisationen föreslagit en minimigräns för alla årsersättningar, vilken bestämts till 1 500 kr. per år, medan någon motsvarande regel icke upptagits i sakkunnigas förslag. Till grund för organisationens ställningstagande i denna punkt ligger sannolikt uppfattningen, att det angivna beloppet representerar existensminimum, varvid vissa jämförelser gjorts med de fattigvårdsunderstöd, som komma till utbetalning i de största städerna. Sakkunniga ha tidigare framhållit, att en jämförelse mellan fattigvårdsunderstöd och de årsersättningar, om vilka här är fråga, måste bli missvisande med hänsyn till den helt olika karaktären av dessa bidrag. Men en jämförelse mellan de belopp, om vilka här kan bli fråga, skall visa, att sakkunnigas ersättningsplan även i denna belysning icke ter sig särskilt ofördelaktig. Med ledning av för ändamålet införskaffat material har beräknats, att det kontanta fattigvårdsunderstödet för en fullständigt medellös, helt av fattigvården försörjd man med hustru och ett barn i Stockholm skulle utgöra omkr. 1 680 kr. per år. En inom kaffehanteringen anställd befattningshavare, som bleve berättigad till ersättning, skulle, om hans lön vid entledigandet utgjorde 2 900 kr. — en på grundval av utredningens material beräknad medellön för de lägre lönegrupperna — och han hade hustru samt ett barn under 16 år, enligt sakkunnigas plan vid en ålder av 35 år få 1 244 kr., vid 40 år 1 508 kr., vid 45 år 1 810 kr. och vid 50 år 2 074 kr. Beloppen för de två förstnämnda skulle sålunda understiga det förut angivna fattigunderstödet summa. Men detta understöd minskas med varje krona, fattigvårdstagaren själv kan förtjäna, medan den kaffeanställdes årsersättning icke röner något inflytande av den inkomst han kan förskaffa sig. Tvärtom har förutsatts, att han skall bli i tillfälle att genom arbete kunna själv bidra till sin försörjning. Om detta emellertid icke skulle lyckas honom, så har han enligt ersättningsplanen rätt till så stort tillägg till årsersättningen, att den totala ersättningen, utan hänsyn till om åldern vid avskedet varit 35, 40 eller 45 år, komme att uppgå till 1 885 kr., d. v. s. en summa, som ej oväsentligt överstiger det belopp, till vilket fattigvårdsunderstödet skulle ha uppgått. Den regel om tilläggsersättning, som innehålles i sakkunnigas förslag, visar sig sålunda vara vida smidigare och för de enskilda fördelaktigare än såväl den av organisationen föreslagna föreskriften om årsersättningens minimum, som ett likaledes till 1 500 kr. såsom totalersättning för ensam man begränsat »villkorligt understöd», vilket jämväl förekommer i organisationens plan.

I sådant sammanhang må även beröras, att organisationen föreslagit, att beslut om det villkorliga understödet, vars närmaste motsvarighet i sakkunnigas system är tilläggsersättningen, skulle fattas av en »opartisk ersättningsnämnd», under det att tilläggsersättningen tänkts böra fastställas av monopolbolagets styrelse. Någon anledning till inrättandet av ett dylikt organ

¹ Jfr dock sid. 66 angående den skillnad som uppkommer därigenom, att organisationens förslag räknar med högre maximiersättningar.

vid sidan av bolagets förvaltning synes näppeligen föreligga, då knappast anledning finnes förutsätta, att icke monopolets styrelse, som till sin helhet utses av regeringen, skulle med oväld behandla ärenden av denna natur. Praktiska skäl kunna emellertid tala för, att ersättningstagare, när hans ansökan om tilläggsersättning behandlas, beredes tillfälle att själv eller genom ombud föra sin talan inför styrelsen.

Vidare må nämnas, att mellan organisationens och sakkunnigas plan även den skillnaden förefinnes, att tjänstetidens längd utövar ett större inflytande på ersättningens storlek enligt det förra än enligt det senare förslaget. Sålunda nås i organisationens plan den högsta ersättningen vid 30-årsgränsen, vilken svarar mot sakkunnigas 35-årsålder, visserligen efter 10 tjänsteår i likhet med sakkunnigas förslag och vid 40-årsgränsen, som är parallell med sakkunnigas 50 år, efter 20 tjänsteår, svarande mot 17 år hos sakkunniga, men för kortare tjänstetid nås enligt organisationen tidigare upp till relativt större andel av full ersättning än sakkunniga föreslagit. Sålunda skulle i allmänhet redan efter 5 års tjänstetid ernås halv ersättning och efter 10 år en med högst omkring en femtedel reducerad ersättning. Sakkunniga ha däremot såsom en generell regel utgått från att ersättningsberättigad, som vid entledigandet icke innehar föreskriven minimitjänstetid för full ersättning, skall få denna minskad i direkt förhållande till den kortare tjänstgöringstiden. Denna föreskrift, som har sin motsvarighet inom så gott som alla pensioneringssystem, förefaller vara bättre avvägd, särskilt som den möjliggjort att låta ersättningens storlek i första rummet göras beroende av levnadsåldern, den faktor, som är av avgörande betydelse vid bedömning av utsikterna till erhållande av nytt arbete. Hela detta spörsmål har emellertid en föga framträdande praktisk betydelse, enär endast 10 % av de befattningshavare inom kaffehanteringen, som anställdts före år 1933 — d. v. s. de som enligt sakkunnigas förslag skulle komma i fråga till ersättning — icke innehar den i planen föreskrivna minimitjänstetiden för full ersättning. Men även denna tiondel av de anställda har så lång tjänstetid, att ersättningen i genomsnitt komme att utgöra 70 % av hela beloppet.

Slutligen skall ej lämnas oanmärkt, att organisationens maximiersättningar för alla åldrar, vilka enligt sakkunnigas förslag komma i åtnjutande av dylik ersättning, äro högre än de belopp, som upptagas i detta förslag. Maximiersättningen för en 35-åring är således enligt organisationen 40 % av grundlönen mot 33 % enligt sakkunniga, för en 40-åring äro motsvarande siffror resp. 50 och 40 % och för en 50-åring, vars ersättning även enligt organisationens förslag representerar toppläget, resp. 60 och 55 %. Såsom förut framhållits, stå de av sakkunniga föreslagna grunderna för beräkning av årsersättningarnas storlek i god överensstämmelse med dem, som tillämpas i med ersättningsplanen jämförliga pensioneringssystem, och de billighetssynpunkter, vilka här kunna åberopas, synas näppeligen motivera längre gående krav, alldeles bortsett från att deras tillgodoseende skulle högst väsentligt öka de synnerligen betydande kostnader, med vilka ett genomförande av sakkunnigas plan måste räkna och varom närmare uppgifter meddelas i det följande.

f. Ersättningskostnader.

De inlösningsbelopp och ersättningar, som enligt den nu framlagda redogörelsen skulle ifrågakomma för utgivande till kaffehanteringens utövare och personal, kunna sammanfattas under nedanstående huvudrubriker:

1. Inlösen av varulager.
2. Inlösen av maskiner och inventarier.
3. Ersättning för fastigheters och inventariers värdeminskning.
4. Ersättning för förlorad näringsverksamhet (goodwill).
5. Ersättning åt anställda.

Rörande de beräkningar, som synas böra läggas till grund för en uppskattning av de summor, vilka komma att åtgå för nu angivna inlösen och ersättning, må följande anföras.

1. Varulager.

Den vara, om vilken här i främsta rummet är fråga, är givetvis kaffe. Till väsentligaste del utgjordes enligt utredningen lagren av orostat kaffe: sålunda kom på denna vara vid 1934 års utgång ett redovisat lagervärde av 20·0 milj. kr. mot endast 1·5 milj. för rostat kaffe. Huruvida dessa siffror äro tillförlitliga såsom grundval för beräkning av inlösningssumman synes icke vara fullt klart. Utredningens lagerkvantitet för orostat kaffe åren 1932 och 1933 är nämligen högst avsevärt lägre än för 1934 — den stannar för 1932 vid 7·4 och för 1933 vid 8·3 milj. kg. mot 13·3 milj. kg. år 1934, således en ökning på 5 à 6 milj. kg. för det sistnämnda året. I utredningen uppgives visserligen, att den högre siffran för 1934 beror på en utförligare redovisning, men denna differens täcker endast 3·1 milj. kg. Den stora lageranhopningen synes vid 1934 års utgång under sådana omständigheter icke kunna tagas till utgångspunkt för beräkning av lagrets storlek vid tidpunkten för monolets ikraftträdande, så mycket mindre som i fråga om inlösningskyldigheten i detta avseende föreslås, att den icke skall avse större lager än som kan anses motsvara normala behovet. Goda skäl synas därför kunna anföras för att här räkna med en kvantitet av 11 milj. kg., motsvarande ett kvartals konsumtion. Även för det rostade kaffet visar utredningen toppsiffror för 1934: 0·7 milj. kg., mot 0·5 milj. för 1933 och 0·4 milj. kg. för 1932. Här antages att kvantiteten vid inlösningsstillfället utgör 0·6 milj. kg.

Enligt den föreslagna inlösningsbestämmelsen skall vid värdering av lagret av orostat kaffe inköpspriset användas som utgångspunkt. Det är givetvis omöjligt att nu kunna säga, hur detta pris kan ställa sig för de lager, vilka förefinnas vid monolets tänkta genomförande år 1937. Därför användas i stället utredningens genomsnittssiffror för åren 1932—34, vilka behandlas i ett senare kapitel (jfr sid. 95). Dessa visa ett medelpris för råkaffe fritt magasin för importörerna av 158·2 öre per kg. ($111·5 + 45 + 1·7$) och för rostat kaffe av 189·3 öre pr kg. Med begagnande av dessa siffror fås ett inlösningspris för råkaffe av 17·4 milj. kr. och för det rostade kaffet 1·1 milj. kr. eller tillsammans 18·5 milj. kr.

Utöver kaffe utgöres kaffeföretagens varulager huvudsakligen av emballage och en del andra förbrukningsartiklar. Den förstnämnda av dessa poster upptages i utredningen till 0·7 milj. kr. för år 1934 och räknas här för samtliga dessa tillgångar med en summa av 1·0 milj. kr.

2. Maskiner och inventarier.

Utredningens uppgifter angående maskiner och inventarier skilja mellan sådana, som komma till användning för rostningen och dem, som begagnas för handeln. De senare, om vilka uppgives, att redovisningen varit delvis ofullständig och i vissa avseenden något olikformig, upptagas med ett anskaffningsvärde av 2·5 och ett uppskattat nuvarande värde av 1·9 milj. kr. Om maskiner och inventarier för rostningen åter uppgives, att siffrorna kunna betraktas såsom mera exakta. Anskaffningsvärdet redovisas här med 4·2 och nuvarande värdet med 3·5 milj. kr.

Förutsättningen för inlösen av dessa tillgångar skall enligt sakkunnigas förslag vara, att de äro »uteslutande eller huvudsakligen användbara» för kaffehanteringen. Detta villkor kan antagas i regel bli uppfyllt i fråga om de för rostning använda maskinerna och inventarierna, varför här räknas med hela det uppskattade värdet, d. v. s. 3·5 milj. kr., såsom inlösningssumma. Härtill bör emellertid läggas ett belopp av 0·2 milj. kr. för inlösen av hos detaljister förekommande rostningsmaskiner. De för partihandeln använda inventarierna torde i mycket stor utsträckning utgöras av sådana, som kunna i fortsättningen begagnas även inom annan handelsverksamhet och har därför räknats med, att av dessa endast föremål till ett värde av 1 milj. kr. kunna bli föremål för inlösen, under det att för återstoden kan göras anspråk på ersättning för värdeminskning.

Totalsumman för inlösen av maskiner och inventarier blir sålunda 4 milj. kr.

3. Fastigheters och inventariers värdeminskning.

Någon inlösen av fastigheter skall enligt förslaget principiellt sett icke ifrågakomma, ehuru monopolbolaget, såsom senare skall beröras, förutsättes komma att för sin drift övertaga vissa rosteriföretags fastigheter liksom ock en del maskiner och inventarier. Eljest gäller förfarandet i fråga om fastigheterna allenast ersättning för värdeminskning. Av skäl, som förut angivits, skall sådan ersättning tillkomma endast fastighet, där rostning förekommer, varjämte denna verksamhet skall vara av en viss storleksordning, i författningsutkastet närmare bestämd till rostning av minst 120 ton råkaffe, d. v. s. 2 000 säckar, per år.

Enligt utredningen bedrevo sammanlagt 60 rosteriföretag verksamheten i egna fastigheter, vilkas nuvarande värde uppskattats till 6·1 milj. kr. Om härifrån avdrages det belopp, som beräknats för av monopolet övertagna fastigheter, och vilket, såsom senare visas, uppgår till 2·1 milj. kr., återstår en summa av 4·0 milj. kr. för de fastigheter, för vilka ersättning för värde-

minskning kan ifrågakomma. Med ledning av stickprov samt en jämförelse med tobaksmonopolets motsvarande material har antagits, att värdeminskningen för dessa fastigheter på grund av rosterirörelsens nedläggande — med iakttagande av den ovan angivna uteslutningsregeln, vars praktiska betydelse emellertid är ringa — kan uppgå till i genomsnitt 15 % och att sålunda ersättningsbeloppet för denna post bör upptagas med 0·6 milj. kr.

Den värdeminskning, som kan ifrågakomma för inom partihandeln använda inventarier — rosteriernas motsvarande egendom har förutsatts skola inlösas — hänför sig, såsom i det föregående visats till ett värde av 0·9 milj. kr. Storleken av denna värdeminskning har med anlitan av motsvarande material som för fastigheterna beräknats uppgå till 30 %, varför ersättningsbeloppet upptagits med 0·3 milj. kr.

Den totala ersättningen för fastigheters och inventariers värdeminskning uppskattas sålunda till 0·9 milj. kr.

4. Goodwillersättning.

De förut angivna regler, som föreslagits skola gälla för ersättning för förlorad näringsverksamhet åt kaffehanteringens utöfvare, ha under hand meddelats ledaren för kommerskollegiets utredning med anhållan, att denne med ledning därav och på grundval av det för utredningen tillgängliga primärmaterialen benäget ville verkställa en beräkning av ersättningssummans storlek. Resultatet av denna beräkning har meddelats sakkunniga i form av följande sammanställning:

	Antal	Kaffeom- sättning 1 000 kr.	Nettovinst på kaffehantering 1 000 kr.	Handelsvinst 1 000 kr.	Beräknad ersättning 1 000 kr
Företag med handelsvinst.....	174	67 960	2 450	1 475	16 030
» utan »	120	27 427	169	— 292	—
Summa	294	95 387	2 619	1 183	16 030

Uppgifterna avse medeltal för åren 1932—34. För handelsrosterier, lönerosterier och kaffegrossister utan rosteri har hela det redovisade egna kapitalet medtagits vid beräkningen av handelsvinsten (= nettovinst — 4 % på eget kapital), på grundval av vilken goodwillersättning beräknats för varje firma. Beträffande blandad partihandel med resp. utan rosteri har för kaffehanteringens använt eget kapital antagits stå i samma relation till kaffeomsättningen som i fråga om handelsrosterier resp. kaffegrossister utan rosteri, varvid hänsyn dock tagits till redovisat eget kapital för hela rörelsen. Samma tillvägagångssätt har använts beträffande firmor, vilka över huvud ej redovisat eget kapital men väl nettovinst. Från nettovinsten har avdragits lön till företagsledare o. d., där sådan lön icke redovisats i uppgiften. Tre företag, för vilka utgångssiffror saknats, ingå ej i beräkningen, varemot bland företag utan handelsvinst medtagits de partihandlare, som icke redovisat särskild nettovinst av kaffehanteringens.

Med ledning av den sålunda verkställda utredningen upptages ersättningen för förlorad näringsverksamhet med någon avrundning uppåt till 16·1 milj. kr.

5. Ersättning åt anställda.

Den av sakkunniga enligt finansministerns bemyndigande anlitate exper-
ten för utförande av vissa försäkringstekniska utredningar, avdelningsche-
fen i Svenska personalpensionskassan Sven Fischerström, har på sak-
kunnigas anmodan verkställt en kostnadsberäkning rörande de föreslagna
ersättningarna åt anställda, vari inbegripas jämväl agenternas ersättningar.
Om denna beräknings resultat har hr Fischerström meddelat i huvudsak
följande.

Till grund för kostnadsberäkningarna har lagts en räntefot av 4 % och
den i statens offentliga utredningar 1932:4 publicerade dödlighetstabellen
(R: 32). Vidare har förutsatts, att de 1 340 personer, vilka enligt sakkunni-
gas beräkningar komma att bli entledigade med anledning av monopolets in-
förande, skola omfattas av ersättningsplanen, samt att denna personals sam-
mansättning i fråga om levnads- och tjänsteår samt lönegruppering är i stort
sett överensstämmande med den, som nu förekommer bland de 1 188 be-
fattningshavare, för vilka utförliga uppgifter i dessa hänseenden föreligga
i utredningen. Slutligen har förutsatts, att monopolet kommer till stånd per
den 1 januari 1937.

Utän hänsyn till hustru- och barntillägg betinga de obligatoriska ersätt-
ningskostnaderna ett kapitalvärde den 1 januari 1937 av 22 milj. kr. Kost-
naden för hustru- och barntillägg kan icke exakt beräknas, enär de nomi-
nativa förteckningarna icke lämna uppgifter rörande familjernas samman-
sättning utan allenast rörande det antal personer, gentemot vilka de an-
ställda ha försörjningsplikt. Med ledning av sistnämnda uppgifter kan dock
kostnaden för hustru- och barntillägg med tillfredsställande grad av nog-
grannhet uppskattas till ett kapitalvärde av 4 milj. kr. Totala kapitalvär-
det av kostnaden för de obligatoriska ersättningarna kan sålunda beräknas
till 26 milj. kr.

Under förutsättning att samtliga entledigade över 35 år begagna sig av
sin rätt att utbyta en årlig ersättning av 5 % på grundlönen jämte däremot
svarande förhöjning till hustru och minderåriga barn mot ett likvärdigt en-
gångsbelopp såsom förskottersättning, komma kostnaderna, beräknade så-
som årliga kostnader, att utgöra för:

engångs- och förskottersättning (*engångskostnad*)

År	1 000 kr.
1937	5 500

års- och familjeersättning (*årskostnad*)

År	1 000 kr.	År	1 000 kr.	År	1 000 kr.
1937	1 400	1945	1 200	1965	600
1938	1 400	1946	1 200	1970	400
1939	1 300	1947	1 200	1975	300
1940	1 300	1948	1 200	1980	200
1941	1 300	1949	1 100	1985	100
1942	1 300	1950	1 100	1990	—
1943	1 300	1955	900	2000	—
1944	1 200	1960	800		

Vad därefter angår kostnaden för de villkorliga ersättningarna, d. v. s. tilläggsersättning och försörjningsbidrag, så kan denna icke beräknas exakt på förhand, enär utgifterna givetvis bli helt beroende av den utsträckning, i vilken ersättningstagarna lyckas erhålla nytt arbete. Skulle de villkorliga ersättningarna emellertid utnyttjas i full utsträckning, innebärande fullständig arbetslöshet för samtliga ersättningstagare med rätt till dylik ersättning, ävensom utgivande av högsta understöd åt de efterlevande, skulle planens genomförande betinga kostnader, vilkas kapitalvärde per den 1 januari 1937 kan uppskattas till sammanlagt 17 milj. kr. Räkna man i praktiken med att de villkorliga ersättningarna komma att utnyttjas i en relativt så stor utsträckning som till två tredjedelar — en säkerligen ur kostnadssynpunkt försiktig uppskattning — skulle kapitalvärdet för dessa ersättningar uppgå till 11 milj. kr. Kostnaderna år för år kunna beräknas till nedanstående belopp.

År	1 000 kr.	År	1 000 kr.	År	1 000 kr.
1937	—	1945	600	1965	600
1938	300	1946	600	1970	600
1939	300	1947	600	1975	500
1940	400	1948	600	1980	400
1941	400	1949	600	1985	300
1942	500	1950	600	1990	200
1943	500	1955	600	1995	100
1944	500	1960	600	2000	—

En sammanfattning av de nu meddelade kalkylerna ter sig sålunda:

	Milj. kr.
1. Inlösen av varulager	19·5
2. Inlösen av maskiner och inventarier	4·7
3. Ersättning för fastigheters och inventariers värdeminskning	0·9
4. Ersättning för förlorad näringsverksamhet	16·1
5. Ersättning åt anställda:	
Engångsersättning	5·5
Årlig ersättning (under den närmaste framtiden)	1·7

V.

Detaljhandeln.

1.

Vid behandling i det föregående av frågan om monopolets omfattning har framhållits, att detaljhandeln med kaffe ansetts böra undantagas från monopoliseringen. I detta avseende skulle sålunda för utövarna av minuthandel, varmed restauranger och liknande näringsställen skulle jämföras, införas den ändringen, att de måste köpa sin vara hos monopolet i stället för såsom förut antingen efter fritt val bland grossister och rosterier eller — såsom i mindre utsträckning förekommit — genom egen import. Möjligheten att köpa kaffet i orostat skick liksom att själv verkställa sina blandningar eller att bestämma utförsäljningspriset skulle ej heller längre föreligga. Allt kaffe komme nämligen att av monopolet försäljas i paketerat skick och med på förpackningen angivet pris.

De praktiska verkningarna av förändringen torde vara att söka framför allt på det ekonomiska området. Visserligen har vid diskussionen av dessa frågor gjorts gällande, att konsumenterna skulle riskera att under en monopolregim få sämre kaffe än förr och i varje fall att monopolet icke skulle kunna på tillfredsställande sätt tillgodose de vitt skilda smakriktningarna för kaffe i vårt land. Farhågor av denna art bottna i den allmänt gängse föreställningen om statsmonopolen som varuförsämrande, men de ha föga stöd varken i erfarenheten om andra monopol — i varje fall icke hos oss — eller i några för kaffehanteringen särskilda förhållanden. Vår tobaks- eller vår spritförsörjning under monopolregimen torde icke ha givit anledning till befogade anklagelser för dåliga varor eller för ett efter vår smak illa anpassat varuurlval — i stället synes åtminstone i fråga om det ena av dessa monopol den meningen ha många företrädare, som gör gällande, att varornas kvalitet numera står på en genomsnittligt högre nivå än förr. För ett kaffemonopol torde ej heller några större svårigheter föreligga att, på samma sätt som skett inom tobaks- och spritmonopolen, från starten förvärva landets bästa sakkunskap på kaffeinköps- och kaffeberedningens områden och att ordna sin verksamhet på sådant sätt, att omfattande kännedom kan tillhandahållas rörande konsumenternas krav i olika delar av landet. Säkerligen kommer antalet försålda kvaliteter kaffe att nominellt väsentligt minska. Men härav bör ej utan vidare slutas, att icke alla rimliga krav på tillgodoseende av förefintliga smakriktningar skola kunna fyllas. Liksom inom den fria tobaksnäringen vid tiden för monopolets införande förefanns ett stort antal av skilda firmor försålda cigarmärken, vilkas viktigaste kvalitetsdifferens bestod i etikettens namnolikhet, så kan det antagas, att skillnaderna mellan det utom-

ordentligt stora antalet i kaffehandeln förekommande kaffesorter inom samma ungefärliga prisklass oftast icke äro särskilt påfallande. Den begränsning ett kaffe monopol i detta avseende måste genomföra torde därför bli en förändring mera till namnet än till gagnet och även om under en första tid av anpassning misstag kunna begås och missnöje spörjas, så skall det sannolikt snart visa sig, att monopolet ur denna synpunkt ej kommer att bereda rum för befogat klander.

För detaljhandeln betyder kaffets tillhandahållande i paketerat skick en fullständig övergång till ett system, som vunnit mer utbredd tillämpning först under de senaste åren. Utredningen visar följande siffror för anparten av »specialförpackningar med fastställt pris» av det under åren 1932—34 av samtliga partihandlare och rosterier försålda, i egna rosterier rostade kaffet.

	1 9 3 2		1 9 3 3		1 9 3 4	
	milj. kg	milj. kr.	milj. kg	milj. kr.	milj. kg	milj. kr.
a. Rostat i eget rosteri	20·1	52·3	20·6	50·0	21·4	50·4
b. Därav specialförpackning med fastställt pris	1·7	4·8	5·1	12·7	5·9	14·1
b i % av a	8·5	9·2	24·8	25·4	27·6	28·0

Språnget uppåt mellan åren 1932 och 1933 är således särskilt framträdande och torde beteckna begynnelsen för det paketerade, av grossisten prisatta kaffets verkliga frammarsch på marknaden. Sannolikt har till denna markerade uppgång bidragit, att Kooperativa förbundet, landets största kaffehandlare, vid den angivna tidpunkten kraftigt ökat sin försäljning av paketerat kaffe. Lejonparten av stegringen torde i själva verket komma på detta eller därtill anslutna företags kaffeomsättning.

Utredningen redovisar angående detaljhandelns försäljning liknande siffror. De te sig sålunda:

	1 9 3 2 milj. kr.	1 9 3 3 milj. kr.	1 9 3 4 milj. kr.
a. Inköpt rostkaffe	18·0	18·5	20·4
b. Därav: paketerat med fastställt pris	2·9	3·4	4·8
c. annat paketerat	3·0	3·1	3·2
b i % av a	16·1	18·4	23·5
c i % av a	16·7	16·7	15·7
b + c i % av a	32·8	35·1	39·2

Även här framträder sålunda stegringstendensen, ehuru den icke är lika starkt markerad som i det förut åberopade materialet och gör sig kraftigare

gällande först år 1934. Det är även av intresse att konstatera, att sistnämnda år en avsevärt större del av det paketerade kaffet kom på sådant, för vilket priset faststälts av rosteriet, medan under åren 1932—33 ungefär samma siffror kommo på dylikt som på annat paketerat kaffe.

År 1934 utgjorde de i utredningen redovisade detaljisternas inköpskostnad för paketerat kaffe 40 % av allt i rostat skick inköpt kaffes värde. Även om denna siffra icke kan anses representativ för landet i dess helhet, enär de kooperativa företagens detaljförsäljning, vilken, såsom nyss framhållits, till betydande del faller på paketkaffe, fyller en relativt stor plats i materialet, så tyder den likväl på, att det paketerade kaffet numera är en allmänt känd företeelse för såväl minuthandeln som konsumenten, och att därför en fullständig övergång till denna form för kaffets tillhandahållande icke innebär en nyhet av alltför revolutionerande karaktär.

Detaljisten berövas genom denna anordning möjligheten att göra sina egna blandningar, något som för närvarande synes förekomma i ej ringa utsträckning. Den därmed måhända förknippade extra vinstchansen försvinner således, men i stället uppkommer kostnadsminskning för expedition, emballage m. m. Till ett förändrat läge för detaljhandeln bidrager emellertid även — och säkerligen i vida högre grad — den omständigheten, att monopolet avkopplar hela den verksamhet, som inom kaffedistributionen utövas av den ambulerande handeln. Utredningen har otvetydigt visat, att denna numera bereder den bofasta handeln verkligt ohägn. »Firmor i olika delar av landet framhålla», anföres i utredningen, »att deras kaffeförsäljning under de senaste åren avsevärt minskats till följd av en alltmer tilltagande ambulerande handel». Det är dessvärre icke möjligt att på grundval av utredningens siffror fastställa, vilken omfattning denna försäljningsform har. Visserligen innehåller materialet uppgifter om fördelningen av grossisters och rosteriers försäljning på några olika huvudgrupper, men dels är denna uppdelning summarisk och dels ligger det i sakens natur, att ett försök att i detta avseende erhålla fullständiga och korrekta siffror skall möta så gott som oöverstigliga hinder. Om därför de absoluta tal, som kunna utläsas av utredningens tabeller, icke torde giva någon riktig föreställning om denna försäljnings storleksordning, så framgår i varje fall av siffrorna en bestämd tendens till ökning, särskilt under det senaste året. Eljest tillgängligt material bestyrker denna iakttagelse och synes tyda på, att »dörrknackarhandeln» med kaffe brett ut sig icke blott i städerna utan ock på landsbygden. Det torde näppeligen vara en värdering i överkant, om dess andel av rikets totala kaffeförsäljning uppskattas ligga närmare 10 än 5 %. I motsvarande omfattning skulle sålunda detaljhandelns kaffeförsäljning komma att öka under en monopolregim.

2.

I den offentliga diskussionen kring kaffemonopolfrågan har allmänt den meningen uttalats, att, enär kaffet vore detaljhandelns bärande artikel och monopolets närmaste följd förutsatts bli en väsentlig minskning av inkomsten

på denna varas försäljning, ett kaffemonopol komme att bli synnerligen ödesdigert för detaljhandels utöware. Utredningen har i denna punkt givit vissa upplysningar, som synas ställa detta problem i annan dager.

Till en början hänvisas till den nyss återopade omständigheten, att monopolets omedelbara följd snarast torde bli en ökning av detaljhandels kaffeomsättning. Men härutöver ger utredningens material en belysning av frågan om kaffeinkomstens storlek inom minuthandeln, som måhända ter sig som en nyhet för mången, men vars vittnesbörd likväl icke kan avvisas.

Den av utredningen presterade redovisningen angående detaljhandeln visar, att undersökningen omsluter omkr. 6 600 handelsställen och 36 % av den importerade kaffekvantiteten. Anledningen till att den icke fått en större absolut omfattning är, såsom av redogörelsen framgår, närmast att tillskriva det bristande intresse för meddelande av de av utredningen begärda uppgifterna, som visats av de till Sveriges speceri- och livsmedelshandlareförening anslutna firmorna: endast 22 % av dithörande 9 700 tillfrågade firmor ha inkommit med svar, mot 55 % för utom föreningen stående handlande och 72 % för de kooperativa handelsföreningarna. Emellertid torde utredningen, vilken täcker i stort sett en dryg tredjedel av detaljisternas kaffeomsättning, likväl få anses såsom representativ för förhållandena på området.

Några av utredningens viktigaste resultat återgivas i följande tablå:

	1 9 3 2 milj. kr.	1 9 3 3 milj. kr.	1 9 3 4 milj. kr.
Total omsättningssumma	503.0	519.2	575.8
Därav försålt kaffe	37.9	38.7	41.3
% av totalomsättningen	7.5	7.5	7.2
Total bruttovinst.....	74.9	78.8	84.5
% av totalomsättningen	14.9	15.2	14.7
Bruttovinst på försålt kaffe.....	8.4	8.5	9.3
% av totala bruttovinsten.....	11.2	10.8	11.0
% av kaffeomsättningen	22.2	22.1	22.4

Av dessa siffror, vilkas för de olika åren föga skiftande läge belyser materialets jämnhet och inre sammanhang, kunna åtskilliga upplysningar av intresse utläsas. Sålunda framgår till en början, att kaffeomsättningens andel av totalomsättningen synes vara relativt obetydlig. Den stannar vid omkr. 7 %. Redan härav måste slutas, att de förut återgivna påståendena om kaffets dominerande ställning inom detaljhandeln böra upptagas med en viss försiktighet. Detta intryck bestyrkes ytterligare av talen rörande bruttovinsten. Visserligen redovisas denna för kaffet med en högre siffra — omkr. 22 % — än för rörelsen i dess helhet, där den stannar vid omkr. 15 %. Men på kaffehandeln kommer likväl icke mer än omkr. 11 % av den totala bruttovinsten och vidare är en bruttovinst av 22 % i och för sig ej så hög, att den vara, som bereder den, kan betecknas såsom den framför

andra bärande artikeln, allra minst då den icke fyller en större plats i omsättningen än 7 %. De förut berörda antagandena om kaffets avgörande betydelse för gestaltningen av detaljhandelns inkomst och vinst samt därtill knutna reflexioner om följderna av ett kaffemonopols införande för denna gren av näringslivet torde sålunda utan större tvekan kunna betecknas såsom överdrivna.

En närmare granskning av utredningens uppgifter om kaffebruttovinstens storlek ger vid handen, att denna växlar något mellan affärer av olika typ, såsom följande tablå närmare visar.

	Antal firmor	Kaffeförsäljning år 1934		Bruttovinst på kaffe %
		milj. kr.	% av total- omsättningen	
Specialaffärer med kaffe	132	4.8	73.0	26.2
Kooperativa handelsföreningar	504	16.5	5.4	21.0
Övriga detaljhandelsföretag	2 964	20.0	7.7	22.7
Summa	3 600	41.3	7.2	22.4

Den högsta vinsten eller 26.2 % redovisades således av specialaffärerna, där kaffeomsättningen utgjorde nära tre fjärdedelar av hela försäljningen. Lågst på skalan, med en bruttovinst på kaffe av 21.0 %, kommo konsumtionsföreningarna, medan övriga företag med 22.7 % intogo en mellanställning, som kom de kooperativa butikerna närmare än specialaffärerna. Spänningen mellan tablåns högsta och lägsta tal är emellertid anmärkningsvärt ringa och ger ytterligare stöd för intrycket, att utredningens uppgifter icke influerats av tillfälligheter i materialets beskaffenhet eller sammansättning.

Sannolikheten av att de bruttovinstsiffror, som här redovisats, återspeglar verkligheten, bestyrkes också av det i ett senare kapitel påpekade förhållandet, att de genomsnittliga detaljhandelspris för kaffe, som kunna uträknas med ledning av de anförda bruttovinststalen och utredningens utförliga materiel rörande partihandelspriset, stämma så gott som helt överens med den officiella livsmedelsstatistikens uppgifter angående minutpriset för kaffe i vårt land.

Säkerligen förekommer det i ej ringa utsträckning att detaljförtjänsten på kaffe är större än vad de nu återopade siffrorna antyda. En vanlig regel för kaffets prissättning i detaljhandeln är nämligen att beräkna vinsten högre för bättre kaffesorter än för enklare. I orter eller befolkningsgrupper, där de högre kaffekvaliteterna — eller blandningar där dessa i större mängd ingå — företrädesvis konsumeras, betalas därför sannolikt proportionsvis mera för kaffet i förhållande till dess inköpskostnad än på de håll, där förbrukningen tillgodoses med lägre kvaliteter eller blandningar. Måhända härleda sig antagandena om kaffeförsäljningens avgörande betydelse för detaljhandeln från en generalisering av iakttagelser rörande prisbildningen för de dyrare kaffesorterna.

3.

Återförsäljarnas intressen ansågos vid tobaksmonopolets genomförande böra särskilt bevakas av monopolbolagets ledning. I instruktionen för företagens kungavalda styrelseledamöter ålades dessa tillse bl. a. »att endast med nödig varsamhet samt med tagen hänsyn till återförsäljares berättigade intressen sådana ändringar i försäljningsförhållanden vidtagas, som äro erforderliga för en rationell skötsel av bolagets rörelse» samt »att sådana rabattförmåner lämnas återförsäljare, att, i vad på bolaget beror samt med behörig hänsyn till rådande förhållanden inom tobakshandeln, återförsäljare må äga möjlighet att förvärva skälig inkomst av sin rörelse». Riksdagen framhöll för sin del vikten av att monopolet vid bestämmande av försäljningsvillkoren toge vederbörlig hänsyn särskilt till sådana återförsäljare, som hade sin huvudsakligaste utkomst genom försäljning av tobaksvaror.

De sålunda givna direktiven föranledde bolaget att uppdelade detaljhandlarna i två grupper, tobaksspecialister och övriga handlande. Till den första gruppen hänfördes sådana, vilkas omsättning av tobaksvaror utgjorde minst 75 % av affärens totala omsättning och till den senare gruppen fördes övriga handlande. Samtliga detaljister erhöles till en början en rabatt av 16 %, vartill för specialisterna kom ett tillägg av 8 %.

Småningom uppkommo emellertid svårigheter att hålla specialisterna inom den av monopolet fastställda ramen för deras verksamhet och att upprätthålla skillnaden mellan dem och övriga minutörer. Detaljhandelns intresseorganisation framställde då i slutet av 1917 förslag om att tobaksspecialisternas tilläggsrabatt skulle diskonteras i form av en engångsersättning. Sedan enighet vunnits angående grunderna för denna avlösning, verkställdes den under år 1918. I samband härmed genomfördes även en sänkning av rabatten för alla detaljister till 15 % samt indragning av all kreditförsäljning, vilken ersattes med försäljning mot förskottslikvid. Dessa leveransvillkor ägde sedan oförändrat bestånd till år 1922, då rabatten på alla tobaksvaror utom cigarrer sänktes till 13 %.

Den rabatt av 13 %, som monopolet således under större delen av sin hittillsvarande verksamhetstid medgivit detaljhandeln, är säkerligen lägre, än vad denna gren av näringen tidigare åtnjutit, även om hänsyn tagits till att rabatten numera beräknas på ett, absolut räknat, högre försäljningspris. Utan tvivel var därför detaljhandelns relativa inkomst av försäljningen åtminstone av inhemska cigarrer, cigarrcigarretter och cigarretter i genomsnitt högre före än efter monopolets tillkomst. Men under monopoltiden har å andra sidan omsättningen av tobaksvaror för varje enskild detaljist i stort sett ökat, en följd av en av monopolet påverkad minskning av tobakshandlarnas totala antal.

Även vid ett kaffemonopols genomförande måste det vara en uppgift i främsta planet att söka tillse, att detaljhandelns intressen i möjligaste mån tillgodoses. Visserligen har kaffeförsäljningen, såsom utredningen visat, icke den framträdande betydelse för de detaljister, om vilka här kan bli

fråga, som tidigare ofta gjorts gällande. Men det är å andra sidan självfallet, att varje mera avsevärd reduktion av försäljningsvinsten — vilken dessutom skulle åstadkommas på grund av omständigheter utanför handelskontroll — alltid skall bli kännbar för den enskilde näringsidkaren och te sig som en akt av bristande rättvisa. Detaljhandeln, icke minst inom livsmedelsbranschen, ger bröd åt en betydande grupp av befolkningen. Antalet hithörande företag jämte filialer uppgår enligt nedanstående, ur 1931 års företagsräkning sammanställda uppgifter till i runt tal 23 000 med ett sammanlagt antal ägare och anställda av bortåt 54 000 personer. Spörsmålet om förändring av dessa företags inkomstläge, åvägabragt genom ett överhetligt ingripande, blir därför ett problem icke blott av ekonomisk utan även av betydande social räckvidd.

Detaljhandel, i vars sortiment kaffe kan antagas förekomma	Antal företag o. filialer	Syssestätt personal		
		ägare o. företagsledare	andra	summa
Slakterier och charkuterivaror samt specierier o. d.....	1 087	1 143	2 943	4 086
Mjölkk- o. mejeriprodukter samt specierier o. d.....	1 530	1 509	2 281	3 790
Smör, ost, ägg, konserver o. d.	479	437	568	1 005
Kolonialvaror, specierier o. d.....	3 931	3 830	7 192	11 022
Diverse-, lant- och skeppshandel.....	15 596	15 101	18 656	33 757
Summa	22 623	22 020	31 640	53 660

Möjligheten för monolet att tillgodogöra sig en särskild vinst på den del av kaffeförsäljningen, som alljämt skall omhändertagas av minuthandeln, är icke uteslutande knuten till storleken av den ersättning, lättast beräknad såsom rabatt på det av monolet fastställda detaljpriset, vilken monopolbolaget beviljar detaljhandeln. Bortsett från den besparing i frakter, som kan uppkomma genom den i annat sammanhang berörda planen för rosteriernas och distributionsorganens fördelning över landet, kan en övergång från kredit till försäljning mot förskottslikvid medföra en på grund av uteblivna kundförluster framkallad inkomstökning för monolet, vilken av sakkunniga beräknats uppgå till 1·5 öre per kg., motsvarande ett belopp av 570 000 kr. för år räknat. För detaljisten åter, vilken inom kaffehandeln i allmänhet torde åtnjuta en kredittid av tre månader, skulle ett upphörande av denna förmån, med nuvarande diskontoläge, betyda en ökad kostnad för kaffeinköpen av 0·63 % eller omkr. 1·5 öre per kg., således samma belopp, varmed monolets vinst komme att stegras. För detaljhandels bruttovinst på kaffe bleve en dylik kostnadsökning av ringa betydelse. Enär emellertid ett system med förskottsbetalning, som tillämpas inom tobaksmonolet och inom spritmonolet för dess leveranser av skattefri sprit till detaljhandeln, skulle innebära betydande praktiska olägenheter för

kaffedetaljisterna, synes kaffemonopolet böra medgiva kreditförsäljning, lämpligast i formen av »kontant på tio dagar», d. v. s. de försäljningsvillkor, som nu gälla för en annan viktig konsumtionsvara, nämligen socker. Ett förnuftigt handhavande av denna leveransmetod torde icke utsätta monopolet för närmelsevis samma förlustrisk som det nuvarande försäljningssystemet, men å andra sidan erbjuda detaljhandeln en fördel, som icke utan tvingande skäl bör berövas dess utöware.

En vida betydelsefullare fråga är emellertid, huruvida rabattvillkoren skola bestämmas på sådant sätt, att de innebära en nedskärning av den nuvarande bruttovinsten. Varje procents minskning betyder i detta fall en vinstökning för monopolet av omkr. 1² milj. kr. och utövar sålunda en avsevärd verkan på monopolets finansiella resultat. Skulle en reduktion göras ned till den rabattsats av 13 %, som tobaksmonopolet numera tillämpar för större delen av sin försäljning, skulle detta för kaffehandeln vidkommande innebära en minskning av 9 % och sålunda för monopolet betyda en vinstökning med bortåt 11 milj. kr. Ehuru tobaksmonopolets rabattsänkning för en mycket betydande del av handeln i själva verket på sin tid var liktydig med en inkomstminskning av liknande storleksordning, så synes en motsvarande åtgärd från kaffemonopolets sida icke böra ifrågasättas. Även om monopolets vinstkonto därigenom finge ett tillskott av avgörande betydelse, så bleve de därav framkallade följderna för de kaffeförsäljande detaljisterna av sådan art, att de svårligen kunde utan vidare avvisas såsom oväsentliga och de komme i varje fall från början att högst avsevärt öka de svårigheter, med vilka ett kaffemonopol vid sitt genomförande sannolikt på många håll har att räkna. Härtill kommer, att detaljisternas inkomstminskning måste utöva inflytande på deras skattekraft och sänka den till inkomst av rörelse taxerade inkomsten samt därav härflytande skatter till stat och kommun. Det statsfinansiella nettoresultatet av kaffemonopolets genomförande bleve sålunda influerat — i viken utsträckning kan här endast antydast genom den på utredningens material stödda uppgiften, att hela den här ifrågavarande detaljhandeln skatteutgifter till staten approximativt kunna beräknas till 4 och kommunalskatterna till 5 milj. kr., allt för år 1934.

Ett närmare dryftande av de här anförda synpunkterna har lett till den slutsatsen, att övervägande skäl tala för lämpligheten att fastställa kaffemonopolets rabattsatser till detaljhandeln till sådan storlek, att någon nämnvärd ändring i vinsten på kaffeförsäljningen icke uppstår. Om därvid såsom utgångspunkt väljes den såsom genomsnitt redovisade bruttovinsten av omkr. 22 % och uppmärksammas, att på goda skäl antagits, att kaffeomsättningen efter monopolets införande kommer att, på grund av den ambulerande handelns upphörande, i detaljhandeln ökas med 5 à 10 %, varjämte vissa kostnadsbesparingar medföras av att allt kaffe försäljes i paketerat skick, så torde kunna räknas med, att en rabattsats av 20 % på detaljhandelspriset skall representera en inkomst på kaffehandeln, vilken i regel skall i det närmaste motsvara den nuvarande medelbruttovinsten.

En rabatt av denna storlek bör monopolbolaget således bevilja sina kunder. Dit skola räknas utom detaljisterna även restauranter, kaféer och därmed jämförliga näringsställen samt sjukhus och andra liknande anstalter, vilka under den nu rådande ordningen ofta torde tillgodose sitt behov av kaffe från partihandeln och sålunda för sin kaffeförsörjning räkna med lägre pris än detaljhandelns. Huruvida någon differentiering i rabattsatserna för dylika avnämare bör genomföras, synes böra förbehållas monolets ledning att avgöra med hänsyn till i de olika fallen föreliggande omständigheter.

Däremot förtjänar inom detaljhandeln de s. k. specialaffärerna ett särskilt omnämmande. Dessa företag, för vilka kaffet är en huvudartikel, förekomma i en relativt mycket begränsad utsträckning. I motsats till tobaksbranschen, där tobaksspecialisterna voro en talrikt representerad grupp, torde specialaffärerna i kaffe föga överstiga det antal, som redovisats i utredningen och som för hela riket uppgick till 132 firmor med en kaffeförsäljning av 4·8 milj. kr., d. v. s. några få procent av landets hela kaffeomsättning. Bruttovinsten på kaffet var emellertid hos dessa företag något högre än för annan detaljhandel — den uppgick till omkr. 26 %. I analogi med den ståndpunkt, som intagits rörande monolets ställning till detaljhandeln överhuvud, synes med anledning härav för denna grupp böra medgivas en mot den högre bruttovinsten svarande större rabatt och för specialaffärerna således fastställas en rabattsats av 24 %. Gränsdragningen mellan specialaffärer och annan detaljhandel med kaffe bör lämpligen ske genom angivande av den anpart av totalomsättningen, som företagets kaffeförsäljning lägst skall uppnå för att få räknas såsom specialaffär. Bestämmandet av denna gräns torde böra ankomma på monopolbolaget efter den närmare utredning, som kan erfordras. Finansiellt har försäljningen till specialhandeln och den åt denna beviljade högre rabatten en endast underordnad betydelse för monolet — rabattökningen torde icke väsentligt överstiga en summa av omkr. 200 000 kr.

VI.

Aktiebolaget Svenska Kaffemonopolet.

A. Organisation.

a. Rosterier.

1.

Den svenska kaffehanteringens är i sin nuvarande gestaltning uppdelad på ett mycket stort antal företagsenheter av sinsemellan starkt skiftande storleksordning. En första orientering rörande förhållandena i detta avseende bereder följande tablå angående kaffeimportörernas fördelning på olika storleksklasser.

Kaffeimportörernas fördelning på olika storleksklasser (år 1934).

Importkvantitet per importör ton	Stock- holm	Göte- borg	Häl- sing- borg	Gävle	Malmö	Väs- terås	Karl- stad	Övr. städer	Hela riket	
	antal importörer								antal	ton
Intill 15	47	40	5	—	24	—	2	102	220	593
15—60	20	8	3	3	12	—	—	31	77	2 535
60—120	3	4	2	2	5	2	—	18	36	3 002
120—180	7	6	1	1	2	—	—	12	29	4 205
180—300	5	3	—	—	4	—	—	9	21	4 942
300—420	2	3	2	—	—	1	—	2	10	3 419
420—600	3	2	2	—	—	—	1	1	9	4 576
600—900	2	1	—	2	1	1	1	—	8	5 765
900—1 200	2	—	1	1	—	—	—	—	4	3 804
Över 1 200	1	1	1	1	—	—	—	—	4	12 445
Summa	92	68	17	10	48	4	4	175	418	45 286

Av samtliga här redovisade 418 importörer voro 257 grossister och rosterier, medan återstoden utgjordes av detaljister och speditörer. Den alldeles övervägande delen eller 96 % av importen kom emellertid på den förstnämnda kategorien, vadan tablåns siffror äro i stort sett hänförliga till dessa företag. Det framgår, att över hälften icke nådde högre importkvantitet än 15 ton, d. v. s. 250 säckar (å 60 kg.). Minst 60 ton eller 1 000 säckar infördes av 30 % av kaffefirmorna och minst 120 ton eller 2 000 säckar av 20 %. Endast 16 importörer kommo upp till en införsel, överstigande 600 ton eller

10 000 säckar, och de verkliga storimportörerna med en import av över 1 200 ton eller över 20 000 säckar voro till antalet 4, av vilka en i envar av städerna Stockholm, Göteborg, Hälsingborg och Gävle. Dessa sistnämnda fyra företags sammanlagda import uppgick till ej mindre än 27 % av rikets hela kaffeinförsel.

En närmare belysning av företagsstorlekens skiftningar inom partihandeln och rosteriföretagen bereder nedanstående tablå.

Kaffeföretagens fördelning på olika storleksklasser (år 1934).

	Kaffeomsättning pr företag, 1 000 kr.				
	högst 100	100—500	500— 1 000	över 1 000	Summa
<i>Handelsrosterier</i>					
Antal företag.....	19	15	10	14	58
Kaffeomsättning..... 1 000 kr.	1 104	3 566	7 463	28 692	40 825
<i>Kaffegrossister utan rosteri</i>					
Antal företag.....	16	16	5	1	38
Kaffeomsättning..... 1 000 kr.	733	4 045	3 501	1 689	9 968
<i>Blandad partihandel med rosteri</i>					
Antal företag.....	12	29	8	5	54
Kaffeomsättning..... 1 000 kr.	644	6 522	5 526	20 315	33 007
<i>Blandad partihandel utan rosteri</i>					
Antal företag.....	76	27	4	—	107
Kaffeomsättning..... 1 000 kr.	3 034	5 174	2 642	—	10 850
<i>Samtliga</i>					
Antal företag.....	123	87	27	20	257
Kaffeomsättning..... 1 000 kr.	5 515	19 307	19 132	50 696	94 650

Storföretagen med en omsättning i kaffe av över 1 milj. kr. förekomma så gott som uteslutande inom handelsrosterier och blandad partihandel med rosteri. De medelstora kaffeförsäljarna, som omsätta en halv till en hel miljon kronor i kaffe, äro till antalet något flera än storföretagen. Gruppen därnäst med en kaffeomsättning av 100 000—500 000 är relativt talrik och representerad inom alla kategorier, medan de företag, vilkas kaffeomsättning icke överstiger 100 000 kr., äro nära nog lika många som de övriga grupperna tillsammans och särskilt talrikt företrädda bland partihandlare utan rosteri.

Ur en annan synpunkt belyses särskilt rosteriernas ställning i produktionen av utredningens uppgifter om antalet rostningsmaskiner. Dessa uppgifter hänföra sig till samtliga av utredningen omfattade 152 rosterier med undantag av 7 firmor, vilkas rostning emellertid avsåg en helt oväsentlig kvantitet. Sammanlagt redovisades 238 rostningsmaskiner med en total kapacitet av 19 856 kg. eller 83 kg. per maskin och rostning. Den vanliga fyll-

ningen per rostning uppgavs till i medeltal 75 kg. och den genomsnittliga rostningstiden till 18:3 minuter. Således kan approximativt beräknas, att rostningen per timme uppgår till 225 kg., per dag om 8 arbetstimmar till 1 800 kg. och per år om 300 arbetsdagar till 540 000 kg. per maskin. För hela det tillgängliga maskinbeståndet skulle detta motsvara omkr. 128 milj. kg. Då den svenska kaffekonsumtionen beräknas till 45 milj. kg. råkaffe, visar denna siffra, att de hos samtliga rosterier tillgängliga rostningsmaskinerna skulle vid fullt utnyttjande kunna rosta nära tre gånger den kvantitet kaffe, som behövs för att tillgodose vår förbrukning. Saken kan också uttryckas på sådant sätt, att vårt behov av kaffe skulle kunna fullt tillgodoses, om rostningsmaskinerna vore i gång under endast två dagar i veckan året runt. Att under sådana omständigheter en koncentration eller rationalisering av verksamheten skall ha en stor ekonomisk betydelse torde icke kunna bestridas.

Flertalet rosterier nöja sig med en rostningsmaskin. Endast 42 företag ha minst två maskiner och 11 av dessa minst tre — den största maskinparken förekommer vid ett rosteriföretag med 14 maskiner.

2.

Ett monopolbolag måste självfallet se såsom en av sina främsta uppgifter att åvägbringa en möjligast ändamålsenlig koncentration av driften. Den teoretiskt sett längst gående koncentrationen vore ett sammanförande av all verksamhet — import, rostning och partihandel — till en enda centralanläggning. För inköpsverksamhetens handhavande torde en dylik anordning icke böra möta någon erinran. Det förefaller utan vidare klart, att dennas effektiva skötsel förutsätter en enhetlig ledning, utövad vid företagets huvudkontor, som av olika praktiska skäl synes böra förläggas till Stockholm. Likaså tala erfarenheterna för möjligheten och den ekonomiska fördelen av ett centralt ordnande av fakturering och varubetalning.

Men en lika stark centralisering även av rostningen och distributionen torde icke lämpligen böra genomföras. Om ock en sådan tanke vore tekniskt utförbar — varpå amerikanska exempel synas tyda — så tala likväl åtskilliga omständigheter däremot. Ett centralrosteri, som skulle förse vårt land med dess totalbehov av rostkaffe, komme att representera en anläggning av efter svenska förhållanden så gigantiskt format, att dess skötsel måste erbjuda synnerligen stora praktiska svårigheter och kunna befaras bekräfta erfarenheten, att jättefabriker icke alltid arbeta ekonomiskt fördelaktigare än mindre. Utan att medföra ostridiga fördelar av företagsekonomisk art, skulle en så radikal omläggning alltför starkt bryta mot det nuvarande läget inom hanteringen. Koncentrationen bör i någon mån anpassas efter detta läge och därför i första rummet bygga på ett försök att i fortsättningen utnyttja sådana större anläggningar, som kännetecknas av en betydande kapacitet samt en tillfredsställande teknisk standard och vilka erbjuda möjligheter till expansion, där så kan erfordras. Därigenom minskas friktionen mellan det nya

och det bestående, sannolikt till gagn för såväl produktion som konsumtion. Vid bestämmandet av antalet och förläggningen av monopolets rosterier samt av deras produktionsförmåga bör tillika den fraktekonomiska synpunkten hållas i minnet.

Med dessa utgångspunkter har utarbetats följande utkast till rosteriernas geografiska förläggning samt deras tilltänkta tillverkningsvolym och försäljningsrayon. Vid beräkning av varje särskilt rosteris produktion har antagits, att medelkonsumtionen utgör 6.13 kg. rostkafe per år och invånare (38 215 ton rostkafe och 6 233 000 invånare). Distriktsindelningen har tillvidare icke ansetts böra utföras närmare än genom ett angivande av de län eller länsdelar, som skulle komma att rymmas inom varje rayon. Vid en slutlig utformning av distriktsgränserna blir omfattningen sannolikt i åtskilliga hänseenden ändrad. Tabblån i dess helhet gäller endast såsom en orientering.

Antalet rosterier enligt denna plan skulle sålunda bli sju. Att anläggningar därvid i främsta rummet tänkts placerade i Stockholm och Göteborg torde icke kräva någon närmare kommentar, liksom icke heller, att dessa rosteriers kapacitet beräknats relativt mycket högt. I de båda nämnda städerna äro nu förlagda rikets båda största rosteriföretag, den kooperativa rörelsens huvudrosteri i Stockholm och det till omfattningen främsta av de icke-kooperativa rosterierna, tillhörigt Förenade Kaffeimportörers Rosteri A.-B. Triangeln, i Göteborg. Det har förutsatts, att dessa rosterianläggningar, vilka erbjuda möjlighet till den kapacitetsökning, som i tabblån angivits såsom erforderlig, skulle förvärvas av monopolet. På samma sätt är fallet med det planerade monopolrosteriet i Hälsingborg. Att ett rosteri måste förläggas till sydligaste Sverige har ansetts självfallet, men tveksamhet har rått, huruvida det bort placeras i Malmö eller Hälsingborg. Ur fraktekonomisk synpunkt torde Malmö ha någon, ehuru ringa övervikt, men eljest har i valet mellan de båda orterna den omständigheten fått fälla utslaget till Hälsingborgs förmån, att staden förskaffat sig ett visst försteg framför Malmö såsom kaffeimporthamn — införseln år 1934 uppgick till 4 333 ton mot 3 323 till Malmö — samt framför allt att dess största rosteri, ägt av Skånska Kaffeaktiebolaget, är vida mera betydande än något rosteri i Malmö och dessutom ett av landets fyra största företag i branschen med en modern utrustning och naturliga expansionsmöjligheter. Det lämpar sig därför väl att övertagas av monopolet. Av liknande skäl har ett av de norrländska rosterierna ansetts böra förläggas till Gävle, som intager platsen såsom Sveriges fjärde kaffehamn, närmast efter Hälsingborg, och där det tredje i ordningen av våra storföretag inom kaffehanteringen, Vict. Th. Engwall & Co., kommanditbolag, utövar sin verksamhet. Även detta rosteri förfogar över en anläggning, som med fördel kan övertagas av monopolet.

För de övriga rosteriernas förläggning kunna utan tvivel andra alternativ tänkas än de i planen föreslagna. För Norrlands vidkommande torde ytterligare ett rosteri vara nödvändigt. Visserligen kan distributionen även på mellersta och norra Norrland tekniskt sett omhändertagas från Gävle och i

Utkast till plan för monolets rosterier.

Förlägg- ningsort	F ö r s ä l j n i n g s r a y o n		Årsproduk- tion 1 000 kg rostkaffe
	l ä n	inv. 1 000 pers.	
<i>Stockholm</i>	Stockholms stad.....	526	8 480
	» län.....	271	
	Södermanlands.....	188	
	Gotlands.....	58	
	Västmanlands.....	162	
	1/2 Örebro.....	110	
1/2 Upplands.....	69		
		1 384	
<i>Göteborg</i>	Göteborgs och Bohus.....	468	8 220
	Älvsborgs.....	320	
	Skaraborgs.....	242	
	Jönköpings.....	235	
	1/2 Hallands.....	76	
		1 341	
<i>Hälsingborg</i>	Malmöhus.....	518	7 010
	Kristianstads.....	249	
	Blekinge.....	146	
	Kronobergs.....	155	
	1/2 Hallands.....	76	
		1 144	
<i>Gävle</i>	Gävleborgs.....	281	2 910
	1/2 Kopparbergs.....	125	
	1/2 Upplands.....	69	
		475	
<i>Norrköping</i>	Östergötlands.....	312	3 330
	Kalmar.....	232	
		544	
<i>Karlstad</i>	Värmlands.....	273	3 110
	1/2 Kopparbergs.....	125	
	1/2 Örebro.....	110	
		508	
<i>Sundsvall</i>	Västernorrlands.....	282	5 130
	Jämtlands.....	136	
	Västerbottens.....	213	
	Norrbottnens.....	206	
		837	
	Summa	6 233	38 190

viss utsträckning från Stockholm, och dessa båda städernas rosterier i motsvarande grad öka sin produktion. Men dels är huvudstadsrosteriets tillverkningsförmåga enligt planen redan av en storleksordning, som vida överstiger vad som här i landet hittills förekommit, varför först någon erfarenhet bör avvaktas, innan en ytterligare höjning planeras, och dels ha verkställda beräkningar visat, att en icke oväsentlig fraktbesparing kan vinnas genom anläggning av ett rosteri i mellersta Norrland med avsättnings-

område i Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län. Såsom förläggningssort för ett dylikt rosteri synes Sundsvall i främsta rummet böra ifrågakomma, ehuru staden hittills icke varit någon kaffehamn av betydelse och ej heller något större rosteri där har sin plats. Monopolet finge sålunda här göra en nyanläggning och denna måste få en relativt stor kapacitet — enligt planen skulle den bli det fjärde i ordningen av monopolets rosterier.

Mellersta Sveriges kaffebehov skulle sannolikt kunna tillgodoses av de tre storrosterierna i Stockholm, Göteborg och Hälsingborg, om deras kapacitet ökades med något mer än 2 000 ton per rosteri. Men samma skäl, som anförts mot att öka stockholmsrosteriets belastning för att tillgodose övre Norrland, äga här sin giltighet. En alltför kraftig koncentration av rörelsen redan från monopolets första dagar ökar icke blott de tekniska svårigheterna utan ock de ogynnsamma följdverkningarna på det sociala området under begynnelsetiden. Det bör därför vara förenat med vissa fördelar att vid monopolets genomförande räkna med en viss övergångstid och att icke omedelbart skärpa kraven på dess finansiella effektivitet till det yttersta. Synpunkter av denna art ha föranlett förslaget att anlägga ytterligare två rosterier i mellersta Sverige. Att därvid valts Norrköping och Karlstad beror närmast på, att dessa orter äro relativt betydande importplatser för kaffe — Karlstad var år 1934 den sjätte och Norrköping den åttonde staden i importlistan — samt att de ligga väl till såväl för distributionen inom landet som för införseln av råkaffe. För Norrköping tarvas till bestyrkande härav näppeligen någon särskild motivering. Rörande Karlstad må erinras om dels att staden har direkt sjöförbindelse med Göteborg för djupgående fartyg och att oceanfrakten för kaffe redan nu i vissa fall beräknas efter samma belopp som till västkustens storhamnar, samt dels att dess läge är särskilt lämpligt för distributionen till de stora skogsbygderna i norra Värmland och Väster-Dalarna.

I Norrköping och Karlstad måste monopolet liksom i Sundsvall bygga ett nytt rosteri, enär någon för övertagande lämplig anläggning av den storlek, om vilken här är fråga, icke förefinnes i någon av de tre städerna.

Vad rosteriernas maskinella utrustning beträffar, så förutsättes, att rostnings- och paketeringsmaskiner — de viktigaste aggregaten — få en kapacitet, som bereder möjlighet att tillgodose säsongmässiga toppbelastningar. De modernaste typerna av rostningsmaskiner torde med en försiktig beräkning kunna antagas årligen rosta omkr. 1·4 milj. kg. råkaffe, motsvarande omkr. 1·2 milj. rostat kaffe. För de båda rosterierna i Stockholm och Göteborg med en beräknad rostkaffeproduktion av resp. 8·5 och 8·2 milj. kg. skulle sålunda tillsammans 8 maskiner i vardera rosteriet representera en reservkapacitet av drygt 1 milj. kg. Motsvarande beräkningar leda till ett behov för rosteriet i Hälsingborg av 7, i Sundsvall av 5 och i Norrköping, Karlstad och Gävle av 3 maskiner.

Det totala antalet rostningsmaskiner skulle sålunda enligt dessa beräkning-

gar uppgå till 37 med en totalkapacitet av något över 44 milj. kg. rostkafe, representerande en reserv av omkr. 15 %.

Paketeringsmaskiner med en årskapacitet av omkr. 3.6 milj. kg. torde erfordras till ett antal av tre för rosterierna i Stockholm, Göteborg och Hälsingborg, två i Sundsvall samt en maskin för envar av övriga rosterier. Totalkapaciteten hos dessa 14 maskiner kan således beräknas till omkr. 50 milj. kg., innebärande en reserv av drygt 25 %.

Den maskinella utrustning, som här berörts, torde vid monopolets genomförande icke omedelbart kunna ställas till förfogande genom övertagande av i riket befintligt material. Maskiner för rostning av modernaste typ och av den storlek, med vilken här räknats, torde liksom paketeringsmaskiner för närvarande icke förefinnas till ens närmelsevis det antal, som i rosteriplanen förutsatts. Ehuru det för en effektiv drift vore önskvärt att redan från början kunna arbeta med de bästa möjliga tekniska hjälpmedel, skulle det å andra sidan innebära en icke försvarbar kapitalförstöring att lämna de allra flesta av de från rosterierna genom inlösen övertagna maskinerna oanvända och tvingas avyttra dem såsom skrot. Därför bör räknas med att under en övergångstid en viss del av monopolrosteriernas maskinpark kommer att utgöras av äldre maskiner och att först vid en senare tidpunkt den maskinella utrustningen kan komma att gestalta sig på ungefär det sätt, som här angivits.

På grundval av det sålunda upprättade förslaget till plan för rosteriernas produktion och maskinella utrustning har ett försök gjorts att beräkna antalet, sammansättningen och lönekostnaden för den personal, som är erforderlig för rosteriernas drift. Till ledning för dessa beräkningar ha tjänat, utom utredningens material, en del uppgifter, som särskilt införskaffats hos vissa av de största rosterierna. De vidlyftiga detaljberäkningarna ha icke ansetts böra återgivas i sakkunnigas betänkande, utan hänvisas i sådant avseende till handlingarna i ärendet. Ett sammandrag av de väsentliga siffrorna ter sig på sätt nedanstående tablå utvisar.

Personal och personalkostnader vid monopolets rosterier.

	Antal	Lönesumma kr. per år
<i>Förvaltningspersonal:</i>		
Rosterichefer	7	123 000
Lager- och expeditionsföreståndare ..	7	38 000
Kontorspersonal	112	393 000
<i>Arbetarpersonal:</i>		
Rostmästare	21	84 000
Rosteriarbetare	21	63 000
Lager-, transport- och expeditionsarbetare	125	327 000
Summa	293	1 028 000

Vad därefter angår rosteriernas fastigheter och inventarier, så har förut antytts, att för rosterierna i Stockholm, Göteborg, Hälsingborg och Gävle vissa nu i gång varande rosteriföretags anläggningar av denna art tänkts kunna övertagas, för att därefter i erforderlig omfattning utökas, medan för rosterierna på övriga tre orter nybyggnader torde ställa sig fördelaktigast. För ändamålet verkställda approximativa beräkningar giva anledning till antagandet, att det kapital, som monopolbolaget kan beräknas komma att investera i dessa tillgångar, skall uppgå till för:

	Övertages milj. kr.	Nyinvesteras milj. kr.	Summa milj. kr.
Fastigheter	2·1	1·5	3·6
Inventarier	1·2	1·5	2·8
Summa	3·3	3·1	6·4

b. Huvudkontor. Styrelse och revision.

Såsom tidigare antytts, bör principiellt en centralisering genomföras för monolets inköpsverksamhet samt för hela försäljningsarbetet, med undantag av själva varuexpeditionen, vilken senare bör ske från rosterierna. Huvudkontoret i Stockholm bör därför inrymma, utom den verkställande ledningen, särskilda avdelningar för

råkaffeinköp med provning,
materialinköp,
korrespondens,
försäljning och prissättning,
befraktning och assurans,
fakturering, räkenskaper, kontroll och kassa.

Kundernas order förutsätts skola insändas till det rosteri, som befinner sig inom kundens distrikt och skola varorna även expedieras därifrån. Faktureringen sker däremot från huvudkontoret, dit även likviderna skola verkställas. Visserligen skulle en koncentration till huvudkontoret även av ordersamlandet medföra en icke obetydlig besparing i kostnader. Men säkerligen skapas en för kunderna mera tillfredsställande ordning om ordena, såsom föreslagits, insändas till rosteriet. Härigenom vinnes en närmare anslutning till nuvarande förhållanden och en med en eller två dagar förkortad intervall mellan orderns avsändande och expeditionens verkställande.

Huvudkontorets personalbesättning har beräknats komma att omfatta omkring 60 anställda med en sammanlagd lön av 350,000 kr. Rörande detaljmaterialet för dessa beräkningar hänvisas, i likhet med vad som skett i fråga om rostningspersonalen, till handlingarna i ärendet.

Rörande formen för styrelseledamöternas utseende har i den föregående principiella motiveringen uttalats, att, när staten eller statsorgan förutsatts bli enda aktieägare i bolaget, samtliga styrelseledamöter synas böra utses på bolagsstämma. Därvid skulle emellertid statens ombud resp. Kungl. Maj:t i sitt val vara bunden av förslag upprättat av vissa korporationer.

De närmare detaljerna i denna anordning kunna förslagsvis utformas sålunda. Styrelsen består av åtta ledamöter med fyra suppleanter. Av dessa föreslås fyra ledamöter och två suppleanter av kommerskollegium, som för ändamålet infordrar förslag från handelskamrarna och andra för näringarna ur här förevarande synpunkt representativa organisationer, såsom Sveriges industriförbund, Sveriges kolonialvaruhandlares riksförbund m. fl. Medan dessa korporationer böra uppgöra sina förslag på sätt kommerskollegium finner sig böra närmare angiva, så skall ämbetsverkets förslag till Kungl. Maj:t upptaga tolv kandidater till de ordinarie och sex till suppleantplatserna. Övriga ledamöter och suppleanter i styrelsen utses utan förslag och bland dessa ordinarie ledamöter skall en vara styrelsens ordförande och en dess vice ordförande.

Mandattiden för styrelsens ledamöter bestämmes till samma längd som bolagets oktrojperiod, vilken, i likhet med vad numera gäller för tobaks- och spritmonopolen, tänkts böra omfatta sex år.

Revisorer väljas på bolagsstämma till ett antal av tre med två suppleanter, och skall en av de ordinarie revisorerna vara jourhavande revisor med en ställning motsvarande den, som utmärker samma befattningshavare i tobaks- och spritmonopolen.

Styrelsen utser inom eller utom sig bolagets verkställande direktör. Därjämte synes det inom tobaks- och spritmonopolen förekommande direktörsrådet böra efterliknas även i kaffemonopolets administration. Närmare föreskrifter härom liksom i vissa andra för förhållandet mellan staten och bolaget betydelsefulla hänseenden upptagas i ett särskilt, mellan dessa parter i samband med oktrojens beviljande upprättat avtal.

Kostnaden för styrelse och revision beräknas med ledning av uppgifter från de båda existerande monopolföretagen till 65,000 kr.

c. Kapital.

Monopolbolagets eget kapital synes böra bestämmas till sådant belopp, att det motsvarar fastigheternas och inventariernas anskaffningsvärde med tillägg av nödigt belopp dels för varulager och dels för rörelsekapital.

Enligt de i det föregående meddelade beräkningarna antages, att bolagets fastigheter komma att vid anskaffningen betinga en kostnad av 3.6 och inventarierna av 2.8 milj. kr. För varulagret med ett årligt inköpsvärde för kaffe av 70 milj. kr. (inkl. tull), vartill kommer för förbrukningsartiklar 5 milj. kr., kan med hänsyn till inom branschen gällande kreditvillkor beräknas en omsättningshastighet av fem till sex gånger per år, varför kapitalbehovet kan uppskattas till högst 15 milj. kr. Rörelsekapitalet i övrigt bestämmes till sin storlek närmast av varufordringarnas antagliga saldo och upptages, med hänsyn till att detaljhandelns kredittid föreslagits skola uppgå till 10 dagar, till 3 milj. kr. Det totala egna kapitalet skulle med dessa utgångspunkter utgöra 24.4 milj. kr. eller, med en avrundning uppåt, 25 milj. kr.

Härutöver erfordras emellertid visst belopp för täckande av kostnaderna för engångsersättningar av olika slag samt för inlösen av varulager, maskiner och inventarier. Ersättningsplanens engångsersättningar ha förut beräknats på följande sätt:

	Milj. kr.
Ersättning för fastigheters och inventariers värdeminskning'	0·9
» » förlorad näringsverksamhet	16·1
» » åt anställda	5·5
	Summa 22·5

Vad inlösen av varulager och inventarier beträffar, så ha de härför erforderliga beloppen beräknats till för varulager 19·5 milj. och för maskiner och inventarier 4·7 milj. kr. Emellertid har förutsatts, att av det egna kapitalet 15 milj. kr. skall investeras i varulager och 2·8 milj. kr. i inventarier. Då den inlösen av varulager som kommer att kräva 4·5 milj. kr. mer än den härför i den reguljära driften beräknade summan, enligt författningsutkastet skall avse endast »fullgod och kurant vara», så bör kunna antagas, att den angivna merkostnaden utan svårighet disponeras för monopolbolagets varubehov under första året och därför, om kapital för dess täckande över huvud behöver anskaffas lånevägen, detta skall kunna hastigt återbetalas. Av sådan anledning medräknas icke denna post vid bedömandet av monolets behov av långfristigt främmande kapital. Däremot bör i detta kapital inräknas skillnaden mellan den totala inlösningssumman för maskiner och inventarier — 4·7 milj. kr. — och det belopp av 1·2 milj. kr., som vid uppskattningen av behovet av eget kapital antagits motsvara värdet av de tillgångar av detta slag, som monolet förutsatts skola övertaga från hanteringsens nuvarande utöware. Med tillägg av detta skillnadsbelopp — 3·5 milj. kr. — till den för engångsersättningarnas täckande nödiga summan av 22·5 milj. kr. skulle sålunda det erforderliga främmande kapitalets totalbelopp utgöra 26 milj. kr. Denna summa synes lämpligast böra anskaffas genom ett amorteringslån på förslagsvis 20 år.

B. Vinstberäkning.

a. Bruttoinkomst.

Då förutsättningen för den föreliggande utredningen, såsom av de tidigare anförda direktiven framgår, skall vara, att monopoliseringen icke skall medföra någon fördyring av kaffet för förbrukarna, synes såsom utgångspunkt för en beräkning av monopolföretagets sannolika ekonomiska resultat lämpligen kunna väljas det belopp, till vilket konsumenternas utgift för kaffeinköpen för närvarande kan antagas uppgå.

En dylik kalkyl kan på grundval av utredningens siffror enklast utföras på sådant sätt, att till det konstaterade partipriset för rostat kaffe lägges detaljhandels ur materialet framgångna pristillägg. Den sålunda erhållna summan representerar detaljistens försäljningspris eller konsumentens in-

köpskostnad. En sammanställning av uppgifterna angående kaffehandels partiförsäljningspris för rostat kaffe åren 1932—1934 ter sig på sätt följande tablå utvisar.

Partiförsäljningspris för rostat kaffe åren 1932—1934 (öre per kg).

	1932	1933	1934	Medeltal 1932—1934	Anpart av försäld total- kvantitet 1932—1934 %
Handelsrosterier	262·2	246·2	236·2	247·9	47·1
Kaffegrossister utan rosteri	278·9	258·6	250·0	262·3	6·4
Bl. partihandel med rosteri	255·0	237·1	226·2	238·9	37·2
Bl. partihandel utan rosteri	257·0	247·4	233·6	245·7	9·3
Totalt	260·2	243·7	233·0	245·3	100·0

Det vägda medeltal av 245·3 öre per kg., som framgår av denna tablå, får således anses motsvara det vid försäljning av rostat kaffe under åren 1932—1934 uppnådda genomsnittspriset.

Såsom av de i utredningens kapitel angående detaljhandeln redovisade talen rörande minuthandelns bruttovinst för kaffe framgår, har denna beräknats utgöra i genomsnitt:

	1932	1933	1934
Procent	22·2	22·1	22·4

Med ledning av de nyss angivna siffrorna för partiförsäljningspriset, vilket motsvarar detaljisternas inköpspris, kan beräknas, att detaljhandelns utförsäljningspris för kaffe utgjort

	1932	1933	1934
öre per kg	334·4	312·8	300·3

Det är av stort intresse att jämföra de sålunda framräknade siffrorna med de uppgifter, som i socialstyrelsens fortlöpande statistik över livsmedelspriserna lämnas angående detaljprisen på rostat kaffe. Dessa avse »santosblandning» och skola enligt instruktionerna för uppgiftslämnarna gälla en inom orten allmänt förekommande medelkvalitet av försäld kaffe. Riksmedeltalen för åren 1932—1934 te sig sålunda:

	1932	1933	1934
öre per kg	322	313	301

Sammanställas dessa siffror med de nyss anförda, visar talet för år 1932 visserligen ett något högre läge i utredningens än i socialstyrelsens statistik, medan däremot siffrorna för åren 1933 och 1934 förete en så gott som fullständig överensstämmelse. Denna jämförelse kan anses bekräfta, att utredningens resultat i detta avseende är i stort sett fullt tillförlitligt. Dess (vägda) medeltalssiffra för partihandelspriset under åren 1932—1934 är, såsom den

förut återgivna tablån visar, 245·3 öre per kg. Omvandlas detta tal enligt nyss tillämpade grunder till detaljpris, fås ett belopp av 315·2 öre per kg., vilken summa således är att betrakta såsom genomsnittspriset för rostat kaffe i detaljhandeln under åren 1932—1934.

För ernående därefter av en uppfattning rörande kaffekonsumtionens kvantitet böra handelsstatistikens siffror läggas till grund. Härvid synes emellertid en något längre årsperiod böra överblickas, enär importen år 1932 uppvisar en avsevärd svängning nedåt, som icke betingas av konsumtionens förändringar. Importen av orostat kaffe — införseln av rostat kaffe spelar liksom utförseln en helt underordnad roll — uppgick under åren 1930—1934 till:

År	ton	År	ton
1930	44 689	1933	45 054
1931	52 593	1934	45 370
1932	38 421	1930—1934	45 225

En orostad kvantitet av 45 225 ton motsvarar, med beräkning av en vikt-lättnad vid rostning av 15·5 %, en rostad mängd kaffe av 38 215 ton. Normalkonsumtionen av kaffe i vårt land torde således kunna uppskattas till 38·2 milj. kg. per år. Med ledning av denna siffra och det förut redovisade detaljförsäljningspriset av 315·2 öre per kg. torde detaljhandels totala årsomsättningssumma för rostat kaffe, d. v. s. konsumtionens samlade utgiftsbelopp för varan, kunna antagas utgöra 120·4 milj. kr.

Den använda beräkningsmetoden har icke tagit hänsyn till att en viss del av det importerade kaffet av partihandeln återförsäljes icke i rostat utan i orostat skick och ej heller därtill, att av det konsumerade kaffet en ej oväsentlig mängd förbrukas utan att ha passerat detaljhandlaren disk — det förtäres såsom fädiglagad dryck i restauranger, kaféer, sjukhus o. s. v. För de kalkyler, om vilka här är fråga, äro dessa omständigheter emellertid utan betydelse. Någon försäljning av orostat kaffe från monolets sida torde allenast i ringa omfattning komma i fråga och, även om konsumtionens verkliga utgifter för kaffeförbrukningen på grund av förtäringen på restauranger o. s. v. överstiga det belopp, som angives av detaljpriset, så utövar detta intet inflytande på monopolbolagets omsättningssumma, vars sannolika storlek det här gällt att uppskatta.

b. Utgifter.

Den senast angivna siffran — 120·4 milj. kr. — torde därför få anses motsvara det belopp, vartill monopolbolagets bruttoomsättning kan beräknas komma att uppgå. När det därefter blir frågan om att närmare efterforska storleken av utgiftssidans olika poster, framträder först kostnaden för råkaffeinköpen. I samband med behandlingen av agenternas ersättningsfråga har redan uttalats, att försiktigheten bjöde att icke räkna med någon särskild förmånsställning i prishänseende för ett svenskt monopolföretag i dess förbindelser med kaffeexportörerna. Visserligen borde det icke vara ute-

slutet för en klok företagsledning, som ser sig i stånd att disponera inköpen med väsentligt större koncentration och överblick än vad de nuvarande hundratals importörerna kunna åstadkomma, att i många fall träffa uppgörelser med utländska leverantörer, vilka innebära gynnsammare villkor än eljest hjudits. Men i brist på erfarenhet rörande förefintligheten och arten av dessa möjligheter bör någon förhandsdiskontering av dessa utsikter icke göras i kalkylerna, ehuru här måhända ligger en reserv för framtida förbättring av inkomstresultatet.

Däremot böra beräkningarna i ett, möjligen två andra hänseenden taga hänsyn till det genom ett monopol förändrade läget. Detta gäller dels provisionen till importagenterna, dels kostnaden för oceantransporterna. I förstnämnda hänseende torde med fog kunna förutsättas, att, när monopolet verkställer sina inköp direkt från de utländska husen utan någon förmedling av agenter — vilka av staten ersatts på grund av den upphörda verksamheten — exportörernas pris till monopolet skall beräknas netto med avdrag av ett belopp motsvarande den provision, som förut gottgjorts agenten och givetvis inräknats i det av importören betalade priset. Enligt utredningens uppgifter utgjorde de av importagenterna redovisade provisionsbeloppen 1·9 % av det i handelsstatistiken upptagna importvärdet för kaffe eller 2·1 öre per kg. av den i samma källa angivna införselkvantiteten. Emellertid anförs dessa uppgifter i utredningen endast såsom en orientering och icke såsom ett resultat av beräkningar på grundval av utredningens material, som i detta hänseende betecknas såsom ofullständigt. Jämföras de citerade siffrorna med de uppgifter i samma ämne, som meddelats av 1933 års kaffesakkunniga, visar det sig, att de senare äro lägre. Den för åren 1930—1932 redovisade bruttoinkomsten på kommissionsaffärer i kaffe angives nämligen i sistnämnda utredning till 1·6 % av motsvarande importvärde, och agenternas eljest meddelade uppgifter innebära, att agentprovisionen i allmänhet uppginge till i genomsnitt 1·5 % av fakturavärdet. Den nära överensstämmelsen mellan dessa sistnämnda siffror tyder på deras tillförlitlighet, och i varje fall tala försiktighetskäl för att i här förevarande beräkningar stanna vid de lägre talen och sålunda utgå från, att agentprovisionens bortfallande medför en med 1·5 % minskad inköpskostnad för monopolet.

Även om oceanfrakterna ha 1933 års sakkunniga uttalat sig. Betänkandet innehåller härom bl. a. följande:

»Det svenska rederibolag, vars tillkomst beredde möjlighet för oss att omkr. år 1905 upptaga importen av kaffe direkt från Brasilien, har sedermera efter hand alltmer utvidgat sina intressen på traderna till dessa delar av världen och intager nu sedan åtskillig tid tillbaka ställningen såsom praktiskt taget det enda transportföretag, vilket med sina fartyg för hem det i de västra atlanthamnarna för direkt skeppning till svensk hamn inköpta kaffet. Rederiets kaffeimport omsluter omkr. 70 % av det i Sverige förbrukade kaffet.

Genom internationella avtal med fixerade frakter ha dessa skeppningar förbehållits åt det svenska rederiet. Dess frakt för kaffe är för närvarande från t. ex. Santos till Göteborg 77 engelska shilling per ton med tillägg av 10 %, som återbetalas till avlastarna enligt regler, som knyta deras intresse vid användandet av de

avtalsbundna rederierna. Då frakten beräknas efter viss guldparitet, motsvarar den angivna fraktsatsen i svenskt mynt för närvarande mellan 10 och 11 öre per kg. Denna relativt höga frakt anses motiverad dels av den särskilda omsorg, med vilken kaffet under sjötransporten måste handhavas, och dels av hänsyn därtill att tack vare denna inkomst rederiet kan erbjuda de svenska exportnäringarna låga fraktkostnader för deras varusändningar till kaffeländerna.»

Ehuru den av här ifrågavarande rederiföretag debiterade frakten numera sänkts något under den av 1933 års sakkunniga angivna summan och för närvarande torde uppgå till 75 shilling (pappersvaluta) per ton, så är dess storlek alltså jämt anmärkningsvärd. Den motsvarar en kostnad av 7·3 öre per kg. eller omkring 9 à 10 % av varans fobvärde. Verkställda undersökningar ha visat, att andra svenska rederier, som kunna lämna fulla garantier för transportens genomförande på tillfredsställande sätt, skulle vara beredda att hemtaga kaffe från Sydamerika för en frakt av 3·5 öre per kg. Detta skulle innebära en fraktbesparing av 3·8 öre per kg.

De skäl, som anförts av det rederiföretag, som för närvarande omhänderhar dessa befraktningar och vilka återgivits i ovan citerade uttalande av 1933 års sakkunniga, synas emellertid värda beaktande. Enligt en av rederiet företedd utredning, som ställts till sakkunnigas förfogande, skulle även en relativt obetydlig sänkning av fraktsatsen för kaffe medföra, att rörelsen ginge med förlust, om hänsyn toges till erforderligt avskrivningsbehov för fartygen. Dessutom har framhållits, att de av sakkunniga meddelade uppgifterna angående frakthanbud från andra rederier avsåge trampfart och att denna kunde kalkylera med vida lägre frakter än ett linjerederi, som emellertid genom specialbyggt tonnage, en reguljär drift med frekventa turer o. s. v. medförde avgörande fördelar för kaffehandeln. Sakkunniga finna sig med anledning av de sålunda framförda synpunkterna böra erinra om att, där est dessa befraktningar under en monopolregim skulle ordnas genom avtal med rederi, som bjudit de lägre frakter, vilka ovan nämnts, en mycket betydande besparing i inköpskostnaden kunde ernås för den kvantitet kaffe, som hemtages direkt från västatlantiska hamnar och vilken för närvarande uppgår till omkr. 39 000 ton. Med hänsyn till svårigheten att i nuvarande läge bedöma utsikterna och lämpligheten i övrigt av en dylik anordning ha sakkunniga emellertid icke ansett sig böra i sina kalkyler räkna med någon utgiftsminskning på detta konto.

Utredningens uppgifter angående importörernas pris för under åren 1932—1934 verkställda inköp av råkaffe ha sammanställts i följande tablå.

Medelpriset 111·5 öre per kg. betecknar således importörernas genomsnittskostnad för av dem under åren 1932—1934 inköpt kaffe. Av den i det föregående valda metoden för beräkning av monolets inkomster, vilken byggt på förhållandena under åren 1932—1934, följer, att kalkylen på utgiftssidan rörande inköpskostnaden för råkaffe bör välja motsvarande utgångspunkt och således utgöra svar på frågan, huru utgifterna för ett under åren 1932—1934 etablerat kaffemonopolbolag skulle ha gestaltat sig.

Beräkningen rörande den viktigaste posten eller kostnaden för råkaffet

Inköpspris, cost och frakt, (öre per kg) för råkaffe åren 1932—1934.

	1932	1933	1934	Medeltal 1932—1934	Anpart av totalim- porten 1932—1934 %
Handelsrosterier	130·1	105·4	97·6	110·2	45·6
Kaffegrossister utan rosteri	148·4	111·2	104·5	118·5	7·4
Bl. partihandel med rosteri	134·3	102·7	103·3	110·9	37·6
Bl. partihandel utan rosteri	130·2	111·0	105·0	114·3	9·4
Samtliga	132·9	105·2	101·0	111·5	100·0

bör därvid grundas på den nyss angivna siffran av 111·5 öre. I enlighet med förut anförda skäl antages denna summa för monolets vidkommande kunnas minskas med 1·5 % i krediterad eller annorledes gottgjord agentprovision. Efter detta avdrag återstår ett belopp av 109·8 öre per kg., utgörande monolets beräknade inköpspris (c. o. f.) för råkaffet.

Till detta pris komma kostnader för assurans och remburs samt uppläggning på lager. De förra kostnaderna upptagas med ledning av tillgängliga uppgifter till 0·6 öre per kg. för assurans och 0·5 öre per kg. för remburs. Vad utgiften för kaffets uppläggning på lager beträffar, så redovisas i utredningen för denna kostnad (under rubriken »transportkostnader från importplats till lager») följande siffror:

	öre per kg
Handelsrosterier	0·6
Grossister utan rosteri	0·5

Med ledning av dessa uppgifter beräknas denna kostnad här till 0·6 öre per kg. Om till de nu angivna beloppen lägges tullen, som för närvarande utgör 45 öre per kg., blir resultatet, att monolets kostnad för råkaffe fritt lager uppgår till 156·5 öre per kg. Då, såsom tidigare nämnts, inkomstberäkningen baserats på en importkvantitet av 45 225 ton, drages den slutsatsen, att råkaffeinköpen för monolet medföra en utgift av i avrundat tal 70·7 milj. kr.

Därnäst i ordningen bland monolets utgifter komma kostnaderna för kaffets rostning, emballering och utsändning till kunderna. Rostningskostnaden utgöres — med undantag för arbetslöner, vilka behandlas i ett sammanhang längre fram — i huvudsak av utgifterna för gas till rostningsmaskiner samt elektrisk energi, smörjoljor m. m. för motorer o. d. Verkställda undersökningar ha visat, att vid ett gaspris av 10 öre per kbm., vilket ligger avsevärt över priset i Stockholm och Göteborg, gaskostnaden för en modern maskin icke överstiger 1 öre per kg. rostat kaffe. På samma sätt har utrönts, att övriga kostnader för rostningen uppgå till omkr. 0·5 öre per kg., så att totalkostnaden kan beräknas till 1·5 öre per kg. Emellertid torde monolet, åtminstone vid starten, bli nödsakat att i ej ringa utsträckning be-

driva rostningen med äldre maskiner, varigenom kostnaden ökas. Därför räknas i kalkylerna med en rostningskostnad (exkl. arbetslöner) av 2 öre per kg.

För de till *paketering* använda maskinernas drift åtgår viss elektrisk energi, för vilken kostnaden, såvitt stickprov givit vid handen, icke överstiger 0·5 öre per kg. Den största kostnaden i samband med paketeringen faller emellertid på kartongerna. På grundval av särskilt inhämtade uppgifter från såväl tillverkare av kartonger som rosteriföretag, vilka använda paketering, har beräknats, att kostnaden för monopolets hela behov av med vaxpapper fodrade kartonger — med en fördelning av 80 % på halvkilograms och 20 % på kvartskilograms förpackningar — kan antagas uppgå till i avrundat tal 5 öre per kg. Omslagskartongen beräknas med ledning av motsvarande uppgifter som för paketkartongerna kosta 2·0 öre per kg. Den totala utgiften för paketering och emballage blir således (exkl. arbetslöner) 7·5 öre per kg.

För beräkning av *fraktkostnaderna* kan visst material hämtas från utredningen. För såväl handelsrosterier som grossister utan rosteri redovisas en fraktkostnad »från lager till kund» för rostat kaffe av 4·8 öre per kg. Under nu rådande förhållanden förekommer för större partihandlare och rosterier näppeligen någon begränsning av försäljningen till en viss, geografiskt bestämd del av den svenska marknaden. Storföretagen — och många även av de övriga — sälja sina varor över hela landet, oberoende av den ort, där firman har sitt säte. Av denna anledning äro fraktkostnaderna givetvis väsentligt högre än vad fallet skulle bli under en monopolregim, som får förutsättas ordna sin distribution på sådant sätt, att varje rosteri i regel förser endast sin rayon och där denna kan nära avpassas efter fraktekonomiska beräkningar. Dock bör beaktas, att den av monopolet fullständigt genomförda paketeringen medför en viktökning, som måste hågkommas vid beräkning av paketkostnaden. En ingående undersökning av den medelfrakt, som kan beräknas med utgångspunkt från den föreslagna rosteriförläggningen, har givit en siffra av kr. 24·79 per ton kaffe. Lägges härtill distributionskostnaden inom de städer, där rosterierna förlagts, blir beloppet kr. 24·92 per ton eller 2·5 öre per kg.

I samband med den fraktekonomiska utredningen har ifrågasatts, huruvida icke inom norra Sverige med dess stora avstånd mellan befolkade orter inrättande av en eller flera depåer eller nederlag skulle medföra en fraktbesparing. Undersökningen har emellertid visat att så icke skulle bli fallet, och har av sådan anledning något förslag av denna innebörd icke här upptagits. Möjligen kan emellertid monopolets ledning finna önskvärt att för expeditionernas praktiska ordnande inrätta ett eller annat nederlag i övre Norrland, varvid i första hand upptagandet av förbindelser med någon inom branschen verksam partihandlare torde ifrågakomma.

Personalkostnaden för ett monopol med den organisation, som förut utförligt behandlats, kan beräknas med ledning av där gjorda uppskattningar rörande personalbehov och löner. En sammanställning av dessa uppgifter ter sig sålunda:

	Löner och arvoden kr. per år
Rosterier	1 028 000
Huvudkontor.....	350 000
Styrelse och revision	65 000
	Summa 1 443 000

Omräknad i förhållande till den försålda kaffekvantiteten motsvarar tablåns slutsumma 3·8 öre pr kg.

Övriga utgifter utgöras — utom av utskylder, som skola behandlas särskilt — av *allmänna omkostnader*, såsom förbrukningsartiklar, kontorskostnader (utom löner), assuranter, bränsle och lyse, hyror, fastigheters underhåll, kundförluster, drivmedel för bilar m. m. Storleken av dessa kostnadsposter kan med ledning av utredningens material uppskattas till 3·0 öre pr kg.

Vad slutligen den sista egentliga utgiftsposten, nämligen *utskylderna* angår, så förutsattes, att till grund för kaffemonopolets beskattning läggas motsvarande regler som de, vilka numera gälla för tobaks- och spritmonopolen och vilka i korthet innebära, att nettointäkten vid skattens beräkning skall anses utgöra 5 % av beskattningsårets försäljningssumma. Med tillämpning av denna princip och med beaktande av den i det följande meddelade vinstkalkylen samt de på skatternas storlek i övrigt inverkan omständigheterna har beloppet för utskylderna till krona och kommuner i utgiftsstaten upptagits till 1·4 milj. kr.

c. Vinst- och förlusträkning.

De nu verkställda beräkningarna ha sammanställts i följande *inkomst- och utgiftsstat* för monopolbolaget.

	1 000 kr.	1 000 kr.
<i>Bruttoinkomster</i>	120 400	
Avgår rabatt till detaljhandeln	24 200	96 200
<i>Utgifter</i>		
Råkaffeinköp	70 700	
Diverse utgifter:	öre per kg	
Rostning	2·0	
Paketering	7·5	
Frakt.....	2·5	
Personalkostnader	3·8	
Allm. omkostnader	3·0	7 182
Utskylder	1 400	
Utjämningsstal	118	79 400
<i>Rörelseinkomst</i>		16 800

Med ledning av utredningens uppgifter har en kontrollräkning verkställt för utrönande av tillförlitligheten av det sålunda erhållna resultatet av kalkylerna rörande monolets rörelseinkomst. Denna beräkning har tillgått

så, att till rosteriernas och partihandelns nuvarande nettoförtjänst av kaffehanteringen lagts summan av de besparingar, som antagits kunna göras av ett monopol i jämförelse med den nu fungerande handeln. Den sistnämndas nettovinst pr kg försålt rostkaffe uppgår enligt utredningen till i genomsnitt 14 öre, vilket motsvarar en summa för hela försäljningen av 5·3 milj. kr. De vid ett monopol bortfallande utgifterna äro följande (se tablån på sid. 139 i utredningen, vars detaljerade siffror hänföra sig till ett tjugotal handelsrosterier med en kaffeförsäljning av omkr. 25 milj. kr.)

	öre per kg
Reklam och annonser	3·6
Resekostnader utom löner	3·3
Löner till resande	4·4
Provisionsagenter	2·9
	Summa 14·2

Löner till förvaltnings- och kontors- samt arbetarpersonal (utom resande) redovisas i samma tablå med 15·5 öre pr kg. Monopolets motsvarande kostnad har tidigare beräknats till 3·8 öre pr kg, d. v. s. en differens på 11·7 öre. På samma sätt redovisas transportkostnader från lager till kund i utredningen med 4·8 öre pr kg, medan ovan räknats med 2·5 öre, d. v. s. en skillnad på 2·3 öre pr kg. Slutligen antagas de i utredningen till 1·5 öre pr kg upptagna kundförlusterna för monopolet sjunka till högst 0·5 öre, vilket betyder en minskning med 1·0 öre, vartill kommer den bortfallande agenturprovisionen till agenter för utländska hus, beräknade till 1·5 % och utgörande för hela kaffeimporten 750 000 kr.

Sammanfattas dessa siffror fås följande uppställning

Rostning och partihandel: nettovinst	5·3	milj. kr.
<i>Kostnadsminskning</i>	öre per kg	
Reklam, resor, provisionsagenter	14·2	
Löner till förvaltnings- och arbetarpersonal	11·7	
Frakter	2·3	
Kundförluster	1·0	
	29·2	11·1
Provision till agenter för utlandsfirmor		0·7
		Summa 17·1

Jämföres denna slutsiffra, 17·1 milj. kr., med det belopp, som förut beräknats såsom monopolets sannolika rörelseinkomst eller 16·8 milj. kr., torde av den nära överensstämmelsen mellan dessa båda från i stort sett olika utgångspunkter kalkylerade siffror kunna slutas, att de synas giva en i huvudsak riktig bild av det inkomstresultat, som kan uppnås av ett kaffemonopol.

Från den i inkomst- och utgiftsstaten beräknade rörelseinkomsten skola avdragas avskrivningar på anläggningskapitalet samt, under den tjugoföråriga amorteringstiden, annuitet på det kapital, vilket disponerats för engångsersättningar. Under en viss längre tid framåt belastas bolagets vinst- och

förlusträkning därutöver av de årsersättningar, som skola utgivas till tidigare inom hanteringen anställd personal.

Avskrivningar före bokslutet torde böra ske med 2 % på fastigheter och 15 % på inventarier och komme sålunda med utgångspunkt från för dessa tillgångsposter förut beräknade initialvärden att utgöra resp. 72 000 och 420 000 kr., d. v. s. sammanlagt 492 000 kr. eller avrundat 0·5 milj. kr.

Annuiteten för det 20-åriga lån om 26 milj. kr., som förutsatts skola upptagas för täckande av kostnaden för engångsersättningarna, synes böra beräknas efter en ränta av 4 %, och sålunda utgöra 1·9 milj. kr.

Slutligen måste, såsom nämnts, i vinst- och förlusträkningens utgiftssida upptagas även det belopp, vartill *årliga ersättningar* till förutvarande personal i kaffehanteringen uppgå. Av förut återgivna beräkningar framgår, att för detta syfte antages komma att erfordras en summa av 1·7 milj. kr. Under första året uppgår beloppet visserligen till endast 1·4 milj. kr., men ökas redan påföljande år till 1·7 milj. kr. Efter vissa års förlopp sjunker summan, men det dröjer relativt länge, innan minskningen blir av den storleksordning, att den mera avsevärt förbättrar monopolets ekonomiska resultat. Av försiktighetsskäl bör här dessutom tilläggas ett till 0·1 milj. kr. uppskattat belopp för *underhållsbidrag* åt icke ersättningsberättigad personal (jfr sid. 102).

Här nedan återgives med stöd av de siffror, som nu anförts, en hypotetisk vinst- och förlusträkning för monopolbolagets första verksamhetsår, i vilken av nyss anförda skäl räknas med det högre beloppet för årsersättningarna.

Vinst- och förlusträkning per 31 december 1937.

Inkomster

Rörelseinkomst ..... Kr. 16 800 000

Utgifter

Avskrivningar på fastigheter och inventarier ..... » 500 000
 Annuitet på lån för engångsersättningar ..... » 1 900 000
 Årliga ersättningar (och underhållsbidrag) ..... » 1 800 000
 Nettovinst ..... » 12 600 000

Kr. 16 800 000

Av nettovinsten, 12·6 milj. kr., skall enligt aktiebolagslagen avsättas 10 %, d. v. s. 1·26 milj. kr., till reservfond. Redan efter två år har med en dylik avsättning uppnåtts en reservfond på 2·5 milj. kr. eller 10 % av aktiekapitalet och blir därefter vidare avsättning icke erforderlig. Utdelningen på aktiekapitalet synes kunna upptagas med samma ränta, d. v. s. 5 %, som f. n. gäller för utdelning på den del av aktiekapitalen i tobaks- och spritmonopolen, som äges av statligt organ. Härför skulle sålunda åtgå 1·25 milj. kr. Efter avdrag av dessa poster från nettovinsten återstår ett belopp av 10·1 milj. kr., vilket således skulle kunna inlevereras till statsverket. Detta belopp höjes, sedan reservfonden fyllts, redan efter två år till 11·4 milj. kr. *Den statsfinansiella vinsten av kaffemonopolets verksamhet kan därför sägas röra sig omkring ett årligt belopp av elva miljoner kronor.*

En viss reservation synes dock böra göras angående denna sista slutsats. Upphörandet för en hel grupp näringsidkare av deras rörelse medför bl. a., att de skatter, som tillförts stat och kommun på grundval av den inkomst denna rörelse lämnat sina utövare och den där anställda personalen, för framtiden bortfalla. Utredningen lämnar en ungefärlig orientering angående storleken av de belopp, om vilka här är fråga. För år 1934 uppgivas de av företagen eller företagsinnehavarna betalda skatterna ha utgjort omkr. 1·0 milj. kr. till staten och 0·9 milj. kr. till kommunerna, medan motsvarande tal för personalen redovisats med resp. 0·7 och 1·0 milj. kr. De förra siffrorna äro säkerligen avsevärt för höga med hänsyn till att de för all »blandad» partihandel omfatta hela rörelsen och icke blott den på kaffehanteringen belöpande inkomsten. En reduktion på grund härav med 20 % synes väl befogad, varigenom statsskatterna från företagens kaffehantering minskas till 0·8 milj. kr. Å andra sidan beredes ett nytt skatteunderlag för dessa företagare av den goodwillersättning, som skall utgivas till dem och som upptagits till 16·1 milj. kr. Beskattas denna i sin helhet som inkomst det år den åtnjuts, torde skatten första året måhända bli av ungefär den storleksordning, som angives av den nyss återopade nedgången i statsskatten men därefter bli relativt betydelslös. Göres inkomsten åter till föremål för beskattning endast såsom för förmögenhet och förmögenhetsinkomst, stannar den årliga skatteintäkten sannolikt också vid ett ringa belopp. Vad personalen beträffar, så bygger ersättningsplanen på en i genomsnitt jämförelsevis så hög kompensation för de uteblivna lönerna för dem, som icke beredas fortsatt anställning, att här en viss skatteintäkt alltjämt kan påräknas. En större minskning än med 0·5 milj. kr. torde näppeligen böra påräknas.

De anförda siffrorna visa, att den sänkning av skatteförmågan, som för kaffehanterings utövare och personal kan bli en följd av monopolets genomförande, approximativt antages resultera i ett med högst omkring 1 milj. kr. minskat årligt belopp i statsskatter. Häremot står emellertid en summa av 0·7 milj. kr., som beräknats inflyta såsom kronoskatt på monopolets rörelse och som upptagits i dess utgiftsstat. Den slutsatsen torde sålunda vara berättigad, att de här berörda skattesynpunkterna icke äro av nämnvärd betydelse för bedömandet av kaffemonopolets statsfinansiella verkningar. Ungefär samma resultat giva beräkningar angående inverkan på kommunernas finanser, ehuru härvid icke får förbises, att antalet av de kommuner, som efter monopolets införande komme att åtnjuta skatteintäkter av den förvärvsverksamhet, som omfattar rostning och partihandel med kaffe, bleve väsentligt mindre än förut.

En sammanfattande återblick på de verkställda inkomst- och vinstberäkningarna visar, att den merinkomst kaffemonopolet kan påräkna i jämförelse med den nuvarande fria hanteringen sammansättes av tvenne delar, av vilka den ena hänför sig till den koncentration av rörelsen som monopolet innebär och den andra är ett resultat av monopolställningen. Koncentrationsvinsten uppkommer i huvudsak på grund av minskade utgifter för personal och frakter och kan med ledning av de i det föregående återopade siffrorna be-

räknas till 5·3 milj. kr. Från denna summa böra emellertid dragas utgifterna för ersättningar av olika slag, vilka under de första båda årtiondena av monopolets verksamhet uppgå till i genomsnitt 3·6 milj. kr. per år för att därefter sjunka till 1·5 milj. kr. och först efter en lång ytterligare övergångsperiod helt försvinna. Nettoöverskottet av koncentrationen stannar således under den förra perioden vid 1·7 och stiger senare till 3·8 milj. kr. för att småningom ytterligare ökas och slutligen nå det fulla beloppet av 5·3 milj. kr. per år. Vinsten av monopolställningen nås däremot omedelbart och behåller sedermera sitt fulla värde av 6·6 milj. kr. Sammanslås de ur dessa båda källor härflytande monopolinkomsterna, fås ett bruttobelopp av 11·9 milj. kr. samt under övergångsåren nettobelopp av 8·3 milj. kr. för de första tjugu åren och därefter en långsamt från 10·4 till 11·9 milj. kr. stigande summa.

VII.

Författningsutkast.

I anslutning till den av sakkunniga verkställda utredningen, för vilken nu i dess helhet redogjorts, ha utarbetats *utkast* till tvenne författningar, den ena gällande monopolets införande och den andra ersättningsfrågorna. Den föreslagna lagtexten an knyter nära till motsvarande författningar vid tobaksmonopolets införande, vilka fått tjäna som mönster även vid utarbetandet av senare framlagda förslag till statliga monopol. Utkasten ha på utredningsfrågans förevarande stadium icke ansetts böra genom sakkunnigas initiativ underkastas någon särskild lagteknisk expertis och ha ej heller försetts med specialmotiv. De må närmast tjäna som en sammanfattning av sakkunnigas utredning i vad denna gäller monopolets omfattning och ersättningsspörsmålet.

Några detaljer, avseende frågor, som i det föregående icke särskilt berörts, torde emellertid här förtjäna ett omnämnande.

Monopolförordningen.

Det har förutsatts, att allt kaffe skall av monopolet försäljas i rostat skick. Ovillkorligt bindande bör denna regel emellertid ej vara. Det förekommer nämligen trakter i vårt land, särskilt i övre Norrland, där tidsintervallen mellan kaffeköpen på grund av förhållandena blir så långa, att det skulle vara otjänligt att ha kaffet bevarat i rostat skick. Vidare finnas andra områden på landsbygden, där rostning av kaffe för eget bruk bibehållits såsom en utbredd sedvänja. Då det icke kan ligga i monopolets intresse att omöjliggöra en fortsatt tillämpning av den praxis, som här berörts, bör tillfälle vara berett för den konsument som önskar rosta kaffe för eget bruk att genom monopolets försorg få inköpa även råkaffe, vilket liksom det rostade kaffet skall tillhandahållas i emballage med åsatt detaljpris (5 §).

En annan praxis av vida större utbredning är den malning av det rostade kaffet, som förekommer i detaljhandeln och som oftast utföres medan kunden väntar. Ej heller detta förfarande bör genom monopolets mellankomst förbjudas. Det bör läggas i monopolets hand att eljest avgöra, i vilken utsträckning malet kaffe bör vid sidan av omalet tillhandahållas i den av rosterierna saluförda sorteringen (6 §).

Ersättningsförrordningen.

Ehuru de personliga ersättningarna föreslagits skola utgå i sådan omfattning, att de kunna antagas komma att beröra alla fall, där ersättning av billighetsskäl bör ifrågakomma, torde icke kunna undvikas, att vissa inom kaffehanteringen anställda, som på grund av ersättningsreglerna icke kunna göra anspråk på ersättning, komma i sådant läge genom monopolets införande, att staten synes böra lämna viss hjälp. För sådant syfte har föreslagits, att den som på grund av monopolets tillkomst förlorat anställning eller sysselsättning inom kaffehanteringen och som enligt förordningens bestämmelser icke är berättigad till ersättning, må tillerkännas skäligt *underhållsbidrag*, där anledning är att antaga, att han på grund av angivna omständigheter kommer att sakna försörjningsmöjligheter. Ansökan om sådant bidrag kan göras inom ett år från monopolets ikraftträdande och behandlas på samma sätt som ersättningsfrågorna (12 §).

För det förfarande, som föreslagits för ersättningsärendenas prövning, har såsom mönster valts den vid tobaksmonopolets genomförande tillämpade proceduren. Det slutligt beslutande organet skall vara en centralnämnd, bestående av nio ledamöter, utsedda av Kungl. Maj:t. Fyra ledamöter väljas bland av kommerskollegium till tredubbelt antal föreslagna personer, utvalda inom förslag, inhämtade från sammanslutningar av kafferosterier, kaffegrossister, kaffeagenter och kaffeanställda inom riket. Ansökningarna om ersättning skola, innan de nå centralnämnden, behandlas av lokalnämnder, som inrättas för olika distrikt och vilkas tre ledamöter utses av centralnämnden (13 §).

Utkast

till

Kungl. Maj:ts förordning angående statsmonopol på införsel och rostning av samt partihandel med kaffe.

Häri genom förordnas som följer.

1 §.

Rättighet att till riket införa eller bedriva rostning av eller partihandel med kaffe tillkommer uteslutande staten (monopolrättighet).

Staten eller den, åt vilken staten upplåter utövande av monopolrättigheten, benämnes i denna förordning monopolets utövar.

Med kaffe förstås i denna förordning kaffe i såväl orostat som rostat skick.

Med partihandel förstås sådan handel, som bedrivs till återförsäljare i

och för deras rörelse, ävensom försäljning för export. Med detaljhandel förstås all annan handel.

2 §.

Utän hinder av vad i 1 § sagts om förbud mot införsel av kaffe må transitering eller uppläggning å tullager eller provianteringsfrilager av kaffe äga rum; dock må å provianteringsfrilager upplagt kaffe icke utan av Kungl. Maj:t för varje särskilt fall meddelat tillstånd disponeras annorlunda än till fartygs proviantering i föreskriven ordning. Stadgandet i första stycket skall ej heller ha avseende på kaffe, som införes i egentlig gränstrafik eller under sådana förhållanden, att tullfrihet åtnjutes enligt annan bestämmelse i 5 § tulltaxeförordningen än den under a) upptagna eller enligt 6 eller 8 §§ samma förordning. Kaffe, som på grund av bestämmelserna i denna paragraf icke får införas, må, därest varan icke är att enligt lagen om straff för olovlig varuinförsel anse såsom olovligen införd, åter utföras under de villkor och i den ordning, som tullstadgan föreskriver i fråga om returfortullning.

Skall i denna paragraf avsett kaffe enligt tullstadgan eller lagen om straff för olovlig varuinförsel genom tullverkets försorg försäljas på auktion, må försäljningen ske endast till monolets utöware eller ock under förbehåll, att varan åter utföres. Kan försäljningen icke sålunda äga rum, skall med varan förfaras på sätt Kungl. Maj:t efter anmälan av generaltullstyrelsen förordnat.

3 §.

Utän hinder av det i 1 § stadgade förbud mot rostning av kaffe må enskild person för eget bruk verkställa rostning av kaffe.

4 §.

Specialmaskiner för beredning av kaffe må till riket införas endast med Kungl. Maj:ts tillstånd eller för monolets utöwares räkning. Dylika maskiner må ej heller innehavas av annan än monolets utöware.

5 §.

Detaljhandeln med kaffe är fri under iakttagande av de i denna förordning meddelade föreskrifter.

6 §.

Det pris, kaffet skall betinga vid försäljning till allmänheten (detaljpriset), äger monolets utöware bestämma.

Kaffe må förekomma till försäljning inom riket endast i originalförpackning, försedd genom monolets utöwares försorg med av Kungl. Maj:t fastställd kontrollstämpel. Ur sådan förpackning må även större eller mindre del av innehållet försäljas.

Detaljpriset skall utsättas på varje förpackning. Kaffe må icke vare sig i hel förpackning eller såsom del av innehållet i förpackning till allmänheten försäljas efter annat pris än det på förpackningen utsatta detaljpriset.

7 §.

Den, som olovligen till riket inför eller inom riket bedriver rostning eller partihandel med kaffe eller bryter mot vad i 2, 4 eller 6 §§ stadgas, straffes med dagsböter eller med fängelse i högst sex månader. Straff, som nu är stadgat, må ej tillämpas, där förseelsen enligt allmänna strafflagen bör beläggas med strängare straff.

Förseelse, varom ovan sagts, är föremål för allmänt åtal, vilket anhängiggöres vid allmän domstol.

Böter, som, enligt vad ovan stadgas, ådömas, tillfalla kronan. Saknas tillgång till gäldandet av böter, skall förvandling ske enligt allmänna strafflagen.

Denna förordning träder i kraft på dag, som Kungl. Maj:t bestämmer.

Utan hinder av vad i 1 § i denna förordning stadgas må den, som hos monolets utöware visat sig ha före den dag, då Kungl. Maj:ts förordning om monolets ikraftträdande från trycket utkommit i svensk författnings-samling, träffat bindande avtal angående inköp från utlandet av kaffe, mot företeende av bevis härom införa sålunda inköpt vara inom tre månader från monolets ikraftträdande mot erläggande av den på varan belöpande tullen. Sålunda infört kaffe må icke överlåtas till annan än monolets utöware och skall betraktas såsom hade det vid tiden för monolets ikraftträdande tillhört fabrikantens lager, skolandet vad här stadgats gälla även sådant kaffe, som ägaren vid tiden för monolets ikraftträdande har lig-gande på tullager här i riket.

Utkast

till

Kungl. Maj:ts förordning om ersättning m. m. till följd av införande av statsmonopol på införsel och rostning av samt partihandel med kaffe.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Till följd av införandet av statsmonopol på införsel och rostning av samt partihandel med kaffe skall det åligga staten att verkställa inlösen samt ut-giva ersättning och underhållsbidrag ävensom övertaga förpliktelser enligt vad i denna förordning stadgas.

2 §.

I denna förordning förstås med

kafferosteri envar, som vid monolets införande yrkesmässigt i behörig ordning bedriver rostning av kaffe, antingen på uppdrag av annan och mot

ersättning av denne eller för det rostade kaffets försäljning till återförsäljare,

kaffegrossist envar, som vid monopolets införande yrkesmässigt i behörig ordning idkar handel i parti med kaffe.

3 §.

1. Kafferosteri och kaffegrossist skola äga påfordra, att staten inlöser:
a) lösa inventarier, uteslutande eller huvudsakligen användbara för rörelse, som i 2 § omförmäles, såvida de äro i kafferosteriets eller kaffegrossistens ägo vid tiden för monopolets ikraftträdande och bevisligen varit sedan den 1 januari 1936 regelbundet i bruk för ägarens här ifrågavarande rörelse;

b) kafferosteriet eller kaffegrossisten tillhörigt, inom riket befintligt (fritt disponerat eller å tullager liggande) lager av kaffe (tulltaxenummer 73 och 74), ävensom av förbrukningsartiklar uteslutande användbara för rörelse, som i 2 § omförmäles, varvid iakttages, att inlösningsskyldigheten omfattar endast fullgod och kurant vara samt icke större kvantitet än som med hänsyn till ägarens största kaffeomsättning under de sju verksamhetsåren före den 1 januari 1937 kan anses motsvara normala behovet för drivande av i 2 § omförmäld rörelse.

2. Kafferosteri ävensom detaljhandlare, vilken själv rostar av honom salufört kaffe, skall äga påfordra, att staten inlöser specialmaskiner för den rostning av kaffe, som bedrives vid tiden för monopolets ikraftträdande, såvida maskinerna vid denna tid äro i vederbörandes ägo och bevisligen varit sedan den 1 januari 1936 regelbundet i bruk för ägarens här ifrågavarande rörelse.

3. Inlösningspriset för egendom, som i denna paragraf avses, bestämmes efter vad den skäligen prövas vara värd med hänsyn tagen till dess fortsatta användbarhet för i 2 § omförmäld rörelse. Vid värdering av varulager tages inköpspriset som utgångspunkt utan hänsyn till mer eller mindre tillfälliga prisfluktuationer.

4. Åtnöjes ägaren icke med inlösningspris, som fastställts för förtullat kaffe, har han rätt att vid återutförsel av varan i behörig ordning erhålla restitution av erlagd tull.

4 §.

1. Därest kafferosteri eller kaffegrossist tillhöriga inventarier, som icke jämlikt 3 § äro föremål för inlösen, kunna anses komma att undergå värdeminskning till följd av upphörandet av ägarens i denna förordning avsedda rörelse, skall denne äga påfordra ersättning för värdeminskningen. Ersättning för värdeminskning enligt denna paragraf utgår endast om inventarierna icke enligt lag äro hänförliga till fast egendom och om de äro i vederbörandes ägo vid tiden för monopolets ikraftträdade samt bevisligen varit sedan den 1 januari 1936 regelbundet i bruk i hans rörelse.

Ersättningen utgår med högst ett belopp, motsvarande skillnaden mellan vad egendomen prövas skäligen vara värd och det pris, som under normala förhållanden kan antagas vara påräkneligt vid egendomens försäljning.

2. Därest monolets utövare genom frivillig överenskommelse med ägaren förvärvar inventarier, som i denna paragraf avses, förfaller ägarens rätt till ersättning.

5 §.

1. Därest kafferosteri tillhörig fastighet, som användes för ägarens i denna förordning avsedda rörelse, kan anses komma att undergå värdeminskning till följd av upphörandet av denna rörelse, har ägaren rätt att påfordra ersättning för värdeminskningen, såvida den rostade årskvantiteten råkaffe i årligt genomsnitt under tiden 1 januari 1933—31 december 1935 uppgått till minst 120 ton.

Ersättningen utgår med högst ett belopp, motsvarande skillnaden mellan vad fastigheten eller den del därav, där rörelsen bedrivs, prövas skäligen vara värd och det saluvärde, som under förutsättning av rörelsens upphörande må anses belöpa på fastigheten eller nämnda del därav. Vid värdeuppskattningen tages jämväl hänsyn till inventarier, vilka enligt lag äro hänförliga till fast egendom och icke jämlikt 3 § blivit föremål för inlösen.

2. Därest monolets utövare genom frivillig överenskommelse med ägaren förvärvar fastighet, som i denna paragraf avses, förfaller ägarens rätt till ersättning.

6 §.

Har kafferosteri för sin rörelse förhyrt lokaler eller träffat avtal om annan nyttjanderätt, skall staten vara skyldig övertaga härav uppkomna skyldigheter, såframt avtalet upprättats eller förnyats före den 1 januari 1933 och vid monolets ikraftträdande fortfarande är gällande.

7 §.

1. Kafferosteri och kaffegrossist, som utövar i denna förordning avsedd verksamhet vid tiden för monolets ikraftträdande och utövat densamma under de fyra närmaste kalenderåren därförut, äger att, på sätt nedan sägs, erhålla ersättning för förlorad näringsverksamhet.

2. Till i 1 mom. omnämnt företag, som tillsammans med verksamhet inom kaffehanteringen bedriver annan rörelse, skall ersättning utgå allenast, därest medeltalet av nettovinsten av den i 2 § omnämnda rörelsen för de mellan den 31 december 1927 och den 1 januari 1935 fallande verksamhetsåren, därvid dock det bästa och det sämsta årsresultatet icke medräknas, överstiger 10 % av den för samma tid beräknade nettovinsten av hela den av företaget bedrivna verksamheten.

3. Ersättningen utgår med belopp motsvarande högst *tretton* gånger medeltalet av den handelsvinst (*medelhandelsvinst*), som den i 2 § omnämnda rörelsen enligt nedan angivna grunder befinnes ha givit för de i 2 mom. omnämnda verksamhetsåren.

Ersättningen utgår för verksamhetstiden från ingången av år 1927 till da-

gen för monopolets ikraftträdande med ett belopp motsvarande *fem* gånger medelhandelsvinsten, vilket ersättningsbelopp ökas med:

fyra tiondels medelhandelsvinst för varje helt kalenderår företaget varit i verksamhet inom kaffehanteringens under åren 1917—1926,

tre tiondels medelhandelsvinst för varje helt kalenderår företaget varit i verksamhet inom kaffehanteringens under åren 1907—1916,

två tiondels medelhandelsvinst för varje helt kalenderår företaget varit i verksamhet inom kaffehanteringens under åren 1902—1906,

varvid dock iakttages, att, därest verksamheten varit nedlagd minst ett år i följd, hänsyn icke tages till därförut liggande verksamhetstid.

Vid bedömandet av frågan, huru länge rörelsen, på sätt i denna paragraf avses, idkats, bortses från sådan ändring i äganderätten till företaget, vilken ej kan anses ha inneburit bildande av nytt affärsföretag.

Såsom handelsvinst resp. förlust å rörelsen upptages vad som vid undersökning av affärens handelsböcker befunnits utgöra årsresultatet av den i 2 § omnämnda rörelsen, sedan denna, i den mån det icke förut skett, belastats med 4 procent ränta på det egna kapital, som under året i verkligheten använts i nämnda rörelse.

4. Vid undersökning av handelsböckerna och beräkning av nettovinst och handelsvinst skall särskilt tillses,

att tillgångar och skulder ävensom vinster och förluster, vilka icke ha något direkt eller indirekt samband med kaffehanteringens, frånskiljas;

att tillgångarna under perioden upptagits till sitt verkliga värde, alltså varken för lågt eller för högt;

att, ifall egen fastighet använts, hyra eller därmed jämförlig kostnad för fastigheten påförts till minst så stort belopp, som motsvarar skälig hyra för fastigheten eller den del därav, som använts för kaffehanteringens, därvid iakttages, att såsom med hyra jämförlig kostnad skall anses 5 procent ränta å det uppskattade fastighetsvärdet jämte skälig underhållskostnad och avskrivning;

att skatter vederbörligen påförts;

att, i fall rörelsen, i vad den gäller kaffehanteringens, icke belastats med lön till verkställande direktör, disponent eller motsvarande ledare, sådan omkostnad avräknas till det belopp, som prövas skäligt i jämförelse med motsvarande omkostnad vid företag av liknande omfattning;

att nödiga avskrivningar ägt rum under perioden; samt

att i övrigt inga åtgärder vidtagits, vilka obehörigt inverkat på årsresultatet.

5. Har handelsvinsten under åren 1928—1934 visat ökning eller minskning, som ej kan anses vara av tillfällig natur, må det enligt 3 mom. beräknade ersättningsbeloppet ökas eller minskas med högst 10 procent; dock att nämnda ersättningsbelopp icke i något fall må överstiga tretton gånger medelhandelsvinsten.

8 §.

1. Personlig ersättning skall tillkomma

a) den, som vid tiden för monopolets ikraftträdande innehar stadigvarande anställning hos kafferosteri, kaffegrossist eller agent för utländsk kaffeexportör i och för dennes kaffehantering samt

b) den, vilken såsom egen näring bedriver agentverksamhet av sistberört slag.

2. Såsom villkor för erhållande av dylik ersättning gäller:

a) att personen vid monopolets ikraftträdande är svensk medborgare och uppnått minst 21 års ålder;

b) att inkomsten under de fyra närmaste kalenderåren före monopolets ikraftträdande i fråga om under 1 mom. a) omförmäld person uteslutande eller till väsentlig del och i fråga om under 1 mom. b) omförmäld person till minst 25 % härflutit av inom riket i kaffehanteringen utövad verksamhet; samt

c) att personens i 1 mom. utövade verksamhet upphört på grund av monopolets införande, samt att han icke erhållit och icke kunnat erhålla någorlunda motsvarande anställning hos monopolets utövare; dock att den, som erhållit anställning hos monopolets utövare, skall äga utbekomma hela ersättningen, bestämd enligt vad nedan sägs, därest han inom två år från tiden för monopolets ikraftträdande blivit utan eget förvållande skild från anställningen, samt tre fjärdedelar av ersättningen, därest han inom fem år från nämnda tid blivit utan eget förvållande från anställningen skild.

3. Med iakttagande av vad i 4—6 mom. sägs beräknas *engångsersättning* och *årsersättning* på sätt framgår av följande tablå:

Ålder vid verksamhetens upphörande	Minimitjänstetid för full ersättning	Engångsersättning	Årsersättning
	År	Antal grundlöner	% av grundlön
Under 25 år	4	0·5	—
25 »	4	0·7	—
26 »	4	1·0	—
27 »	4	1·3	—
28 »	4	1·7	—
29 »	4	2·1	—
30 »	5	2·6	—
31 »	6	3·1	—
32 »	7	3·6	—
33 »	8	4·2	—
34 »	9	4·8	—
35 »	10	—	33
36 »	10	—	34
37 »	11	—	36
38 »	11	—	37
39 »	12	—	39
40 »	12	—	40
41 »	13	—	42
42 »	13	—	43
43 »	14	—	45
44 »	14	—	46

Ålder vid verksamhetens upphörande	Minimitjänstetid för full ersättning	Engångsersättning	Årsersättning
	År	Antal grundlöner	% av grundlön
45 år	15	—	48
46 »	15	—	49
47 »	15	—	51
48 »	16	—	52
49 »	16	—	54
50 »	17	—	55
51 »	17	—	55
52 »	17	—	55
53 »	17	—	55
54 »	18	—	55
55 »	18	—	55
56 »	18	—	55
57 »	18	—	55
58 »	18	—	55
59 »	19	—	55
60 »	19	—	55
61 »	19	—	55
62 »	19	—	55
63 »	20	—	55
64 »	20	—	55
65 » eller däröver..	20	—	55

Anm. 1. Med *ålder* förstås det antal levnadsår och med *tjänstetid* det antal tjänsteår inom kaffehantering, som uppnåtts vid tidpunkten för monopolets ikraftträdande. Del av år räknas såsom helt år, om den uppgår till eller överstiger sex månader.

Anm. 2. Storleken av *grundlön* bestäms på följande sätt:

För årsinkomst av verksamhet inom kaffehantering, som uppgår till högst 3 000 kr., motsvarar grundlönen hela årsinkomsten.

För den del av årsinkomsten, som överstiger

3 000 kr. men icke	5 000 kr. motsvarar	grundlönen	90 % av	årsinkomsten
5 000 » » »	7 000 » » »		80 % » »	
7 000 » » »	9 000 » » »		70 % » »	
9 000 » » »	11 000 » » »		60 % » »	
11 000 » » »	13 000 » » »		50 % » »	
13 000 » » »	15 000 » » »		40 % » »	
15 000 » » »	17 000 » » »		30 % » »	
17 000 » » »	19 000 » » »		20 % » »	
19 000 » » »	21 000 » » »		10 % » »	
21 000 »			0 % » »	

Med *årsinkomst* förstås medeltalet av den vederbörligen styrkta årsinkomst, som åtnjutits för kalenderåren 1933, 1934 och 1935, därvid hänsyn ej toges till sådan förbättring av inkomsten, vilken inträtt efter år 1933, försävt ej giltiga skäl för förbättringen prövas ha förelegat.

4 a. Till manlig ersättningsberättigad, som vid upphörande av verksamheten inom kaffehantering är gift, utgår, så länge äktenskapet består eller till dess i detta eller tidigare äktenskap födda eller adopterade barn uppnått 16 års ålder, *familjeersättning* med en förhöjning av årsersättningen med 20 % för hustru och 10 % för varje barn, samt av engångsersättningen med 15 % för hustru och 5 % för varje barn, dock att den förhöjda årsersättningens totalsumma icke må överstiga 75 % av grundbeloppet.

b. Till manlig ersättningsberättigad, som vid upphörande av verksamheten inom kaffehantering är änklings eller frånskild samt till kvinnlig ersättningsberättigad som vid upphörande av verksamheten inom kaffehanteringen är änka eller frånskild, utgår, därest försörjningsplikt gentemot barn under 16 år föreligger, familjeersättning för barn enligt vad i mom. 4 a sagts.

5. Ersättningsberättigad, som icke uppnått den i 3 mom. angivna minimitjänstetiden för full ersättning, erhåller en i förhållande till den kortare tjänstetiden minskad ersättning, dock att härvid iakttages vad i mom. 2 b. stadgats.

6. Av årsersättning må kapitalvärdet av viss del, högst utgörande 5 % av grundlönen jämte däremot svarande förhöjning för hustru eller barn, såsom *förskottsersättning* utgivas till den ersättningsberättigade omedelbart sedan beslut om ersättning fattats. Kapitalvärdet beräknas efter den i statens offentliga utredningar 1932: 4 förekommande dödlighetstabellen (R: 32) och en räntefot av 4 %. Årsersättningen minskas i motsvarande mån.

§ 9.

Till ersättningsberättigad, om vilken skälig anledning finnes att antaga, att honom enligt 8 § tillkommande ersättning med tillägg i förekommande fall av inkomst av arbete eller pension på grund av förutvarande anställning ej skall förslå till hans försörjning, må kunna utgivas *tilläggsersättning*.

Tilläggsersättning må utgå med högst så stor summa, att den, tillsammans med dels ersättning enligt 8 §, minskad med i förekommande fall utgiven förskottsersättning, och dels 70 % av den ersättningsberättigades inkomst av arbete eller pension utöver 500 kr. utgör hälften av i 8 § omförmälda grundlön med sådan förhöjning för familjeersättning, som i 8 § 4 mom. stadgats, men med minskning enligt 8 § 5 mom.

§ 10.

Avlider ersättningsberättigad och efterlämnar änka eller barn under 16 år, samt finnes skälig anledning antaga, att de efterlevandes inkomst icke skall förslå till deras försörjning, må *försörjningsbidrag* till dem utgivas.

Dylikt bidrag må för år räknat utgå med högst så stor summa, att den, tillsammans med 70 % av annan de efterlevandes inkomst utöver 500 kr., utgör för ensam änka en fjärdedel av i 8 § omförmälda grundlön, beräknad med iakttagande av vad i 8 § 5 mom. sägs, med förhöjning för barn under 16 år, så att för

änka med ett barn utgår högst 130 % av bidrag till ensam änka,
 » » två » » » 150 % » » » » »

och för varje barn utöver två bidraget för ensam änka förhöjes med ytterligare 10 %.

Finnes ej änka eller dör änka med försörjningsbidrag, må till efterlevande barn under 16 år bidraget högst utgå med för

ett barn	75 %	av bidrag för ensam änka				
två »	110 %	»	»	»	»	»
tre »	135 %	»	»	»	»	»
fyra »	150 %	»	»	»	»	»

varefter för varje barn utöver fyra beloppet förhöjes med 10 % av bidrag för ensam änka.

§ 11.

Tilläggsersättning till ersättningstagare med årsersättning eller försörjningsbidrag till dennes efterlevande må icke utgivas förrän ett år förflutit från tiden för upphörande av ersättningstagares verksamhet i kaffehanteringen.

Tilläggsersättning till ersättningstagare med engångsersättning eller försörjningsbidrag till dennes efterlevande må icke utgivas förrän så många år förflutit från tiden för upphörande av ersättningstagarens verksamhet i kaffehanteringen, som motsvarar dubbla antalet av de grundlöner, till vilket engångsersättningen bestämts.

12 §.

Har någon genom monopolets införande förlorat anställning eller sysselsättning inom kaffehanteringen, och är han ej enligt de i denna förordning givna bestämmelser berättigad till ersättning, må han, där skälig anledning är att antaga, att han till följd härav kommer att sakna utväg att sig försörja, tillerkännas skäligt *underhållsbidrag*.

13 §.

1. För prövning av frågor om inlösning, ersättning, underhållsbidrag samt övertagande av förpliktelser enligt 3—8 och 12 §§ av denna förordning tillställas särskilda nämnder med den sammansättning och befogenhet, som nedan stadgas.

Dessa nämnder skola utgöras av:
en för hela riket gemensam *centralnämnd*, samt
lokalnämnder för följande områden:

- a. Stockholms stad, Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar och Gotlands län;
- b. Blekinge, Kristianstads, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs och Värmlands län;
- c. Örebro, Västmanlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län.

2. Centralnämnden skall bestå av ordförande och åtta ledamöter, som utses av Kungl. Maj:t. Ordföranden och fyra ledamöter jämte tre suppleanter för dem förordnas omedelbart efter denna förordnings ikraftträdande. Övriga fyra ledamöter jämte två suppleanter för dem utses sålunda, att kommerskollegium, efter hörande av för kollegium kända föreningar av kafferoosterier, kaffegrossister, kaffeagenter och kaffeanställda inom riket, avgiver

förslag på nio personer, ägnade att företräda kafferosteriernas och kaffegrossisternas, och på nio personer, ägnade att företräda kaffeagenternas och de kaffeanställdas intressen, varefter Kungl. Maj:t bland de sålunda föreslagna utser inom vardera gruppen två ledamöter och en suppleant.

Lokalnämnd skall bestå av ordförande och två ledamöter, vilka jämte två suppleanter skola utses av centralnämnden.

Mot ledamot av nämnd gäller samma jäv som i lagen om skiljemän är stadgat beträffande jäv mot skiljeman.

3. Lokalnämnds beslut skall underställas centralnämnden och, så fort ske kan, genom rekommenderat brev med allmänna posten delgivas kronans ombud och vederbörande enskilde sakägare.

Över lokalnämnds beslut må av kronans ombud och av enskild sakägare besvär kunna anföras hos centralnämnden inom 20 dagar, räknat från det underrättelsen om beslutet blivit till vederbörande avsänd.

4. Centralnämnden har till huvudsaklig uppgift

att organisera lokalnämndernas arbete och därvid särskilt tillse, att enhetliga uppskattningsgrunder av nämnderna tillämpas, samt

att efter prövning av lokalnämndernas beslut och däröver anförda besvär slutligt fastställa inlösnings- och ersättningsbelopp samt i övrigt träffa slutligt avgörande angående inlösnings- och ersättningsfrågor, som omförmålas i 1 mom.

Mot centralnämndens beslut må klagan icke föras.

Kostnaden för nämndernas verksamhet bestrides av statsverket.

14 §.

Kronans rätt skall inför nämnderna bevakas av ombud som av Kungl. Maj:t förordnas. Enskild sakägare vare obetaget att vid behandlingen av hans inlösnings- och ersättningsanspråk inför nämnderna själv eller genom ombud bevaka sin rätt.

Envar, som påfordrar inlösen av egendom eller gör anspråk på ersättning eller övertagande av förpliktelser enligt 3—8 §§ eller underhållsbidrag enligt 12 § av denna förordning, vare, för åtnjutande av rätt till dylik inlösnings eller ersättning, skyldig att efter anmaning tillhandahålla nämnd erforderliga handlingar och upplysningar ävensom att, där så finnes nödigt, på kallelse inställa sig inför nämnden för att meddela muntliga upplysningar. Hava flera självständig del i ledningen av affärsföretag, som i denna förordning avses, åligga nu nämnda skyldigheter envar av dem.

15 §.

1. Envar, som påfordrar inlösen av egendom eller gör anspråk på ersättning eller övertagande av förpliktelse enligt 3—8 §§ av denna förordning, åligger att inom 60 dagar efter monolets ikraftträdande till centralnämnden härom ingiva skriftlig anmälan, vid äventyr att eljest icke ifrågakomma till dylik förmån. Ansökan om förskottsersättning enligt 8 § 6 mom. göres i samband med anmälan om årsersättning enligt 8 § 3 mom.

För den, som gör anspråk på underhållsbidrag enligt 12 § av denna förordning, må anmälan, på sätt som sagts, ingivas inom ett år från monolets ikraftträdande.

2. Vad i 1 mom. stadgas skall jämväl äga tillämpning på den, som vill bevara den i 8 § 2 mom. c) för visst fall stadgade rätt att framdeles åtnjuta ersättning för förlorad anställning; och har centralnämnden, där dylik anmälan göres, att bestämma det belopp, med vilket full ersättning i sådant fall skall utgå.

3. Den, som gör anspråk på ersättning enligt 9 § eller försörjningsbidrag enligt 10 § av denna förordning, åligger att ingiva skriftlig ansökan härom till monolets utöware, som bestämmer ersättningens eller bidragets storlek samt den tid, för vilken de må åtnjutas. Vid behandling av dylik ansökan äger sakägare att själv eller genom ombud bevaka sin rätt.

4. Vid kafferosteris eller kaffegrossists ansökning om inlösen eller ersättning skall, vid äventyr som ovan sägs, därest icke centralnämndens ordförande medgivit uppskov, fogas handelsböckerna för verksamhetsåren 1928—1934.

5. Ersättning enligt 7 § av denna förordning må icke åtnjutas, med mindre sökanden inom 60 dagar från monolets ikraftträdande dels tillhandahåller monolets utöware erforderliga upplysningar, som sätta monolets utöware i tillfälle att framställa enahanda kaffesorter, som av sökanden tillhandahållits, dels till monolets utöware avlämnar en till vederbörande registreringsmyndighet ställd behörig anmälan, att han upphört med sin rörelse inom kaffehanteringen och begär, att de för denna rörelse använda och registrerade varumärken avföras ur registret, dels ock till monolets utöware avlämnar förbindelse, varigenom han medger, att monolets utöware må för sin räkning registrera de i nämnda rörelse inom riket använda varumärken, även om i desamma ingå sökandens namn eller firma eller namn på sökanden tillhörig fast egendom.

16 §.

På inlösnings- och ersättningsbelopp, som av centralnämnden fastställts, erlägger staten 4 procents ränta, räknat från och med dagen för monolets ikraftträdande till utbetalningsdagen; dock att på ersättningsbelopp, varom i 8 § 2 mom. c) förmåles, ränta räknas från och med den dag, den ersättningsberättigade skildes från sin anställning hos monolets utöware.

17 §.

Kungl. Maj:t äger meddela för tillämpning av denna förordning erforderliga närmare föreskrifter.

18 §.

Har någon i skriftligt eller munligt meddelande till eller inför central- eller lokalnämnd mot bättre vetande lämnat oriktig uppgift, straffes med dagsböter. Om genom den oriktiga uppgiften föranletts, att ersättning utgått till

någon, som icke bort erhålla sådan, vare den, som uppburit sådan ersättning, pliktig att återbära densamma. Straff, som nu är stadgat, må ej tillämpas, där förseelsen enligt allmänna strafflagen bör beläggas med strängare straff.

Förseelse, varom ovan sägs, är föremål för allmänt åtal, vilket anhängigöres vid allmän domstol.

Böter, som enligt vad ovan stadgats ådömas, tillfalla kronan. Saknas tillgång till gäldandet av böter, skall förvandling ske efter allmänna strafflagen.

Denna förordning träder i kraft på dag, som Kungl. Maj:t bestämmer.

BILAGOR

WILSON

Organisationen av vissa statskontrollerade aktiebolag.

Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag.

Aktiekapitalet uppgår till 80 milj. kr., varav 40 milj. kr. i stamaktier, vilka huvudsakligen ägas av Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund, och 40 milj. kr. i preferensaktier, ägda av staten. Styrelsen består av åtta ledamöter, av vilka stamaktieägarna utse fyra ledamöter samt preferensaktieägarna fyra. Av Grängesbergsbolagets styrelse skall en styrelseledamot utses av Kungl. Maj:t. De av stamaktieägarna valda styrelseledamöterna äga att inom styrelsen utse ordförande och verkställande direktör. Därest staten gjort bindande tillsägelse om inlösen av Grängesbergsbolaget tillhöriga stamaktier i L. K. A. B. — en inlösen, som kan ske tidigast år 1937 — äga de av preferensaktieägarna valda ledamöterna av L. K. A. B:s styrelse att utse ordförande för tiden efter den ordinarie bolagsstämma, som närmast föregår inlösningsdagen, samt verkställande direktör för tiden efter inlösningsdagen. De av preferensaktieägarna valda styrelseledamöterna utse en jourhavande revisor. I övrigt är revisorernas antal fyra, av vilka preferensaktieägarna och stamaktieägarna vardera välja hälften.

Aktiebolaget Jordbrukarbanken.

1923 års riksdag beslöt med anledning av en proposition i ämnet att anvisa ett anslag av 15 milj. kr. att efter Kungl. Maj:ts bemyndigande användas för aktieteckning i ett för övertagande av AB. Svenska Lantmännens Banks rörelse bildat bankaktiebolag. Med anledning härav uppdrog Kungl. Maj:t dels åt AB. Kreditkassan av år 1922 att medverka vid avvecklingen av AB. Svenska Lantmännens Bank, bl. a. genom garanti för teckning och belåning av aktier till högst 5 milj. kr. i det bankaktiebolag, som vore avsett att bildas för övertagande av AB. Svenska Lantmännens Banks rörelse, dels ålades statskontoret att för statens räkning verkställa teckning av aktier i det under bildning varande bankaktiebolaget till ett belopp av 15 milj. kr.

På framställning av bankens styrelse meddelade Kungl. Maj:t år 1923 tillåtelse för AB. Jordbrukarbanken att, under förutsättning att bolaget övertog den bankrörelse, som dithills utövats av AB. Svenska Lantmännens bank, intill utgången av år 1929 driva bankrörelse.

Enligt bankens bolagsordning skall dess grundfond utgöra minst 20 milj. kr. och högst 30 milj. kr. i aktier å 100 kr. Till teckning utbjödos 200 000 aktier, motsvarande minimikapitalet, varav statskontoret för svenska staten tecknade 150 000 aktier och AB. Dur — ett dotterbolag till AB. Kreditkassan av år 1922 — 49 981 aktier. Av de av AB. Dur tecknade aktierna i Jordbrukarbanken ägde bolaget år 1928 49 044 st. I proposition till riksdagen sistnämnda år angående den fortsatta avvecklingen av AB. Kreditkassans engagement föreslog Kungl. Maj:t riksdagen, att sistnämnda aktiepost skulle förvärvas för statsverkets räkning. Riksdagen har beslutat i enlighet härmed, och äger staten sålunda för närvarande direkt 19 904 400 kr. av Jordbrukarbankens till 20 milj. kr. uppgående aktiekapital.

Antalet styrelseledamöter i banken uppgår till åtta och antalet revisorer till tre.

Aktiebolaget Industrikredit.

Enligt beslut vid 1934 års riksdag inrättades under statens medverkan ett institut — AB. Industrikredit — för medellång och långfristig kreditgivning åt företag inom näringslivet. Beslutet föranleddes av en proposition, som föregåtts av en utredning av särskilda sakkunniga. I sitt år 1934 avgivna betänkande yttrade dessa i frågan om institutets organisation, att man kunde tänka sig två olika former för institutet, den ena en kassa i likhet med exempelvis Svenska bostadskreditkassan och Svenska skeppshypotekskassan och den andra ett aktiebolag. Sakkunniga ansågo, att aktiebolagsformen i valet mellan dessa båda vägar ställde sig som den mest naturliga. Genom att välja en sådan lösning skulle ernås bl. a., att institutet automatiskt komme att falla under aktiebolagslagens bestämmelser, vilket i sin tur skulle medföra, att särskild lagstiftning för institutets inrättande icke bleve behöfelig. Sakkunniga förordade vidare, att staten skulle äga minst $\frac{5}{8}$ av antalet aktier i bolaget, så att staten tecknade aktier till ett nominellt belopp av minst 5 milj. kr. Återstoden, d. v. s. högst $\frac{3}{8}$ av antalet aktier eller ett belopp av 3 milj. kr., borde vara det belopp, som avsåges för enskilda, och förefunnes icke anledning att bereda även andra enskilda än bankerna rätt att teckna dessa aktier. Antalet styrelseledamöter skulle bestämmas till åtta, av vilka de aktieäggande bankerna skulle utse högst tre och Kungl. Maj:t ordföranden.

Regeringsförslaget, vilket godkändes av riksdagen, anslöt sig till dessa synpunkter. Därvid bestämdes vidare, att antalet revisorer skulle vara tre, av vilka de aktieäggande bankerna ägde utse en, medan av de övriga en skulle förordnas av bank- och fondinspektionen. Utdelningen begränsades till 5 %.

Kalix Träindustriaktiebolag.

Då AB. Ytterstfors—Munksund, vilket ägde de i Nederkalix socken belägna sågverken vid Karlsborg och Båtskärsnäs, nödgades under år 1926 nästan helt och hållet nedlägga driften vid dessa anläggningar, medförde detta inom kommunen en omfattande arbetslöshet. På grund härav sökte man där bilda ett nytt aktiebolag huvudsakligen med intressenter från orten, vilket skulle från AB. Ytterstfors—Munksund förvärva sågverket vid Karlsborg ävensom en bolaget tillhörig sulfitfabrik. Under utredningsarbetet kom man till det resultatet, att det nya bolaget måste ha ett aktiekapital av minst 3 milj. kr. Svårigheter mötte emellertid att anskaffa ett så stort kapital, och sedan andra utvägar förgäves försökts, vände sig representanter för ortsintresset till Kungl. Maj:t med anhållan om statens bistånd för förverkligande av det eftersträfvade målet. Den allmänna plan., från vilken man utgick, var att det skulle bildas ett aktiebolag med ett aktiekapital av minst 3 milj. kr. Beträffande formen för lämnande av statens bistånd antyddes olika alternativ, nämligen dels lån för teckning av aktier i det nya bolaget eller lån till detta bolag direkt, dels aktieteckning i viss omfattning från statens sida i det nya företaget, dels borgen för lån till aktieteckning. I proposition till 1927 års riksdag framhölls, att, då frågan i viss mån vore beroende av den finansiering i övrigt av företaget, som förhållandena anvisade såsom möjlig, avgörandet syntes böra överlämnas åt Kungl. Maj:t, med föreskrift dock att högst 500 000 kr. av det ifrågasatta beloppet finge användas för aktieteckning direkt av staten. Riksdagen uttalade, att statens deltagande i företagens finansiering helst icke borde taga den direkta aktieteckningens form. Men redan till 1928 års riksdag anmäldes av regeringen, att den ursprungliga planen måste ändras, så att bl. a. kapital från statens och statsinstitutioners sida tillhandahölles i större utsträckning än tidigare förutsatts. Riksdagen beslöt med anledning härav medgiva tecknande för statens räkning av aktier i det nya bolaget — Kalix Träindustriaktiebolag — och tecknades med anledning härav

aktier till ett belopp av 398 500 kr. Återstående del av det kontanta aktiekapitalet eller 1 601 500 kr. (hela kapitalet uppgick vid starten till 3 004 500 kr.) tecknades av medlemmar av en för ändamålet av enskilda bildad förening, som av staten såsom lån fick försträckning på hela det mot aktieteckningen svarande beloppet. Enligt Kalixbolagets bolagsordning ägde Kungl. Maj:t utse 2 av styrelsens 5 medlemmar.

Ärendet återkom år 1931. Genom beslut vid nämnda års riksdag ökades statens andel i bolaget genom teckning av nya aktier för 2 milj. kr. År 1934 beviljades där- efter ett lån av statsmedel åt bolaget på 5 milj. kr. Statens totala engagement i före- taget uppgår därigenom till 2½ milj. kr. i aktier, 1½ milj. kr. i lån till enskilda för teckning av aktier — vadan sålunda i verkligheten 3½ milj. av det till 5 milj. kr. uppgående aktiekapitalet tillhör statsverket — samt 1½ milj. kr. i direkt lån.

Svenska spannmålsaktiebolaget.

I samband med föreslagna åtgärder för fortsatt stödande av spannmålsodlingen i Sverige föreslogs av en för ändamålet tillsatt särskild beredning år 1935 bl. a., att Svenska spannmålsföreningen u. p. a., som dittills under åtskilliga år hand- haft statsinköpen av brödsäd, skulle upplösas och i stället bildas ett aktiebolag, Svenska spannmålsaktiebolaget. Bolagets aktiekapital föreslogs till 10 milj. kr. Aktierna skulle utgöras av stamaktier och preferensaktier, vilka sistnämnda skulle utgivas till ett belopp av 500 000 kr. Preferensaktierna skulle medföra företrä- desrätt till utdelning av intill 5 %. Stamaktie skulle ägas endast av svenska sta- ten och preferensaktie av svenska staten, svenskt aktiebolag, svensk ekonomisk förening eller svensk undersåte. Hade preferensaktie övergått till annan än sta- ten, skulle aktie hembjudas staten till inlösen. Varje preferensaktie skulle med- föra 20 röster och varje stamaktie en röst. Bolagets styrelse skulle utgöras av fyra eller sex ledamöter, av vilka Kungl. Maj:t utsåge halva antalet, därav en såsom ordförande och en såsom vice ordförande.

Av de yttranden, som avgavs rörande detta förslag, förtjänar i här förevarande sammanhang antecknas, att statskontoret ifrågasatte, huruvida icke — såsom fal- let vore med preferensaktierna i tobaksmonopolet — hela stocken av preferens- aktier lämpligen borde ju förr dess hellre överlåtas på enskilda händer. Givetvis förutsatte en dylik anordning, att preferensaktiernas röstvärde bestämdes på sådant sätt, att icke det utslagsgivande inflytandet på bolagets angelägenheter, som borde tillkomma staten, äventyrades. Å andra sidan syntes det — till säkerställande av att en fyllig representation inom styrelsen bereddes åt de praktiska och affärsmäs- siga synpunkterna — böra förbehållas innehavarna av preferensaktierna att utse halva antalet styrelseledamöter, dock icke ordförande och vice ordförande. Vi- dare ifrågasattes, huruvida det icke vore tillfyllest att fastställa den årliga utdel- ningen på preferensaktie till högst 4½ %.

I proposition i ämnet till 1935 års riksdag, som av denna lämnades utan er- inran, i vad den gällde denna fråga, anförde departementschefen, att han biträdde utredningens förslag om inrättande av ett särskilt organ för att från och med nästa skördeårs början följa utvecklingen på spannmålsmarknaden samt handha de statliga åtgärder av organisatorisk och affärsmässig art, som kunde ifrågakomma. För denna uppgift syntes Svenska spannmålsföreningen icke vara lämplig. Det nya regleringsorganet borde, på sätt utredningen föreslagit, erhålla formen av aktie- bolag. Bolaget borde åtminstone i början vara av helt statlig karaktär. I den mån anledning framdeles kunde uppkomma att medgiva enskilda intressen inflytande på bolagets verksamhet, kunde en ombildning i önskad riktning lätt ske. Någon ors- ak att redan vid bolagets bildande utsläppa preferensaktier syntes därför ej öre- ligga. Vid dylikt förhållande erfordrades icke de föreslagna bestämmelserna om

att Kungl. Maj:t skulle äga utse ledamöter i styrelsen. Bolagets aktiekapital borde bestämmas till 5 milj. kr.

Under år 1935 konstituerades bolaget på sätt riksdagen godkänt.

Aktiebolaget Aerotransport.

Aktiebolaget Aerotransport, som bildades år 1924 för bedrivande av regelbunden svensk luftfart, har sedan år 1925 för denna verksamhet åtnjutit subvention av staten, till år 1932 beräknad efter antalet tillryggalagda flygkilometer och därefter med visst belopp per år. Härutöver har staten lämnat bistånd genom lån för inköp av flygmateriel. Bolagets aktiekapital tillskötts från början helt av enskilda, men staten förbehöll sig rätt att utse styrelsens ordförande samt en revisor och en suppleant för denne, varjämte en av Kungl. Maj:t utsedd granskningsman fortlöpande och i detalj följt bolagets verksamhet.

År 1934 verkställdes av särskilda sakkunniga en utredning angående bl. a. ändrad organisation av bolaget. I utredningen upptogs till närmare behandling frågan, huruvida även i fortsättningen ett enskilt företag borde ombesörja den svenska flygtrafiken eller om icke staten i en eller annan form lämpligen borde handha denna verksamhet. Härom anfördes, att man redan för de närmaste åren hade anledning räkna med, att linjeflygningen komme att bedrivas i en avsevärt större omfattning än för närvarande. Det bleve under sådana förhållanden nödvändigt, att ökad hänsyn toges till de förefintliga kommunikationsföretag, till vilka luftfarten komme i konkurrensförhållande. Om det nya samfärdsmedlet komme under statligt inflytande, underlättades möjligheterna till ett rättvist avvägande mellan de olika företagens intresse. Om sålunda staten borde ha det avgörande inflytandet över den svenska flygtrafiken, kunde å andra sidan icke förbises, att vissa svårigheter mötte för en rent statlig organisation av luftfarten. Samarbetet och samtrafiken med främmande flygföretag vore av största betydelse, och de förhandlingar, som ständigt måste föras med dessa, hade stor ekonomisk räckvidd. Samarbetet underlättades, om det finge bedrivas under de mera obundna och smidiga former, som vanligen kännetecknade förhandlingar mellan självständiga företag. Samtliga ledande europeiska flygföretag vore organiserade under bolagsform. För luftfarten vore det av största värde, att organisationsformen medgäve ett snabbt och affärsmässigt handlande och en bättre anpassning efter utvecklingen än ett rent statligt företag. Med hänsyn till att förhållandena vid trafikflygningen vore så väsentligt skilda från dem vid statens affärsdrivande företag, förefunnes ej heller anledning att av uniformitetshänsyn söka åvägabringa en med dessa senare överensstämmande organisation. Åtminstone till en början syntes det önskvärt, att civilflygningen hade större frihet exempelvis ifråga om anställnings- och avlöningsformer än vad tillämpningen av ett med hänsyn till andra verksamhetsgrenar utarbetat avlöningsreglemente erbjöde. Organisationsfrågan syntes av dessa skäl kunna tillfredsställande lösas på det sätt, som kommit till användning vid viss annan statens affärsverksamhet, nämligen genom ett särskilt bolag, däri staten förbehölle sig det avgörande inflytandet.

Kungl. Maj:t framlade proposition i ämnet till 1935 års riksdag, vilken biföll framställningen. Den nya ordningen, som skall tillämpas från 1937 års ingång, innebär, att staten efter överenskommelse med bolaget ingår såsom huvuddelägare i AB. Aerotransport och därigenom förskaffar sig det bestämmande inflytandet över den svenska flygtrafiken och bolagets skötsel överhuvud taget. Staten investerar i bolaget ett belopp motsvarande vad som erfordras för anskaffning av ny materiel och vilket beräknats till 2½ mil. kr. Detta kapital placeras såsom aktier av »serie A», under det att bolagets nuvarande, av enskilda ägda aktier, vilka uppgå

till 584 000 kr., betecknas såsom »serie B». För båda serierna gäller hembudsskyldighet med företrädesrätt för staten att lösa aktie till pari. Styrelsen skall bestå av sju ledamöter, av vilka A-aktieägaren (staten) väljer fem, inklusive ordföranden, och B-aktieägarna två. A-aktieägaren utser två revisorer och B-aktieägarna en revisor.

Aktiebolaget Radiotjänst.

År 1923 fastställdes av Kungl. Maj:t vissa riktlinjer för anordnandet av rundradioverksamheten i landet. Den organisationsform, som då till sina huvuddrag bestämdes och alltså är gällande, innebär, att staten skall — genom telegrafstyrelsen — tillhandahålla för radiorörelsen erforderlig teknisk utrustning, medan programmets anskaffning och utförande överlämnats till den enskilda företagsamheten och anförts trots ett för ändamålet bildat bolag, AB. Radiotjänst, i enlighet med en särskild överenskommelse mellan telegrafstyrelsen och bolaget. Av detta företags aktier ha alltså sedan bolagets bildande två tredjedelar innehaft av svenska tidningsföretag och organisationer inom den svenska pressen samt en tredjedel av företag inom den svenska radioindustrien och radiohandeln. Av bolagets sju styrelseledamöter ägde Kungl. Maj:t utse två, varibland ordföranden. Av de båda revisorerna tillkom det Kungl. Maj:t att utse den ene. Av de av telegrafstyrelsen från innehavare av radiomottagningsapparater inkasserade licensavgifterna äger bolaget utfå vad som erfordras för täckande av med bolagets rörelse förändrade kostnader samt, såsom gottgörelse för sin medverkan till rundradiorörelsens bedrivande, vad som utöver egna intäkter erfordras till nödiga avskrivningar, avsättningar till skatte- och reservfonder — denna avsättning begränsad till 10 % av aktiekapitalet — samt 7 % utdelning till aktieägarna.

År 1933 begärde riksdagen en allsidig utredning av rundradioverksamheten, omfattande frågan huruvida och på vad sätt staten borde beredas ökat inflytande över verksamheten. Utredningen, som verkställdes av särskilda sakkunniga och framlades år 1934, utgick från att ifråga om rundradioverksamhetens organisation telegrafstyrelsen borde i samma utsträckning som hittills bibehållas vid sin befattning såväl med den tekniska delen av verksamheten och vad därmed sammanhänge som med utfärdande av licenser och inkassering av licensavgifterna. Vad åter anginge den del av rundradiorörelsen, som avsåge programverksamheten, kommo skilda meningar till synes. Majoriteten av utredningsmännen ansågo, att denna verksamhet borde helt övertagas av staten, under det att minoriteten, två av utredningsmännen — med framhållande av att en ändring i nuvarande organisationsform i själva verket ej vore motiverad — stannade vid att föreslå, att staten beredes allenast ett övervägande inflytande i organisationen och därmed över verksamheten.

I proposition i ämnet till 1935 års riksdag anförde departementschefen i detta hänseende, att onekligen skäl kunde anföras till förmån för bägge förslagen, mellan vilka knappast någon större principiell skillnad rådde. Till förmån för minoritetens förslag talade det förtjänstfulla sätt, varpå det nuvarande privatägda programföretaget skött verksamheten under rundradions tioåriga tillvaro. För majoritetens uppfattning åter kunde åberopas, att programverksamheten, som saknade varje drag av egentlig affärsverksamhet, alltmera hade övergått till att bli ett viktigt och mäktigt medel i folkbildningens och folkuppfostrans tjänst, varför den principiellt borde ligga under staten, vilket vore den enda i längden säkra garantien för att den hölles utanför privata eller eljest obehöriga inflytelser. För egen del fann departementschefen dessa sistnämnda skäl väga över och anslöt sig därför till uppfattningen, att staten borde övertaga verksamheten. Detta kunde ske

med ett tillämpande av i stort sett samma principer för ledningens sammansättning och verksamhetens fria bedrivande, som om den vore organiserad i ett blandat statligt-privat företag enligt minoritetens förslag.

Vid framläggande av förslaget om programverksamhetens förstatligande hade utredningsmännens flertal visserligen funnit det ligga närmast till hands, att verksamheten övertogos av en utav Kungl. Maj:t utsedd styrelse, vars organisation och behörighet fastställdes av Kungl. Maj:t efter riksdagens hörande. Men då bolagsformen ansågs vara enklare och medförde samma fördelar, hade denna form föredragits. I propositionen yttrades härom, att det torde vara uppenbart, att den verksamhet, som består i rundradioprogrammets sammansättning och effektuerande, icke lämpligen kunde handhavas av en institution, som vore bunden av alla de föreskrifter, som gällde för ett statligt verk. Om således en annan form än ämbetsverkets måste väljas, vore det visserligen sant, att bolagsformen skulle erbjuda åtskilliga fördelar genom den relativa frihet, som därigenom tillkomme programledningen. Men samma frihet skulle kunna beredas denna, därest statens övertagande av programverksamheten skedde på sätt utredningsmännens flertal funnit ligga närmast till hands, genom en av Kungl. Maj:t utsedd styrelse. Det funnes därför ingen anledning att välja bolagsformen framför styrelseformen under annan förutsättning än att därigenom andra, väsentliga fördelar kunde vinnas eller nackdelar undvikas. Så torde dock icke vara förhållandet, därest överhuvud ett helt nytt företag skulle åvägabringas för statens handhavande av programverksamheten. Emellertid hade av de två reservanterna pekats på åtskilliga olägenheter i praktiskt hänseende, som bleve en följd av att ett helt nytt företag bildades för angivna ändamål. Med anledning av dessa erinringar hade övervägts möjligheten att finna en sådan form för statens övertagande av programverksamheten, att olägenheterna såvitt möjligt undvekes och kontinuiteten med den nuvarande organisationen i görigaste mån bibehölls. Detta kunde ske på det sätt, att staten genom inlösen av samtliga aktier i AB. Radiotjänst övertog det nuvarande bolaget och under oförändrad firma fortsatte dess verksamhet. Med hänsyn till fördelarna av en sådan anordning skulle de skäl, som eljest talade för styrelseformen, få träda i bakgrunden. Styrelseledamöternas antal skulle bestämmas till sju och de skulle utses för en tid av tre år. Då det borde eftersträvas, att i styrelsen representeras för skilda uppfattningar och åskådningar erhöles säte, vore det lämpligt, att åtminstone en del av styrelsens ledamöter utsåges efter förslag av institutioner och sammanslutningar, som kunde antagas ha insikt i och allmänna intresse för rundradiorörelsen. I sådant hänseende kunde tänkas, att en styrelseledamot utsåges efter förslag av skolöverstyrelsen, en efter förslag av publicistklubben samt en efter gemensamt förslag av musikaliska akademien och teaterrådet; eventuellt kunde ytterligare en ledamot utses efter förslag av någon till rundradiorörelsen knuten intressegrupp. Varje förslag borde upptaga tre personer. Därjämte borde telegrafstyrelsen äga utse en ledamot, företrädesvis chefen för dess radiobyrå. Övriga ledamöter, därav en tillika ordförande, borde direkt utses av bolagsstämman, varvid frågan om landsortens representation kunde beaktas.

Propositionens organisationsförslag godkändes emellertid ej av riksdagen, i vad det avsåg statens övertagande av AB. Radiotjänst. De ifrågasatta förändringarna syntes riksdagen kunna genomföras inom bolagets nuvarande organisation. Emellertid beslöts, att staten och statens organ skulle erhålla ökad representation i bolagets styrelse genom att Kungl. Maj:t utsåge tre, därav styrelsens ordförande, telegrafstyrelsen en och bolagsstämman tre av styrelsens ledamöter. Med hänsyn till bolagets omfattande medelsförvaltning borde Kungl. Maj:t utse två revisorer i bolaget, medan bolagsstämman utsåg en. Vidare begränsades bolagets rätt till utdelning, med hänsyn till nuvarande ränteläge, från 7 till högst 4 %.

Aktiebolaget Tipstjänst.

Genom förordningen den 7 juni 1934 angående vadhållning i samband med tävlingar belades den s. k. tippningsrörelsen, d. v. s. otillåten vadhållning beträffande olika slags tävlingar, med effektivt straff. Senare under året meddelade Kungl. Maj:t tillstånd för ett för ändamålet bildat företag, AB. Tipstjänst, att intill den 1 juli »för allmänheten anordna vadhållning i samband med idrottstävlingar, dock ej hästtävlingar». Detta bolag erhöi därigenom praktiskt sett monopol på anordnande av tippning i landet. Förutsättningen härför var, att, sedan 50 % av de vid vadhållningen inflytande insatsbeloppen använts för utdelning till de i vadhållningen deltagande och högst 30 % disponerats för bolagets omkostnader, återstoden, efter avdrag av högst 5 % utdelning på aktiekapitalet och begränsad avsättning till reservfonden, skulle användas till idrottens främjande på sätt Kungl. Maj:t ägde bestämma. Av styrelsens fem ledamöter utses två — ordföranden och vice ordföranden — av Kungl. Maj:t, som tillika förordnar en av revisorererna. Därjämte utser handelsministern en eller flera kontrollanter för fortlöpande tillsyn och kontroll över bolagets verksamhet.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or introductory paragraph.

Main body of faint, illegible text, appearing to be a list or a series of entries.

Faint, illegible text at the bottom of the page, possibly a footer or concluding paragraph.

DEN SVENSKA KAFFEHANTERINGEN

UTREDNING

AV

KOMMERSKOLLEGIUM

Innehållsförteckning.

	Sid.
Inledning	127
I. Den svenska kaffeimporten år 1934	129
II. Partihandels- och rosteriföretag	131
1. Handelsrosterier	132
2. Lönerosterier	140
3. Kaffegrossister utan rosteri	143
4. Blandad partihandel i förening med rosterirörelse	148
5. Blandad partihandel utan rosterirörelse	154
6. Sammanfattning	159
III. Agenter för utländska kaffefirmor	165
IV. Detaljhandelsföretag	170
V. Personal- och löneförhållanden inom kaffehanteringen	174
Bilagor:	
A. Formulär A för kaffegrossister och kafferosterier	183
B. > B > kaffeagenter	187
C. > C > detaljhandlare med kaffe	190
D. > angående rostningsmaskiner	192

Inledning.

I skrivelse den 26 november 1934 till chefen för finansdepartementet anhöllo bankofullmäktigen, numera landshövdingen F. Hamrin och filosofie doktorn M. Marcus, vilka med stöd av Kungl. Maj:ts den 2 i samma månad givna bemyndigande tillkallats såsom sakkunniga för att verkställa utredning och avgiva förslag beträffande genomförande av ett statligt kaffemonopol, att departementschefen måtte vidtaga åtgärder i syfte att den statistisk-ekonomiska utredning angående den svenska kaffehantering, som erfordrades för utförande av det åt de sakkunniga lämnade uppdraget, måtte verkställas av kommerskollegium för de sakkunnigas räkning och i samråd med dem. Med anledning härav uppdrog Kungl. Maj:t genom skrivelse den 30 november 1934 åt kommerskollegium att i samråd med de sakkunniga verkställa en dylik utredning. Närmaste ledningen av den sålunda beslutade utredningen anförtroddes av kollegium åt förste aktuarien K.-G. Nilsson.

Omedelbart efter uppdragets erhållande igångsattes inom kollegium förberedelser för utredningens utförande. I samråd med fil. doktor M. Marcus, som efter landshövding Hamrins avsägelse då ensam handhade sakkunnigeuppdraget, uppgjordes sålunda preliminära förslag till utredningsplan och frågeformulär för inhämtande av erforderliga upplysningar. Dessa förslag tillställdes sedan vissa inom kaffehanteringens arbetande organisationer jämte inbjudan till dessa att låta sig representera vid överläggning, som i början av år 1935 skulle hållas inom kollegium. De tillskrivna organisationerna voro Kooperativa Förbundet, Svenska Handelsagenters Förenings kaffesektion, Sveriges Kafferosteriers Förening, Sveriges Kolonialvaru-Engrossisters Riksförbund, Sveriges Speceri- och Livsmedelshandlareförening samt Riksorganisationen för inom kaffehanteringens anställda. Ett första sammanträde hölls den 7 januari 1935, varvid representanter för samtliga ovan nämnda organisationer närvaro och de allmänna principerna för utredningen diskuterades. Vid nytt sammanträde den 21 i samma månad behandlades de framlagda formulärförslagen i detalj. Med beaktande av vid dessa överläggningar framförda synpunkter och önskemål från näringsrepresentanternas sida utarbetades därefter frågeformulären slutgiltigt.

Enligt den fastställda planen skulle utredningens uppgift i främsta rummet vara att införskaffa upplysningar beträffande:

- 1) *partihandelns* (inkl. importens) omfattning samt partihandelsfirmornas omsättning, personal, tillgångar, kapital och viktigare omkostnader,
- 2) motsvarande data i fråga om *kafferosterierna*, varvid även lönerosteriernas speciella förhållanden skulle beaktas,
- 3) den verksamhet, som bedrivs av de utländska kaffefirmornas i Sverige arbetande *agenter*, samt
- 4) kaffeförsäljningens betydelse och vissa förhållanden rörande prisbildningen m. m. inom *detaljhandeln*.

För ovanstående fyra kategorier inom kaffehanteringens hava fastställts tre olika typer av frågeformulär, nämligen ett för partihandel och rosterier (formulär A), ett för agenter för utländska kaffefirmor (formulär B) och ett för detaljhandlare

(formulär C). För partihandel och rosterier upprättades ett gemensamt formulär, enär ett mycket stort antal av här ifrågakommande firmor bedriver båda dessa grenar av kaffehantering och det skulle bereda dem svårigheter att på skilda formulär besvara frågor rörande endera delen av rörelsen. Med de båda formulärtyperna A och B följde en särskild bilaga, varå individuella uppgifter rörande den anställda personalen skulle lämnas. Då det under utredningens fortgång visade sig önskvärt att erhålla kännedom om förekomsten av för rostningen använda maskiner, upprättades för detta ändamål ett särskilt formulär, som tillställdes samtliga firmor, vilka redovisat egen rosterirörelse. — Beträffande de använda formulärens innehåll och uppställning hänvisas till bifogade formulärvtryck (Bil. A—D).

Med avseende på partihandlare och rosterier samt agenter var utredningen avsedd att inbegripa så vitt möjligt samtliga inom nämnda grenar av kaffehanteringens verksamma företag. Till grundval för distributionen av formulär till dessa kategorier ha i främsta rummet legat medlemsförteckningar, som av i det föregående omnämnda branschorganisationer tillhandahållits kollegium. Med tillhjälp av inom kollegium befintligt statistiskt primärmaterial samt andra tillgängliga upplysningskällor ha sagda förteckningar kompletterats beträffande företag, som ej äro anslutna till någon av ifrågavarande organisationer. Därjämte har kollegium från fullverket införskaffat nominativa förteckningar över samtliga kaffeimportörer under år 1934.

För detaljhandeln har en totalundersökning icke ansetts kunna ifrågakomma, enär denna i så fall finge ompänna praktiskt taget större delen av minuthandeln med livsmedel i landet. I stället har ett urval av företag gjorts på sådant sätt, att olika delar av landet och olika grenar av minuthandeln skulle komma att bli representativt företrädna i utredningen. En lämplig stomme för ett dylikt urval ansågos de till Sveriges Speceri- och Livsmedelshandlareförening anslutna firmorna utgöra. Nämnda organisation åtog sig också att i samarbete med kollegium ombesörja utsändandet av formulär till samtliga sina medlemmar. Med ledning av från föreningen erhållna medlemsförteckningar har sedan viss komplettering av distributionslistorna verkställt beträffande firmor utanför speceri- och livsmedelshandlareföreningen. Sålunda ha å listorna uppförts dels samtliga i Sveriges handelskalender och i telefonkataloger upptagna specialaffärer med kaffe, dels ett antal speceri- och diverseaffärer på platser, där riksorganisationen är relativt svagt representerad. Slutligen tillställdes formulär genom medverkan av Kooperativa Förbundet samtliga till förbundet anslutna kooperativa handelsföreningar. Tiden för uppgifternas avlämnande var fastställd till senast 1 juni 1935.

Sammanlagt utsändes frågeformulär till omkring 13 000 firmor, varav c:a 700 grosshandels- och rosteriföretag, c:a 160 kaffeagenter och c:a 12 000 detaljhandelsföretag. Av dessa har ett antal av omkring 4 900 inkommit med mer eller mindre fullständiga uppgifter. Relativt bäst är redovisningen beträffande grossister och rosterier (c:a 500) samt agenter (c:a 120), medan av de tillfrågade detaljhandelsföretagen endast omkring 4 300 eller något mera än $\frac{1}{3}$ svarat. Det bör framhållas, att någon obligatorisk uppgiftsplikt ej förelegat, varför uraktlåtenhet att lämna avfordrad uppgift icke medfört någon laga påföljd. Beträffande det inkomna uppgiftsmaterialets grad av fullständighet och representativitet lämnas närmare upplysningar i det följande vid behandlingen av respektive branscher.

Sedan ytterligare uppgifter, trots påminnelser till de resterande dels från kollegium, dels från näringsorganisationerna, icke syntes vara att förvänta, påbörjades under juli månad granskningen och bearbetningen av det inkomna uppgiftsmaterialet. Detta visade sig i allmänhet vara så fullständigt och noggrant, att något vidlyftigare kompletteringsarbete icke blev nödvändigt. På grund av den tidsutdräkt, som införskaffandet av tillräckligt stort utredningsmaterial medfört,

räckte heller icke tiden till för att genom anmärkningsskrivelser i större utsträckning inhämta korrigerade eller kompletterande uppgifter i förekommande fall. I stället utmönstrades helt alla sådana uppgifter — i regel från firmor av mindre betydande storlek — som på väsentliga punkter voro bristfälliga eller ofullständiga, och beträffande övriga verkställdes vid granskningen nödiga kompletteringar i mindre detaljer genom approximationer. Trots detta har granskningsarbetet varit synnerligen arbetskrävande och tidsödande till följd av det stora antalet sifferuppgifter, som måst underkastas en noggrann granskning och prövning ur olika synpunkter och i relation till varandra.

Bearbetningen har verkställts efter den i det föregående omnämnda indelningsgrunden för frågeformulären. Redogörelsen för utredningens resultat är på motsvarande sätt indelad och behandlar var för sig de tre huvudgrupperna av inom kaffehanteringen sysselsatta företag, nämligen

- a) partihandels- och rosteriföretag,
- b) agenter för utländska kaffefirmor och
- c) detaljhandelsföretag.

I ett särskilt kapitel redogöres därefter närmare för den inom kaffehanteringen sysselsatta personalen, vilken redogörelse är grundad på de speciella personaluppgifter, som lämnats av grossister, rosterier och agenter.

Före den på angivet sätt disponerade redogörelsen för utredningens huvudresultat lämnas i nästföljande kapitel en översikt av kaffeimporten till Sverige år 1934. Framställningen är baserad på de nominativa importörförteckningar, som upprättades av tullverket och av kollegium användes vid distributionen av frågeformulären.

I. Den svenska kaffeimporten år 1934.

Enligt handelsstatistiken importerades under år 1934 45 370 091 kg orostat kaffe. I de från tullverket erhållna förteckningarna är denna import fördelad på olika importörer inom vart och ett av rikets tullkammardistrikt. Varuposter på 100 kg och därunder ha ej medtagits, varför den här redovisade importens totalsumma uppgår till 45 285 710 kg.

Kaffeimportens fördelning på olika viktigare importorter framgår av nedanstående tablå, där tullkammare med en införsel av minst 500 ton äro ordnade efter importens storlek.

Tullkammare	Importkvantitet ton	%	Tullkammare	Importkvantitet ton	%
1. Stockholm	12 906	28·5	8. Norrköping	864	1·9
2. Göteborg	9 118	20·1	9. Halmstad	779	1·7
3. Gävle	4 609	10·2	10. Örebro	722	1·6
4. Hälsingborg	4 333	9·6	11. Sundsvall	679	1·5
5. Malmö	3 323	7·3	12. Uppsala	527	1·2
6. Karlstad	1 353	3·0	13. Kalmar	507	1·1
7. Västerås	1 155	2·6	Övriga (32 orter)	4 411	9·7
			Summa	45 286	100·0

Såsom framgår av sammanställningen, är huvudparten av kaffeimporten lokaliserad till ett fåtal större importstäder. Drygt 75 % av totalimporten komma sålunda på de fem städerna Stockholm, Göteborg, Gävle, Hälsingborg och Malmö, medan återstående 25 % äro fördelade på 40 tullkammare.

Det i förteckningarna upptagna antalet importörer var 418, som fördelade sig på följande sätt:

	Antal firmor	Import ton
Grossister och rosterier.....	258	43 497
Detaljhandlare	95	678
Speditörer	65	1 111
	418	45 286

I de fall då samma firma verkställt import över flera hamnar, har den totala införselkvantiteten uppförts på den ort, där firman har sitt huvudsäte. Beträffande speditörerna, som förmedlat import för andra firmors räkning, har genom särskilda förfrågningar sökt utrönas, till vilka firmor de införda kaffepartierna slutligen gått. Då emellertid i regel endast namnuppgifter på dessa firmor erhållits men icke uppgift om de mottagna kaffekvantiteterna, kan den genom speditörerna förmedlade importen icke uppdelas på mottagarfirmorna. Enligt en på grundval av inkomna upplysningar verkställd approximativ beräkning gingo c:a 800 ton till grossister och rosterier samt c:a 311 ton till detaljhandlare.

I efterföljande sammanställning äro de redovisade importfirmorna fördelade på olika importorter. Att de här upptagna kvantitetssiffrorna i vissa fall avvika från de i föregående tablå meddelade, beror på den ovan berörda omständigheten, att en firma med import över flera hamnar endast redovisas på huvudorten med den samlade importkvantiteten.

Tullkammare	Antal importörer	Import ton	Tullkammare	Antal importörer	Import ton
Stockholm	92	16 543	Halmstad	10	779
Göteborg	68	7 192	Örebro	11	730
Hälsingborg	17	4 333	Uppsala	4	527
Gävle	10	4 204	Östersund	6	518
Malmö	48	2 699	Kalmar	17	505
Västerås	4	1 445	Sundsvall	8	453
Karlstad	4	1 101	Övriga	101	3 441
Norrköping	18	816			
			Summa	418	45 286

Av samtliga importörer kommo, enligt ovanstående siffror, 22 % på Stockholm, 16 % på Göteborg, 11,5 % på Malmö samt 4 % på vardera av Hälsingborg, Norrköping och Kalmar. Inemot två tredjedelar av rikets kaffeimportörer voro således hemmahörande i nämnda sex städer.

Till belysande av de svenska kaffeimportörernas fördelning med hänsyn till importkvantiteternas storlek har en särskild bearbetning av materialet ägt rum. I den härför använda storleksgrupperingen ha gränserna satts vid lägst 15 000 och högst 1 200 000 kg, motsvarande ungefär resp. 250 och 20 000 säckar om 60 kg. Samma klassindelning användes vid en av 1933 års sakkunniga i fråga om importmonopol på kaffe verkställd liknande utredning (jfr Statens offentliga utredningar 1933: 15). Resultaten av berörda bearbetning meddelas här nedan.

Importkvantitet pr importör	Stock- holm	Göte- borg	Häl- sing- borg	Gävle	Malmö	Väster- ås	Karl- stad	Övriga städer	Hela riket	
									antal	ton
ton	antal importörer									
Intill 15.....	47	40	5	—	24	—	2	102	220	593
15— 60.....	20	8	3	3	12	—	—	31	77	2 535
60— 120.....	3	4	2	2	5	2	—	18	36	3 002
120— 180.....	7	6	1	1	2	—	—	12	29	4 205
180— 300.....	5	3	—	—	4	—	—	9	21	4 942
300— 420.....	2	3	2	—	—	1	—	2	10	3 419
420— 600.....	3	2	2	—	—	—	1	1	9	4 576
600— 900.....	2	1	—	2	1	1	1	—	8	5 765
900—1 200.....	2	—	1	1	—	—	—	—	4	3 804
Över 1 200.....	1	1	1	1	—	—	—	—	4	12 445
Summa	92	68	17	10	48	4	4	175	418	45 286

Av sammanställningen framgår, att mer än hälften av samtliga importörer icke införde större kvantitet än intill 15 ton (250 säckar). Minst 1 000 säckar (60 ton) infördes av 121 firmor eller c:a 30 % av samtliga. 16 importörer, varav 5 i Stockholm och 4 i Gävle, införde över 10 000 säckar. På den högsta storleksgruppen, över 20 000 säckar, kommo endast 4 importörer, vilka ensamma införde mera än $\frac{1}{4}$ av den totala importkvantiteten.

II. Partihandels- och rosteriföretag.

Såsom tidigare nämnts, utsändes frågeformulär (A) till 700 partihandels- och rosteriföretag. Av dessa voro 136 anslutna till Sveriges Kolonialvaru-Engrossisters Riksförbund och (eller) Sveriges Rosteriers Förening. De övriga bestodo av till nämnda organisationer ej anslutna firmor, som antingen redovisat rosterirörelse till industristatistiken eller företagsräkningen eller voro upptagna å de från tullverket erhållna importörförteckningarna eller i kalendrarna och telefonkataloger angivits bedriva partihandel med kaffe och kolonialvaror. Därjämte begärdes och erhöles från ett antal lokala partihandelsorganisationer medlemsförteckningar, som användes för komplettering av kollegii distributionslistor.

Från något över 500 av de tillfrågade firmorna ha uppgifter eller meddelande av något slag inkommit till kollegium. Ett ganska stort antal firmor har meddelat, att de icke bedriva handel med kaffe, en del ha förklarat sig förhindrade att lämna de begärda uppgifterna och slutligen har ett mindre antal av de inkomna uppgifterna måst utmönstras på grund av bristfällig redovisning. Användbara uppgifter inkommo från inalles 297 firmor, som alltså äro medräknade i den följande redogörelsen. Av dessa äro 103 medlemmar av ovan nämnda båda organisationer. Några mera betydande företag torde icke saknas i redovisningen, som med ledning av importörförteckningarnas kvantitetsuppgifter beräknas omsluta omkring 95 procent av importhandeln med kaffe (år 1934).

Vid bearbetningen har det syntts ändamålsenligt att uppdelat uppgiftsmaterialet i vissa undergrupper. Inom partihandels- och rosterirörelsen förekomma nämligen företag av så vitt skilda verksamhetsformer, att en totalbearbetning av materialet skulle leda till mindre upplysande resultat. De redovisade firmorna ha därför uppdelats i fem grupper enligt följande grunder:

1) Den första och betydelsefullaste gruppen utgöres av ett antal specialföretag med kaffe, rått eller rostat, som enda eller alldeles övervägande artikel. Rostning

utföres vid egna rosterier. I den följande framställningen ha hithörande firmor benämnts *handelsrosterier*.

2) Till andra gruppen ha förts företag, för vilka rosterirörelsen likaledes är av dominerande betydelse men i olikhet med den första gruppen icke verkställas för egen räkning utan åt främmande mot ersättning, s. k. *lönerosterier*.

3) Tredje gruppen bildas av sådana partihandelsfirmor, som uteslutande eller i övervägande grad föra kaffe men som i motsats till första gruppen icke hava egen rosteriverksamhet utan låta utföra rostningen vid lönerosterier: *kaffegrossister* utan eget rosteri.

Förutom av de i det föregående berörda specialfirmorna bedrivs partihandel med kaffe såsom mer eller mindre betydande del av grosshandelsrörelse i kolonialvaror, spannmål m. fl. andra varor. De i redovisningen ingående företagen av denna typ ha uppdelats i

4) *blandad partihandel i förening med rosterirörelse och*

5) *blandad partihandel utan rosterirörelse.*

Redogörelse för utredningens resultat lämnas i det följande beträffande var och en av de ovan nämnda undergrupperna. Framställningen inskränker sig i stort sett till att i tabellform eller annorledes framlägga det vid bearbetningen framkomna siffermaterialet jämte erforderliga förklaringar av statistisk-teknisk natur. Bearbetningen har verkställts punkt för punkt efter de olika förhållanden, som frågeformulären äro avsedda att belysa: omsättning, personal, tillgångar, skulder, omkostnader och skatter. Samtliga formulärsvår, som varit av den beskaffenhet att de ansetts böra medtagas i undersökningen, äro medräknade, även om ofullständighet i ett eller annat avseende föreligger. Dyliga ofullständigheter äro i framställningen angivna i sina respektive sammanhang. Denna omständighet medför emellertid, att de meddelade tabelluppgifterna rörande omsättning, personal o. s. v. icke helt täcka varandra och därför icke utan vidare kunna sammanställas med varandra. En del speciella beräkningar och sammanställningar, som under utredningens gång överlämnats till de monopolsakkunniga, hava icke intagits i den efterföljande framställningen.

1. Handelsrosterier.

Redovisningen omfattar sammanlagt 58 firmor, av vilka 16 voro anslutna till (endera eller båda) de i det föregående omnämnda grossist- och rosteriorganisationerna. En summarisk sammanställning av de från firmorna meddelade uppgifterna rörande *omsättningen* under åren 1932—1934 lämnas i omstående tab. 1.

Av den redovisade totalomsättningen utgör kaffeförsäljningen, såsom naturligt då fråga är om specialföretag, den alldeles övervägande delen. Värdet av det försålda och levererade kaffet har under de tre åren varierat mellan 94 och 96 procent av hela omsättningsbeloppet (lönerostning ej inräknad). Flertalet av firmorna och däribland de största har uteslutande handlat med kaffe men en del har vid sidan därav såsom biartiklar fört te, kakao, socker, konfekt, kryddor m. m. i mindre omfattning.

Flertalet firmor grundar sin rörelse, helt eller huvudsakligen, på egen kaffeimport. Endast ett tiotal mindre betydande företag hade ingen egen import utan rostade enbart från andra firmor inköpt råkaffe. Den av berörda företag försålda kvantiteten rostat kaffe uppgick år 1934 endast till c:a 190 ton med ett värde av 495 000 kr. Handelsrosteriernas sammanlagda kaffeimport utgjorde respektive 46, 41 och 46 procent av rikets totala import av orostat kaffe under åren 1932—1934. De redovisade importkvantiteterna synas omfatta såväl direkt som genom speditörer förmedlad import. Däremot torde i regel ej ha upptagits såsom import kaffepartier, vilka inköpts oförtullade från svenska grosshandelsfirmor. Det

Tab. 1. Handelsrosterier: Omsättning åren 1932—1934.

	Å r 1 9 3 2		Å r 1 9 3 3		Å r 1 9 3 4	
	kg	kr.	kg	kr.	kg	kr.
1. Total försäljningssumma (hela rörelsen)...	—	44 385 652	—	41 443 230	—	42 522 848
2. Importerat kaffe: orostat	17 742 120	23 087 500	18 514 460	19 511 200	21 009 080	20 498 879
3. Försålt och levererat orostat kaffe:						
till återförsäljare med parti- eller minutaffär.....	4 081 300	7 079 795	4 164 350	6 854 509	5 061 300	7 465 086
till allmänheten direkt: i egen salubutik.....	400	930	400	950	400	900
Summa	4 081 700	7 080 725	4 164 750	6 855 459	5 061 700	7 465 986
4. Försålt och levererat rostat kaffe:						
till återförsäljare med parti- eller minutaffär.....	11 719 199	30 729 777	11 851 259	29 171 113	12 442 182	29 392 613
till andra återförsäljare.....	38 331	101 227	40 499	103 193	67 356	179 700
till allmänheten direkt: i egen salubutik.....	993 362	3 367 275	947 995	3 131 544	1 049 225	3 398 574
på annat sätt.....	121 110	365 637	120 580	371 954	126 245	388 380
Summa	12 872 002	34 563 916	12 960 333	32 777 804	13 685 008	33 359 267
däruv rostat i eget rosteri.....	12 832 852	34 466 156	12 921 373	32 678 986	13 645 008	33 254 267
däruv specialförpackningar med fastställt pris....	1 308 619	3 793 591	1 153 714	3 103 643	1 455 445	3 686 626
5. Lönerostning (rostad kvantitet och bruttolön):						
för grossister och importörer.....	523 520	22 605	484 353	19 658	411 748	17 298
för detaljhandlare ..	421 027	22 374	431 415	23 465	482 635	25 405
ej spec.	187 710	9 724	178 390	9 296	201 847	10 499
Summa	1 132 257	54 703	1 094 158	52 419	1 096 230	53 202

är likväl ej uteslutet, att motsatta förfaringsättet ägt rum i en del fall och att följaktligen en viss dubbelräkning ifråga om importen föreligger. Partihandels- och rosteriföretagens sammanlagda kaffeimport enligt firmornas egen redovisning överstiger nämligen i någon mån den summäsiffran, som erhålles ur tullstatistiken. Beträffande den redovisade importen må ytterligare nämnas, att värdesiffrorna avse värdet c & f svensk hamn.

De i tabellen meddelade siffrorna rörande kaffeförsäljningen avse endast under resp. år försålt och levererat kaffe, däremot ej per leverans sålda men outtagna kaffepartier. De totala försäljningskvantiteterna under åren 1932—1934 uppgingo till resp. 19 590, 19 780 och 21 550 ton orostat vara, varvid det rostade kaffet omräknats till råkaffe under antagande av en viktsförlust vid rostningen på 17

procent. Beträffande leveransförsäljningarna har i formulären efterfrågats kvantitet och värde av vid varje årsslut per leverans sålda men ej uttagna kaffepartier. De inkomna uppgifterna äro på denna punkt i viss grad ofullständiga, i det att en del firmor förklarar sig ej alls kunna lämna uppgifterna ifråga, medan andra endast kunnat lämna siffror för det senaste året. En hopsummering av de inkomna uppgifterna rörande år 1934, vilka äro något så när fullständiga, ger till resultat, att vid slutet av nämnda år voro omkring 11 950 ton kaffe — synbarligen i regel rostat — sålda per leverans men då ännu ej uttagna. Något värde på detta kaffe har i allmänhet ej redovisats, då värdet är beroende på priserna vid leveransdagen och kunderna i vissa fall uppgivits äga rätt till ändring av kvalitet vid leveransen. För sammanlagt omkring 2 000 ton har emellertid redovisats ett värde av 4 870 000 kr.

Av de försålda råkaffekvantiteterna ha 21—24 procent sålts i orostat skick och resten, alltså huvuddelen, efter föregående rostning. Rostningen har huvudsakligen ägt rum vid egna rosterier. Omkring 10 procent av det rostade kaffet utgjordes av specialmärken i egna förpackningar med av resp. firmor fastställt utförsäljningspris. Dessutom förekommer paketkaffe med fri prissättning, som icke särskilt redovisats. De i tabellen meddelade värdesiffrorna avse värdet inklusive rabatter, provisioner etc.

Beträffande såväl orostat som rostat kaffe har kollegium begärt och erhållit fördelning av försäljningen på dels till återförsäljare sålt kaffe, dels av firmorna själva direkt till allmänheten verkställd försäljning. I huvudsakligt syfte att söka erhålla kännedom om i vilken utsträckning försäljning av kaffe bedrivs genom s. k. ambuleringhandel ha återförsäljarna uppdelats i dels sådana med parti- eller minutaffär (vartill även restauranger räknats), dels försäljare utan dylik fastare försäljningsorganisation. Det är dock ovisst, huruvida en sådan uppdelning blivit konsekvent genomförd vid redovisningen. Firmornas direkta försäljning till allmänheten har i sin tur uppdelats i försäljning dels i egna salubutiker, dels på annat sätt (mot efterkrav, genom agenter o. d.).

Av tab. 1 framgår, att det orostade kaffet så gott som uteslutande levererats till återförsäljare med parti- eller minutaffär. Till samma avnämmarkategori har också huvudparten av det rostade kaffet gått. Likväl har någon försäljning även till andra återförsäljare ägt rum och en icke obetydlig kvantitet sålts direkt till allmänheten. Antalet återförsäljarekunder har för år 1934 uppgivits till 47 267, varav 834 huvudsakligen med partiaffär och 46 433 huvudsakligen med minutaffär (inkl. restauranger). Ifrågavarande siffror inrymma tydligen avsevärda dubbelräkningar, i det samma kund kan redovisas av flera försäljarefirmor.

Firmornas fördelning med hänsyn till kaffeförsäljningens storlek framgår av nedanstående sammanställning:

Kaffeomsättning per firma i 1 000-tal kronor	Antal firmor	Kaffeomsättning Kronor
Intill 100	19	1 104 166
100 till 500	15	3 566 001
500 » 1 000	10	7 463 518
Över 1 000	14	28 691 568
Summa	58	40 825 253

Förutom egen rostning har ett flertal firmor redovisat utförd lönerostning. Ofta torde denna avse rostning av eget försålt råkaffe, då kunder inköpt orostat kaffe och låtit försäljarfirman före leveransen rosta detsamma mot sedvanlig rostningslön. I tab. 1 redovisas dels kvantiteten rostat råkaffe, dels den för rostningen uppburna bruttolönen. Antalet kunder, för vilkas räkning lönerostning utförts,

har för år 1934 uppgivits till 867, varav 24 grossister och importörer samt 843 detaljhandlare. Uppgift om kundantalet saknas beträffande 8 firmor, vilka sammanlagt lönerostat omkring 200 ton kaffe mot en rostningslön av 10 661 kr.

Beträffande den anställda *personalen* ha, såsom förut nämnts, lämnats dels mera summariska uppgifter å huvudformuläret, dels mera detaljerade, nominativa uppgifter å särskild bilaga. De förstnämnda äro sammanställda i nedanstående tab. 2, medan de senare behandlas på annat ställe (sid. 174 o. f.).

Tab. 2. Handelsrosterier: Anställd personal åren 1932—1934.

	Antal personer vid slutet av år			Sammanlagd lönesumma för år		
	1932	1933	1934	1932	1933	1934
1. För kaffehandel och rostning helt eller huvudsakligen anställd personal:						
förvaltnings- och kontorspersonal	366	365	396	1 919 333	1 852 707	2 006 367
arbetarpersonal	348	356	376	755 729	751 727	805 136
2. Inom kaffehandeln delvis sysselsatt personal:						
förvaltnings- och kontorspersonal	7	7	21	8 000	8 000	74 349
arbetarpersonal	33	35	39	25 964	23 252	25 472
3. Provisionsagenter för kaffehandel...	399	454	490	332 755	307 185	347 113

Rörande den inom kaffehandeln delvis sysselsatta personalen må följande anmärkas. Ökningen 1934 av den därunder upptagna förvaltnings- och kontorspersonalen beror huvudsakligen på att en firma endast lämnat redovisning för nämnda år (12 personer med en sammanlagd lönesumma av 64 651 kr.). Ungefär hälften av arbetarpersonalen har angivits såsom tidvis anställd extra personal, och av den återstående torde flertalet utgöra personal i egna salubutiker med försäljning även av andra varor än kaffe. De för provisionsagenterna angivna penningbeloppen avse under resp. år utbetalda provisionsbelopp.

En särskild avdelning av frågeformulären var ägnad inhämtandet av uppgifter rörande firmornas ekonomiska förhållanden. Sålunda efterfrågades värdet av egna fastigheter, årshyran för hyrda lokaler, värdet av maskiner och inventarier samt lager, varufordringar för kaffe, främmande och eget kapital, nettovinst, vissa omkostnader för kaffehanteringen samt slutligen av firmorna resp. personalen erlagda skatter till stat och kommun. Såsom tidigare omnämnts, insamlades dessutom under utredningens gång vissa mera detaljerade uppgifter rörande använda rostningsmaskiner. Dessa senare uppgifter skola behandlas längre fram i en sammanfattande översikt av hela huvudgruppen grossister och rosterier.

Beträffande *egna fastigheter* för kaffehanteringen begärdes uppgifter om taxerings- och brandförsäkringsvärdena vid slutet av år 1934 samt nuvarande värdet enligt skälig uppskattning. Enligt formulärets anvisningar skulle dylika värdeuppgifter lämnas för dels fastigheter avsedda för lagring och försäljning av kaffe (kaffehandel), dels fastigheter avsedda för rostning och försäljning av kaffe. Emellertid har i de inkomna uppgifterna en sådan uppdelning icke gjorts i större utsträckning, utan fastighetsvärdena ha i regel redovisats gemensamt för hela rörelsen. Av de 58 handelsrosterierna ha 14 bedrivit verksamheten i egna fastighe-

Värdet av egna fastigheter samt maskiner och inventarier har i tablån upptagits med de uppskattade nuvarande värdebeloppen.

Beträffande firmornas *passiva* efterfrågades storleken av eget kapital (aktiekapital eller annat i rörelsen insatt eget kapital resp. aktiebolags fonder) samt av främmande kapital med uppdelning på långt kapital (intecknings-, revers-, bank- o. d. lån) och kort kapital (växlar, varuskulder o. d.). Därjämte begärdes uppgift om den uppkomna nettovinsten dels på hela rörelsen, dels på kaffehanteringens särskilt. Ifråga om eget kapital och nettovinst fanns å formulären utrymme för redovisning tillbaka till år 1928. Då emellertid en stor del av de inkomna uppgifterna innehöll redovisning endast för de tre senaste åren, meddelas här även på dessa punkter siffror blott för dessa år. De redovisade beloppen återgivas i tab. 4 nedan.

Tab. 4. Handelsrosterier: Eget och främmande kapital samt nettovinst (kr.) 1932—1934.

	1932	1933	1934
Eget kapital:			
aktiekapital och annat eget kapital	10 330 054	10 598 318	10 856 252
fonder (för aktiebolag).....	2 342 753	2 437 779	2 594 653
Främmande kapital:			
långt	3 359 089	2 909 279	2 782 162
kort	4 900 013	4 300 007	4 709 393
Nettovinst (- förlust):			
på hela rörelsen	1 905 742	1 491 415	1 998 433
däruv på kaffehanteringens	1 683 529	1 352 783	1 831 120
Summa	22 837 651	21 736 798	22 940 893
Total omsättning (49 firmor)	43 261 727	40 268 016	40 293 886
däruv kaffeförsäljning	40 522 255	38 508 873	38 627 727

Uppgifter om kapital och nettovinst ha ej lämnats från fyra rosterier, vilka bedrovs vid sidan av en omfattande handelsrörelse av annat slag. Dessa företags totala omsättningsbelopp ingå ej heller i de förut meddelade siffrorna härom, utan deras rosterirörelse har betraktats såsom självständig verksamhetsgren. Vidare äro ur tab. 4 uteslutna fem firmor, vilka redovisat främmande kapital och nettovinst men däremot icke något eget kapital; för 1934 ha ifrågavarande firmor redovisat en kaffeomsättning av 421 759 kr., främmande kapital 161 320 kr. och nettovinst 21 969 kr.

De ovan upptagna nettovinstbeloppen avse den sammanlagda nettovinsten med avdrag av förlust, som av två mindre firmor uppgivits. Förlusten uppgick för åren 1932—1934 till resp. 25 435, 4 060 och 12 945 kr. på hela rörelsen samt resp. 8 280, 4 060 och 12 945 kr. på kaffehanteringens. I fråga om den uppgivna nettovinsten bör för övrigt nämnas, att i ett fall densamma angivits före verkställda nedskrivningar å inventarium m. m., vilka hava karaktär av dold fondering, samt att i ett par fall däri även inräknats styrelsearvoden och lön till verkställande direktör, då styrelsemedlemmarna och direktören varit huvudsakliga aktieinnehavare (dessa arvodes- och lönebelopp äro då ej upptagna i de redovisade lönebeloppen). Eljest gäller ifråga om s. k. familjebolag, att vinsten i stor utsträckning uttagits i form av löner i angivet syfte att därigenom undvika dubbelbeskattning. Att slutsummorna av tillgångar resp. skulder ej sammanfalla med varandra beror dels därpå, att icke samtliga bokförda tillgångar och skulder äro redovisade, dels därpå, att de uppgivna tillgångsposterna icke alltid avse de bokförda värdena.

firmor icke funnit sig kunna besvara vissa av de framställda frågorna. Detta gäller bl. a. transportkostnaderna, på vilken punkt åtskilliga uppgiftslämnare förklarat sig sakna statistik, när dessa kostnader bokförts bland allmänna omkostnader. Vidare har en större firma icke uppgivit beloppet av beviljade rabatter under förklaring, att dessa avdragas vid varje uppgörelse och av firman debiteras kaffekontot.

Med dessa reservationer anföras i förestående tablå de redovisade kostnadsposterna, vilka satts i relation till handelsrosteriernas omsättningssumma för kaffe (sammanlagda värdesumman av försålt rostat och orostat kaffe). I tablån äro även angivna vissa i det föregående omnämnda kostnader för kaffehanteringen.

För att närmare belysa de kostnader, som påvåla försäljningen speciellt av rostat kaffe har en särskild bearbetning verkställts av ett tjugotal firmors uppgifter i detta hänseende. Berörda firmor ha övervägande sålt rostat kaffe och ha lämnat i stort sett fullständiga svar på de framställda frågorna rörande omkostnader. Resultatet av denna bearbetning återges i nedanstående tablå, som utvisar dels de olika kostnadselementens absoluta storlek, dels deras relation till den försålda kvantiteten rostat kaffe. Hänsyn har alltså icke tagits till den jämförelsevis ringa kvantitet kaffe, som sålts i orostat skick, utan samtliga kostnader ha ansetts hänföra sig till det rostade kaffet. Liksom i föregående tablå äro även löne- och provisionsbelopp medtagna, varvid löner till resande äro särskilt angivna (beräknade med ledning av de nominativa personaluppgifterna).

	Omkostnader	
	Kronor	Öre pr kg rostat kaffe
Reklam- och annonskostnader	339 730	3·6
Resekostnader <i>utom</i> löner	310 828	3·3
Transportkostnader:		
från importplats till lager	59 138	0·6
från lager till kund	445 847	4·8
Av kunder åtnjutna rabatter	598 981	6·4
Förluster på varufordringar	142 828	1·5
Löner:		
till förvaltnings- och kontorspersonal	1 324 897	14·1
<i>däraf</i> till resande	408 089	4·4
till arbetarpersonal	538 642	5·8
Provisionsagenter	275 757	2·9
Summa	4 036 648	43·0
Försålt kaffe: rostat	9 371 936	kg
orostat	928 810	»
Kaffeförsäljningens värde	24 798 826	kr.
Importerat orostat kaffe	12 150 416	kg

Den sista avdelningen å frågeformulären var avsedd att lämna material till belysande av kaffehanteringens betydelse i *skattehänseende* för stat och kommun. De framställda frågorna gällde de under vart och ett av åren 1932—1934 till stat resp. kommun erlagda skattebeloppen dels av firman eller firmainnehavaren, dels av den anställda personalen. De inkomna uppgifterna ha varit i viss mån ofullständiga; särskilt gäller detta beträffande de av personalen erlagda skatterna under åren 1932 och 1933, varom uppgift ofta icke kunnat lämnas. Bristfälligheterna i redovisningen ha här varit av den omfattning, att några siffror icke ansetts böra meddelas i efterföljande tablå.

Av firman eller firmainnehavaren erlagda skatter:		1932	1933	1934
till staten	kronor	154 884	172 719	138 766
» kommun	»	171 318	217 417	196 328
Av personalen erlagda skatter:				
till staten	»	.	.	186 955
» kommun	»	.	.	262 257

2. Lönerosterier.

Inalles äro 40 lönerosterier redovisade i utredningen. Av dessa bedrev flertalet enbart lönerostning, endast ett tiotal har dessutom redovisat försäljning av rostat och (i ett fall) orostat kaffe. Uppgift har därjämte inkommit från en firma, vilkens lönerostning ingår som del av fabriksrörelse inom livsmedelsbranschen. Ifrågavarande firma, som icke kunnat lämna särskild redovisning rörande rosterirörelsen, ingår ej i den efterföljande framställningen; dess lönerostning uppgick år 1934 till 465 700 kg.

Omsättningen vid de medräknade 40 rosterierna är redovisad i nedanstående tab. 5, vilken är uppställd på samma sätt som motsvarande tabell för handelsrosterier. Den i tabellen redovisade kaffeimporten har verkställts av tre firmor. Antalet återförsäljarekunder vid den egna kaffeförsäljningen har för år 1934 uppgivits till 93, varav 3 huvudsakligen med partiaffär.

Tab. 5. Lönerosterier: Omsättning åren 1932—1934.

	Å r 1 9 3 2		Å r 1 9 3 3		Å r 1 9 3 4	
	kg	kr.	kg	kr.	kg	kr.
1. Total försäljningssumma (exkl. rostningslön)	—	101 300	—	93 000	—	135 977
2. Importerat kaffe: orostat	11 737	15 526	10 535	11 519	14 086	19 906
3. Försålt och levererat orostat kaffe: till återförsäljare med parti- eller minutaffär	—	—	—	—	6 840	11 681
4. Försålt och levererat rostat kaffe: till återförsäljare med parti- eller minutaffär	22 219	58 797	27 880	63 354	38 202	86 388
till allmänheten direkt: i egen salubutik	9 027	23 503	11 512	29 646	12 563	32 208
på annat sätt....	9 500	19 000	—	—	3 000	5 700
Summa	40 746	101 300	39 392	93 000	53 765	124 296
därav rostat i eget rosteri	40 746	101 300	39 392	93 000	53 765	124 296
5. Lönerostning (rostad kvantitet och bruttolön): för grossister och importörer	4 477 587	245 042	4 756 063	253 975	5 860 013	320 958
för detaljhandlare ..	3 063 271	187 596	3 129 076	191 548	3 342 422	201 965
ej spec.	2 790 950	155 990	2 832 701	155 489	2 804 395	144 258
Summa	10 331 808	588 628	10 717 840	601 012	12 006 830	667 181

Stegringen år 1934 av den för grossister och importörer rostade kaffemängden härrör i huvudsak från ett enda större företag, vars rostning från år 1933 ökats med c:a 50 %. Den genomsnittliga lönen per kg rostat kaffe är enligt tabellen 5½ öre för grossister, 6 öre för detaljhandlare och 5·1 öre för den ej specificerade kvantiteten. Enligt för år 1935 gällande prislister, som insänts av ett antal göteborgsfirmer, beräknas nettolönen för rostning åt grossister och importörer till 5 öre per kg. För rostning åt detaljhandlare har uppgivits en avgift av 6 öre per kg vid rostning av poster om minst 50 kg, 8 öre för 30—50 kg (maximivgift kr. 3:00 per rost) och för poster under 30 kg 12 öre per kg (maximivgift kr. 2:40); minimivgiften för rostning är kr. 1:60 per rost. Antalet kunder, för vilkas räkning lönerostning utförts, har för år 1934 uppgivits till 1 502, varav 77 grossister och importörer samt 1 425 detaljhandlare. Från 11 företag saknas uppgift om kundantal; den rostade kvantiteten vid dessa var 2 341 ton och rostningslönen uppgick till 88 250 kr.

De redovisade lönerosterierna äro i stor utsträckning små företag, som bedrivs av innehavaren själv utan någon som helst anställd *personal*, ibland med tillfällig hjälp av ett rosteribiträde. Den i nedanstående tab. 6 upptagna personalen är därför till antalet ringa. Beträffande förvaltnings- och kontorspersonalen är dessutom att märka, att ett antal större rosterier icke redovisat någon sådan personal, då denna huvudsakligen sysselsättes i andra av ägarefirmorna drivna rörelsegrenar.

Tab. 6. Lönerosterier: Anställd personal åren 1932—1934.

	Antal personer vid slutet av år			Sammanlagd lönesumma för år		
	1932	1933	1934	1932	1933	1934
1. För kaffehandel och rostning helt eller huvudsakligen anställd personal:						
förvaltnings- och kontorspersonal	14	13	13	44 578	43 748	45 589
arbetarpersonal	66	69	72	169 443	176 823	186 832
2. Inom kaffehandeln delvis sysselsatt personal:						
förvaltnings- och kontorspersonal	3	3	3	6 000	5 100	5 100
arbetarpersonal	3	3	3	3 430	3 598	3 281

Av de redovisade 40 lönerosterierna ha 11 bedrivit verksamheten i *egna fastigheter* med nedanstående uppgivna värde 1934:

	Kronor
Taxeringsvärde	379 000
Brandförsäkringsvärde	442 000
Nuvarande värde	490 800

En firma, som år 1934 rostade 204 ton kaffe, har icke lämnat några uppgifter om fastigheter eller inventarier. Övriga 28 rosterier erlade år 1934 för *förhyrda rosterilokaler* en sammanlagd årshyra av 97 883 kr.

Anskaffningsvärdet av för rostningen använda *maskiner och inventarier* har uppgivits till sammanlagt 1 036 211 kr. och deras uppskattade nuvarande värde till 908 509 kr. eller 87·7 % av anskaffningsvärdet.

Lagervärdet, som med hänsyn till den obetydliga kaffeförsäljningen är tämligen lågt, framgår av omstående tablå.

	1932	1933	1934
Orostat kaffe.....	kg 6 180	9 945	18 350
	kr. 10 960	17 354	30 189
Rostat kaffe.....	kg 550	750	970
	kr. 1 325	1 830	2 071
Kaffeemballage.....	kr. 100	80	22 433
Summa	kr. 12 385	19 264	54 693

Varufordringar för kaffe ha för åren 1932—1934 uppgivits till resp. 4 200, 5 287 och 10 005 kr.

De viktigare tillgångsposterna uppgingo, enligt ovanstående, till följande värdebelopp år 1934:

	Kronor	%
Egna fastigheter.....	490 800	33·5
Maskiner och inventarier.....	908 509	62·1
Lager.....	54 693	3·7
Varufordringar.....	10 005	0·7
Summa	1 464 007	100·0

De inkomna uppgifterna rörande lönerosteriernas kapital och nettovinst äro sammanställda i tab. 7. Tabellens siffror avse 17 firmor, som lämnat fullständig redovisning i här berörda hänseenden. Från 9 företag saknas alldeles uppgift om såväl kapital som vinst. 14 firmor ha redovisat nettovinst och (i två fall) främmande kapital men däremot icke eget kapital. För sistnämnda firmor uppgick åren 1932—34 rostningslönen till resp. 131 902, 133 213 och 125 049 kr., det främmande kapitalet till resp. 21 891, 21 823 och 32 344 kr. samt nettovinsten till resp. 48 216, 48 100 och 57 420 kr. En firma har redovisat en förlust av resp. 459, 2 847 och 1 378 kr. åren 1932—1934, vilka belopp äro frånräknade nettovinsten i tab. 7.

Tab. 7. Lönerosterier: Eget och främmande kapital samt nettovinst (kr.)
1932—1934.

	1932	1933	1934
Eget kapital:			
aktiekapital och annat eget kapital.....	278 039	284 472	302 355
fonder (för aktiebolag och föreningar).....	339 268	398 525	449 969
Främmande kapital:			
långt.....	185 795	179 407	180 232
kort.....	118 981	36 413	55 457
Nettovinst (- förlust):			
på hela rörelsen.....	99 636	86 436	228 059
däruv på kaffehanteringen.....	93 969	81 846	223 211
Summa	1 021 719	985 253	1 216 072
Total omsättning (17 firmor).....	61 548	39 562	81 589
däruv kaffeförsäljning.....	61 548	39 562	81 589
Rostningslön.....	394 657	402 181	483 806

De i frågeformulären begärda uppgifterna om vissa kostnader hänföra sig till försäljning av kaffe och ifrågakomma därför beträffande lönerosterierna endast i det fåtal fall, då kaffeförsäljning ägt rum vid sidan av rosterirörelsen. De redovisade beloppen äro därför synnerligen obetydliga: för åren 1932—1934 ha uppgivits reklam- och annonskostnader med resp. 140, 120 och 120 kr., transportkostnader

från importplats till lager resp. 100, 100 och 150 kr., transportkostnader från lager till kund resp. 6 658, 6 974 och 7 928 kr. samt slutligen förluster på varufordringar resp. 720, 0 och 512 kr.

Beträffande till stat och kommun erlagda *skatter* saknas uppgifter från ett antal mindre betydande företag. För de övriga uppgingo de redovisade beloppen, som avse under resp. år erlagda skatter, till nedanstående:

Av firman eller firmainnehavaren	1932	1933	1934
erlagda skatter:			
till staten	kronor 13 994	12 163	7 459
» kommun	» 18 021	17 577	11 105
Av personalen erlagda skatter:			
till staten	» 4 382	4 774	6 787
» kommun	» 9 046	10 042	14 608

3. Kaffegrossister utan rosteri.

Till denna grupp hava, såsom tidigare nämnts, förts sådana specialaffärer i kaffe, som icke utföra kafferostning vid egna rosterier. Gruppen omfattar 38 firmor, varav 8 voro anslutna till Sveriges Kolonialvaru-Engrossisters Riksförbund eller Sveriges Rosteriers Förening. Summariska uppgifter angående *omsättningen* äro sammanställda i tab. 8 å nästa sida. Ett av företagen har lämnat redovisning endast för år 1934; dess totalomsättning uppgick nämnda år till 2·7 milj. kr. och dess försäljning av orostat kaffe till 1 881 ton med ett värde av 1·7 milj. kr. Av dess till 1 904 ton uppgivna kaffeimport äro endast 460 ton upptagna här, medan återstoden förts över till ett av handelsrosterierna, som bedrivit importen i samköp med här berörda firma och som redovisat motsvarande importkvantiteter även för de föregående åren. Då ifrågavarande firma handlat med andra varor än kaffe i relativt större omfattning än övriga redovisade firmor, har den totala kaffeförsäljningens relativa andel av totalomsättningen år 1934 sjunkit till 86·5 % från omkring 93 % de båda föregående åren (frånräknas firmans omsättningssiffror, blir siffran för 1934 i stället c:a 94 %).

Såsom framgår av tab. 8, har kaffeförsäljningen kvantitativt sett uppgått till högre belopp än den deklarerade importen. Omräknas det rostade kaffet till orostat vikt, visar det sig, att omkring $\frac{2}{3}$ av försäljningen täckas av egen import, medan återstoden alltså består av kaffe, som inköpts från andra inhemska grossister. Härvid har då icke medräknats den ovan nämnda importkvantitet år 1934, som redan upptagits bland handelsrosteriernas import. Den i tabellen angivna importkvantiteten år 1934 kommer på 24 av de redovisade firmorna, vadan alltså 14 firmor handlat uteslutande med från svenska firmor inköpt kaffe.

De under åren 1932—1934 försålda och levererade kaffekvantiteterna uppgingo till resp. 3 875, 4 000 och 6 090 ton (kvantiteterna angivna efter omräkning av rostkaffet till orostat vikt). Per leverans sålda men vid slutet av år 1934 uttagna kaffepartier ha redovisats endast av 8 firmor med en sammanlagd kvantitet av 2 040 ton rostat och orostat kaffe; för 240 ton därav har uppgivits ett värde av 529 000 kr.

Av de försålda (och levererade) råkaffekvantiteterna såldes åren 1932 och 1933 omkring 41 % och år 1934 c:a 60 % i orostat skick (skillnaden beroende på ovan nämnda firma, som lämnat redovisning endast för år 1934). Det rostade kaffet utgjordes till 6·6 % åren 1932 och 1933 samt till 8·5 % år 1934 av specialförpackningar med av resp. firmor fastställt utförsäljningspris. Paketkaffe utan fastställt utförsäljningspris är ej redovisat men har av vissa firmor angivits förekomma.

Det orostade kaffet har, såsom framgår av tab. 8, huvudsakligen levererats till återförsäljare med parti- eller minutaffär. Av det rostade kaffet ha 14 à 15 procent

Tab. 8. Kaffegrossister utan rosteri: Omsättning åren 1932—1934.

	Å r 1 9 3 2		Å r 1 9 3 3		Å r 1 9 3 4	
	kg	kr.	kg	kr.	kg	kr.
1. Total försäljningssumma (hela rörelsen) ..	—	9 360 746	—	8 716 521	—	11 518 828
2. Importerat kaffe: orostat rostat	2 515 554 35 773	3 732 527 49 266	2 864 878 30 815	3 184 541 49 972	3 888 812 13 030	4 063 797 17 543
3. Försålt och levererat orostat kaffe:						
till återförsäljare med parti- eller minut- affär	1 582 032	3 383 523	1 636 100	3 033 253	3 599 230	4 755 138
till andra återförsäl- jare	2 800	5 000	—	—	26 000	46 500
till allmänheten di- rekt: i egen salu- butik	21	57	17	41	30	63
på annat sätt	11 689	25 926	9 625	20 024	7 723	15 755
Summa	1 596 542	3 414 506	1 645 742	3 053 318	3 632 983	4 817 456
4. Försålt och levererat rostat kaffe:						
till återförsäljare med parti- eller minut- affär	1 593 010	4 442 942	1 644 052	4 251 413	1 649 257	4 120 200
till andra återförsäl- jare	25 883	71 939	26 429	69 363	84 294	206 068
till allmänheten di- rekt: i egen salu- butik	12 266	42 267	16 124	48 078	20 012	61 856
på annat sätt	259 941	706 093	265 550	727 341	287 762	762 509
Summa	1 891 100	5 263 241	1 952 155	5 096 195	2 041 325	5 150 633
däraf specialför- packningar med fastställt pris	124 244	279 553	127 855	325 195	173 600	442 164

sålt direkt till allmänheten, större delen genom agenter och kaffedepoter, mot efterkrav, postförskott o. d. Ett antal firmor har uteslutande bedrivit sin kaffeförsäljning på sistnämnda sätt (postorderfirmor). En del av det sålunda försålda kaffet torde ha förmedlats till allmänheten genom s. k. ambulerande handel. För allt till återförsäljare med parti- eller minutaffär försålt kaffe har redovisats ett antal kunder åren 1932—1934 av resp. 10 128, 10 130 och 12 893, varav resp. 6, 57 och 84 huvudsakligen med parti-affär och återstoden detaljhandlare, restauranger, kaféer o. d. Redovisning av kundantalet saknas beträffande 7 firmor med en försäljning år 1934 av 2 174 ton orostat och 268 ton rostat kaffe.

Firmornas fördelning med hänsyn till kaffeförsäljningens omfattning (år 1934) framgår av tablån här nedan.

Kaffeomsättning per firma i 1000-tal kr.	Antal firmor	Kaffeförsäljning Kronor
Intill 100	16	733 227
100 till 500	16	4 045 277
500 » 1 000	5	3 500 944
Över 1 000	1	1 688 641
	Summa 38	9 968 089

Utestående *varufordringar* för kaffe (inkl. kundväxlar) ha redovisats med följande belopp:

	Kronor
1932	1 608 682
1933	1 643 757
1934	1 696 093

En sammanfattning av de ovan berörda viktigare tillgångsposterna år 1934 meddelas här nedan:

	Kronor	%
Egna fastigheter.....	492 000	11·7
Inventarier.....	228 414	5·4
Lager.....	1 795 953	42·6
Varufordringar för kaffe.....	1 696 093	40·3
Summa	4 212 460	100·0

Inkomna uppgifter rörande *eget och främmande kapital* samt nettovinst under åren 1932—1934 äro sammanförda i tab. 11.

Tab. 11. Kaffegrossister utan rosteri: Eget och främmande kapital samt nettovinst (kr.) 1932—1934.

	1932	1933	1934
Eget kapital:			
aktiekapital och annat eget kapital	1 999 729	2 049 024	1 961 125
fonder (för aktiebolag)	173 064	196 082	198 866
Främmande kapital:			
långt	226 281	279 559	643 829
kort	721 250	635 350	775 424
Nettovinst (- förlust):			
på hela rörelsen	168 822	137 403	175 476
däruv på kaffehanteringen.....	166 179	133 705	173 091
Summa	3 289 146	3 297 418	3 754 720
Total omsättning (25 firmor)	8 106 199	7 555 365	7 664 414
däruv kaffeförsäljning	7 555 286	7 101 931	7 207 602

I ovanstående tabell är ej inräknad en firma, som lämnat uppgifter endast för år 1934, och vidare äro därur uteslutna 12 firmor, vilka icke uppgivit något eget kapital. Kaffeförsäljningen för sistnämnda firmor har för åren 1932—34 uppgivits till resp. 1 122 461, 1 047 582 och 1 071 846 kr., främmande långt kapital till resp. 224 935, 198 475 och 230 805 kr., främmande kort kapital till resp. 97 646, 113 660 och 90 614 kr. samt nettovinst å kaffeförsäljning till resp. 40 489, 29 482 och 56 302 kr. Från den i tab. 11 redovisade nettovinsten har dragits av 3 firmor deklarerad förlust med resp. 8 940, 9 157 och 1 911 kr. Kaffeförsäljningen vid dessa 3 firmor hade år 1934 ett värde av 144 905 kr.

I tablån å omstående sida ha uppgifterna om kapital och nettovinst sammanställts för år 1934, varvid firmorna uppdelats i aktiebolag och andra. I tablån äro ej medräknade företag, som icke redovisat någon vinst, men däremot ingår den firma, som lämnat uppgifter endast för år 1934.

	Aktiebolag (14 st.)		Andra (8 st.)	
	Kronor	%	Kronor	%
Eget kapital:				
aktie- resp. annat insatskapital.....	2 108 300	37·9	791 175	69·3
fonder	2 198 866	39·6	—	—
Främmande kapital: långt	504 562	9·1	136 582	12·0
kort	629 949	11·3	115 765	10·1
Nettovinst: å hela rörelsen.....	118 946	2·1	97 986	8·6
därav å kaffehanteringen.....	101 040	1·8	97 838	8·6
Summa	5 560 623	100·0	1 141 508	100·0
Kaffeomsättning.....	6 612 245	—	2 019 430	—
Nettovinst av kaffe i % av kaffeomsättningen ..	—	1·5	—	4·8

Uppgifter om *omkostnader* för kaffeförsäljningen saknas alldeles från 7 firmor med en sammanlagd kaffeomsättning under åren 1932—1934 av resp. 672 201, 531 434 och 2 256 656 kr. För de övriga äro de redovisade kostnadsposterna jämte vissa andra i det föregående behandlade omkostnader sammanställda i tablån här nedan. På en del punkter ha de framställda frågorna lämnats obesvarade utan att det tydligt framgår, huruvida kostnader av ifrågavarande slag förekommit eller ej. Uppgifterna för 1934 äro i någon mån fullständigare än för de båda föregående åren.

	1 9 3 2		1 9 3 3		1 9 3 4	
	Kronor	i % av kaffeomsättningen	Kronor	i % av kaffeomsättningen	Kronor	i % av kaffeomsättningen
Reklam- och annonskostnader	36 073	0·5	27 384	0·4	85 092	1·1
Resekostnader <i>utom</i> löner	176 270	2·2	203 645	2·7	229 532	3·0
Transportkostnader:						
från importplats till lager	10 371	0·1	10 717	0·1	12 164	0·2
från lager till kund....	75 644	0·9	85 810	1·1	105 186	1·3
Av kunder åtnjutna rabatter	87 448	1·1	70 434	0·9	64 605	0·8
Förluster på varufordringar	67 842	0·9	64 784	0·9	74 366	1·0
Summa	453 648	5·7	462 774	6·1	570 945	7·4
Löner till förvaltnings- och kontorspersonal	345 177	4·3	363 960	4·8	428 374	5·6
Löner till arbetarpersonal	83 037	1·0	85 730	1·1	105 398	1·4
Provisionsagenter.....	129 923	1·6	131 927	1·7	143 791	1·9
Hyror	.	.	.	.	75 295	1·0
Kaffeomsättning	8 005 246	—	7 618 079	—	7 711 433	—

Beträffande de ovan redovisade resekostnaderna bör anmärkas, att under nämnda rubrik även ingår ersättning, som en av firmorna erlagt till ett med densamma lierat företag för av detta verkställd distribution, fakturering och inkassering.

I omstående tablå äro för ett tjugotal firmor sammanställda uppgifter om olika omkostnaders storlek år 1934 dels absolut, dels i relation till de sålda kaffe-

kvantiteterna. Två olika serier meddelas, nämligen en beträffande orostat kaffe och en beträffande rostat kaffe. I fråga om den förstnämnda har vid beräkningen av relationstalen det rostade kaffet medtagits efter förvandling av vikten till råkaffevikt, medan i fråga om de firmor, som huvudsakligen sålt rostat kaffe, ingen hänsyn tagits till den jämförelsevis ringa kvantiteten orostat kaffe.

	Omkostnader för orostat kaffe		Omkostnader för rostat kaffe	
	Kronor	Öre pr kg	Kronor	Öre pr kg
Reklam- och annonskostnader	600	0·0	80 141	6·2
Resekostnader <i>utom</i> löner	49 755	3·6	77 245	6·0
Transportkostnader:				
från importplats till lager	6 374	0·5	5 964	0·5
från lager till kund	20 126	1·5	62 294	4·8
Av kunder åtnjutna rabatter.....	10 634	0·8	52 501	4·1
Förluster på varufordringar	44 096	3·2	20 178	1·5
Löner:				
till förvaltningspersonal	129 076	9·4	214 392	16·6
<i>däraf</i> till resande	54 549	4·0	28 933	2·2
till arbetarpersonal	39 697	2·9	39 358	3·0
Provisionsagenter	21 682	1·6	113 339	8·7
Summa	322 040	23·5	665 412	51·4
Försålt kaffe: rostat..... kg	239 619		1 294 584	
orostat	1 082 137		81 338	
Kaffeförsäljningens värde..... kr.	2 712 445		3 421 329	
Importerat orostat kaffe	1 328 201		1 164 594	

Uppgifter om erlagda *skatter* saknas alldeles från några, i regel mindre betydande firmor. På grund av ofullständig redovisning meddelas inga skattesiffror rörande personalen för åren 1932 och 1933.

	1932	1933	1934
Av firman eller firmainnehavaren			
erlagda skatter:			
till staten	kronor 23 714	23 950	21 836
» kommun	» 33 607	39 507	32 275
Av personalen erlagda skatter:			
till staten	» .	.	28 826
» kommun	» .	.	47 124

4. Blandad partihandel i förening med rosterirörelse.

Till denna grupp hava förts 54 firmor, vilka bedriva rostning och försäljning av kaffe i samband med annan partihandelsrörelse. Av firmorna voro 41 anslutna till (endera eller båda) förut omnämnda grossist- och rosteriorganisationer. Då i fråga om här berörda firmor bokföringen sker gemensamt för hela rörelsen, har det på vissa punkter visat sig svårt att erhålla exakta uppgifter beträffande kaffehanteringen särskilt. I åtskilliga fall ha uppgiftslämnarne ej kunnat meddela annat än approximativt beräknade siffror. Beträffande *omsättningen* synas de avgivna uppgifterna dock i regel vara tillfredsställande. I tab. 12 å nästa sida äro företagens omsättningssiffror sammanställda för åren 1932—1934. En större firma har lämnat redovisning endast för år 1934; totalomsättningen för denna har uppgivits till 5·4 milj. kr. och kaffeomsättningen till 1·6 milj. kr.

Tab. 12. Blandad partihandel med rosterirörelse: Omsättning åren 1932—1934.

	Å r 1 9 3 2		Å r 1 9 3 3		Å r 1 9 3 4	
	kg	kr.	kg	kr.	kg	kr.
1. Total försäljningssumma (hela rörelsen) ...	—	264 815 390	—	270 080 403	—	292 761 428
2. Importerat kaffe: orostat	11 807 209	15 861 900	18 458 587	18 967 100	16 890 275	17 451 800
3. Försålt och levererat orostat kaffe: till återförsäljare med parti- eller minutaffär	4 482 600	8 464 650	5 216 100	8 818 500	5 940 100	9 508 700
4. Försålt och levererat rostat kaffe: till återförsäljare med parti- eller minutaffär	9 038 672	23 052 624	9 287 812	22 025 176	10 123 577	22 897 391
till andra återförsäljare	3 800	9 500	4 480	11 207	4 882	12 203
till allmänheten direkt: i egen salubutik	130 326	442 676	189 219	601 617	188 200	589 106
Summa	9 172 798	23 504 800	9 481 511	22 638 000	10 316 659	23 498 700
därav rostat i eget rosteri	7 223 226	17 714 267	7 593 657	17 252 900	7 715 698	16 989 700
därav specialförpackningar med fastställt pris....	141 120	362 375	3 683 818	9 001 235	4 134 274	9 689 250
5. Lönerostning (rostad kvantitet och bruttolön):						
för grossister och importörer	156 178	8 084	83 086	4 386	50 120	2 528
för detaljhandlare ..	1 554 480	89 645	1 709 320	97 740	1 780 596	99 525
ej spec.	152 778	8 030	206 200	10 648	323 191	23 595
Summa	1 863 436	105 759	1 998 606	112 774	2 153 907	125 648

Enligt tabellens siffror utgör för hela gruppen kaffeförsäljningen 11 à 12 % av den totala omsättningen. Ett par av firmorna ha i detta sammanhang påpekat, att vissa av de övriga artiklar som föras, såsom socker, mjöl, margarin, gödningsämnen m. m., lämna mycket liten förtjänst, som ej en gång täcker deras procentuella andel av de totala omkostnaderna. Kaffeförsäljningen skulle därför enligt deras mening äga betydligt större betydelse för firmornas ekonomi, än vad dess procentuella andel av omsättningen ger vid handen.

Samtliga hithörande firmor utom sex importerade själva råkaffe; sistberörda sex firmor voro emellertid av ringa betydenhet, i det deras försäljning år 1934 uppgick till endast 18 ton orostat och 147 ton rostat kaffe. De redovisade importkvantiteterna utgjorde resp. 31, 41 och 37 procent av rikets totala kaffeimport under åren 1932—1934. Importsiffrorna avse såväl egen direkt som genom speditörer förmedlad import. I vissa fall synes ej uteslutet, att dubbelräkning förekommer, då importen ägt rum i samköp med annan firma eller kaffet inköpts oförtullat från svensk grossist.

Omräknas kvantiteterna rostat kaffe till rå vikt, uppgå kaffeleveranserna under åren 1932—1934 till resp. 15 534, 16 640 och 18 370 ton orostad vara. Härav sål-

des resp. 29, 31 och 32 % som orostat till återförsäljare med parti- eller minutaffär. Till samma slag av kunder gick även huvudparten av det rostade kaffet, och endast en mindre del (de två senaste åren c:a 2 %) försåldes direkt till allmänheten i egna salubutiker. Antalet återförsäljarekunder har av de firmor, som lämnat uppgifter i detta avseende, för år 1934 uppgivits till 23 810, varav 354 huvudsakligen med partiaffär. Redovisning om kundantalet saknas från 9 företag med en försäljning år 1934 av 517 ton orostat och 500 ton rostat kaffe.

Av det rostade kaffet voro c:a 40 % specialmärken i egna förpackningar med av resp. försäljarefirmor fastställt utförsäljningspris. Den stora ökningen från 1932 till 1933 av denna kaffetyp beror på att ett större företag, enligt redovisningen, först år 1933 upptagit försäljning därav. Samma företag upplyser om att de kunder som så vilja få sälja till lägre priser än de av försäljarefirman fastställda.

Förutom ovan berörda under resp. år sålda och levererade kaffekvantiteter hava redovisats c:a 1 250 ton kaffe, som sålts per leverans och vid slutet av år 1934 ej voro uttagna. Redovisningen är emellertid ej fullständig på denna punkt, då ett antal firmor och däribland ett par av de större uppgivit sig sakna statistik härutinnan.

Av det försålda rostade kaffet voro 75 à 80 % rostade vid egna rosterier. Förutom denna handelsrostning utfördes lönerostning av en del firmor. Huvudsakligen skedde denna för egna råkaffekunders räkning. Antalet sådana kunder har för år 1934 uppgivits till 8 533, varav 10 importörer och grossister. Redovisning om kundantalet saknas emellertid beträffande en rostad kvantitet av 778 ton och en rostningslön av 40 357 kr.

Nedanstående tablå utvisar firmornas fördelning i storleksklasser efter kaffeförsäljningens omfattning:

Kaffeomsättning per firma i 1000-tal kr.	Antal firmor	Total omsättning Kronor	Därav kaffeförsäljning Kronor
Intill 100	12	6 827 199	643 767
100 till 500	29	45 354 641	6 522 743
500 » 1 000	8	30 080 743	5 526 126
Över 1 000	5	210 498 845	20 314 764
Summa 54		292 761 428	33 007 400

Då kaffeförsäljningen vid här ifrågakommande firmor endast utgör en del av hela affärsverksamheten, ställer det sig givetvis svårt att redovisa speciellt för denna verksamhetsgren sysselsatt *personal*. Den såsom helt eller huvudsakligen anställd för kaffehantering redovisade personalen är därför i regel uppskattningsvis angiven. Mera i undantagsfall torde personal vara uteslutande avdelad för kaffehantering, såsom i fråga om rosteripersonal, i vissa fall särskilda kafferesande o. d. I allmänhet är resp. firmors hela personal redovisad såsom *delvis* sysselsatt inom kaffehandeln, men i somliga fall upptages ej hela personalen utan endast ett uppskattat antal för kaffehantering särskilt anställda. De meddelade personaluppgifterna äro sammanförda i omstående tab. 13.

Beträffande redovisningen av tillgångar framträda samma svårigheter som i fråga om personalen. Enligt formulärets anvisningar skulle, då exakta uppgifter om fastigheter och inventarier för kaffehandeln icke voro tillgängliga, av de totala värdebeloppen så stor del föras på kaffehantering, som svarade mot dennas andel av totalomsättningen. En dylik uppskattning har också i de flesta fall verkställts.

I fråga om egna eller hyrda lokaler ha uppgifter lämnats av samtliga firmor utom

Tab. 13. Blandad partihandel med rosterirörelse: Anställd personal åren 1932—1934.

	Antal personer vid slutet av år			Sammanlagd lönesumma för år		
	1932	1933	1934	1932	1933	1934
1. För kaffehandel och rostning helt eller huvudsakligen sysselsatt personal:						
förvaltnings- och kontorspersonal	68	71	76	429 621	469 811	459 311
arbetarpersonal	121	122	130	290 467	305 801	336 253
2. Inom kaffehandeln delvis sysselsatt personal:						
förvaltnings- och kontorspersonal	652	667	758	2 943 538	2 940 118	3 226 605
arbetarpersonal	335	344	400	792 725	829 173	1 036 137
3. Provisionsagenter för kaffehandeln ..	26	24	31	30 971	32 886	32 320

5 (med en kaffeomsättning år 1934 av 1 157 900 kr.). *Egna fastigheter* för kaffehanteringen ha deklarerats av 35 företag med följande belopp år 1934:

	Kronor
Taxeringsvärde	2 791 492
Brandförsäkringsvärde	2 069 698
Nuvarande värde	2 955 519

En av firmorna har ej redovisat brandförsäkringsvärde; taxeringsvärdet av för kaffehanteringen avsedda fastigheter uppgick i detta fall till 1·1 milj. kr.

14 firmor ha bedrivit verksamheten enbart i *hyrda lokaler*, varjämte 8 av de företag, som deklarerat egna fastigheter, jämväl disponerat hyrda lokaler för sin rörelse. Årshyran för samtliga hyrda lokaler har uppgivits till sammanlagt 185 714 kr.

Uppgifter om *maskiner och inventarier* ha i allmänhet lämnats, ehuru siffrorna synas ha i viss mån olika innebörd. I vissa fall anges nämligen, att kontorsinventarier och bilar ej ingå i redovisningen, i andra fall däremot att så är fallet men oftast utan angivande av huru härmed förhåller sig. Anskaffningsvärdet av inventarier för kaffehandeln är uppskattningsvis beräknat till 446 906 kr. med ett nuvarande värde av 314 368 kr. (70·3 %). Beträffande de för rostningen använda maskinerna och inventarierna torde de meddelade värdeuppgifterna vara mera exakta. Deras anskaffningsvärde har uppgivits till 1 426 969 kr., varemot svarar ett uppskattat nuvarande värde av 1 105 291 kr. (77·5 %).

Lagerbehållningen åren 1932—1934 av kaffe m. m. framgår av omstående tab. 14. Fyra firmor ha endast redovisat lager för år 1934 (orostat kaffe 2 865 ton och 4 778 204 kr., rostat kaffe 226 ton och 543 069 kr., kaffeemballage 134 900 kr. samt utlånade inventarier 25 485 kr.).

Från 20 firmor, däribland Kooperativa Förbundet, ha inga uppgifter lämnats om *varufordringar* för kaffe. Dessa firmors kaffeförsäljning år 1934 uppgick till ett värde av 18·9 milj. kr. För de återstående äro nedanstående belopp redovisade:

	Kronor
1932	2 563 154
1933	2 502 743
1934	3 208 718

tabellen redovisade firmorna ha ej uppgivit någon vinst på kaffehantering; dessa firmors totala omsättning uppgick år 1934 till 5 438 000 kr., kaffeförsäljningen till 975 000 kr. och totala nettovinsten till 7 200 kr. — Att den för kaffehantering uppgivna vinsten är proportionsvis så hög i förhållande till totalvinsten, har i åtskilliga fall angivits bero därpå, att kaffet lämnar relativt högre vinst än övriga artiklar och f. ö. ofta bidrager till ett något så när tillfredsställande totalresultat.

Beträffande ett antal firmor med mera genomgående fullständig redovisning på dessa punkter har en sammanställning gjorts av kapital- och vinstposterna för år 1934, vilken återges här nedan.

	Aktiebolag (32 st.)		Andra (11 st.)	
	Kronor	%	Kronor	%
Eget kapital: aktie- resp. annat insatskapital....	15 859 900	44·7	2 869 505	58·4
fonder	5 593 119	15·8	257 474	5·2
Främmande kapital: långt	6 457 815	18·2	623 171	12·7
kort	6 297 983	17·7	777 971	15·8
Nettovinst: å hela rörelsen	1 268 326	3·6	389 111	7·9
därav å kaffehanteringen.....	317 906	0·9	168 136	3·4
Summa	35 477 143	100·0	4 917 232	100·0
Total omsättning.....	102 662 880	—	14 697 700	—
Nettovinst (total) i % av d:o}	—	1·2	—	2·6
Kaffeomsättning	15 013 667	—	2 488 953	—
Nettovinst av kaffe i % av d:o}	—	2·1	—	6·8

Redovisningen av *omkostnader* för kaffehantering liden av tämligen stor ofullständighet. Först och främst saknas alldeles sådana uppgifter beträffande 13 firmor, som åren 1932—1934 hade en kaffeomsättning av resp. 2 559 258, 2 520 018 och 2 275 177 kr. Vidare har det i åtskilliga fall varit uppgiftslämnaren omöjligt att på enstaka punkter särskilja omkostnaderna för kaffehantering från rörelsens totala omkostnader. De uppgifter, som inkommit, äro sammanställda i nedanstående tablå, som dock icke kan göra anspråk på att mera fullständigt klarlägga den här behandlade kaffehanteringsgruppens kostnadsförhållanden. Löneuppgifterna äro ej medtagna i denna sammanställning.

	1 9 3 2		1 9 3 3		1 9 3 4	
	Kronor	I % av kaffeomsättningen	Kronor	I % av kaffeomsättningen	Kronor	I % av kaffeomsättningen
Reklam- och annonskostnader	41 142	0·1	40 691	0·1	52 024	0·2
Resekostnader <i>utom</i> löner	186 993	0·6	200 502	0·7	257 162	0·8
Transportkostnader:						
från importplats till lager	90 935	0·3	161 417	0·6	133 011	0·4
från lager till kund	281 406	1·0	268 520	0·9	299 524	1·0
Av kunder åtnjutna rabatter	423 870	1·4	465 132	1·6	562 985	1·8
Förluster på varufordringar	75 604	0·3	68 531	0·2	94 065	0·3
Summa	1 099 950	3·7	1 204 793	4·1	1 398 771	4·5
Kaffeomsättning	29 515 951	—	29 049 256	—	30 857 871	—

På grund av ovan berörda ofullständighet hos redovisningen har någon genomgående bearbetning icke kunnat verkställas för beräkning av kostnadernas storlek per kg sålt kaffe. De kostnadsposter, som mera allmänt redovisats, ha genomgåts för ett antal firmor med följande medelsiffror som resultat: resekostnader utom löner 2·7 öre pr kg orostat och 10·7 öre pr kg rostat kaffe, transportkostnader från importplats till lager resp. 0·8 och 0·5 öre, d:o från lager till kund resp. 2·0 och 4·2 öre samt rabatter till kunder 4·2 resp. 2·9 öre pr kg.

Av personalen erlagda *skatter* ha i så stor utsträckning redovisats endast för år 1934, att några siffror för de föregående åren icke meddelas i tablån nedan. De av firmorna erlagda skatterna hänföra sig till deras totala verksamhet och icke till kaffehanteringen enbart.

Av firman eller firmainnehavaren erlagda skatter:		1932	1933	1934
till staten	kronor	327 069	620 483	715 039
» kommun.....	»	474 165	447 955	500 667
Av personalen erlagda skatter:				
till staten	»	.	.	360 520
» kommun.....	»	.	.	466 810

5. Blandad partihandel utan rosterirörelse.

Denna underavdelning är den i fråga om antalet redovisade firmor största, i det 107 sådana här meddelat begärda uppgifter. Av dessa firmor voro 38 anslutna till Sveriges Kolonialvaru-Engrossisters Riksförbund.

De redovisade företagen bedriva partihandel med rostat och orostat kaffe vid sidan av handel med kolonialvaror, socker, spannmål, konserver m. m. *Kaffeförsäljningen* har, såsom framgår av de i tab. 16 å nästa sida meddelade siffrorna, under de tre senaste åren utgjort 12—14 procent av hela omsättningen efter värdet räknat.

Den redovisade kaffeförsäljningen täckes till omkring $\frac{2}{3}$ av firmornas egen kaffeimport. De i tab. 16 upptagna importkvantiteterna hänföra sig till 50 av gruppens firmor; över hälften av dessa grunda alltså sin verksamhet icke på egen import utan på inköp från andra grossister.

Efter omräkning av det rostade kaffet till orostad vikt uppgingo de totala försäljningskvantiteterna under åren 1932—1934 till resp. 5 858, 6 058 och 5 945 ton orostad vara. Härav har inemot hälften sålts i orostad form och återstoden efter föregående rostning, vilken utförts vid lönerosterier. Av rostkaffet ha 4 à 5 % angivits vara specialförpackningar med fastställt utförsäljningspris. Största delen av såväl det orostade som det rostade kaffet har försålts till återförsäljare med parti- eller minutaffär. Antalet kunder av nämnt slag har för år 1934 uppgivits till 22 457, varav 119 huvudsakligen med parti-affär. Redovisning av kundantalet saknas beträffande 17 firmor, vilka år 1934 försålde 210 ton orostat och 279 ton rostat kaffe. Av 23 firmor (med en försäljning år 1934 av 1 758 ton orostat och 755 ton rostat kaffe) har deklarerats sammanlagt 197 ton vid slutet av år 1934 per leverans försålt men outtaget kaffe; värdet av berörda kaffekvantitet har uppgivits till 352 000 kr.

Tab. 16. Blandad parthandel utan rosteri: Omsättning åren 1932—1934.

	Å r 1 9 3 2		Å r 1 9 3 3		Å r 1 9 3 4	
	kg	kr.	kg	kr.	kg	kr.
1. Total försäljningssumma (hela rörelsen) ..	—	82 745 814	—	84 218 457	—	89 155 815
2. Importerat kaffe: orostat	3 349 218	4 360 851	4 368 711	4 848 709	4 105 235	4 310 262
3. Försålt och levererat orostat kaffe:						
till återförsäljare med parti- eller minutaffär	2 842 219	5 196 557	2 858 229	4 971 290	2 681 830	4 478 223
till andra återförsäljare	103 629	194 340	125 615	217 704	115 800	212 916
till allmänheten direkt: på annat sätt	4 466	9 441	2 848	6 187	3 136	6 787
Summa	2 950 314	5 400 338	2 986 692	5 195 181	2 800 766	4 697 926
4. Försålt och levererat rostat kaffe:						
till återförsäljare med parti- eller minutaffär	2 280 153	5 859 265	2 400 606	5 939 553	2 445 260	5 712 421
till andra återförsäljare	25 600	62 808	40 953	78 864	47 399	101 987
till allmänheten direkt: i egen salubutik	32 932	114 110	37 060	127 930	37 093	124 383
på annat sätt	74 893	200 784	70 718	189 493	79 993	213 371
Summa	2 413 578	6 236 967	2 549 337	6 335 840	2 609 745	6 152 162
däruv specialförpackningar med fastställt pris....	123 046	341 491	104 360	283 502	114 511	306 818

Firmornas fördelning med hänsyn till kaffeomsättningens storlek (år 1934) framgår av nedanstående tablå:

Kaffeomsättning per firma i 1000-tal kr.	Antal firmor	Total omsättning Kronor	Däruv kaffeförsäljning Kronor
Intill 100	76	35 980 314	3 034 009
100 till 500	27	38 308 588	5 174 078
500 » 1 000	4	14 866 913	2 642 001
Summa	107	89 155 815	10 850 088

Uppgifter om *personalens* storlek saknas från 8 företag, vilkas totala omsättning år 1934 uppgick till 8·1 milj. kr., varav kaffe 0·9 milj. kr. Beträffande redovisningen gäller vad som anfördes ovan (sid. 150) i sammanhang med närmast föregående underavdelning. Det med kaffeförsäljningen förbundna arbetet ingår i den för vederbörande firmors totala verksamhet anställda personalens göromål. Särskild personal för kaffehantering har därför endast i undantagsfall redovisats. En summarisk sammanställning av de inkomna uppgifterna meddelas i tab. 17 här nedan.

De i formulären framställda frågorna angående firmornas tillgångar och skulder ha i ganska stor utsträckning lämnats obesvarade, varvid uppgiftslämnarna åbero-

Tab. 17. Blandad partihandel utan rosteri: Anställd personal åren 1932—1934.

	Antal personer vid slutet av år			Sammanlagd lönesumma för år		
	1932	1933	1934	1932	1933	1934
1. För kaffehandeln helt eller huvudsakligen anställd personal:						
förvaltnings- och kontorspersonal	13	15	16	53 418	65 871	72 230
arbetarpersonal.....	9	7	10	16 210	17 360	17 762
2. Inom kaffehandeln delvis sysselsatt personal:						
förvaltnings- och kontorspersonal	516	548	562	2 052 384	2 129 237	2 179 441
arbetarpersonal.....	276	297	315	595 430	663 414	698 822
3. Provisionsagenter för kaffehandeln ..	2	3	3	.	93	411

pat omöjligheten av att ens tillnärmelsevis riktigt kunna särskilja kaffehanteringens från den övriga rörelsen. Sålunda saknas i 31 fall fullständigt uppgifter rörande för kaffehandeln använda lokaler. Totalomsättningen år 1934 har för ifrågakvarande firmor uppgivits till 16·7 milj. kr. och kaffeomsättningen till 1·5 milj. kr.

Av de övriga ha 26 firmor redovisat *egna fastigheter* för kaffehanteringens med nedanstående, i regel approximativt beräknade, värdebelopp år 1934:

	Kronor
Taxeringsvärde	338 424
Brandförsäkringsvärde	479 303
Nuvarande värde	460 205

Uteslutande *hyrda lokaler* för rörelsen förekomma i 50 fall; den sammanlagda årshyran uppgick år 1934 till 94 487 kr.

Anskaffningsvärdet av för kaffehandeln använda *inventarier* har uppgivits till 228 317 kr., varemot svarar ett uppskattat nuvarande värde av 127 413 kr. (55·8 %). Nämda belopp torde till stor del endast innefatta speciellt för kaffehanteringens avsedda inventarier (poleringsmaskiner m. m.), varemot kaffehandeln anpart av för hela rörelsen gemensamma inventarier ofta ej angivits.

Uppgifterna om *lagerbehållningen* äro sammanställda i nedanstående tab. 18. Kon-signationslager äro ej medräknade, men i övrigt synes redovisningen vara tämligen fullständig, åtminstone beträffande år 1934. Ett antal firmor har redovisat lager endast för sistnämnda år (66·6 ton orostat och 5·3 ton rostat kaffe).

Tab. 18. Blandad partihandel utan rosteri: Lager vid slutet av resp. åren 1932—1934.

	1 9 3 2	1 9 3 3	1 9 3 4
Orostat kaffe	981 891	1 206 226	1 515 841
} kg	1 816 036	1 914 789	2 315 132
} kr.	52 156	71 298	80 247
Rostat kaffe.....	110 460	129 723	146 909
} kg	14 128	22 665	12 957
} kr.	17 153	17 851	23 516
Kaffeemballage			
Till kunder utlånade inventarier			
Summa kr.	1 957 777	2 085 028	2 498 514

Varufordringar ha ej redovisats av 45 firmor med en kaffeomsättning år 1934 av 4 356 000 kr. För de övriga 62 firmorna ha uppgivits varufordringar för kaffe till ett sammanlagt belopp av

	Kronor
1932.....	1 294 396
1933.....	1 252 306
1934.....	1 352 232

De i det föregående berörda viktigare tillgångsposterna äro för år 1934 sammanförda nedan:

	Kronor	%
Egna fastigheter.....	460 205	10·4
Inventarier.....	127 413	2·9
Lager.....	2 498 514	56·3
Varufordringar.....	1 352 232	30·4
Summa	4 438 364	100·0

Redovisning rörande *eget och främmande kapital* saknas alldeles från 15 firmor. Sex firmor ha icke redovisat eget kapital men väl främmande kapital och nettovinst; deras totala omsättning uppgick åren 1932—34 till resp. 1 356 725, 1 348 968 och 1 434 688 kr., kaffeomsättningen till resp. 131 075, 147 992 och 157 181 kr., främmande kapital resp. 76 557, 79 283 och 90 519 kr., totala nettovinsten resp. 42 599, 44 309 och 38 442 kr. samt nettovinst av kaffehandeln resp. 10 342, 10 934 och 9 781 kr. För de övriga firmorna äro de inkomna uppgifterna sammanställda i nedanstående tab. 19. Från den totala nettovinsten har dragits för åren 1932—1934 redovisad förlust med resp. 45 501, 20 290 och 7 750 kr. Beträffande 25 firmor saknas uppgift om nettovinst på kaffeförsäljningen; dessa firmor ha för år 1934 redovisat en total omsättning av 20 388 900 kr., kaffeförsäljning 2 600 000 kr. och total nettovinst 54 360 kr.

Tab. 19. Blandad parthandel utan rosteri: Eget och främmande kapital samt nettovinst (kr.) 1932—1934.

	1 9 3 2	1 9 3 3	1 9 3 4
Eget kapital:			
aktiekapital och annat eget kapital	11 328 256	11 271 405	11 659 285
fonder (för aktiebolag)	1 813 802	1 881 537	2 066 450
Främmande kapital:			
långt	3 062 655	3 215 100	3 417 312
kort	3 113 297	3 273 998	3 804 239
Nettovinst (- förlust):			
på hela rörelsen	523 536	542 639	762 213
däruv på kaffehanteringen.....	142 340	139 474	199 194
Summa	19 841 546	20 184 679	21 709 499
Total omsättning (86 firmor).....	76 144 521	77 809 953	82 438 839
däruv kaffeförsäljning.....	10 728 572	10 653 512	9 923 950

För ett antal firmor med relativt fullständig redovisning ha uppgifterna om kapital och vinst år 1934 sammanställts i tablan överst å nästa sida.

39 firmor ha alldeles utelämnat uppgifter om vissa *omkostnader* för kaffehanteringen. Dessa firmor hade åren 1932—1934 en kaffeomsättning av resp. 2 333 089, 2 173 532 och 2 081 580 kr. Även de övriga firmornas uppgifter äro ofta behäftade

	Aktiebolag (50 st.)		Andra (33 st.)	
	Kronor	%	Kronor	%
Eget kapital: aktie- resp. annat insatskapital....	8 926 739	51·7	2 282 171	58·9
fonder	2 066 450	12·0	—	—
Främmande kapital: långt	2 640 843	15·3	629 494	16·2
kort	3 163 995	18·3	637 430	16·5
Nettovinst: å hela rörelsen	468 932	2·7	324 111	8·4
därav å kaffehantering	98 354	0·6	80 818	2·1
Summa	17 266 959	100·0	3 873 206	100·0
Total omsättning	66 230 007	—	14 435 349	—
Nettovinst (total) i % av d:o	—	0·7	—	2·2
Kaffeomsättning	7 605 775	—	1 697 943	—
Nettovinst av kaffe i % av d:o	—	1·3	—	4·8

med vissa bristfälligheter, i det att i en del avseenden kostnaderna för kaffehantering icke kunnat utbrytas från de totala kostnaderna. Med reservation för förefintliga ofullständigheter meddelas nedan en sammanställning av de inkomna uppgifterna, vilka äro satta i relation till de redovisade firmornas kaffeomsättning.

I fråga om kostnadernas storlek per kg sålt kaffe tillåter icke materialet en genomgående bearbetning. För ett begränsat antal firmor ha bl. a. de uppgivna resekostnaderna (utom löner) befunnits uppgå till i genomsnitt 2 öre per kg orostat och 4 öre per kg rostat kaffe.

	1 9 3 2		1 9 3 3		1 9 3 4	
	Kronor	I % av kaffeomsättningen	Kronor	I % av kaffeomsättningen	Kronor	I % av kaffeomsättningen
Reklam- och annonskostnader.....	10 388	0·1	9 057	0·1	9 749	0·1
Resekostnader <i>utom</i> löner	95 005	1·0	105 459	1·1	104 214	1·2
Transportkostnader:						
från importplats till lager	33 863	0·4	39 323	0·4	37 983	0·4
från lager till kund	46 503	0·5	49 202	0·5	47 299	0·6
Av kunder åtnjutna rabatter	19 286	0·2	20 790	0·2	17 045	0·2
Förluster på varufordringar	47 973	0·5	52 288	0·6	35 149	0·4
Summa	253 018	2·7	276 119	2·9	251 439	2·9
Kaffeomsättning.....	9 304 216	—	9 357 489	—	8 768 508	—

Uppgifterna om till stat och kommun erlagda *skatter* äro sammanförda i nedanstående tablå. Från åtskilliga, i regel dock mindre betydande, firmor saknas redovisning. Siffrorna avse firmornas totala rörelse.

Av firman eller firmainnehavaren erlagda skatter:	1932	1933	1934
till staten	kronor 53 594	77 631	97 075
» kommun.....	» 100 633	104 110	111 527
Av personalen erlagda skatter:			
till staten	»	»	97 103
» kommun.....	»	»	161 368

6. Partihandels- och rosteriföretag: Sammanfattning.

Sedan i det föregående redogörelse lämnats för utredningens resultat rörande var och en av specialgrupperna, skall nu meddelas några sammanfattande uppgifter för hela partihandeln med kaffe (inkl. rosteriverksamhet). Angående redovisningens omfattning och grad av fullständighet hänvisas till vad som därom anförts i det föregående (sid. 131).

Från varje firma har begärts upplysning om vilka *olika slag av verksamhet* inom kaffehantering som bedrivs och vilket år resp. verksamhetsgrenar upptagits. De meddelade uppgifterna härutinnan äro sammanställda i nedanstående tablå. Då firmorna i allmänhet bedriva mera än ett slag av verksamhet, kan en och samma firma vara redovisad under ett flertal rubriker.

År då resp. verksamhetsgren upptogs	Antal firmor som bedriva						
	import	rostning för egen räkning	löne-rostning	partihandel med		detaljhandel med	
				orostat kaffe	rostat kaffe	orostat kaffe	rostat kaffe
T. o. m. 1885	19	5	3	16	9	—	1
1886—90	11	2	2	13	9	1	1
1891—95	10	3	1	14	12	1	1
1896—00	8	2	3	6	10	—	2
1901—05	15	10	9	17	24	—	1
1906—10	18	13	12	21	29	—	1
1911—15	20	19	18	17	26	—	3
1916—20	15	9	4	20	27	—	2
1921—25	11	8	9	9	20	—	4
1926—30	17	17	17	17	33	3	11
1931—34	12	15	8	8	21	—	11
Ej uppgivet	13	19	13	17	30	—	4
Summa	169	122	99	175	250	5	42

Såsom tidigare framhållits, torde redovisningen till utredningen omfatta det stora flertalet av de företag, som ägna sig åt partihandel med kaffe (inkl. rosterirörelse). I varje fall kan med säkerhet antagas, att inga företag av större betydelse äro utelämnade. De framkomna resultaten kunna därför betraktas såsom representativa för den här ifrågakvarande grenen av svensk kaffehantering.

I tab. 20 lämnas en översikt av samtliga företags *omsättningsförhållanden* under åren 1932—1934. Tabellen utgör ett sammandrag av motsvarande tabeller rörande de speciella underavdelningarna, som framlagts i det föregående. Av tabellen i fråga framgår, att firmornas totala omsättning under vart och ett av de tre åren uppgått till något över 400 milj. kr. Av dessa belopp kommo 90 à 95 milj. kr., eller 22—23 %, på kaffeförsäljningens del. Den senares procentuella andel av totalomsättningen varierar helt naturligt betydligt för olika firmor och, såsom framgått av det föregående, olika grupper av företag.

Omkring 170 av de redovisade firmorna ha deklarerat egen kaffeimport i större eller mindre omfattning. De sammanlagda importkvantiteterna av orostat kaffe ha för åren 1932—1934 uppgivits till resp. 35 426, 44 217 och 45 907 ton. Den sistnämnda siffran överstiger något den i handelsstatistiken för 1934 redovisade totalimporten, 45 370 ton. Då förut (sid. 130) med ledning av tullverkets importörförteckningar den av och för grossister inkl. rosterier verkställda kaffeimporten beräknats till endast omkring 44 300 ton år 1934 och det föreliggande uppgiftsmaterialet kan

Tab. 20. Partihandels- och rosteriföretag: Omsättning åren 1932—1934.

	Å r 1 9 3 2		Å r 1 9 3 3		Å r 1 9 3 4	
	kg	kr.	kg	kr.	kg	kr.
1. Total försäljningssumma (hela rörelsen) ..	—	401 408 902	—	404 551 611	—	436 094 896
2. Importerat kaffe: orostat	35 425 838	47 058 304	44 217 171	46 523 069	45 907 488	46 344 644
rostat	35 773	49 266	30 815	49 972	13 030	17 543
3. Försålt och levererat orostat kaffe:						
till återförsäljare med parti- eller minutaffär	12 988 151	24 124 525	13 874 779	23 677 552	17 289 300	26 218 828
till andra återförsäljare	106 429	199 340	125 615	217 704	141 800	259 416
till allmänheten direkt: i egen salubutik	421	987	417	991	430	963
på annat sätt....	16 155	35 367	12 473	26 211	10 859	22 542
Summa	13 111 156	24 360 219	14 013 284	23 922 458	17 442 389	26 501 749
4. Försålt och levererat rostat kaffe:						
till återförsäljare med parti- eller minutaffär	24 653 253	64 143 405	25 211 609	61 450 609	26 698 478	62 209 013
till andra återförsäljare	93 614	245 474	112 361	262 627	203 931	499 958
till allmänheten direkt: i egen salubutik	1 177 913	3 989 831	1 201 910	3 938 815	1 307 093	4 206 127
på annat sätt....	465 444	1 291 514	456 848	1 288 788	497 000	1 369 960
Summa	26 390 224	69 670 224	26 982 728	66 940 839	28 706 502	68 285 058
däruv rostat i eget rosteri	20 096 824	52 281 723	20 554 422	50 024 886	21 414 471	50 368 263
däruv specialförpackningar med fastställt pris....	1 697 029	4 777 010	5 069 747	12 713 575	5 877 830	14 124 858
5. Lönerostning (rostad kvantitet och bruttolön):						
för grossister och importörer	5 157 285	275 731	5 323 502	278 019	6 321 881	340 784
för detaljhandlare ..	5 038 778	299 615	5 269 811	312 753	5 605 653	326 895
ej spec.	3 131 438	173 744	3 217 291	175 433	3 329 433	178 352
Summa	13 327 501	749 090	13 810 604	766 205	15 256 967	846 031

anses omsluta omkring 95 % av hela importhandeln med kaffe (sid. 131), synes dubbelredovisning av importen i viss utsträckning föreligga.

Efter omräkning av det rostade kaffet till råkaffe (17 % viktsförlust vid rostningen) uppgå de i tab. 20 redovisade kvantiteterna under åren 1932—1934 försålt och levererat kaffe till resp. 44 906, 46 523 och 52 029 ton orostad vara. Vid jämförelse med importsiffrorna framgår, att i genomsnitt för de tre åren omkring 88 % av kaffeförsäljningen täcktes av egen import och att alltså omkring 12 % av de i tabellen upptagna kaffepartierna såldes i andra hand. Mellan $\frac{3}{10}$ och $\frac{1}{3}$ av ovan

nämnda kvantiteter såldes såsom orostat, huvudsakligen till återförsäljare. Av det rostade kaffet gick likaledes huvudparten till återförsäljare, och endast omkring 6 % såldes av firmorna direkt till allmänheten, antingen i egna salubutiker eller på annat sätt (genom agenter, mot efterkrav, postförskott o. d.). Antalet återförsäljarekunder har uppgivits till något över 106 000, varav omkring 1 400 huvudsakligen med partiaffär. Såsom tidigare (sid. 134) framhållits, inrymma sistnämnda siffror åtskilliga dubbelräkningar. — Specialförpackningar, huvudsakligen av egen rostning, med fastställt utförsäljningspris utgöra omkring 20 % av det sålda rostade kaffet (jfr sid. 150). — Förutom ovan berörda kaffeförsäljning ha redovisats sammanlagt c:a 15 000 ton kaffe, som sålts per leverans och vid slutet av år 1934 ej voro uttagna. Viss ofullständighet vidlåder siffran ifråga.

Rostning av kaffe för egen räkning har förekommit vid 122 firmor (därav 10 lönerosterier), och den hos dessa rostade kaffekvantiteten uppgår till omkring $\frac{3}{4}$ av den totala rostkaffeförsäljningen. Lönerostning har utförts dels vid 40 uteslutande eller huvudsakligen därmed sysselsatta företag, dels vid 59 andra rosterier vid sidan av egen rostning; i sistnämnda fallet avser lönerostningen ofta av vederbörande firma själv försålt råkaffe. Antalet kunder, för vilka rostningen utförts har uppgivits till c:a 10 900, varav 111 grossister och importörer; uppgift om kundantalet saknas beträffande 3 319 ton kaffe och en bruttolön av 139 268 kr.

De summariska uppgifterna om den inom kaffehanteringens anställda *personalen* äro sammanförda i nedanstående tab. 21. Under avdelningen A är i regel endast sådan personal upptagen, som är anställd speciellt för kaffehandel eller rosterirörelse; i enstaka fall ha dock företag med blandad verksamhet där redovisat en approximativt beräknad andpart av hela personalen. Den inom kaffehanteringens delvis sysselsatta personalen (B) avser personal, som är gemensam för hela rörelsen och alltså även utför det för kaffehandeln nödvändiga arbetet. Vissa större företag, för vilka kaffehandeln endast utgör en relativt mindre del av verksamheten, ha icke ansett nödvändigt att redovisa hela sin personal. De i tabellen upptagna personalsiffrorna omfatta sålunda icke de här ifrågakvarande företagets totala personal. För övrigt hänvisas till vad som anförts i det föregående beträffande redovisningen i här berörda hänseende.

Tab. 21. Partihandels- och rosteriföretag: Anställd personal åren 1932—1934.

	Antal personer vid slutet av år			Sammanlagd lönesumma för år		
	1932	1933	1934	1932	1933	1934
A. För kaffehandel och rostning helt eller huvudsakligen anställd personal:						
förvaltnings- och kontorspersonal	555	562	617	2 792 127	2 796 097	3 011 871
arbetarpersonal	586	596	639	1 314 886	1 337 441	1 451 381
B. Inom kaffehandeln delvis sysselsatt personal:						
förvaltnings- och kontorspersonal	1 179	1 226	1 344	5 010 042	5 082 530	5 485 495
arbetarpersonal	650	682	760	1 419 749	1 521 637	1 766 912
C. Provisionsagenter för kaffehandeln ..	1 013	1 193	1 249	493 649	472 091	523 635

Redovisningen av företagets ekonomiska förhållanden lider, såsom framgår av den i det föregående lämnade redogörelsen, av ofullständighet på vissa punkter. De

i ett fall. De vanligaste storlekstyperna äro, uttryckt i beräknad fyllning: 60 kg (44 st.), 75 kg (42), 120 kg (18), 30 kg (16) och 70 kg (15). Den största uppgivna storleken var för en beräknad fyllning av 240 kg (15 st.) och den minsta för 12 kg (5 st.).

De meddelade uppgifterna om *lager* av kaffe m. m. vid slutet av resp. år 1932—1934 äro sammanförda i tab. 22. Redovisningen är något fullständigare beträffande 1934 än de båda föregående åren, i det att ett antal firmor lämnat redovisning endast för förstnämnda år (3·3 milj. kg orostat och 252 900 kg rostat kaffe).

Redovisningen av *varufordringar* för kaffe (inkl. kundväxlar) företer en viss grad av ofullständighet, i det en del firmor med blandad partihandel icke kunnat särskilja dessa fordringar från övriga. Från inalles 65 firmor med en kaffeomsättning år 1934 av 23·3 milj. kr. saknas därför uppgifter i här berörda hänseende. De redovisade beloppen uppgå sammanlagt till:

	Kronor
1932	13 130 651
1933	12 798 394
1934	13 864 026

Med de reservationer, som äro betingade av de påpekade luckorna i vissa delar av redovisningen, meddelas här nedan en sammanfattning av de viktigare tillgångsposterna år 1934 inom den i detta kapitel behandlade grenen av kaffehantering.

	Kronor	%
Egna fastigheter	7 085 201	14·3
Maskiner och inventarier	5 377 819	10·8
Lager	23 297 494	46·9
Varufordringar för kaffe	13 864 026	28·0
Summa	49 624 540	100·0

Även i fråga om firmornas *kapital- och vinstförhållanden* är, såsom tidigare framgått, redovisningen ofullständig på vissa punkter. Bland annat saknas uppgifter i dessa avseenden från Kooperativa Förbundet (se sid. 152). De i nedanstående tab. 23 upptagna nettovinstbeloppen avse sammanlagda redovisade vinstsumman med avdrag av uppgiven förlust.

Tab. 23. Partihandels- och rosteriföretag: Eget och främmande kapital samt nettovinst (kr.) 1932—1934.

	1932	1933	1934
Eget kapital:			
aktie- och annat eget kapital	42 918 420	43 702 953	45 739 760
fonder	10 034 008	9 954 772	11 304 703
Främmande kapital:			
långt	14 331 894	13 616 974	14 463 113
kort	15 384 443	15 106 281	16 677 125
Nettovinst:			
på hela rörelsen	4 092 076	3 720 100	4 748 846
däraf på kaffehantering	2 428 221	2 158 480	2 904 882
Summa	86 760 841	86 101 080	92 933 547
Total omsättning (226 firmor)	239 303 908	239 835 103	254 753 469
däraf kaffeförsäljning	75 817 732	72 984 769	74 400 830
Rostningslön (lönerosterier)	394 657	402 181	483 806

Till närmare belysning av firmornas kapital- och vinstförhållanden meddelas nedanstående tablå. Däri äro medräknade endast sådana företag, som för år 1934 lämnat fullständig redovisning på alla punkter. Lönerosterier ingå ej.

	Aktiebolag (125 st.)		Andra (70 st.)	
	Kronor	%	Kronor	%
Eget kapital: aktie- resp. annat insatskapital....	34 410 861	45·9	9 239 381	56·9
fonder	12 449 708	16·6	257 474	1·6
Främmande kapital: långt	12 059 371	16·1	1 715 258	10·6
kort	13 069 231	17·5	3 241 880	19·9
Nettovinst: på hela rörelsen	2 890 775	3·9	1 788 015	11·0
därav på kaffehanteringen.....	1 442 917	1·9	1 265 240	7·8
Summa	74 879 946	100·0	16 242 008	100·0
Total omsättning.....	168 892 887	—	29 133 049	—
Nettovinst (total) i % av d:o	—	1·7	—	6·1
Kaffeomsättning	56 830 518	—	17 110 714	—
Nettovinst av kaffe i % av d:o.....	—	2·5	—	7·4

Beträffande *omkostnader* för kaffehanteringen har det i många fall visat sig svårt att erhålla uppgifter. Särskilt gäller detta i fråga om företag med blandad parti-handel, vilka ofta förklarar sig icke kunna särskilja ifrågavarande kostnader från hela rörelsens. Ett sextiotial firmor har icke lämnat några som helst uppgifter angående omkostnader för kaffe. Därjämte föreligger ofullständighet beträffande redovisningen på vissa enstaka punkter. I den mån uppgifter inkommit, äro dessa sammanförda i nedanstående tablå, varvid de olika kostnadsposterna satts i relation till kaffeförsäljningen hos de redovisade företagen.

	1 9 3 2		1 9 3 3		1 9 3 4	
	Kronor	I % av kaffeomsättningen	Kronor	I % av kaffeomsättningen	Kronor	I % av kaffeomsättningen
Reklam- och annonskostnader.....	549 700	0·6	399 469	0·5	523 044	0·6
Resekostnader <i>utom</i> löner	950 570	1·1	1 035 412	1·2	1 135 921	1·3
Transportkostnader:						
från importplats till lager	227 514	0·3	310 923	0·3	289 090	0·3
från lager till kund.....	1 007 487	1·1	1 000 745	1·2	1 068 621	1·3
Av kunder åtnjutna rabatter	1 115 108	1·3	1 173 188	1·4	1 338 143	1·5
Förluster på varufordringar	525 949	0·6	490 135	0·6	462 163	0·5
Summa	4 376 328	5·0	4 409 872	5·2	4 816 982	5·5
Kaffeomsättning	88 520 954	—	85 665 902	—	87 253 215	—

I fråga om kostnaderna för kaffehanteringen må ytterligare hänvisas till de särskilda beräkningar, som meddelas å sid. 139 och 148.

Till sist meddelas en sammanställning av inkomna uppgifter rörande till stat och kommun erlagda *skatter* under åren 1932—1934. Härvid bör märkas, att de redovisade beloppen avse firmornas hela rörelse och alltså icke kaffehanteringen

enbart. I åtskilliga fall saknas redovisning av skatterna; i regel gäller detta dock ej några mera betydande företag. På grund av ofullständig redovisning äro personalens skattesiffror för åren 1932 och 1933 utelämnade.

Av firman eller firmainnehavaren erlagda skatter:	1932	1933	1934
till staten	kronor 573 255	906 946	980 175
» kommun	» 797 744	826 566	851 902
Av personalen erlagda skatter:			
till staten	» .	.	680 191
» kommun	» .	.	952 167

III. Agenter för utländska kaffefirmor.

Det för kaffeagenterna avsedda frågeformuläret (B) utsändes till omkring 160 firmor, varav 74 voro anslutna till Svenska Handelsagenters Förenings kaffesektion. Av de tillfrågade firmorna ha c:a 120 inkommit med uppgifter eller meddelat, att agenturverksamhet för *utländska* kaffefirmor ej bedrives. En del av de inkomna uppgifterna har måst utmönstras på grund av ofullständighet. I den föreliggande redogörelsen äro 52 agentfirmor representerade, varav 46 medlemmar av ovan nämnda organisation. Det kan nämnas, att de förut omnämnda importmonopolsakkunniga i sin utredning redovisade 57 agentfirmor. De 52 firmorna fördelade sig på olika orter sålunda:

	Antal firmor		Antal firmor
Stockholm.....	17	Halmstad.....	2
Göteborg.....	14	Sundsvall.....	2
Hälsingborg.....	4	Örebro.....	2
Malmö.....	4	Norrköping.....	2
Gävle.....	4	Kalmar.....	1
		Summa	52

Redovisningens grad av fullständighet kan på grund av bristande jämförelsematerial icke exakt bestämmas. Handelsstatistikens importkvantiteter kunna icke tjäna som utgångspunkt, enär agenternas kaffeförsäljningar icke sammanfalla med de under samma år importerade kaffekvantiteterna. Så vitt man kan bedöma, torde emellertid den inkomna redovisningen omfatta allra största delen av kaffeagentverksamheten i landet. — På frågeformulären begärdes bl. a. uppgift om namnen på de *utländska kaffefirmor*, som vederbörande svenska agent representerar. Så gott som samtliga agenter ha lämnat uppgift i berörda avseende; i en del fall ha dock endast de viktigare kaffefirmorna namngivits. Enligt de inkomna uppgifterna äro omkring 350 utländska firmor representerade i Sverige av de här redovisade agenterna. Mindre än halva antalet utgjordes av kaffefirmor i de olika produktionsländerna. En betydande del av den svenska kaffehandeln förmedlas alltså genom europeiska representanter för transoceaniska kaffehus. Av de europeiska firmorna voro omkring 60 belägna i Amsterdam och Rotterdam, ett 50-tal i vardera Hamburg och London samt c:a 15 i vardera Köpenhamn och Le Havre. En och samma utländska firma har i stor utsträckning upptagits av flera svenska agenter.

I fråga om den av kaffeagenterna utövade *verksamheten* begärdes uppgift om försäld kaffekvantitet och om bruttoinkomsterna dels av kaffeaffärerna, dels av vid sidan därav bedriven rörelse. För den händelse kaffe såldes icke blott provi-

sionsvis utan dessutom för egen räkning, skulle uppgift lämnas om den sistnämnda försäljningens procentuella andel av hela kaffeförsäljningen. Det under år 1934 försålda kaffet skulle vidare uppdelas på vissa angivna kvaliteter. I fråga om bruttoinkomsterna av kaffe borde åtskillnad göras mellan provisionsinkomst och bruttoinkomst av för egen räkning sålt kaffe. Enligt från agenthåll framförd önskan fanns å formulären utrymme att avgiva uppgifter fr. o. m. år 1925 för dem, som så önskade; eljest begärdes redovisning endast för åren 1932—1934. De inkomna uppgifterna rörande omsättningen under sistnämnda tre år äro sammanförda i nedanstående tab. 24, som även upptager övriga till utredningen inkomna huvuddata. I tab. 25 å sid. 167 meddelas vissa siffror för tioårsperioden 1925—1934, vilka grunda sig på uppgifter från ett 30-tal firmor, som lämnat redovisning för samtliga ifrågavarande år.

Tab. 24. Kaffeagenter: Omsättning, omkostnader och kapital, åren 1932—1934.

	1 9 3 2	1 9 3 3	1 9 3 4
Försåld kaffekvantitet:			
provisionsvis ..... kg	38 662 189	56 137 176	46 782 598
för egen räkning ..... »	1 112 600	1 039 300	621 800
Summa »	39 774 789	57 176 476	47 404 398
Bruttoinkomster:			
provisionsinkomst för kaffe ..... kr.	837 939	926 018	946 138
av för egen räkning avslutade kaffeaffärer .... »	49 124	35 078	19 662
av övriga affärer ..... »	709 024	624 555	688 137
Summa »	1 596 087	1 585 651	1 653 937
Omkostnader:			
till underagenter ..... kr.	149 122	149 082	140 480
personallöner ..... »	585 951	536 062	617 480
därav på kaffehanteringen ..... »	313 199	305 450	363 497
telegram, telefon, kontorshyra och övriga allmänna omkostnader ..... »	581 770	593 937	605 048
Summa »	1 316 843	1 279 081	1 363 008
Nettovinst på hela rörelsen (- förlust) ..... kr.	<i>318 785</i>	<i>324 633</i>	<i>354 719</i>
därav på kaffehanteringen ..... »	263 412	255 332	288 692
Eget kapital:			
aktie- och annat insatskapital ..... kr.	2 284 196	2 315 307	2 353 549
fonder (för aktiebolag) ..... »	196 403	207 713	222 695
Summa »	2 480 599	2 523 020	2 576 244
Främmande kapital (lån, växlar o. d.) ..... »	<i>177 798</i>	<i>171 246</i>	<i>175 468</i>

Såsom framgår av tab. 24, överstiga de av agenterna för resp. år redovisade försålda kaffekvantiteterna de i handelsstatistiken för motsvarande år upptagna totala importsiffrorna. Särskilt för år 1933 är skillnaden betydande. Detta beror därpå, att agenternas försäljningar under ett år icke äro identiska med under samma år till riket inkomna kaffemängder. En stor del av kaffeförsäljningarna utgöres nämligen av terminsaffärer, så att vad som av agenten säljes under ett år delvis skeppas först under det följande. Särskilt under slutet av år 1933 och början av år 1934 lära synnerligen omfattande köp för successiva leveranser ha avslutats av svenska kaffeimportörer, vilka därigenom täckte sina behov för hela 1934 och delvis för 1935. En annan omständighet, vartill hänsyn bör tagas, är att försäljningarna i viss utsträckning göras genom underagenter. I den mån dessa inkommit med uppgifter till utredningen, uppstår alltså dubbelredovisning av de kaffepartier, som försållts för huvudagentens räkning.

Tab. 25. Kaffeagenter: Bruttoinkomster, omkostnader och nettovinst åren 1925—1934.

Årsligen	B r u t t o i n k o m s t e r					O m k o s t n a d e r					N e t t o v i n s t , total		N e t t o v i n s t p å kaffehanteringen	
	a. provi- sionsin- komster för kaffe	b. av egna kaffe- affärer	c. av öv- riga affärer	d. Summa	a + b i % av d	e. under- agenter	f. personal- löner	g. ådrav på kaffehan- teringen	h. övriga	i. Summa	j. Kronor	% av d	k. Kronor	% av a + b
1925	743 198	9 771	927 544	1 680 513	44.8	148 508	409 753	179 346	598 645	1 156 906	529 869	31.5	290 276	38.6
1926	886 541	2 973	756 909	1 646 423	54.0	149 165	426 012	223 727	578 558	1 153 735	493 777	30.0	359 127	40.4
1927	822 274	1 497	770 856	1 594 627	51.7	146 010	441 649	216 989	555 063	1 142 722	472 137	29.6	295 543	35.9
1928	876 507	4 758	755 615	1 636 880	53.8	192 193	454 940	231 938	553 304	1 200 437	513 058	31.3	333 257	37.8
1929	831 242	2 672	694 038	1 527 952	54.6	167 488	450 790	242 851	523 214	1 141 492	407 619	26.7	261 148	31.3
1930	774 776	15 968	619 442	1 410 186	56.1	138 035	398 748	208 500	571 052	1 107 835	325 819	23.1	207 878	26.3
1931	736 833	22 441	588 631	1 347 905	56.3	139 632	429 621	234 340	580 973	1 150 226	266 601	19.8	197 883	26.1
1932	657 690	45 671	574 068	1 277 429	55.1	114 722	438 822	236 113	468 665	1 022 209	238 097	18.6	209 724	29.8
1933	745 933	18 216	498 234	1 262 383	60.5	124 747	390 320	227 408	484 856	999 923	281 878	22.3	216 527	28.3
1934	745 323	19 639	529 675	1 294 537	59.1	118 103	443 030	256 556	467 794	1 028 927	300 305	23.2	236 659	30.9
1925/29	831 953	4 334	750 992	1 617 279	51.7	160 673	436 629	219 570	561 757	1 159 059	503 232	31.1	307 870	36.8
1930/34	732 111	24 367	562 010	1 318 488	57.4	127 048	420 108	232 583	514 698	1 061 824	282 540	21.4	213 734	28.3
1925/34	732 032	14 951	671 501	1 467 884	54.3	143 860	428 369	226 077	538 212	1 110 441	392 916	26.8	260 802	32.7

Det under år 1934 försålda kaffet fördelade sig på följande kvaliteter:

	Ton		Ton
Santos.....	21 470	Liberia.....	555
Rio och Victoria.....	6 976	Mocka.....	242
Centralamerikanskt....	9 753	Andra och ej spec. slag	5 980
Columbia.....	1 800	Summa	47 404
Java, högre kvalitet...	628		

Av agenternas totala *bruttoinkomster* under de senaste tre åren härröra omkring 55—60 % från deras kaffeaffärer, till vida övervägande delen avseende provisionsvis försålt kaffe. Flertalet agenter bedriver annan verksamhet vid sidan av kaffeagentur, och endast $\frac{1}{10}$ av antalet har uppgivit kaffe såsom enda försäljningsartikel. I nedanstående tablå äro firmorna uppdelade efter kaffeaffärernas relativa andel av omsättningen (år 1934).

Kaffeaffärernas procentuella andel av totalomsättningen	Antal firmor	Provisionsinkomst för kaffe	
		Kronor	%
Intill 10 procent.....	7	4 368	0·4
10—24 »	7	33 059	3·5
25—49 »	11	113 312	12·0
50—74 »	11	201 367	21·3
75—99 »	11	390 587	41·3
100 »	5	203 445	21·5
Summa	52	946 138	100·0

Några slutsatser rörande agentprovisionernas relation till de försålda kaffemängderna kunna icke dragas med ledning av agenternas uppgifter om försålt kaffe, enär de för samma år redovisade provisionerna och försålda kaffekvantiteterna icke motsvara varandra. En viss uppfattning i här berörda avseende erhålles emellertid genom en jämförelse med handelsstatistikens importsiffror. Härvid bör dock beaktas, att utredningens redovisning icke är alldeles fullständig. I medeltal under de tre senaste åren ha agentprovisionerna uppgått till 1·9 % av det i handelsstatistiken uppgivna importvärdet av kaffe. För samma period uppgår den uppburna provisionen till 2·1 öre per kg importerat kaffe.

Med hänsyn till de redovisade provisionsbeloppens storlek äro förhållandena mycket varierande, såsom framgår av nedanstående tablå, där agenterna äro grupperade i storleksklasser på grundval av de för år 1934 uppgivna provisionsbeloppen för kaffe.

Provisionsinkomst per firma, kronor	Antal firmor	Provisionsinkomst	
		Kronor	%
Intill 1 000	8	3 589	0·4
1 000— 2 000	4	6 582	0·7
2 000— 5 000	5	16 104	1·7
5 000— 10 000	16	115 351	12·2
10 000— 25 000	9	127 589	13·5
25 000— 50 000	6	252 889	26·7
50 000—100 000	1	52 610	5·6
100 000—	3	371 424	39·2
Summa	52	946 138	100·0

De mest betydande kaffeagenturfirmorna äro verksamma i Stockholm; de där hemmahörande firmorna ha redovisat omkring 70 % av samtliga agents provisionsinkomst under åren 1932—1934. Närmast i ordningen komma Hälsingborg med 10 % och Göteborg med 9 %.

De inkomna uppgifterna rörande kapital, omkostnader och vinst äro i regel fullständiga, i vad desamma avse hela rörelsen. Däremot torde de poster, som gälla speciellt kaffehantering, vara behäftade med viss osäkerhet, då de vanligen endast kunnat uppskattningsvis angivas och växlande beräkningsgrunder därvid antagligen tillämpats. I allmänhet äro ifrågavarande uppskattningar gjorda av vederbörande uppgiftslämnare, men i enstaka fall, då så icke skett, ha beloppen blivit vid granskningen approximerade.

I fråga om utredningens huvudresultat i här berörda avseenden hänvisas till tab. 24 och 25. Här må endast följande anmärkas. Det har framhållits, att då kaffeaffärerna drivas på agenturbasis, ett relativt ringa rörelsekapital erfordras, nämligen i huvudsak för täckande av löner och omkostnader, tills provisionerna från de utländska förbindelserna inflyta. Utgifterna för telegram, telefon, porto etc. bestridas, enligt uppgift, i viss utsträckning av kaffeavlastarne. Antalet för hela rörelsen sysselsatta personer har uppgivits till 122, vari resp. företagsledare icke äro inräknade. I de redovisade lönebeloppen ingår däremot även (i fråga om aktiebolag) lön till företagsledarna, vilka ofta uppgivits personligen ombesörja firmornas kaffeaffärer. De totala nettovinstsiffrorna i tab. 24 avse den uppgivna vinstsumman med fråndrag av förlust, som av en firma deklarerats med 9 346 kr. år 1933 och 10 614 kr. år 1934. Provisionsaffärer i kaffe uppgivas i allmänhet lämna relativt högre vinst än övriga artiklar, varför den på kaffehantering belöpande nettovinsten är förhållandevis hög i jämförelse med den totala vinsten. Hänsyn bör dock härvid tagas till att uppgifterna om den totala nettovinsten äro bokslutmässigt grundade — bl. a. äro förekommande förluster, vilka drabbat firman såsom helhet, här fråndragna — medan nettovinsten på kaffehantering är mer eller mindre approximativt uppskattad.

För att mera i detalj belysa kaffeagenternas ekonomiska förhållanden har en särskild bearbetning för år 1934 gjorts av materialet, varvid firmorna uppdelats i grupper efter kaffeaffärernas olika omfattning i förhållande till den totala omsättningen. Resultaten av ifrågavarande bearbetning äro sammanställda i omstående tab. 26.

Uppgifter om erlagda skatter ha, med ett fåtal mindre betydande undantag, inkommit från samtliga till utredningen redovisade agenter. Ifrågavarande uppgifter äro sammanställda i nedanstående tablå.

Av firman eller firmainnehavaren erlagda skatter:	1932	1933	1934
till staten	kronor 17 588	19 961	23 616
» kommun.....	» 36 979	37 193	35 246
Av personalen erlagda skatter:			
till staten	» 21 422	29 453	33 265
» kommun.....	» 37 471	43 132	43 692

Vid sidan av de siffermässiga uppgifterna till utredningen har flertalet firmor lämnat vissa allmänna upplysningar rörande kaffeaffärernas betydelse för vederbörande firmor i organisatoriskt hänseende m. m. Här skall endast i korthet redogöras för vissa av de sålunda anförda synpunkterna, som kunna anses äga ett mera allmänt intresse. Kaffet angives i regel vara den bärande artikeln, medan övriga varor, såsom kolonialvaror, frukter m. m., endast föras för att den förefintliga organisationen skall kunna fullt utnyttjas eller emedan kundkretsen är densamma för

Tab. 26. Kaffeagenter: Bruttoinkomster, omkostnader och nettovinst år 1934.

	Firmor vilkas kaffeförsäljning uppgick till nedanstående procent av totalomsättningen						
	intill 10	10—24	25—49	50—74	75—99	100	Summa
Bruttoinkomster:							
provisioner för kaffe.....	4 368	35 059	113 312	201 367	390 587	203 445	946 138
egna kaffeffärer	—	2 550	10 202	6 787	123	—	19 662
övriga affärer	136 532	169 466	188 721	113 710	79 708	—	688 137
Summa	140 900	205 075	312 235	321 864	470 418	203 445	1 653 937
Omkostnader:							
underagenter	6 047	7 051	13 902	14 123	75 128	24 229	140 480
personallöner	39 719	74 783	147 452	136 155	171 606	47 765	617 480
därav på kaffehanteringen	3 500	13 670	60 778	79 716	158 068	47 765	363 497
telegram, telefon etc.	81 261	72 609	100 227	90 738	188 335	71 878	605 048
Summa	127 027	154 443	261 581	241 016	435 069	143 872	1 363 008
Nettovinst på hela rörelsen..	14 374	71 125	65 654	88 886	54 735	59 945	354 719
därav på kaffehanteringen	2 774	18 196	59 246	77 789	70 742	59 945	288 692
Eget kapital	131 500	592 202	273 428	787 243	283 871	508 000	2 576 244
Främmande kapital	—	40 467	57 047	9 200	61 254	7 500	175 468
Nettovinst på kaffeförsäljningen i % av bruttoinkomsten av d:o	63·5	51·1	48·0	37·4	18·1	29·5	29·9

såväl kaffe som dylika varor. Genom de täta noteringarna på kaffe få firmorna anledning att stå i regelbunden kontakt med köparna, vilket ger upphov till affärer även i andra artiklar. I organisatoriskt hänseende är kaffeförsäljningen intimt förbunden med övriga verksamhetsgrenar, och ett eventuellt frånskiljande av densamma skulle oftast icke medföra någon motsvarande minskning av de allmänna omkostnaderna, vilka återigen icke anses kunna täckas av övriga försäljningsartiklar. Av åtskilliga firmor framhålles i detta sammanhang, att kaffeförsäljningen under de senaste åren kommit att intaga en mera dominerande ställning än tidigare på grund av diverse statliga åtgärder i fråga om handeln med vissa andra artiklar, såsom importerade fodermedel, spannmål, socker och potatismjöl m. m.

IV. Detaljhandelsföretag.

Såsom inledningsvis framhållits, var avsikten att beträffande detaljhandeln verkställa en representativ undersökning, som skulle kunna lämna material till bedömandet av kaffeförsäljningens betydelse för detaljhandeln och vissa förhållanden rörande prisbildningen m. m. För att utredningens underlag skulle komma att bli tillräckligt omfattande föranstaltades därom, att de utsända frågeformulären skulle nå så många representativa företag som möjligt inom olika delar av landet. Genom Sveriges Speceri- och Livsmedelshandlareförenings försorg tillställdes formulären samtliga nämnda förenings medlemmar (inmot 9 700), varjämte Kooperativa Förbundet ombesörjde formulärdistribution till samtliga till förbundet anslutna c:a 750 handelsföreningar. Dessutom utsändes direkt från kommerskollegium formulär till omkring 1 750 detaljhandlare. Av de inmot 12 200 tillfrågade firmorna ha endast c:a 4 300 eller något mera än $\frac{1}{3}$ inkommit med svar på de framställda frå-

gorna. Relativt sämst är redovisningen beträffande till Sveriges Speceri- och Livsmedelshandlareförening anslutna firmor, trots det välvilliga stöd nämnda förenings styrelse lämnat utredningen genom att utsända cirkulär och påminnelsekrivelser till medlemmarna. Endast inemot 22 % av de tillfrågade av denna kategori ha nämligen inkommit med svar. Av de direkt från kollegium tillskrivna ha omkring 55 % lämnat uppgifter, och beträffande slutligen de kooperativa handelsföreningarna är redovisningsprocenten cirka 72. Vid granskningen ha omkring 700 uppgifter utmönstrats på grund av ofullständighet, vadan den föreliggande redogörelsen omfattar 3 600 detaljhandelsfirmor. Nämnda firmor ha redovisat c:a 3 000 filialaffärer, och alltså ingå omkring 6 600 handelsställen i redovisningen. Beträffande dennas grad av representativitet kan för övrigt nämnas, att de redovisade firmornas kaffeinköp under åren 1932—1934 uppgå till i medeltal omkring 36 % av den under samma tid importerade kaffekvantiteten.

På frågeformulären begärdes i fråga om firmornas *omsättning* uppgift dels om firmornas totala omsättningsbelopp åren 1932—1934, dels om huru stor del därav som belöpte sig på försålt kaffe; om sistnämnda belopp ej kunde exakt uppgivas, skulle i stället en så noggrant som möjligt beräknad uppgift lämnas. Vidare skulle uppgivas, huru stor del (i kg) av det försålda kaffet som utgjordes av vederbörande firmors egna blandningar med fördelning på med egna maskiner resp. å annat rosteri rostat kaffe. Beträffande firmornas kaffeinköp begärdes uppgift om kvantitet och värde (fritt firmans lager) av under vart och ett av ovan nämnda tre år från svenska grossister inköpt resp. av firmorna själva importerat kaffe med fördelning på orostat och rostat. För det sistnämnda skulle särskild redovisning lämnas beträffande dels paketerat kaffe med av säljaren fastställt utförsäljningspris, dels annat paketkaffe. Ytterligare skulle å formulären redovisas firmornas lagerbehållning av kaffe, deras bruttovinst av hela omsättningen resp. av kaffeförsäljningen, vissa omkostnader, nettovinsten på hela rörelsen, värdet av maskiner och inventarier samt antalet sysselsatta personer. Samtliga ifrågavarande uppgifter äro sammanställda och återgivas (med undantag för de båda sist nämnda punkterna) i omstående tab. 27. Beträffande de olika posterna må följande anföras.

Redovisningen omfattar i huvudsak speceri- och livsmedelsaffärer samt diverseaffärer (lanthandel) men även ett antal firmor av varuhustyp (Epa, Tempo o. d.). Vissa firmor, särskilt vissa kooperativa handelsföreningar, driva vid sidan av handelsrörelse även annan verksamhet, såsom bageri-, slakteri- och annan produktionsrörelse. Redovisningen avser i dylika fall den totala verksamheten. Kaffeförsäljningens relativa andel av totalomsättningen varierar betydligt hos de olika firmorna, från specialaffärer med kaffe såsom enda eller huvudsakliga artikeln till firmor med omfattande blandad handelsverksamhet, för vilka kaffeförsäljningen utgör en relativt blygsam beståndsdel. Firmor i olika delar av landet framhålla, att deras kaffeförsäljning under de senaste åren avsevärt minskats till följd av en alltmer tilltagande ambulerande handel.

Firmornas egna kaffeblandningar hava i regel verkställt av inköpt orostat kaffe, som av firmorna rostats antingen å egna maskiner eller vanligast hos lönerosterier. Ett 60-tal firmor ha redovisat egna rostningsmaskiner. I en del fall redovisas egna blandningar även av firmor, som endast inköpt rostat kaffe.

Det inköpta kaffet har specificerats i sådant, som inköpts från svenska grossister, och sådant, som av firmorna själva importerats. Värdet är angivet fritt firmans lager. Den egna importen synes delvis även innefatta genom andra importörer inköpt kaffe. Enligt den å sid. 130 anförda beräkningen gingo nämligen av 1934 års totala importkvantitet icke fullt 1 000 ton direkt till detaljhandlare. Firmornas inköp av paketerat kaffe äro särskilt redovisade, varvid åtskillnad gjorts mellan kaffe, vars utförsäljningspris är fastställt av vederbörande grossist, och annat paketkaffe. Största delen av det paketerade kaffet har redovisats av de kooperativa handels-

Tab. 28. Detaljhandelsföretag: Antal firmor, omsättning samt brutto- och nettovinst, länsvis, år 1934.

L ä n	Antal redovisade firmor	Omsättningsbelopp		Bruttovinst		Nettovinst			
		b) därav kaffeför-säljning		c) totalt		d) därav på kaffe			
		Kr.	% av a)	Kr.	% av a)	Kr.	% av b)		
1. Specialaffärer med kaffe.....	132	6 533 537	73.0	1 576 126	24.2	1 246 674	26.2	361 523	5.5
2. Kooperativa handelsföreningar	504	309 544 024	5.4	47 213 367	15.3	3 453 842	21.0	12 416 458	4.0
3. Övriga detaljhandelsföretag:									
Stockholms stad	147	24 557 881	8.8	5 474 892	22.3	592 877	27.4	429 742	1.7
Stockholms län	144	11 316 689	6.2	1 339 669	12.4	163 364	23.4	365 464	3.2
Uppsala län	65	7 715 880	6.7	896 982	11.6	111 310	21.4	185 729	2.4
Södermanlands län	78	7 356 293	5.96	595 046	8.1	128 830	21.6	215 939	2.9
Östergötlands län	189	13 886 566	10.3	1 532 927	13.3	317 671	22.2	501 145	3.6
Jönköpings län	103	6 625 460	10.1	728 230	11.0	138 832	20.7	203 810	3.1
Kronobergs län	13	493 472	37.433	43 310	8.8	6 680	17.7	5 383	1.1
Kalmar län	90	6 442 023	488.384	773 055	12.0	105 149	21.5	198 959	3.1
Gotlands län	60	4 812 003	271.486	516 653	10.7	54 175	20.0	156 307	3.2
Blekinge län.....	59	4 468 514	469.376	608 202	13.6	118 356	25.2	173 502	3.9
Kristianstads län	111	6 825 237	653.406	780 781	11.4	147 517	22.6	252 954	3.7
Malmöhus län	274	19 080 322	1 825.742	2 527 372	12.8	432 887	23.7	749 819	3.8
Hallands län	100	6 045 584	718.640	788 144	13.0	164 439	22.9	213 926	3.5
Göteborgs och Bohus län.....	285	40 513 797	2 095.019	7 248 250	17.9	524 645	25.0	1 415 700	3.5
Älvsborgs län	183	12 260 149	1 093.760	1 536 799	12.5	228 978	20.9	468 057	3.8
Skaraborgs län	100	6 072 089	519.590	747 694	12.3	107 604	20.7	244 073	4.0
Värmlands län	172	13 888 438	1 048.495	1 560 903	11.4	214 908	20.5	447 034	3.2
Örebro län	104	8 059 310	623.577	898 036	11.1	132 243	21.2	278 556	3.5
Västmanlands län	73	6 092 307	443.742	657 864	10.8	92 141	22.8	179 468	2.9
Kopparbergs län.....	137	15 419 527	1 020.846	1 763 196	11.4	227 923	22.3	385 649	2.5
Gävleborgs län	134	10 456 511	814.185	1 234 179	11.8	177 553	21.8	349 443	3.3
Västernorrlands län	110	6 959 219	501.043	752 259	10.8	101 966	20.4	169 785	2.4
Jämtlands län	54	3 363 615	245.933	299 885	8.9	43 696	17.8	74 061	2.2
Västerbottens län	108	8 883 964	522.326	903 912	10.2	101 999	19.5	269 659	3.0
Norrbottnens län	71	7 491 208	522.824	707 832	9.4	100 287	19.2	188 730	2.5
Summa 3	2 964	259 686 058	19 994.362	35 080 300	13.7	4 535 980	22.7	8 122 894	3.1
4. Summa 1—3.....	3 600	575 753 619	41 315.498	84 469 793	14.7	9 266 496	22.4	20 900 875	3.6

handlare o. d. än vid egentlig detaljförsäljning. En firma har meddelat, att bruttoförtjänsten beräknas till 5 % vid försäljning till allmänna inrättningar, till 13 % vid försäljning till kaféer och matserveringar samt till 29 % vid vanlig detaljförsäljning.

Liksom i fråga om bruttovinsten har redovisningen av *omkostnader* skett efter växlande grunder. Sålunda äro i de uppgivna lönebeloppen naturaförmåner ibland medräknade och ibland icke. Beträffande företag med blandad verksamhet avse de redovisade lönerna samtliga grenar. Skatterna uppgivas i en del fall avse samtliga skatter, alltså även å andra inkomster än av handelsrörelsen. Understundom redovisas inga skatter, under uppgift att desamma äro påförda ägarna personligen och ingå i nettovinsten. Bland övriga omkostnader märkas bl. a. återbäringsrabatter, avskrivningar, räntor, hyror m. m. Betydande olikformigheter föreligga emellertid även här beträffande redovisningssättet.

De i tabellen upptagna *nettovinst*beloppen avse den deklarerade vinstsumman med frändrag av förlust, som för åren 1932—1934 uppgivits till resp. 72 346, 193 871 och 164 473 kr. Egna hushållskostnader ha ibland särskilt angivits ingå i nettovinsten men torde icke sällan vara inberäknade i »andra omkostnader». Ehuru vid granskningen i största möjliga utsträckning erforderliga kompletteringar och korrigeringar av uppgifterna vidtagits, har på grund av de skiftande redovisningsmetoderna någon fullständig motsvarighet mellan å ena sidan bruttovinsten samt å andra sidan omkostnader och nettovinst icke kunnat erhållas.

För att närmare belysa omsättnings- och vinstförhållandena inom olika kategorier av företag och inom olika delar av landet ha uppgifterna för år 1934 i berörda hänseenden jämte vissa relationstal sammanställts i tab. 28 å sid. 173. Firmorna ha därvid indelats i tre grupper, nämligen specialaffärer för kaffe, kooperativa handelsföreningar och övriga detaljhandelsföretag. De sistnämnda redovisas länsvis.

Beträffande *maskiner och inventarier* för rosteri och kaffeförsäljning ha uppgifter begärts om dels anskaffningsvärdet, dels nuvarande värdet enligt skälig uppskattning. Sammanlagda anskaffningsvärdet av för kaffehanteringen använda maskiner och inventarier (rostningsmaskiner, kaffekvarnar, kaffemontrar m. m.) uppgår till 2 316 397 kr., varemot svarar ett uppgivet nuvarande värde av 1 741 104 kr. eller 75,2 % av anskaffningsvärdet. Redovisningen torde emellertid icke vara alldeles fullständig, i det att åtskilliga, i regel dock mindre betydande företag icke lämnat några som helst uppgifter i berörda avseende. Å andra sidan är det icke alldeles uteslutet att de inkomna uppgifterna i viss mån kunna innesluta andra än för kaffeförsäljningen avsedda inventarier.

Sammanlagda antalet i de redovisade affärerna sysselsatta *personer*, affärsinnehavare inberäknade, har uppgivits till 21 924. I viss utsträckning innefattar nämnda antal även personal vid andra verksamhetsgrenar än handelsrörelse. Ovanstående personal hade enligt uppgift försörjningsplikt mot 15 369 personer.

V. Personal- och löneförhållanden inom kaffehanteringen.

I de föregående kapitlen ha redan framlagts vissa summariska uppgifter rörande den inom olika företagsgrupper sysselsatta personalen, grundade på uppgiftslämnarnes redovisning enligt huvudformulären. Såsom inledningsvis meddelades, insamlades dessutom på särskilda bilagor mera detaljerade uppgifter angående den hos partihandels- och rosteriföretag samt kaffeagenter sysselsatta personalen. Ifrågavarande uppgifter avsågo den anställdes namn och sysselsättning, vidare födelseår, anställningsår i branschen resp. hos nuvarande firma, antal personer mot vilka

Tab. 29. Inom kaffehantering helt eller huvudsakligen sysselsatt personal vid början av år 1935, med fördelning efter kön och sysselsättningsart.

	Manlig personal					Kvinnlig personal						
	antal anställda	försörjningsplikt mot antal personer	sammanlagt lönebelopp 1934 Kronor	övriga för- mäner 1934 Kronor	skatter erlagda år 1934 till		antal anställda	försörjningsplikt mot antal personer	sammanlagt lönebelopp 1934 Kronor	övriga för- mäner 1934 Kronor	skatter erlagda år 1934 till	
					staten	kom- mun					staten	kom- mun
A. Rosterier och grossister.												
1. <i>Förvaltnings- och kontorspersonal:</i>												
Direktörer o. d.	39	108	590 291	113 721	113 575	121 258	4	3	40 950	500	9 408	8 994
Annan förvaltningspersonal.	88	148	550 318	38 789	23 331	45 977	1	—	3 600	—	121	253
Kontorspersonal.	130	103	328 821	9 531	8 409	17 765	104	36	225 012	7 307	6 028	13 385
Handelsresande och försäljare. . .	168	350	805 206	111 712	31 892	56 255	—	—	—	—	—	—
Kontors- och varubud.	48	5	35 143	696	103	187	1	—	416	—	—	—
Summa	473	714	2 309 779	274 449	177 310	241 442	110	39	269 978	7 807	15 557	22 632
2. <i>Arbetar- och butikspersonal:</i>												
Rosteripersonal.	157	279	468 354	8 668	13 814	28 998	1	—	1 215	—	10	26
Lägerarbetare o. d.	135	188	346 383	5 516	7 823	19 343	87	24	130 431	1 119	2 472	5 556
Chaufförer och utkörare.	72	103	206 644	1 218	4 445	11 150	—	—	—	—	—	—
Butikspersonal.	1	—	2 220	—	119	99	92	35	143 159	6 777	2 326	5 879
Summa	365	570	1 023 601	15 402	26 203	59 590	180	59	274 805	7 896	4 808	11 461
B. Kaffeagenter.												
1. <i>Förvaltnings- och kontorspersonal:</i>												
Direktörer.	10	27	183 717	6 077	17 291	16 880	—	—	—	—	—	—
Annan förvaltningspersonal.	8	21	62 100	2 283	2 461	4 566	—	—	—	—	—	—
Kontorspersonal.	23	14	44 260	—	675	1 445	8	2	17 905	—	514	1 085
Försäljare.	7	8	26 969	975	1 077	1 713	—	—	—	—	—	—
Kontors- och varubud.	4	—	2 160	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	52	70	319 206	9 335	21 504	24 604	8	2	17 905	—	514	1 085

den anställde har försörjningsplikt, uppuren lön och övriga förmåner under vart och ett av åren 1932—1934 samt slutligen år 1934 erlagda skatter till resp. stat och kommun. Personalen skulle sammanföras under två var för sig redovisade grupper, nämligen helt eller huvudsakligen resp. delvis inom firmans kaffehantering sysselsatt personal. Den efterföljande framställningen utgör en redogörelse för resultatet av den verkställda bearbetningen av berörda uppgifter, i vad samma avse den för kaffehanteringen (exkl. enbart detaljhandel) *helt eller huvudsakligen* sysselsatta personalen.

Fullständig överensstämmelse mellan de i det följande framlagda uppgifterna och de tidigare meddelade föreligger icke, enär ett mindre antal firmor icke inkommit med nominativa personaluppgifter. Vidare är att märka, att de senare uppgifterna avse den personal, som fanns sysselsatt vid uppgifternas avlämnande, alltså vid början eller mitten av år 1935. Personer, som varit anställda under något av åren 1932—1934 men därefter slutat, äro icke här medräknade. Å andra sidan ingår personal, som börjat sin anställning med år 1935, i redovisningen.

I tab. 29 lämnas en på de nominativa personaluppgifterna grundad summarisk översikt över den anställda personalen och dess löneförhållanden m. m. Med ledning av de meddelade uppgifterna angående sysselsättningens art är personalen uppdelad i vissa huvudgrupper enligt följande grunder. Till gruppen *direktörer o. d.* hava förts beträffande aktiebolag verkställande direktörer och beträffande övriga företag företagsledare (i vissa fall lika med ägare). Då de redovisade firmorna ofta äro familjebolag med direktören såsom huvudsaklig innehavare, har, såsom tidigare påpekats, uppkommen nettovinst i stor utsträckning upptagits såsom direktörlön. Den övriga förvaltningspersonalen har vid bearbetningen delats på två grupper, nämligen dels *disponenter o. d.* (chefsassistenter, fabriksledare, rosterichefer), dels *avdelningschefer*, såsom försäljningschefer, kamrerer, kontors- och lagerchefer m. fl. I tab. 29 äro båda dessa kategorier sammanslagna. Gruppen *kontorspersonal* omfattar kontorister och kontorsbiträden, kassörer, bokförare, lagerbokhållare o. d. *Handelsresande* äro i tab. 29 sammanförda med *försäljare* (platsförsäljare, telefonförsäljare o. d.). Den sista gruppen under förvaltnings- och kontorspersonal utgöres av *kontors- och varubud* (springpojkar). Arbetarpersonalen är uppdelad i *rosteripersonal* (rostmästare, rostare), *lagerarbetare o. d.* (lagerförmän, lagerarbetare, magasinskarlar, paketerare o. d. samt vissa hjälparbetare, såsom eldare, maskinister m. fl.) samt *chaufförer och utkörare*. *Butikspersonalen* slutligen omfattar butiksföreståndare och butiksbiträden.

De i tabellen meddelade löneuppgifterna avse de under år 1934 utbetalda beloppen. Beträffande personal, som varit anställd endast under en del av år 1934, har fulla årslönen beräknats, och beträffande under år 1935 nyanställda personer ha å uppgifterna meddelade årslöner upptagits. Övriga förmåner innefatta tantième, provision, pension, sjukhjälp o. d. samt vissa naturaförmåner, såsom fri bostad m. m. Beträffande handelsresande ingå icke reseersättningar i de uppgivna beloppen. Av handelsrosterierna ha redovisats 11 personer, som åtnjuta pension från firmorna till ett sammanlagt belopp år 1934 av 18 950 kr.; dessa personer äro ej medräknade i tabellens siffror. I fråga om personalens pensionsförhållanden må för övrigt nämnas vad en större firma därom anför. Den hos firman anställda kontors- och resandepersonalens (med undantag för nyanställda och överåriga) pensionsfråga är enligt kontrakt mellan firman och resp. anställda ordnad genom pensions-, liv- och invaliditetsförsäkringar i vissa försäkringsbolag. Premierna betalas med 60 % av firman och med 40 % av de försäkrade. Pensionerna beräknas utgå med 60 % av resp. löner. Pensionsåldern är 65 år för manlig och 60 år för kvinnlig personal.

Den med ledning av de inkomna uppgifterna uträknade genomsnittliga inkomsten

(i lön och övriga förmåner) per år och anställd inom olika yrkeskategorier framgår av nedanstående sammanställning.

	Män	Kvinnor
Direktörer o. d.	18 221	10 363
Annan förvaltningspersonal	6 807	3 600
Kontorspersonal	2 501	2 234
Handelsresande	6 403	—
Försäljare	3 150	—
Kontors- och varubud	760	416
Rostmästare	3 809	—
Annan rosteripersonal	2 872	1 215
Lagerförmän	3 585	—
Lagerarbetare o. d.	2 475	1 512
Chaufförer och utkörare	2 887	—
Butiksföreståndare	—	2 395
Annan butikspersonal	2 220	1 557

Till närmare belysande av löneförhållandena inom kaffehantering har personalen uppdelats i vissa inkomstklasser, varvid lön och övriga uppgivna förmåner sammanräknats. Huru de olika personalkategorierna fördela sig ur angiven synpunkt, synes av tablan här nedan.

	Antal personer med nedanstående årsinkomst i 1000-tal kronor										Summa
	under 1	1—2	2—3	3—4	4—5	5—10	10—20	20—30	över 30	ej uppgiven	
<i>A. Manlig personal.</i>											
Direktörer o. d.	—	1	—	1	3	11	17	7	9	—	49
Annan förvaltningspersonal	—	1	2	15	18	45	14	1	—	—	96
Kontorspersonal	21	47	32	31	11	11	—	—	—	—	153
Handelsresande och försäljare	10	8	15	30	27	64	21	—	—	—	175
Kontors- och varubud	40	10	—	—	—	—	—	—	—	2	52
Rosteripersonal	4	16	45	66	18	5	—	—	—	3	157
Lagerarbetare o. d.	10	30	38	47	10	—	—	—	—	—	135
Chaufförer och utkörare ..	2	10	18	41	1	—	—	—	—	—	72
Butikspersonal	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Summa män	87	123	151	231	88	136	52	8	9	5	890
Procent	9.8	13.8	17.0	25.9	9.9	15.3	5.8	0.9	1.0	0.6	100.0
<i>B. Kvinnlig personal.</i>											
Direktörer o. d.	1	—	—	—	1	1	—	—	1	—	4
Annan förvaltningspersonal	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Kontorspersonal	12	42	34	14	8	2	—	—	—	—	112
Kontors- och varubud	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Rosteripersonal	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Lagerarbetare o. d.	15	52	20	—	—	—	—	—	—	—	87
Butikspersonal	22	47	21	1	1	—	—	—	—	—	92
Summa kvinnor	51	142	75	16	10	3	—	—	1	—	298
Procent	17.1	47.6	25.2	5.4	3.4	1.0	—	—	0.3	—	100.0

Då det kan äga ett visst intresse att i jämförelse med ovan meddelade fördelning av personalen se, huru den totala inkomstsumman fördelar sig på de olika inkomstklasserna, har nedanstående sammanställning uppgjorts (sid. 179).

Tab. 30. Inom kaffehantering helt eller huvudsakligen sysselsatt personal, med fördelning efter födelseår.

Födelseår	Förvaltnings- och kontorspersonal				Arbetar- och butikspersonal				S u m m a	
	män		kvinnor		män		kvinnor		Antal	Lönebelopp Kr.
	Antal	Lönebelopp Kr.	Antal	Lönebelopp Kr.	Antal	Lönebelopp Kr.	Antal	Lönebelopp Kr.		
Före 1860...	4	44 350	—	—	—	—	—	—	4	44 350
1860...	2	9 514	—	—	1	1 200	—	—	3	10 714
61...	1	198	—	—	—	—	—	—	1	198
62...	2	8 443	—	—	1	3 380	—	—	3	11 823
63...	3	33 400	—	—	—	—	—	—	3	33 400
64...	1	1 340	—	—	—	—	—	—	1	1 340
65...	—	—	—	—	—	—	1	1 800	1	1 800
66...	4	17 801	1	950	1	3 000	—	—	6	21 751
67...	4	29 541	—	—	2	6 590	—	—	6	36 131
68...	2	7 257	—	—	1	2 862	—	—	3	10 119
69...	3	112 077	2	4 000	1	3 766	1	2 340	7	122 183
1870...	3	8 951	—	—	2	5 984	—	—	5	14 935
71...	4	29 820	—	—	1	3 384	—	—	5	33 204
72...	2	43 900	—	—	2	5 980	—	—	4	49 880
73...	2	13 292	—	—	2	5 989	—	—	4	19 281
74...	3	12 569	—	—	2	4 750	1	1 800	6	19 119
75...	7	85 982	—	—	5	20 588	2	3 753	14	110 323
76...	2	17 500	—	—	3	9 109	—	—	5	26 609
77...	4	47 090	1	3 600	6	16 811	—	—	11	67 501
78...	5	34 536	1	4 200	5	17 331	1	1 500	12	57 567
79...	14	122 752	—	—	5	18 057	—	—	19	140 809
1880...	4	23 660	—	—	6	21 602	1	1 820	11	47 082
81...	3	26 827	3	13 792	5	20 692	1	2 821	12	64 132
82...	6	64 171	—	—	6	21 584	—	—	12	85 755
83...	7	51 901	1	3 300	5	14 548	—	—	13	69 749
84...	10	80 131	—	—	6	21 430	—	—	16	101 561
85...	10	58 723	2	8 625	4	17 616	2	4 963	18	89 927
86...	7	86 178	1	4 200	3	9 900	1	1 200	12	101 478
87...	11	67 631	—	—	10	32 120	1	3 600	22	103 351
88...	4	41 202	1	2 860	7	25 567	1	2 009	13	71 638
89...	9	106 577	5	12 041	8	26 445	—	—	22	145 063
1890...	12	77 835	1	5 297	4	14 937	—	—	17	98 069
91...	11	97 448	2	7 505	6	17 861	—	—	19	122 814
92...	8	97 937	—	—	3	9 441	2	4 558	13	111 936
93...	10	72 008	2	3 900	12	39 164	1	2 009	25	117 081
94...	20	137 271	2	4 350	6	20 093	1	1 958	29	163 672
95...	10	70 667	2	4 925	7	21 295	1	2 400	20	99 287
96...	18	136 827	1	1 500	13	38 364	2	6 508	34	183 199
97...	12	73 648	3	9 105	15	48 643	—	—	30	131 396
98...	9	64 269	4	39 397	11	32 835	—	—	24	136 501
99...	15	91 433	1	2 425	11	36 217	1	1 709	28	131 784
1900...	7	33 486	2	8 736	6	19 110	3	5 400	18	66 732
01...	14	79 060	4	14 647	15	46 615	2	4 800	35	145 122
02...	12	81 117	4	9 495	9	26 893	2	3 899	27	121 404
03...	8	44 910	2	6 400	11	35 461	4	6 021	25	92 792
04...	9	32 753	4	12 000	7	21 720	5	7 311	25	73 784
05...	13	50 070	—	—	15	45 120	8	15 524	36	110 714
06...	10	36 418	8	18 474	7	20 303	12	18 795	37	93 990
07...	13	45 019	5	9 750	5	10 839	5	9 379	28	74 987
08...	14	57 296	7	14 148	12	34 576	11	20 085	44	126 105
09...	16	55 574	3	5 303	10	27 060	9	15 939	38	103 876

Tab. 30. (Forts.). **Inom kaffehantering helt eller huvudsakligen sysselsatt personal, med fördelning efter födelseår.**

Födelseår	Förvaltnings- och kontorspersonal				Arbetar- och butikspersonal				S u m m a	
	män		kvinnor		män		kvinnor		Antal	Lönebelopp Kr.
	Antal	Lönebelopp Kr.	Antal	Lönebelopp Kr.	Antal	Lönebelopp Kr.	Antal	Lönebelopp Kr.		
1910...	14	35 488	4	8 489	11	23 830	10	16 061	39	83 868
11...	14	31 139	8	12 510	8	16 685	9	13 930	39	74 264
12...	14	24 792	4	6 785	14	28 264	18	24 751	50	84 592
13...	10	14 790	8	10 889	11	15 336	16	23 356	45	64 371
14...	7	9 838	7	10 396	7	12 314	14	18 583	35	51 131
15...	16	19 458	2	2 880	9	10 553	11	14 293	38	47 184
16...	18	17 239	4	2 816	5	5 753	5	3 359	32	29 167
17...	12	10 489	4	4 200	7	7 058	10	8 623	33	30 370
18...	15	9 590	2	1 800	2	1 940	2	2 300	21	15 630
19...	7	3 616	—	—	1	857	—	—	8	4 473
1920...	7	3 668	—	—	1	500	1	288	9	4 456
21...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22...	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—
Ej angivet..	5	10 302	—	—	4	9 081	2	3 256	11	22 639
Summa	525	2 912 769	118	295 690	365	1 039 003	180	282 701	1 188	4 530 163

Inkomstklasser
tusen kronor,

Inkomstsumma
Kronor %

Under 1.....	98 812	2·2
1 till 2.....	397 732	8·8
2 » 3.....	561 720	12·4
3 » 4.....	841 954	18·6
4 » 5.....	431 101	9·5
5 » 10.....	926 800	20·4
10 » 20.....	648 382	14·3
20 » 30.....	194 127	4·3
Över 30.....	429 535	9·5
Summa	4 530 163	100·0

I tab. 30 meddelas en summarisk översikt av den redovisade personalens fördelning efter födelseår, varjämte uppgift lämnas om den totala inkomstsumman (1934) inom varje årsklass. Tabellerna 31—33 innehålla för vissa större åldersklasser motsvarande uppgifter beträffande de olika yrkeskategorierna. Sistnämnda tabeller visa dessutom personalens fördelning efter anställningstidens längd inom kaffebranschen. Till ytterligare belysande av åldersförhållandena meddelas nedanstående sammanställning rörande den uträknade medelåldern inom de olika personalgrupperna.

	Män	Kvinnor		Män	Kvinnor
Direktörer o. d.....	50	47	Annan rosteripersonal	39	21
Annan förvaltningspersonal	44	58	Lagerförmän.....	43	—
Kontorspersonal	29	31	Lagerarbetare o. d.	32	28
Handelsresande	45	—	Chaufförer och utkörare ..	37	—
Försäljare	42	—	Butiksföreståndare	—	37
Kontors- och varubud.....	18	19	Annan butikspersonal	28	26
Rostmästare.....	48	—			

Tab. 31. Manlig förvaltnings- och kontorspersonal, fördelad efter födelseår resp. år för anställning i branschen.

Födelseår resp. år för anställning i branschen	Direktörer		Disponenter o. d.		Annan förvaltningspersonal		Kontorspersonal		Handelsresande och försäljare		Kontors- och varubud		Samtliga		
	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa	
															Summa
A. Födelseår:															
Före 1860.....	3	42 250	—	—	—	—	1	2 100	—	—	—	—	—	4	44 350
1860—69.....	4	147 592	1	4 800	2	8 200	4	11 615	11	47 364	—	—	—	22	219 571
1870—79.....	10	206 441	3	20 775	8	51 173	2	8 192	23	129 811	—	—	—	46	416 392
1880—89.....	10	206 399	5	29 837	18	130 911	1	3 000	37	236 854	—	—	—	71	607 001
1890—99.....	17	237 312	7	48 058	32	243 243	17	76 548	52	314 182	—	—	—	125	919 343
1900—04.....	3	39 697	2	10 940	7	49 310	17	60 966	21	110 413	—	—	—	50	271 326
1905—09.....	2	14 115	1	5 000	8	41 074	37	107 463	17	75 789	1	986	—	66	244 377
1910—14.....	—	—	1	6 569	1	3 600	47	84 031	9	20 147	1	1 700	—	59	116 047
1915—19.....	—	—	—	—	—	—	27	28 697	—	—	41	31 695	—	68	60 392
1920.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	13 668	—	9	3 668
Ej uppgivet.....	—	—	—	—	—	—	—	—	5	10 302	—	—	—	5	10 302
Summa	49	893 806	20	125 979	76	527 511	153	382 612	175	944 862	52	37 999	—	525	2 912 769
B. Anställningsår:															
1880—89.....	4	147 592	—	—	—	—	1	3 675	5	27 223	—	—	—	10	178 490
1890—99.....	10	194 145	1	7 200	7	57 745	2	8 632	19	125 888	—	—	—	39	393 613
1900—09.....	13	233 495	5	38 598	18	118 450	3	14 935	33	229 724	—	—	—	72	635 202
1910—14.....	8	161 260	3	17 410	8	64 308	9	43 450	19	116 056	—	—	—	47	402 484
1915—19.....	4	54 500	1	4 425	13	99 220	11	45 727	22	119 134	—	—	—	51	323 006
1920—24.....	4	46 122	5	33 977	17	117 583	24	76 764	27	136 877	—	—	—	77	411 323
1925—29.....	3	41 577	4	19 369	6	44 070	41	89 919	23	98 508	3	4 036	—	80	297 479
1930.....	1	4 115	—	—	—	—	13	25 430	5	18 645	—	—	—	20	49 512
1931.....	—	—	—	—	1	3 500	18	32 131	3	17 081	12	9 759	—	34	62 471
1932.....	—	—	—	—	1	3 600	5	9 253	3	16 706	5	4 823	—	14	34 382
1933.....	—	—	1	5 000	2	7 132	15	18 823	7	22 389	8	5 386	—	33	58 730
1934/35.....	2	11 000	—	—	3	11 900	11	13 873	9	16 631	23	1 12 673	—	48	66 077
Summa	49	893 806	20	125 979	76	527 511	153	382 612	175	944 862	52	37 999	—	525	2 912 769

1 För 2 personer saknas löneuppgift.

Tab. 32. Manlig arbetarpersonal, fördelat efter födelseår resp. år för anställning i branschen.

Födelseår resp. år för anställning i branschen	Rostmästare		Annan rosterpersonal		Lagerförmän		Lagarbetare o. d.		Chaufförer och utkörare		Butikspersonal		Samtliga	
	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa
A. Födelseår:														
1860-69	1	3 000	3	10 356	—	—	1	1 200	2	6 242	—	—	7	20 798
1870-79	7	27 898	13	40 954	1	3 384	10	29 411	2	6 336	—	—	33	107 983
1880-89	13	53 159	25	80 129	7	27 804	7	23 362	8	27 050	—	—	60	211 504
1890-99	10	35 311	29	181 438	3	11 526	22	74 044	24	76 531	—	—	88	278 850
1900-04	4	13 574	18	58 143	3	9 370	14	42 033	9	26 679	—	—	48	149 799
1905-09	1	4 182	12	33 247	1	3 281	20	55 594	14	39 374	1	2 220	49	137 898
1910-14	—	—	15	129 798	1	1 990	25	46 386	10	18 255	—	—	51	96 429
1915-19	—	—	6	15 833	—	—	18	20 328	—	—	—	—	24	26 161
1920	—	—	—	—	—	—	1	500	—	—	—	—	1	500
Ej uppgivet	—	—	—	—	—	—	1	1 686	3	7 395	—	—	4	9 081
Summa	36	137 124	121	339 898	16	57 355	119	294 544	72	207 862	1	2 220	365	1 039 003
B. Anställningsår:														
1880-89	—	—	1	3 766	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3 766
1890-99	3	14 672	1	2 600	1	4 200	—	—	1	3 016	—	—	6	24 488
1900-09	7	25 400	13	44 389	6	22 888	10	27 618	6	20 325	—	—	42	140 620
1910-14	12	48 612	5	13 281	2	7 927	3	8 639	4	14 048	—	—	26	92 507
1915-19	4	12 630	21	64 151	1	3 600	11	36 020	13	41 443	—	—	50	157 844
1920-24	5	17 904	36	108 067	3	9 370	21	65 570	18	57 118	1	2 220	84	260 249
1925-29	2	7 000	25	163 101	2	7 380	29	70 457	12	29 247	—	—	70	177 185
1930	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1931	1	5 006	2	6 423	1	1 990	12	21 770	4	10 729	—	—	19	40 912
1932	—	—	8	8 262	—	—	11	21 348	2	5 476	—	—	17	40 092
1933	1	2 900	2	6 118	—	—	3	4 250	4	9 327	—	—	15	23 877
1934/35	1	3 000	4	9 440	—	—	7	18 482	—	—	—	—	10	27 500
Ej uppgivet	—	—	—	—	—	—	12	20 390	7	13 781	—	—	24	46 611
Summa	36	137 124	121	339 898	16	57 355	119	294 544	72	207 862	1	2 220	365	1 039 003

1 Löneuppgift saknas för 1 person.

Tab. 33. Kvinnlig personal, fördelad efter födelseår resp. år för anställning i branschen.

Födelseår resp. år för anställning i branschen	Förvaltningspersonal		Kontorspersonal		Summa förvaltnings- och kontorspersonal		Arbetarpersonal		Butikspersonal		Summa arbetar- och butikspersonal	
	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa	Antal	Löne-summa
A. Födelseår:												
1860—69.....	1	950	2	4 000	3	4 950	1	2 340	1	1 800	2	4 140
1870—79.....	1	3 600	1	4 200	2	7 800	3	5 553	1	1 500	4	7 053
1880—89.....	1	6 500	12	38 318	13	44 818	4	7 850	3	8 563	7	16 413
1890—99.....	1	30 000	17	48 404	18	78 404	4	8 054	4	11 088	8	19 142
1900—04.....	1	4 000	15	47 278	26	51 278	7	10 562	9	16 869	16	27 431
1905—09.....	—	—	23	47 675	23	47 675	19	28 782	26	50 940	45	79 722
1910—14.....	—	—	31	49 069	31	49 069	33	49 537	34	47 144	67	96 681
1915—19.....	—	—	12	11 696	12	11 696	14	16 543	14	12 032	28	28 575
1920.....	—	—	—	—	—	—	1	288	—	—	1	288
Ej uppgivet.....	—	—	—	—	—	—	2	3 256	—	—	2	3 256
Summa	5	45 050	113	250 640	118	295 690	88	132 765	92	149 936	180	282 701
B. Anställningsår:												
1880—89.....	—	—	—	—	—	—	1	2 340	—	—	1	2 340
1890—89.....	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3 300	2	3 300
1900—09.....	1	950	6	28 667	7	29 617	1	2 080	1	3 600	2	5 680
1910—14.....	2	10 100	5	15 637	7	25 737	2	3 209	2	4 200	4	7 409
1915—19.....	—	—	18	51 407	18	51 407	6	10 242	4	7 980	10	18 222
1920—24.....	—	—	13	29 501	13	29 501	5	10 239	12	27 162	17	37 401
1925—29.....	2	34 000	23	50 365	25	84 365	20	33 846	28	53 156	48	87 002
1930.....	—	—	10	15 020	10	15 020	21	31 886	15	20 760	36	52 646
1931.....	—	—	9	14 961	9	14 961	12	17 472	7	10 191	19	27 663
1932.....	—	—	10	19 625	10	19 625	3	3 739	4	5 084	7	8 823
1933.....	—	—	4	5 424	4	5 424	7	8 643	8	8 234	15	16 877
1934/35.....	—	—	15	20 033	15	20 033	10	9 069	9	6 269	19	15 338
Summa	5	45 050	113	250 640	118	295 690	88	132 765	92	149 936	180	282 701

UPPGIFTER

att lämnas K. Kommerskollegium i och för utredning enligt Kungl. Maj:ts skrivelse den 30 november 1934 (kaffeutredningen).

Formulär A

för kaffegrossister och kafferosterier.

Formuläret ifylles och insändes *senast den 1 juni 1935* till Kommerskollegium, Postfach 2247, Stockholm 2.

Uppgifterna äro endast avsedda för statistiskt ändamål och äro konfidentiella enligt tryckfrihetsförordningen § 2.

Uppgift från .....
(firmans namn)
Postadress: ..... Telefon: .....

OBS! De frågor, som ej äro tillämpliga på uppgiftslämnaren, överkorsas eller betecknas med streck (—) i svarskolumnen.

I. Verksamhet.

- Drives verksamheten av enskild person, aktiebolag, kommanditbolag, annat bolag, ekonomisk förening eller vilket annat slag av ägare? .....
- Understryk eller utskriv det ord som är tillämpligt. Om firman är aktiebolag, torde aktieägarförteckning bifogas.
- Vilket slag av verksamhet inom kaffehanteringen bedrivs av firman (frågorna besvaras med ja eller nej):

import?	Verksamheten bedrivs sedan år .....
rostning för egen räkning?	> > > > .....
lönerostning?	> > > > .....
partihandel med orostat kaffe?	> > > > .....
partihandel med rostat kaffe?	> > > > .....
detaljhandel med orostat kaffe?	> > > > .....
detaljhandel med rostat kaffe?	> > > > .....
- Vilka andra huvudslag av varor än kaffe försäljas av firman? .....

II. Omsättning.

Anm. Om besvarandet av frågorna för samtliga åren skulle medföra för mycket arbete, kunna uppgifterna inskränkas till åren 1932—1934.

- Total försäljningssumma för hela rörelsen (inklusive rabatter, provisioner o. d.) . . . . . kr.
- Därav för försålt (och levererat) kaffe:
  - a) orostat . . . . . { kg
kr.
  - b) rostat (inalles) . . . . . { kg
kr.
  - c) rostat i eget rosteri (för egen räkning) . . . . . { kg
kr.
  - d) specialmärken i egen förpackning med av firman fastställt utförsäljningspris . . . . . { kg
kr.
- Av det försålda kaffet har sålts till (värdet uppgives inklusive rabatter, provisioner etc.):
återförsäljare med parti- eller minutaffär (inkl. restauranger):
  - a) orostat . . . . . { kg
kr.
  - b) rostat . . . . . { kg
kr.

	1930	1931	1932	1933	1934
1. Total försäljningssumma					
2. a) orostat					
b) rostat (inalles)					
c) rostat i eget rosteri					
d) specialmärken					
3. a) orostat					
b) rostat					

	1930	1931	1932	1933	1934
<i>andra återförsäljare:</i>					
a) orostat	{ kg				
	{ kr.				
b) rostat	{ kg				
	{ kr.				
<i>allmänheten direkt i egen salubutik:</i>					
a) orostat	{ kg				
	{ kr.				
b) rostat	{ kg				
	{ kr.				
<i>allmänheten direkt på annat sätt (efterkrav, agenter o. d.):</i>					
a) orostat	{ kg				
	{ kr.				
b) rostat	{ kg				
	{ kr.				
4. Hur mycket kaffe har av firman <i>importerats</i> (värdet anges C & f svensk hamn)?					
a) orostat	{ kg				
	{ kr.				
b) rostat	{ kg				
	{ kr.				
5. Vid varje årsslut per leverans sålda men <i>ej uttagna kaffepartier</i>					
	{ kg				
	{ kr.				
6. Antal kunder för kaffe (endast återförsäljare inkl. restauranger):					
a) med partiaffär (huvudsakligen)					
b) med minutaffär (huvudsakligen)					
7. Lönerostning:					
rostad kvantitet	kg				
omsättningssumma (bruttolön)	kr.				
Därav för: grossister och importörer	{ kg				
	{ kr.				
antal kunder					
detaljhandlare	{ kg				
	{ kr.				
antal kunder					

III. Personal.

- För *kaffehandeln* helt eller huvudsakligen anställd personal:
  - förvaltnings- och kontorspersonal:

antal personer vid årets slut	
lönesumma för år	kr.
  - arbetarpersonal:

antal personer vid årets slut	
lönesumma för år	kr.
- För *rostningen* helt eller huvudsakligen anställd personal:
  - förvaltnings- och kontorspersonal:

antal personer vid årets slut	
lönesumma för år	kr.
  - arbetarpersonal:

antal personer vid årets slut	
lönesumma för år	kr.

Anm. För den händelse uppdelning på de båda personalkategorierna 1. och 2. ej kan göras, uppföras uppgifterna under 1., varvid anges att redovisningen avser såväl kaffehandel som rostningsrörelse.

		1932	1933	1934
3. Inom kaffehandeln delvis sysselsatt personal:				
a) förvaltnings- och kontorspersonal:				
antal personer vid årets slut				
lönesumma för år	kr.			
b) arbetarpersonal:				
antal personer vid årets slut				
lönesumma för år	kr.			
4. Provisionsagenter för kaffehandeln:				
antal personer vid årets slut				
provisionsbelopp för år	kr.			
<i>Obs: Å särskild bilaga till formuläret skola vissa nominativa uppgifter lämnas rörande den anställda personalen.</i>				
IV. Tillgångar och skulder				
vid slutet av resp. år.				
Anm. Erfordras särskild fördelning av beloppen under punkterna 1—3 mellan hela rörelsen och kaffehanteringen, föres så stort belopp på den senare som svarar mot dennas andel av totalomsättningen.				
1. Egna fastigheter:				
a) för lagring och försäljning av kaffe:				
taxeringsvärde	kr.	—	—	
brandförsäkringsvärde	kr.	—	—	
nuvarande värde (enligt skälig uppskattning)	kr.	—	—	
b) för rostning och försäljning av kaffe:				
taxeringsvärde	kr.	—	—	
brandförsäkringsvärde	kr.	—	—	
nuvarande värde (enligt skälig uppskattning)	kr.	—	—	
2. Hyrda lokaler:				
a) för lagring och försäljning av kaffe, årshyra				
	kr.	—	—	
b) för rostning och försäljning av kaffe, årshyra				
	kr.	—	—	
3. Inventarier för kaffehandeln:				
anskaffningsvärde	kr.	—	—	
nuvarande värde	kr.	—	—	
4. Maskiner och inventarier för rostningen:				
anskaffningsvärde	kr.	—	—	
nuvarande värde	kr.	—	—	
5. Lager: kaffe, orostat				
	{ kg			
	{ kr.			
kaffe, rostat	{ kg			
	{ kr.			
kaffeemballage	kr.			
till kunder utlånade inventarier, såsom kvarnar, vågar o. d.	kr.			
Anm. För oförtullat kaffe anges värdet inklusive gällande tull.				
6. Varufordringar (inkl. kundväxlar) för kaffe				
	kr.			
7. Främmande kapital:				
långt kapital (intecknings-, revers-, bank- o. d. lån)	kr.			
kort kapital (växlar, varuskulder o. d.)	kr.			
8. Eget kapital:				
a) aktiekapital eller annat i rörelsen insatt eget kapital	kr.			
b) fonder (endast för aktiebolag)	kr.			
9. Nettovinst:				
a) på hela rörelsen	kr.			
b) därav på kaffehanteringen	kr.			

Avskrift av balans- samt vinst- och förlusträkning för åren 1932—1934 torde benäget bifogas.

UPPGIFTER

Formulär B
för kaffeagenter.att lämnas K. Kommerkollegium i och för utredning
enligt Kungl. Maj:ts skrivelse den 30 november 1934
(kaffeutredningen).Uppgifterna äro endast avsedda för statistiskt
ändamål och äro konfidentiella enligt tryck-
frihetsförordningen § 2.Formuläret ifylles och in-
sändes *senast den 1 juni*
1935 till Kommerkolle-
gium, Postfack 2247,
Stockholm 2.Uppgift från .....
(firmans namn)

Postadress: ..... Telefon: .....

I. Verksamhet.

1. Drives verksamheten av enskild person, aktiebolag, kommanditbolag, annat bolag, ekonomisk förening eller vilket annat slag av ägare? .....

Understryk eller utskriv det ord, som är tillämpligt. Om firman är aktiebolag, torde aktieägareförteckning bifogas.

2. Vilka utländska kaffefirmor representerar firman? .....

3. Försäld kaffekvantitet (i kilogram) under vart och ett av åren:

1925 ..... kg 1926 ..... kg 1927 ..... kg 1928 ..... kg 1929 ..... kg
1930 ..... kg 1931 ..... kg 1932 ..... kg 1933 ..... kg 1934 ..... kg

Anm. Skulle det vålla för mycket arbete att lämna dessa och följande uppgifter för samtliga åren, torde i varje fall siffror för åren 1932—1934 meddelas.

4. Säljer firman kaffe uteslutande provisionsvis? ..... Eller dessutom för egen räkning? .....
-
- I senare fallet torde uppgivas huru stor del (i procent) av den försälda kaffekvantiteten, som sålts för egen räkning:

1925 ..... % 1926 ..... % 1927 ..... % 1928 ..... % 1929 ..... % 1930 ..... % 1931 ..... %
1932 ..... % 1933 ..... % 1934 ..... %

5. Det under år 1934 försälda kaffet fördelade sig på följande kvaliteter:

Santos . . . . . kg Columbia . . . . . kg
Rio . . . . . kg Java, högre kvalitet . . . . . kg
Centralamerikanskt (Salvador, Guatemala o. d.) . . . . . kg Andra (som angivas) . . . . . kg

6. Säljer firman även andra varor än kaffe? ..... I så fall, vilka huvudslag av varor? .....

Anm. Under »IV. Särskilda upplysningar» må angivas, huruvida försäljningen av andra varor än kaffe i organisatoriskt hänseende är nära förbunden med försäljningen av kaffe, vilka följderna för firmans organisation i så fall skulle bli av kaffeförsäljningens upphörande, i vad mån och på vilket sätt följderna för firman av kaffeförsäljningens fränskiljande skulle kunna tänkas mildrade ävensom meddelas övriga upplysningar för en riktig uppfattning av firmans verksamhet.

II. Ekonomi.

1. Eget kapital:

	År 1932	År 1933	År 1934
a) aktiekapital eller annat i firman insatt eget kapital	kr.	kr.	kr. ....
b) fonder (endast för aktiebolag)	kr.	kr.	kr. ....
Främmande kapital (lån, växlar o. d.)	kr.	kr.	kr. ....

2. Provisionsinkomst (brutto) för kaffe:

1925 ..... kr. 1926 ..... kr. 1927 ..... kr. 1928 ..... kr. 1929 ..... kr.
1930 ..... kr. 1931 ..... kr. 1932 ..... kr. 1933 ..... kr. 1934 ..... kr.

3. Bruttoinkomst å för egen räkning avslutade kaffeaffärer:

1925 ..... kr. 1926 ..... kr. 1927 ..... kr. 1928 ..... kr. 1929 ..... kr.
1930 ..... kr. 1931 ..... kr. 1932 ..... kr. 1933 ..... kr. 1934 ..... kr.

Kungl. Kommerskollegium

Statistiska Byrån

Stockholm 2 i maj 1935

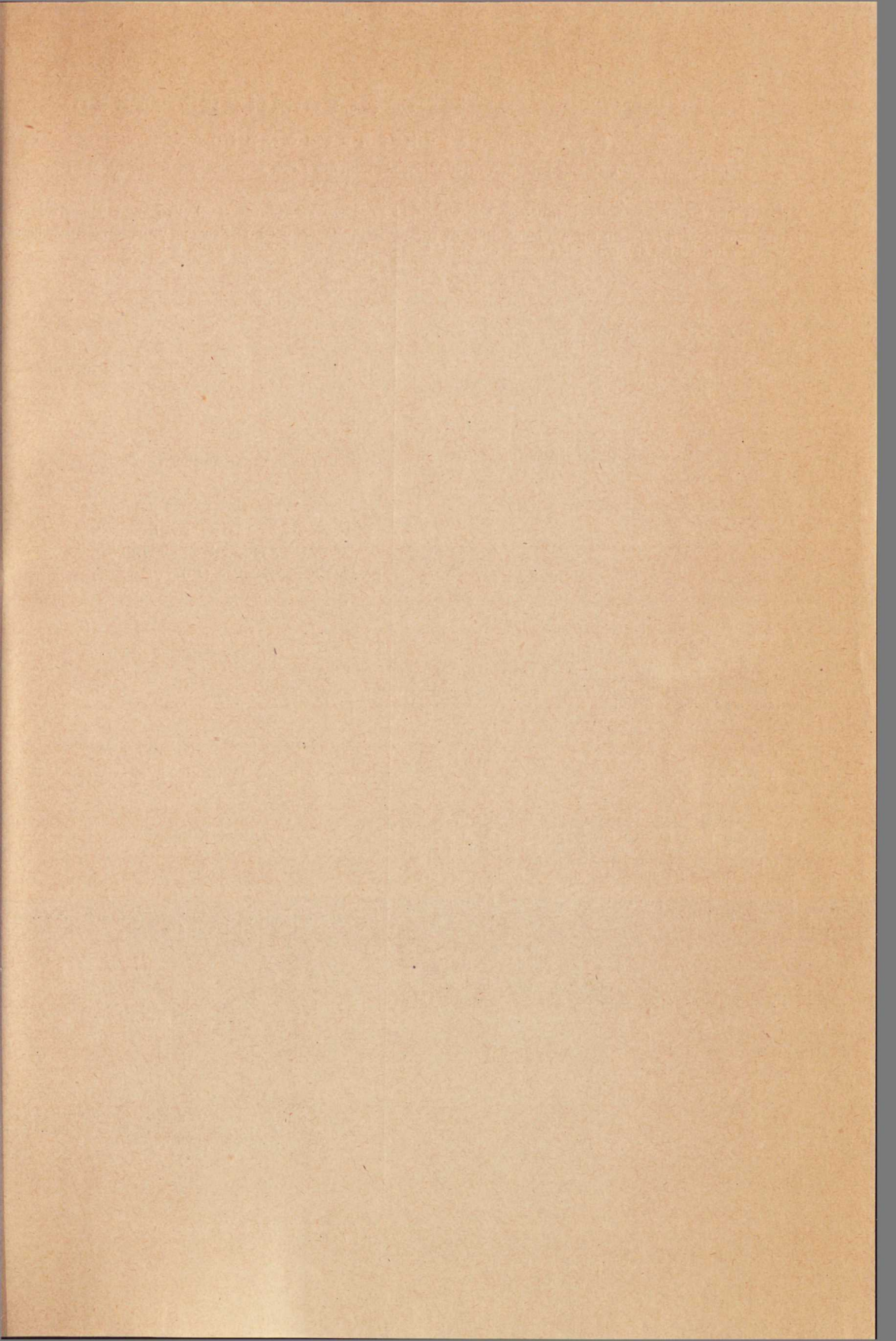
Postbox 2347

Då det för den pågående kaffeutredningen visat sig önskvärt att erhålla kännedom om antalet och användningen av förekommande *rostningsmaskiner*, får Kommerskollegium härmed anhålla att Ni ville, utöver uppgifterna i de tidigare sända frågeformulären, meddela uppgifter i nedan nämnda avseenden.

Kungl. Kommerskollegium.*Kaffeutredningen.*

Huru många rostningsmaskiner äro i användning hos Eder? ..... st.
 Angiv för *varje* maskin:

Maskin nr	Beräknad fyllning (enligt fabriken's kapacitetsuppgift) i kilogram	Vanlig fyllning pr rostning i kilogram	Genomsnittlig rostningstid för varje fyllning i minuter
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10			

Statens offentliga utredningar 1936

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.
Betänkande med förslag till lag om behandling av förbrytare, hemfallna åt alkoholmissbruk, m. m. [4]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Betänkande med förslag ang. revision av lagstiftningen rörande tillverkning, beskattning och försäljning av maltdrycker. [5]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Utredning med förslag rörande bidrag åt barn till ånkor och vissa invalider samt åt föräldralösa barn. [6]

Socialiseringsproblemet. Allmänna synpunkter. [7]

Ur socialiseringens europeiska idékrets. [8]

Socialiseringsidéer och socialiseringspraxis i Sovjetunionen. 1. [9]

Hälso- och sjukvård.

Betänkanden 1 rörande serafimerlasarettets ekonomi samt 2 rörande lasarettets ställning och verksamhet. [1]

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.
Betänkande med förslag om vissa föreskrifter beträffande konsumtionsmjölk. [3]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Statligt kaffe monopol. [10]

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Förslag till konvention mellan Sverige och Schweiz om erkännande och verkställighet av domar och skiljedomar m. m. [2]